

1923-1960 DÖNEMİNDE
TÜRKİYE'NİN BALKAN POLİTİKASI
(Yüksek Lisans Tezi)
Ferhat İvgen
Eskişehir-2007

1923-1960 DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN BALKAN POLİTİKASI

Ferhat İVGEN

YÜKSEK LİSANS
Tarih Anabilim Dalı
Danışman: Yard.Doç.Dr.Kemal YAKUT

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ocak 2007

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

1923-1960 DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN BALKAN POLİTİKASI

Ferhat İVGEN

Tarih Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2007

Danışman: Yard.Doç.Dr.Kemal YAKUT

Balkanlar stratejik konumu nedeniyle yüzyıllar boyunca çok çeşitli halkların uğrak yeri olmuştur. 1789 Fransız İhtilali’nin doğurduğu fikirlerin halklar arasında yayılması özellikle Balkanlar’da ulusal bağımsızlık hareketlerini tetiklemiştir. 19. Yüzyılda hızlanan bu süreç 20. Yüzyılın başlarında doruk noktasına ulaşmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılışına rastlayan bu yıllar, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin de temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Türkiye Devleti, uzun yıllar Türk egemenliğinde kalan Balkanlar ile yakın ilişkiler kurmaya çalıştı. Balkan ülkelerinde önemli oranda Türk azınlığının bulunması ve Balkanlar’ın Türkiye’nin güvenliği açısından stratejik değere sahip olması Türkiye’nin Balkan ülkeleriyle ilişkilerine olumlu yansımıştır.

Nitekim Türkiye, 1930’ların başlarında tüm Balkan devletleriyle sorunlarını çözerek dostça ilişkiler kurmuştur. Kurulan samimi ilişkiler 1933 Türk-Yunan İttifakı gibi ikili savunma antlaşmalarının yanında Balkan Paktı gibi bölgesel savunma antlaşmalarının yapılmasını da sağlamıştır.

Türkiye ikili ilişkilerle sağladığı güven ortamını Balkan ülkelerindeki soydaşlarının yaşamlarını kolaylaştırmak için bir araç olarak kullanmıştır. Türkiye’nin yoğun diplomatik girişimlerinin etkisiyle kurulan Balkanlar’daki barış ortamı 2. Dünya Savaşı’nın çalkantılı gelişmeleri sonucunda bozulmuştur. Türkiye 2. Dünya Savaşı’nın ardından, Balkanlar’a yönelik politikalarında SSCB’nin yarattığı tehdit ve ABD’nin bölgeye yönelik politikalarını da dikkate almıştır. Böylece Türkiye savaş sonucunda Balkanlar’a yönelik politikalarda uluslararası dinamikleri daha fazla göz önünde bulundurmak zorunda kalmıştır.

ABSTRACT

The Balkans has been a frequented place during centuries for different kinds of nations because of its strategical location. Because of the 1789 French Revolution's independence ideas to spread among the nations that living in the Balkans, especially have effected the independence movement. This process that to gain speed in 19 century, in 20.th century has reached to its summit.

These years which have coincided to The Ottoman Empire's down, at the same time, laid the foundations of the Turkish Republic.

The Turkish Republic, which the leader Mustafa Kemal Atatürk was built, tried to established the close relations with the Balkans that was remained Turkish sovereignty very lom years. There were a large number of Turkish minorities in Balkans and also Balkanlar has a strategical importance for Turkey's safety, all of these have reflected positively to the Turkey's relations with Balkan countries.

Just as, Turkey, in the beginning of the 1930, has eliminated its problems with all the Balkan countries and established friendly relations. Because of these close relations, they signed to each other bileteral defence agreement like 1933 Turkish-Greek Agreement and also these relations have secured to signed the local defence agreement as the Balkan Pact.

Turkey used this safety situation like a means, that to make from bileteral relations, to make easy its race's living in the Balkan Countries.

The peace situation that was established by Turkey's very dense diplomatic enterprise effect, after 2.nd World War's development with agitation, have gone bad.

Turkey paid attention the political enterprise that aimed at the Balkans both SSCB's threat and aimed at American's political enterprise to the Balkans. So, Turkey have to pay more attention international dynamics, its politic enterprise aimed at Balkans

ÖNSÖZ

Balkanlar, Türkiye'nin tarihi ve kültürel bağlarla bağlı bulunduğu bir bölgedir. Tarihi, siyasi çalkantılarla dolu olan bu bölge aynı zamanda Türkiye'nin de Avrupa'ya açılan kapısı durumundadır. Gerek bu stratejik önemi, gerekse Balkan Devletleri'nin tümünde önemli bir Türk nüfusunun bulunması, Türkiye'nin kurulduğu andan itibaren Balkanlara yönelik aktif bir siyaset izlemesinde belirleyici oldu. Tüm bunların yanında Balkan Yarımadası Türkiye'nin Batı'daki güvenlik bölgesinin önemli bir unsurudur. Bu çerçevede Türkiye'nin Balkan politikasının incelenmesinin önemi daha açık ortaya çıkmaktadır.

Tezimiz üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye'nin Balkan politikası ikili ilişkiler çerçevesinde ele alınarak Türkiye'nin Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Arnavutluk Devletleri ile 1923-1939 yılları arasındaki ilişkileri siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden incelendi. Bu bölümde ulaşılabilen kaynaklar paralelinde Arnavutluk ilişkileri tek başlıkta incelenmek zorunda kaldı.

İkinci bölümde Türkiye'nin diğer Balkan Devletleri ile işbirliği içinde oluşturduğu Balkan Paktı ayrıntılarıyla incelendi. Bu bölümde Balkan Paktı'nın kuruluş nedenleri ve aşamaları, Pakt'ın imzalanması süreci, Pakt'a karşı Balkan ülkelerindeki kamuoyunun tepkisi ve Balkan Paktı'nın Türkiye'nin Balkan Politikası'ndaki yeri ortaya konulmaya çalışıldı.

Üçüncü bölümde 1939-1960 döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası incelendi. Bu bölümde ilk olarak 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye-Balkan ülkeleri ilişkileri ele alındı ve Balkanlar'daki gelişmeler karşısında Türkiye'nin tutumu vurgulanmaya çalışıldı. Daha sonra 2. Dünya Savaşı sonrası oluşan siyasi konjonktür karşısında Türkiye'nin Balkan Devletleri ile ilişkileri tahlil edildi. Son olarak ise savaş sonrası oluşan uluslararası dengeler karşısında Balkanlar'daki işbirliği çabaları Balkan Paktı çerçevesinde açıklandı.

Çalışmamız boyunca mümkün olduğunca konuyla doğrudan ilgili kaynakların kullanılmasına özen gösterildi. Bu çerçevede dönemin gazeteleri tezimizin oluşumunda ağırlıklı bir yer işgal etti. 1923-1960 yılları arasındaki Cumhuriyet Gazetesi ve Ayın

Tarihi kronolojik olarak tarandı. Ayrıca diğer gazetelerde çıkan haber ve makalelerden de yararlandı. Türkiye'nin Balkan Devletleri ile imzaladığı antlaşmaların metni için Düstur'un 3. Tertibi kullanıldı. Tezimizde kullanılan arşiv belgelerinin kayıt numaraları, gazete, kitap ve makalelere ait ayrıntılı bilgiler dipnot ve kaynakçada verilmiştir.

Balkanlar gibi Türk ve Dünya tarihi açısından önemi şüphe götürmeyen bir bölge hakkında beni çalışma yapmaya yönelten tez danışmanım Sayın Yard.Doç.Dr. Kemal YAKUT'a en içten saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım. Elde ettiğim arşiv belgelerine ulaşmamda sağladıkları kolaylıklar nedeniyle Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi çalışanlarına, basılı eserlere ulaşmamdaki yardımlarından dolayı Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi çalışanlarına, Abstractın yazımı ve tezimin bilgisayara geçirilmesinde gösterdiği sabırdan dolayı sevgili eşim Gülser'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	<u>Sayfa</u> ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZGEÇMİŞ	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİLİ İLİŞKİLER ÇERÇEVESİNDE 1923-1939 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE’NİN BALKAN POLİTİKASI

1. TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ	10
1.1. Siyasi İlişkiler	12
1.1.1. Lozan Barış Antlaşması Etkisinde Gelişen İlişkiler (1923-1930)	12
1.1.1.1. Nüfus Mübadelesi Sorunu	12
1.1.1.2. Patrikhane Sorunu	17
1.1.2. Dostluk Dönemi İlişkileri	20
1.2. Ekonomik İlişkiler	24
1.3. Sosyal ve Kültürel İlişkiler	27
2. TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ	32
2.1. Siyasi İlişkiler	33
2.2. Ekonomik İlişkiler	39
2.3. Sosyal ve Kültürel İlişkiler	41
3. TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ	49
3.1. Siyasi İlişkiler	49
3.2. Ekonomik İlişkiler	53
3.3. Sosyal ve Kültürel İlişkiler	56
4. TÜRKİYE-YUGOSLAVYA İLİŞKİLERİ	61
4.1. Siyasi İlişkiler	61
4.2. Ekonomik İlişkiler	67
4.3. Sosyal ve Kültürel İlişkiler	69
5. TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİ	72

İKİNCİ BÖLÜM

BALKANLAR'DA İŞBİRLİĞİ ÇEÇEVESİNDE TÜRKİYE'NİN

BALKAN POLİTİKASI: BALKAN PAKTI

1. BALKAN BİRLİĞİNİN NEDENLERİ.....	78
2. BALKAN BİRLİĞİNİN KURULMA ÇALIŞMALARI	79
2.1. I. Balkan Konferansı.....	79
2.2. II. Balkan Konferansı.....	82
2.3. III. Balkan Konferansı	84
2.4. IV. Balkan Konferansı.....	85
3. BALKAN PAKTI.....	87
3.1. Paktın İmzalanması.....	88
3.2. Paktın İçeriği.....	91
4. KAMUOYUNDA BALKAN PAKTI	94
4.1. Türkiye Kamuoyunda Balkan Pakti.....	94
4.2. Yunanistan Kamuoyunda Balkan Pakti	99
4.3. Yugoslavya Kamuoyunda Balkan Pakti	103
4.4. Romanya Kamuoyunda Balkan Pakti.....	105
4.5. Bulgaristan Kamuoyunda Balkan Pakti.....	107
5. BALKAN PAKTI'NI GELİŞTİRME ÇABALARI	110
6. BALKAN PAKTI'NIN SONLANMASI	116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1939-1960 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN BALKAN POLİTİKASI

1. 1939-1945 DÖNEMİ	118
1.1. İkinci Dünya Savaşı'nda Balkanlar'daki Siyasi Gelişmeler ve Türkiye	118
1.2. Türkiye-Yunanistan İlişkileri.....	120
1.3. Türkiye-Bulgaristan İlişkileri	122
1.4. Türkiye-Romanya İlişkileri	125
1.5. Türkiye-Yugoslavya İlişkileri.....	127
2. 1945-1960 DÖNEMİ	128
2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonunda Oluşan Siyasi Konjonktür ve Türkiye.....	128
2.2. Türkiye-Yunanistan İlişkileri.....	129
2.2.1. 1945-1954 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri	129
2.2.2. 1954 Sonrasında Kıbrıs Sorunu Etkisinde Gelişen İlişkiler	134
2.2.2.1. Yunanistan'ın Kıbrıs Sorunu'nu Uluslararası Boyuta Taşması... 136	

2.2.2.2. Londra Konferansı ve 6-7 Eylül Olayları	137
2.2.2.3. Türkiye'nin Taksim Tezi ve İnisiyatifi Ele Alma Çabaları	140
2.2.2.4. Kıbrıs Sorunu'nun Çözümü ve Türk-Yunan İlişkileri'nin Yumuşaması.....	143
2.3. Türkiye-Romanya İlişkileri	146
2.4. Türkiye-Yugoslavya İlişkileri.....	147
2.5. Türkiye-Bulgaristan İlişkileri	152
2.5.1. Büyük Bulgaristan Göçü	154
2.5.1.1. Göçün Nedenleri	154
2.5.1.2. Göçün Başlaması ve Karşılıklı Notalar.....	156
2.5.1.3. Göçmenlere Yapılan Yardımlar	160
3. ULUSLARARASI DENGELER KARŞISINDA BALKANLAR'DA İŞBİRLİĞİ BALKAN PAKTI	161
3.1. Balkan Paketi'nin Kurulmasındaki Etkenler	161
3.2. Balkan Paketi'nin Kurulması	163
3.3. Balkan Paketi'nin İçeriği	167
3.4. Balkan Paketi'nin İttifaka Dönüştürülmesi	170
3.5. Balkan İttifakı'nın İçeriği	173
3.6. Türkiye Kamuoyunda Balkan İttifakı.....	175
3.7. Balkan İttifakı'nın Sonlanması	178
SONUÇ	182
KAYNAKÇA.....	187

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
AÜDTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz	: Bakınız
BTTD	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
İÜİFM	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
İÜSBF	: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

Türk ve Dünya tarihi açısından özel bir önemi olan Balkanlar'ın son 200 yıllık tarihi önemli siyasal çalkantılarla doludur. Özellikle 19.yy'ın sonu ve 20.yy'ın başında meydana gelen bu olayları doğru değerlendirebilmek için Balkanlar tarihinin ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu ise bölgenin coğrafi, tarihi, stratejik, siyasal ve toplumsal özelliklerinin ortaya konulmasıyla olanaklı olabilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde Balkanlar'daki bu siyasal çalkantıların önemli bir payı olmuştur.

Esasen dağ anlamına gelen Balkan sözcüğü¹ Arnavutluk, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarının sınırlandırdığı yarımada'nın adıdır.

Balkan Yarımadası'nın coğrafi ve iklimsel özelliklerinin, bölgenin toplumsal² ve siyasal yapılanmasında ana belirleyici etken olduğu görülmektedir.³ Avrupa ile Asya arasında bir köprü görevi üstlenerek stratejik bir özelliğe sahip olan Balkanlar, İslam ve Hıristiyan dünyalarının birleştiği bir coğrafya olması açısından da dünya çapında çeşitli nitelikleri bünyesinde barındıran bir bölgedir.⁴

Üç tarafı denizlerle çevrili olan⁵ Balkan Yarımadası'ndaki sarp dağlar, tüm bölgeyi etkisi altına alabilecek siyasi organizasyonlara kolay kolay izin vermezken, kuzeyden ve doğudan gelen istila ve göçlere açık bir coğrafi alan oluşturmuştur.⁶

Göç ve istilalara açık konumu nedeniyle pek çok kavim belli dönemlerde Balkanlara yerleşmiş, bu durum Yarımada'nın etnik yapısının çeşitlenmesine katkıda bulunmuştur.⁷ Din, dil,soy ve tarihleri gibi kültürleri de karmaşık bir çeşitlilik gösteren

¹ Orhan Koloğlu, "Osmanlı Döneminde Balkanlar," **Balkanlar** (İstanbul: OBİV Yayınları, 1993), s. 41.

² **Aynı**, s. 41.

³ William M. Sloane, **Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar**. Çeviren: Sibel Özbudun (İstanbul: Süreç Yayınları, 1987), s. 71-72.

⁴ İhsan Gürkan, "Jeopolitik ve Stratejik Yönleriyle Balkanlar ve Türkiye," **Balkanlar** (İstanbul: OBİV Yayınları, 1993), s. 259-260.

⁵ Batıda Adriyatik Denizi, güneyde Akdeniz, doğuda Ege(Adalar) Denizi bulunmaktadır.

⁶ Gürkan, **a.g.m.**, s. 261.

⁷ Balkanlar'ın etnik ve dinsel yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. George Castellan, **Balkanların Tarihi: 14-20.Yüzyıl**. Çeviren: Ayşegül Yaraman Başbuğu (2. Basım. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995), s. 19-24.

Balkan toplulukları⁸ bu karmaşık yapısıyla farklı sınırlar içinde içiçe geçmiş bir “halk salatası” meydana getirmiştir.⁹

19. Yüzyıla kadar Balkanlar coğrafyası’nda Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında birarada yaşayan farklı etnik topluluklar, Fransız İhtilali’nin de etkisiyle bölgede ulus-devletler inşa etmeye başlamışlardır.¹⁰

Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlar’daki nüfuzunun zayıflamasında Avusturya-Macaristan ve Rusya’nın bölgeye yönelik politikaları önemli bir rol oynadı.¹¹ “ Bu nüfuz mücadelesinde Rusya, Avusturya-Macaristan’a göre avantajlıydı. Çünkü iki planda birden oynayabilmekteydi. Bunlardan birisi Panortodoksluk’tu ve Rusya buna yaslanarak 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’yla kendini Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan Ortodoksların koruyucusu ilan etmişti. İkincisi ise, meyvelerini yüz yıl sonra 1877 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında vermeye başlayan Panislavizmdi.”¹² 19.yy boyunca Osmanlı İmparatorluğu’nu sıkıntıya sokan sorunlar artık iç sorun olmaktan çıkıp Avrupa krizleri halini almaya başlamış ve “Hasta Adam” ın hastalığını büsbütün ağırlaştırmıştı.¹³ İmparatorluğun çöküşüne kadar karmaşık bir gelişme gösteren bu süreç, genel olarak 4 bölümde incelenebilir: “1800-1830 arasındaki ilk Balkan ayaklanmaları ile ulus-devletlerin kuruluş süreci başlamış oldu. İkinci dönem(1830-1878) Balkanlar için siyasal ve toplumsal alanlarda bir gelişme oldu. Üçüncü dönemde(1878-1903) Balkanlar Avrupa Devletlerinin yayılma mücadelelerine sahne oldu. 1903’de Makedonya Ayaklanması ile başlayan dördüncü dönem,

⁸ Hikmet Öksüz, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Atatürk Dönemi’ndeki Balkan Politikası.” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1996), s. 6.

⁹ Castellan, **a.g.e.**, s. 15.

¹⁰ Stefanos Yerasimos, **Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu**. Çeviren: Şirin Tekeli (2. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), s. 48.

¹¹ 1815’ten beri Avrupa’nın statükosunun korunması yolunda çaba harcayan Avusturya, Alman ve İtalyan birliklerinin sağlanmasına engel olamayarak bu politikasını terk etmek zorunda kaldı. Bu durum karşısında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu diplomatik faaliyetlerini Balkanlara yöneltti ve topraklarını Balkanlar’da genişletmeye karar verdi. Fakat Avusturya bu yeni Balkan politikasını şekillendirirken Rusya da panislavizm politikasına girişmiş bulunmaktaydı. Böylece bu iki devlet Balkanlar’da çatışma durumuna girmiş oluyordu. Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980** (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983), s. 21-22.

¹² Yerasimos, **a. g. e.**, s. 53; Panislavizmin ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, “Panislavizm,” **AÜDTCFD**, Cilt 11, Sayı 2-4 (Haziran-Aralık 1953), s. 241-277.

¹³ “İmparatorluğun çöküşüne kadar böyle 4 kriz yaşandı: 1830-1840 yılları arasında, Mısır Paşası M. Ali Paşa’nın kaprisleri ile kışkırtılan kriz; 1853-1856 arasında, Balkanlar’da Rus egemenliği kurma arzusunu durduran Kırım Savaşı’nın doğurduğu kriz; 1875-1878 tarihleri arasında Balkan Yarımadası’nın haritasının Berlin’de yeniden çizilmesinin yarattığı kriz ve 1912-1922 arasında Balkan Savaşları ve Kurtuluş Savaşı ile ortaya çıkan kriz, Osmanlı İmparatorluğu’nun yok olmasına yol açtı.” Bkz. Castellan, **a.g.e.**, s. 279.

Balkanların tarihinin en karışık evrelerinden biri olarak 1914 I. Dünya Savaşı'na kadar devam etti."¹⁴ 19.yy'ın başından itibaren kendini iyiden iyiye hissettiren milliyetçilik hareketi bahsedilen süreç içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan etnik unsurlarda da etkisini somut olarak ortaya koydu.

Bu gelişmeler içerisinde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Ayastefanos ve onu geçersiz kılan Berlin Antlaşmaları kendinden sonraki olaylara kaynaklık etmesi bakımından her zaman önemli oldu. Ayastefanos Antlaşması'na göre; Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsız devletler haline geldiler. Karadağ Adriyatik Denizi'ne çıktı, Sırbistan Niş'i aldı, Romanya Besarabya'yı Rusya'ya vermesi karşılığında Dobruca'yı aldı. Bunun yanında Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya'yı içine alan ve Osmanlı İmparatorluğu'na vergi bağı ile bağlı büyük bir Bulgaristan Prensiği inşa edildi.¹⁵ Ayastefanos Antlaşması'ndan Rusya ve Bulgaristan dışında memnun ülke yok gibiydi.¹⁶ Zira imzalanan antlaşmayla birlikte Bulgaristan, Büyük Bulgaristan hayalini gerçekleştirmiş, Rusya da Bulgaristan üzerinden Balkanlar bölgesinde nüfuzunu iyice arttırmış oldu. Çıkarları gereği Avrupalı Devletlerin yeni statüye sessiz kalmaları beklenemezdi. Ayastefanos Antlaşması'na yöneltilen iç ve dış tepkiler¹⁷ sonucunda, Rusya'nın Balkanlar'da kazandığı etkinlikten rahatsız olan Avrupalı Devletler'in¹⁸ öncülüğünde 1878 yılında Berlin Kongresi toplandı. Kongre sonucunda imzalanan 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması'na göre Bulgaristan'ın elinden Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya geri alınarak sınırları daraltıldı. Doğu Rumeli özerk bir eyalet haline getirildi. Bosna-Hersek, geçici olarak Avusturya-Macaristan'ın işgal ve idaresine bırakıldı. Sırbistan, Romanya ve Karadağ'ın bağımsızlıkları kabul edildi.¹⁹

¹⁴ **Balkanların Dünü-Bugünü-Yarını**, İstanbul: Harp Akademileri Yayını, 1993, s. 20-21'den aktaran Öksüz, a.g.t., s. 5.

¹⁵ Fahir Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi(1789-1914)** (2. Basım. Ankara: TTK Yayınları, 1999), s. 521-522; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih(1789-1994)** (4. Basım. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995), s. 342-343.

¹⁶ Castellan, a.g.e., s. 333; Uçarol, a.g.e., s. 345-346; Coşkun Üçok, **Siyasi Tarih(1789-1950)** (5. Basım. Ankara: Ajans Türk Matbaası), s. 226.

¹⁷ Ayastefanos Antlaşması'na karşı gösterilen tepkiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tevfik Bıyıklıoğlu **Trakya'da Milli Mücadele** (Cilt 1. 3. Basım. Ankara: TTK Yayınları, 1992), s. 19-30.

¹⁸ Bu devletlerin başında Balkanlar'da yaşamsal olarak gördükleri çıkarları bulunan Avusturya ve İngiltere gelmekteydi.

¹⁹ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 526-527; Berlin Kongresi ve Antlaşması hakkında ayrıca bkz. Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri** (Cilt 1. Ankara: TTK Yayınları, 1953), s. 403-424; Uçarol, a.g.e., s. 351-357; Üçok, a.g.e., s. 227-229.

Berlin Antlaşması, Rusya'nın Balkanlar'daki etkinliğini zayıflatmakla birlikte yeni bir dengesizlik ortamı yarattı.²⁰ Balkan ülkelerini tatmin etmekten uzak olan bu düzenlemelerle gelecekteki karışıklıkların tohumları atılmış oldu.²¹ Diğer bir anlatımla, uluslararası ilişkilerde "Balkan sorunu" adı verilen bir sorun ortaya çıktı.

Berlin Antlaşması'nın ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki toprak kayıpları devam etti. Uluslararası desteği arkasına alan Yunanistan 1881'de Teselya'yı ele geçirdi. 1885'te ise Bulgaristan Doğu Rumeli'yi ilhak etti. Böylece "Büyük Bulgaristan" düşüncesi yönünde yeniden önemli bir girişimde bulunuldu. Bu düşüncenin gerçekleşmesi ise Makedonya'nın geleceği ile ilgiliydi. Bulgaristan'ın yayılmacı politikası karşısında Sırbistan ve Yunanistan'ın sessiz kalmaları beklenemezdi. Nitekim de öyle oldu ve Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan mücadeleler içine girdiler.²² Makedonya'nın özellikle Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasında çetin mücadelelere konu olmasının stratejik, ekonomik ve etnik nedenleri vardı.²³ Bu nedenler Balkan uluslarını, ulusal amaçları²⁴ doğrultusunda hareket etmeye zorladı.

"Böylece 19.yüzyılın sonu ve 20.yy'ın ilk 10 yılında Yunanlı, Bulgar, Sırp, Arnavut, Türk ve Ulahlardan oluşan son derece karmaşık nüfus yapısıyla Makedonya, herbiri Osmanlıların Balkanlar'da parçalanan topraklarından olabildiğince büyük pay elde etmeye çalışan Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'ın birbirleriyle rekabet eden milliyetçi akımlarının odak yeri haline geldi."²⁵ Hepsinin göz koyduğu toprak aynıydı: Makedonya.²⁶ Makedonya için girişilen rekabet ise Balkan ülkelerinin birarada hareket etmesinin önündeki en büyük engeli oluşturuyordu.²⁷

²⁰ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 529.

²¹ Aram Andonyan, **Balkan Savaşı**. Çeviren: Ziver Biberyan (2. Basım. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2002), s. 29-30; **Balkan Harbi(1912-1913)** (Cilt 1. Ankara: Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, 1970), s. 24-25.

²² "Makedonya Sorunu'nun" oluşumu ve gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fikret Adanır, **Makedonya Sorunu: Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi**. Çeviren: İhsan Catay (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001); Gül Tokay, **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilali'nin Kökenleri(1903-1908)** (İstanbul: Afa Yayınları, 1995).

²³ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 580-581.

²⁴ Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'ın ulusal amaçları hakkında bkz. **Balkan Harbi**, s. 5-6.

²⁵ Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**. Çeviren: Dilek Şendil (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), s. 91-92.

²⁶ Richard C. Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913: I. Dünya Savaşı'nın Provası**. Çeviren: M. Tanju Akad (İstanbul: Homer Kitabevi, 2003), s. 6; Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s. 654; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi** (Cilt 9. Ankara: TTK Yayınları, 1999), s. 252.

²⁷ Hall, **a.g.e.**, s. 6; Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s. 654.

Balkanlar'ın Slav devletlerini, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı birleştiren ülke ise Slavların genel koruyucusu durumundaki Rusya oldu.²⁸ Bununla birlikte 1908 yılında 2. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun karşı karşıya kaldığı iç ve dış olaylar Üç Balkan Devleti'nin güç birliğine gitmelerini kolaylaştırdı. 5 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi, 6 Ekim 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Yunanistan'ın Girit'i ilhak girişimi, Arnavutların ve Arapların bağımsızlık isteklerinin şiddetlenmesi, 31 Mart Olayı(13 Nisan 1909), İtalya'nın 29 Eylül 1911'de Trablusgarb'a saldırması gelişmeleri Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut durumunu daha da zora soktu.²⁹ Trablusgarb Savaşı, Balkan ülkeleri arasındaki "buzları" kırdığı gibi Osmanlı İmparatorluğu'na karşı işbirliğinin de itici unsuru oldu.³⁰

Yapılan uzun görüşmelerden sonra 13 Mart 1912'de Bulgaristan ile Sırbistan arasında bir "Dostluk ve İttifak Antlaşması" imzalandı. 12 Mayıs 1912'de Bulgaristan ile Sırbistan arasında ayrıca bir askeri sözleşme, 1 Temmuz 1912'de de iki taraf Genelkurmay Başkanları arasında bir antlaşma imzalandı. 29 Mayıs 1912'de Bulgaristan'la Yunanistan arasında bir ittifak antlaşması imzalandı. Bu devletlere Ağustos 1912'de Bulgaristan'la sözlü bir antlaşma yapan Karadağ da katılınca halka tamamlanmış oldu.³¹

Balkan Devletleri'nin ulusal emelleri ve bu emellerin yansıtılmaya çalışıldığı antlaşmalar incelendiğinde, Balkan Birliği'nin, çatlaklarla dolu,³² Balkan Devletleri'ni, Balkanlar'daki Türk egemenliğine karşı geçici olarak birleştiren ve bu devletleri pamuk ipliğiyle birbirine bağlayan bir ittifaklar sisteminden başka bir şey olmadığı görülmektedir.³³

²⁸ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 655.

²⁹ Bıyıklıoğlu, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 63; Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s. 651.

³⁰ Hall, **a.g.e.**, s. 14.; Balkan ülkeleri arasındaki ittifak girişimleri 1912 yılından çok öncelere dayanmaktaydı. 1912 yılından önce Balkan ülkeleri arasında sonuçsuz kalan ittifak girişimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.. Tevfik Temelkuran, "Yunanistan'ın Balkan Birliği ve Makedonya'nın Taksimi Projesi," **BTTD**, Sayı 1 (Mart 1985), s. 37-44.

³¹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 430-432; İttifak antlaşmalarının metinleri için bkz. **Balkan Harbi**, s. 253-265; Ayrıca ittifak antlaşmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi** (Cilt 2. Kısım 2. Ankara: TTK Yayınları, 1943, s. 197-229; Karal, **a.g.e.**, Cilt 9, s. 291-296; Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s. 654-661; Hall, **a.g.e.**, s. 15-20; Sloane, **a.g.e.**, s. 156-167.

³² Hall, **a.g.e.**, s. 17.

³³ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s. 661.

Önceden kararlaştırıldığı üzere Karadağ 8 Ekim 1912’de ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu’na savaş ilan etti. Savaşın ilan edildiği gün Avrupa Devletleri, Balkanlar’da statükonun bozulmasına karşı olduklarını ve Makedonya’da Osmanlı İmparatorluğu’nun reform yapması gerektiğini içeren bir notayı Osmanlı İmparatorluğu’na verdiler.³⁴ Bu notanın hemen ardından 13 Ekim 1912’de bu kez Balkan Devletleri kabul edilmesi imkansız istekler içeren bir nota verdiler.³⁵ Osmanlı İmparatorluğu’nun Makedonya ile fiili bağlarını kesmeyi amaçlayan³⁶ bu istekleri, Osmanlı Hükümeti reddetti. Bunun üzerine 17 Ekim 1912’de Bulgaristan ile Sırbistan, bir gün sonra da Yunanistan Osmanlı İmparatorluğu’na savaş ilan ettiler.³⁷ Osmanlı Ordularının uğradığı ağır yenilgilerin ardından 30 Mayıs 1913 tarihinde Londra Ön Barış Antlaşması imzalandı.³⁸

Londra Ön Barış Antlaşması’na göre Osmanlı İmparatorluğu Midye-Enez hattının batısındaki Rumeli topraklarını Balkan Devletlerine terk etmiş oldu. Londra Ön Barış Antlaşması’nın imzasından sonra, savaştan önce dondurulan çıkar hesapları yeniden gündeme geldi. Balkan Devletleri Londra Antlaşması’ndan istedikleri sonucu alamadıkları düşüncesiyle memnun kalmamıştı.³⁹ Bu nedenle Balkanlarda “barış davullarının sesi” bittiği anda yeniden savaş bulutları toplanmaya başladı.⁴⁰ Memnuniyetsizliğin temel nedeni ise Makedonya’nın paylaşılmasında ortaya çıkan çıkar çatışmalarıydı. Osmanlı İmparatorluğu ile Balkan Devletlerini savaşa götüren Makedonya Sorunu, şimdi de Balkan Devletleri arasında bir savaş çıkmasına neden oluyordu.⁴¹

Bulgaristan’ın 29 Haziran 1913’te Yunanistan ve Sırbistan’a saldırmasıyla 2. Balkan Savaşı başladı. Bulgaristan’ın ordusunu Batı’ya yönlendirmesi fırsatından yararlanan Osmanlı İmparatorluğu da harekete geçerek Bulgaristan’ın işgalinde bulunan Edirne’yi 25 Temmuz 1913’te geri aldı. Avrupa Devletlerinin, Osmanlı Ordularının

³⁴ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s. 667; Uçarol, **a.g.e.**, s. 436-437.

³⁵ Notanın metni için bkz. **Balkan Harbi**, s. 268-269; Karal, **a.g.e.**, Cilt 9, s. 302-303; Bayur, **a.g.e.**, Cilt 2, Kısım I, s. 420-421.

³⁶ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s. 667.

³⁷ Uçarol, **a.g.e.**, s. 437.

³⁸ Londra Antlaşması’nın metni için bkz. Bayur, **a.g.e.**, Cilt 2, Kısım 2, s. 313; Karal, **a.g.e.**, Cilt 9, s. 337.

³⁹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 442.

⁴⁰ Karal, **a.g.e.**, Cilt 9, s. 338.

⁴¹ Karal, **a.g.e.**, Cilt 9, s. 338.

ilerlemesine karşı çıkmaları üzerine Osmanlı kuvvetleri Meriç Nehri'nde durmak zorunda kaldı.⁴²

Bulgaristan'ın tüm cephelerde kısa sürede yenilgiye uğratılmasıyla birlikte 2. Balkan Savaşı da son buldu. 2. Balkan Savaşı sonunda Balkan devletleri arasında ve Osmanlı İmparatorluğu ile Balkan Devletleri arasında çeşitli antlaşmalar imzalandı.

Balkan Devletleri arasında 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşması imzalandı.⁴³ Bu antlaşmayla Bulgaristan, kazanmış olduğu toprakların önemli bir bölümünü Sırbistan ve Yunanistan'a vermek durumunda kaldı. Bunun yanında Dedeağaç bölgesiyle Ege Denizi'ne bir çıkışı da bulunmaktaydı.

29 Eylül 1913'te Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgaristan arasında İstanbul Antlaşması imzalandı.⁴⁴ Antlaşmaya göre; "Meriç Nehri'nin sağ kıyısı, Edirne, Kırklareli ve Dimetoka Türkiye'de kalmak üzere Türk-Bulgar sınırı belirlendi. Bulgaristan'da kalan Müslümanlar, 4 yıl içinde Bulgar uyruğuna geçeceklerdi. Bulgar uyruğu olan Müslümanlar, siyasal ve dinsel özgürlüklere sahip olacaklardı. Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Bulgarlar da diğer Hıristiyan cemaatlerinin mevcut haklarına sahip olacaklardı. Bulgaristan Müslümanlarının bir baş müftüsü ve yeteri kadar müftüsü bulunacak ve bu müftüler halk tarafından seçilip, Osmanlı Şeyhülislamı tarafından onaylanacaktır. Müslüman okullar Bulgar Hükümeti tarafından desteklenecekti."⁴⁵

14 Kasım 1913'te Osmanlı İmparatorluğu'yla Yunanistan arasında Atina Antlaşması yapıldı. Bu antlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu Yunanistan'ın Balkanlar'da

⁴² Uçarol, **a.g.e.**, s. 442; "Osmanlı Orduları Meriç Nehri'nde durmakla beraber B.Trakya'dan, Bulgar Çetelerinin Türklere tecavüzde bulunduğu raporları alınca, Edirne'de bulunan ve Edirne'nin kurtarılmasından sonra Bulgar topraklarına girmiş olan Hurşit Paşa Kolordusu emrindeki akıncı müfrezesinden 116 kişilik bir çete Kolordu Kurmay Başkanı Enver Bey'in emir ve talimatıyla Edirne'den Ortaköy üzerine gönderildi. B.Trakya'ya 15 Ağustos 1913'te giren bu akıncı müfrezesi, Umum Çeteler Kumandanı Eşref Kuşçubaşı'nın emrinde idi. Müfreme ilerleyerek 18 Ağustos 1913'te Mestanlı, 19 Ağustos 1913'te Kırcaali'yi, 31 Ağustos 1913'te Gümülcine, 1 Eylül 1913'te İskeçe'yi ele geçirdi. Gümülcine'nin işgalinden sonra "Garbi Trakya Hükümeti Muvakkatesi" kuruldu ve başkanlığına Müderris Salih Hoca seçildi. "Garbi Trakya Hükümeti Muvakkatesi" nin üstünde, başında Süleyman Askeri Bey'in bulunduğu "Garbi Trakya Hükümeti İcraiyesi" vardı. 2 Ekim 1913'te Dedeağaç'ın teslim alınmasından sonra "Garbi Trakya Hükümeti Müstakilesi" ilan edildi. Osm. İmparatorluğu ile Bulgaristan arasında imzalanan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'yla Batı Trakya Bulgaristan'a verildi. Böylece Batı Trakya Hükümeti girişimi Ağustos 1913 ortalarından Ekim 1913 sonlarına kadar 2,5 ay sürmüştü oldu." Bkz. Byıkhoğlu, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 73-90.

⁴³ Bükreş Antlaşması için bkz. Bayur, **a.g.e.**, Cilt 2, Kısım 2, s. 453-463; Uçarol, **a.g.e.**, s. 443.

⁴⁴ İstanbul Antlaşması için bkz. Erim, **a.g.e.**, s. 457-476; Bayur, **a.g.e.**, Cilt 2, Kısım 2, s. 482-490.

⁴⁵ Karal, **a.g.e.**, Cilt 9, s. 345-346.

ele geçirdiği topraklar ile Girit'in bu devlete ait olduğunu resmen kabul etti. Ayrıca Yunanistan'da kalan Türklerin sahip olacakları haklar ve statüleri saptandı.⁴⁶

13 Mart 1914'te Sırbistan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan İstanbul Antlaşması'yla Sırbistan'da ve özellikle Makedonya'da kalan Türklerin hukuki statüleri tespit edilmiş oldu.⁴⁷

Balkan Savaşları, Balkanları istikrara kavuşturamadı. Aksine bölgenin siyasal ve toplumsal yapısını iyice karmaşık bir hale soktu. Yunanistan ve Sırbistan, nüfus ve toprak açısından önemli kazançlar elde ederken, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu hayal kırıklığına uğradı.

Balkan Devletleri arasında öteden beri gelen bölünmüş yapı 1. Dünya Savaşı'na da taşındı. Böylece Balkan Savaşları'nda doğrudan ve dolaylı zarar gören Osmanlı İmparatorluğu, Bulgaristan ve Avusturya⁴⁸ – Avusturya Balkan Savaşları'nda doğrudan savaşmasa da çıkarları önemli bir yara almıştır.- Almanya ile birlikte aynı ittifakta yer aldılar. Sırbistan, Yunanistan ve Romanya ise İtilaf Devletleri safında savaşa katıldılar.

Yaklaşık 4 yıl süren uzun savaşın ardından İttifak devletleri yenildi. Savaş sırasında altüst olan Balkan siyasi haritası yeniden biçimlendirilmeye çalışıldı. Savaş sonrasında yapılan antlaşmalarla Balkanlar adeta yeni bir çözümsüzlük yumağına büründürüldü.

1. Dünya Savaşı sonunda yenen ve yenilenler arasında imzalanan barış antlaşmalarıyla⁴⁹ Balkan Yarımadası'nda öyle bir siyasal coğrafya oluşturulmuş oluyordu ki, bölgedeki hemen hemen tüm devletler komşu devletlerin toprakları üzerinde hak iddia edebilecek durumdaydılar.⁵⁰ Meydana gelen bu yeni siyasal düzene, sınır ve azınlık sorunları damgasını vurdu

“ Romanya ve Macaristan arasında Transilvanya; Romanya ve SSCB arasında Besarabya; Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Makedonya; Arnavutluk ve Yugoslavya arasında Kosova; Arnavutluk ve Yunanistan arasında Güney Arnavutluk;

⁴⁶ Erim, **a.g.e.**, s. 477-488; Uçarol, **a.g.e.**, s. 443.

⁴⁷ Erim, **a.g.e.**, s. 489-497; Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s. 693.

⁴⁸ Yerasimos, **a.g.e.**, s. 70.

⁴⁹ I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren antlaşmalardan Almanya ile imzalanan Versay, Avusturya ile imzalanan Sain Germain, Bulgaristan'la imzalanan Neuilly ve Macaristan'la imzalanan Trianon Antlaşmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Sarıca, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)** (İstanbul: İÜSBF, 1982), s. 61-91.

⁵⁰ Sina Akşin-Melek Fırat, “İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar,” **Balkanlar** (İstanbul: OBİV Yayınları, 1993), s. 97.

Romanya ve Yugoslavya arasında Banat temel toprak sorunlarını, bu topraklarda yaşayan halklar da azınlık sorunlarını oluşturuyorlardı.”⁵¹ Bu sınır ve azınlık sorunları ise 1920 sonrası Balkan coğrafyasındaki mücadelelere kaynaklık etti.

Osmanlı İmparatorluğu ise 1. Dünya Savaşı’ndan sonra imzaladığı 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması’yla fiilen dağıldı. Ülke işgallere uğradı ve Batılı emperyalistler, Anadolu halkını köleleştirmeye çalıştı. Bunu önlemek için girişilen bağımsızlık mücadelesi ve bu mücadelenin ruhu olan Mîsak-ı Milli ile yeni bir dönem başlatıldı.⁵²

Müttefik Devletler Anadolu’yu dört bir yandan işgal ederken Yunanistan da Temmuz 1920 sonlarında Batı Anadolu’yu ve Çatalca’ya kadar bütün Trakya’yı işgal etti.⁵³ İşgallere karşı başlatılan Milli Mücadele ve bu mücadele sonunda kazanılan Büyük Taarruz Zaferi’nin ardından toplanan Mudanya Konferansı(3-11 Ekim 1922) sonucunda Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı.⁵⁴ Antlaşmaya göre Yunanistan, Doğu Trakya’yı 15 Ekim’den itibaren 15 gün içinde boşaltacaktı.⁵⁵ Böylece Büyük Taarruz’la Anadolu’nun işgalden kurtarılmasının ardından Mudanya Ateşkesi’yle de Doğu Trakya savaş yapılmadan elde edilmiş oldu.⁵⁶

⁵¹ Aynı, s. 99.

⁵² Misâk-ı Milli’nin metni için bkz. İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)** (Cilt 1. 2. Basım. Ankara: TTK Yayınları, 1989), s. 15-16; Ayrıca Misâk-ı Milli’nin ayrıntılı bir incelemesi bkz. Mustafa Budak, **İdealden Gerçeğe: Misâk-ı Milli’den Lozan’a Dış Politika** (2. Basım. İstanbul: Küre Yayınları, 2003).

⁵³ Bıyıklıoğlu, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 409.

⁵⁴ Mudanya Antlaşması’nın metni için bkz. Soysal, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 63-66; M.Cemil Bilsel, **Lozan** (Cilt 1. İstanbul: Soysal Yayınları, 1998), s. 439-441; Bıyıklıoğlu, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 451-454.

⁵⁵ Yunanistan’ın Doğu Trakya’yı boşaltması sırasında yaptığı tahribat için bkz. Veysel Akın, “Mudanya Mütarekesi ve Trakya’nın Kurtuluşu,” **Türkler**, Cilt 16, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 224-225.

⁵⁶ Trakya’nın TBMM Hükümeti’ne teslim edilmesi hakkında bkz. Aynı, s. 225-227.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİLİ İLİŞKİLER ÇERÇEVESİNDE 1923-1939 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE’NİN BALKAN POLİTİKASI

1. TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ

1830 yılında bağımsızlığını kazanan Yunanistan, genişleme anlayışını esas alan bir dış politika izledi. Megali İdea olarak formüle edilen bu politikayı Yunanlı politikacı Kolettis 1844 yılında yaptığı bir konuşmada şöyle ortaya koydu: “Yunan Krallığı, Yunanistan değildir. Bugünkü Yunanistan, asıl Yunanistan’ın ancak küçük ve en yoksul bölümünü oluşturuyor. Bir Yunanlı, bu krallık topraklarında yaşayan biri olmaktan çok, Yanya’da, Selanik’te, Serez’de, Edirne’de, Konstantinopolis’te, İzmir’de, Trabzon’da, Girit’te, Sisam’da ve Yunan tarihi ve ırkıyla bağlantısı olan başka herhangi bir yerde yaşayan biridir...Elenizmin başlıca iki merkezi vardır: Yunan Krallığı’nın başkenti Atina ve bütün Yunanlıların rüyası ve umudu olan Konstantinopolistir.”⁵⁷

Yunanistan, bu Megali İdea düşüne ulaşabilmek için kurulduğu 1830 yılından itibaren yayılmacı ve irredentist bir politika izledi.⁵⁸ Yunanistan’ın amaçlarına ulaşabilmesi için Osmanlı İmparatorluğu ile uzun soluklu bir mücadele içine girmesi zorunluydu; ancak Yunanistan’ın böyle bir potansiyel gücü bulunmamaktaydı. Büyük ölçüde, Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı İmparatorluğu’na karşı izledikleri politikalarının bir “yan ürünü” olan Yunanistan,⁵⁹ kuruluşundan itibaren bu gerçeği görerek, Avrupa devletlerinin himayesine sırtını dayadı.⁶⁰ Yunanistan böylece 1864 yılında İngiltere’nin desteğiyle İyon Adaları’nı(Yedi Ada) elde etti. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra uluslararası desteği arkasına alan Yunanistan, 1881 yılında Teselya’yı da ele geçirdi. Ancak Megali İdea’nın gerçekleştirilmesi için daha

⁵⁷ Şükrü Sina Gürel, **Tarihsel Boyutları içinde Türk-Yunan İlişkileri(1821-1993)** (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993), s. 30.

⁵⁸ **Aynı**, s. 11.

⁵⁹ **Aynı**, s. 14.

⁶⁰ **Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea** (Hazırlayan: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), s. 11.

alınması gereken çok yol vardı. Üstelik artık sadece Osmanlı İmparatorluğu ile değil, Bulgaristan ile de mücadele etmesi gerekiyordu. Zira Yunanistan'ın kuzeydeki hedefleri aynı zamanda Bulgaristan'ın güneye ve batıya yayılma siyasetleriyle çatışmaktaydı.

Balkan Savaşları Yunanistan'a Megali İdea doğrultusunda önemli bir kazanım sağladı. Savaştan oldukça kazançlı çıkan Yunanistan, Güney Epir, Güney ve Doğu Makedonya, Mesta Irmağı'na kadar Batı Trakya, Girit, Taşoz, Somatraki ve Limni Adaları'nı alarak ülkesinin yüzölçümünü yaklaşık iki katına çıkardı.⁶¹ 1. Dünya Savaşı, Megali İdea yolunda Yunanistan'a en büyük fırsatları vaadediyordu. Bu fırsatı kaçırmayan Yunanistan, 1917 yılında İtilaf Devletleri safında savaşa girdi ve savaşın galipleri arasında yer aldı. Megali İdea'nın gerçekleştirilmek üzere olduğunu düşünen Yunanistan, 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'e ayak bastı. Böylece "Küçük Asya Macerası" başlamış oldu. Ancak, bu macera Anadolu halkına yıkım ve gözyaşından başka bir şey getirmedi. Eylül 1922'de Türk Ulusal Mücadelesi'nin başarıya ulaşmasıyla birlikte sona erdi. Savaş sonrasında toplanan Mudanya Konferansı, Megali İdea'nın Anadolu kıyılarında durdurulduğunun da bir göstergesiydi.

Mudanya Ateşkes Antlaşması, Yunanistan'ın "Küçük Asya Macerası"⁶²nı sona erdirirken Milli Mücadele'nin askeri safhasını da bitirmiş oldu. Ancak askeri alanda kazanılan mücadelenin ardından diplomatik alanda da zorlu bir mücadele sürecine girildi. Müttefik Devletler, Mudanya Konferansı'ndan sonra 27 Ekim 1922 tarihli notalarıyla, TBMM Hükümeti'ni 13 Kasım 1922'de Lozan'da başlayacak konferansa davet ettiler.⁶³ Bir haftalık bir gecikmenin ardından 20 Kasım 1922'de başlayan konferans, çetin müzakerelerin sonucunda 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla son buldu.⁶⁴

Lozan Barış Antlaşması, Lozan'da çözüm bekleyen en önemli sorunlardan biri olan Türk-Yunan anlaşmazlığını⁶⁵ hukuki bir sonuca bağlamaktaydı. Buradan tüm

⁶¹ Rıfıkı Salim Burçak, "150 Yıllık Türk-Yunan İlişkilerinin Düşündürdükleri," **Prof.Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan** (Ankara: AÜSBF Yayınları, 1981), s. 53; Gürel, **a.g.e.**, s. 33.

⁶² Yuluğ Tekin Kurat, "Yunanistan'ın Küçük Asya Macerası," **3. Askeri Tarih Semineri Bildiriler, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri(20 Temmuz 1974'e Kadar)** (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986), s. 407-427.

⁶³ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Milli Mücadele**, (Cilt 1. 3. Basım. Ankara: TTK Yayınları, 1992), s. 465.

⁶⁴ Lozan Barış Antlaşması'nın metni için bkz. Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Takım 2, Cilt 2, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1969.

⁶⁵ Seçil Akgün, "Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu," **3. Askeri Tarih Semineri Bildiriler, Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri(20 Temmuz 1974'e kadar)** (Ankara:Genelkurmay Basımevi, 1986), s. 241.

sorunların ortadan kaldırıldığı anlamı da çıkarılmamalıdır. Zira Antlaşma'nın yürürlüğe girmesinin ardından önemli sorunlar ortaya çıktı. Esasen Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra ortaya çıkan sorunlar Lozan'da çözümlenemeyen sorunlar olmaktan çok, Lozan Barış Antlaşması'nın uygulanmasına ilişkin sorunlar oldu.⁶⁶ Nüfus Mübadelesi Sorunu ve Patrikhane Sorunu olarak gruplanabilecek konular Türk-Yunan ilişkilerinin 1923-1930 yılları arasındaki dönemine de damgasını vurdu.

1.1. Siyasi İlişkiler

1.1.1. Lozan Barış Antlaşması Etkisinde Gelişen İlişkiler(1923-1930)

1.1.1.1. Nüfus Mübadelesi Sorunu

Lozan Barış Konferansı'nda çözümlenmesi gereken en önemli sorunlardan birisi nüfus mübadelesi konusuydu. Aslında nüfus mübadelesine ilişkin çalışmalar Konferans toplanmadan önce başlatılmıştı.⁶⁷ Lozan Görüşmeleri'nde ise mübadele fikri Lord Curzon'un Başkanlığı'nı yaptığı Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonu'nun 1 Aralık 1922 tarihli oturumunda gündeme getirildi.⁶⁸

Dr. Nansen, Lord Curzon'dan sonra söz alarak bir süredir gerek Türkiye Hükümeti gerekse Yunanistan Hükümeti nezdinde mübadele konusunda girişimlerde bulunduğunu ve nüfus mübadelesinin hemen yapılmasının iki ülke çıkarlarına ve Avrupa barışına hizmet edeceğini vurguladı. Ayrıca böyle bir mübadele yapılacaksa, bunun bir an önce yapılması gerektiğini; hemen yapılacak bir mübadelenin iki ülke ekonomisi bakımından da büyük önem taşıdığını ve nüfus mübadelesi işinin 3 ay içinde gerçekleştirilmesi zorunluluğunu sözlerine ekledi.⁶⁹

⁶⁶ Şükrü Sina Gürel, "Türk Dış Politikası(1919-1945)," **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 522.

⁶⁷ Kemal Arı, **Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925** (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995), s. 36; "Türk Orduları'nın İzmir'e girmesinin ardından gerek Anadolu'dan ve gerekse Trakya'dan Yunanistan'a yoğun bir Rum göçü gerçekleşti. Bu durum Yunanistan açısından ciddi sorunları da beraberinde getirdi. Lozan görüşmeleri başlamadan önce Yunanistan'a yeni gelenlere yer bulunması sorununa çözüm getirebilmek için Milletler Cemiyeti'ne başvuruldu. Cemiyet'in 22 Eylül 1922 tarihli toplantısında göçmenlere yardım işlerinden sorumlu Norveçli Dr. Fridtjof Nansen, Türk-Yunan göçmenleri sorununu çözümlenmekle görevlendirildi. Dr. Nansen 12 Ekimde İstanbul'a gelerek mübadele konusundaki düşüncelerini Türk tarafına ilettiler. 13 Ekimde Venizelos da Nansen'le bağlantı kurarak zorunlu mübadele yapılması yönündeki düşüncelerini bildirdi. M.Kemal Paşa da Dr. Nansen'e 23 Ekim tarihli telgrafi ile mübadele konusunda prensip olarak olumlu görüş bildirince Türk-Yunan mübadelesinin ilk adımları atılmış oldu." Bkz. Akgün, **a.g.m.**, s. 248-249.

⁶⁸ Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 115.

⁶⁹ Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 115-117; Arı, **a.g.e.**, s. 16.

Venizelos, nüfus mübadelesi konusunda Dr. Nansen'in teklifini kabul etti. Venizelos ayrıca, işlerin yürütülmesi için bir alt komisyon kurulmasını da önerdi. Türk Temsilci Heyeti, alt komisyonda konunun incelenmesini kabul etmekle birlikte, nüfus mübadelesi işinin bir sonuca bağlanmadan önce Yunan Ordusu'nca zorla alınıp götürülmüş olan sivil ve asker Türk tutsaklarının gecikmeden serbest bırakılmasını istedi.⁷⁰ Türk Temsilci Heyeti Başkanı İsmet Paşa “eğer böyle bir nüfus mübadelesi yoluna gidilecekse, bu mübadelenin İzmir ve İstanbul'u da içine almak üzere, Türkiye'nin bütün Rum nüfusunu kapsaması gerektiğini” ayrıca belirtti.⁷¹ Türk Temsilci Heyeti, nüfus mübadelesi işini, Türkiye'nin homojen bir nüfus yapısına kavuşturulması yönünde önemli bir fırsat olarak görmekteydi.⁷²

Bu konuşmaların ardından Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonu Türkiye ve Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesi sorununun; savaş tutsakları ile rehinelere geri verilmesini içine alacak şekilde, Konferansa çağırılan üç Büyük Devletle, Türkiye ve Yunanistan devletlerinin birer temsilcilerinden kurulacak bir alt komisyonun incelemesine gönderilmesine karar verdi. Bu alt komisyonun başkanlığını İtalyan temsilcisi yapacaktı. Ayrıca oluşturulan bu alt komisyonun soruna ilişkin olarak Dr. Nansen'i dinlemesine ve yararlı göreceği tanıklıkları toplamasına da karar verildi.⁷³

Alt komisyona gönderilen konu burada tartışıldı ve Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonu'na bir rapor sunuldu. Alt komisyonun raporu⁷⁴ ve rapor üzerinde Komisyon'da yapılan görüşmeler incelendiğinde Müttefik Devletler'in, savaş tutsakları konusunu nüfus mübadelesiyle birlikte ele almak istedikleri görülmektedir. Türk Temsilci Heyeti ise Müttefik Devletler'in algılamalarının aksine nüfus mübadelesi konusunu, savaş tutsakları konusundan bambaşka bir konu olarak ele almaktadır. Bu

⁷⁰ Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 120-121.

⁷¹ Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 121.; İsmet Paşa'nın mübadele hakkındaki bu sözleri Konferans boyunca Türk tezinin içeriğini de oluşturdu. Bkz. Arı, **a.g.e.**, s. 17.

⁷² Akgün, **a.g.m.**, s. 249; Baskın Oran, “Kalanların Öyküsü, 1923 Mübadele Sözleşmesi'nin Birinci ve Özellikle de İkinci Maddelerinin Uygulanmasından Alınacak Dersler,” **Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi** (Hazırlayan: Renée Hirschon, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), s. 165; Çağlar Keyder de Türk-Yunan nüfus mübadelesinin Türkiye'de homojen nüfus yapısına sahip bir ulus-devlet kuruluşunda önemli bir adım olarak görmektedir. Keyder'e göre, “1923 yılında yapılan nüfus mübadelesi; Ermeni tehciriyle birlikte yeni Türk kimliğinin oluşmasındaki en önemli girdiyi” oluşturmuştur. Bkz. Çağlar Keyder, “Nüfus Mübadelesinin Türkiye Açısından Sonuçları,” **Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi** (Hazırlayan: Renée Hirschon, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), s. 53-72.

⁷³ Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 126.

⁷⁴ Birinci Komisyon Başkanı Lord Curzon'a Nüfus Mübadelesi Alt Komisyonu Başkanı Montagna'nın sunduğu rapor için bkz. Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 333-341.

çerçevede de nüfus mübadelesi işinden önce, sivil ve asker savaş tutsaklarının vakit geçirilmeden, Türk Temsilci Heyeti'nin elindeki çizelgelere uygun olarak serbest bırakılmalarını istemiştir.⁷⁵

Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonu ve Nüfus Mübadelesi Alt Komisyonu'nda yapılan çalışmaların ardından Lozan Barış Konferansı'nın kesintiye uğramasından önce nüfus mübadelesi konusu çözüme bağlandı. Bu çerçevede “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” 30 Ocak 1923 tarihinde imzalandı.⁷⁶

Sözleşmenin 1. maddesine göre; “Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir.”

2. maddeye göre; “Birinci maddede öngörülen mübadele;

a) İstanbul'da oturan Rumları(İstanbul'un Rum Ahalisini)

b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları(Batı Trakya'nın Müslüman Ahalisini) kapsamayacaktır.

1912 Kanunu'yla sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Şehremaneti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş(établis) bulunan bütün Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar(İstanbul'un Rum Ahalisi) sayılacaktır.

1913 tarihli Bükreş Antlaşması'nın koymuş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş(établis) bulunan Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar(Batı Trakya'nın Müslüman Ahalisi) sayılacaklardır.”

3. madde ile “karşılıklı Rum ve Türk nüfusu mübadele edilecek olan toprakları 18 Ekim 1912 tarihinden sonra bırakıp gitmiş olan Rumlar ve Müslümanlar, 1. maddede öngörülen mübadelenin kapsamına girer sayılacaklardır. Sözleşmede kullanılan “göçmenler” terimi, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken ya da göç etmiş bulunan bütün gerçek ya da tüzel kişileri kapsamaktadır.”

11. maddeye göre; “Sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak 1 aylık süre içinde, bağıtlı yüksek tarafların herbirinden dört ve 1914-1918 Savaşı'na katılmamış devletlerin uyrukları arasından Milletler Cemiyeti Meclisi'nce seçilecek 3 üyeden oluşan ve Türkiye ya da Yunanistan'da toplanacak olan bir Karma Komisyon

⁷⁵ Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 330.

⁷⁶ Sözleşme ve Protokol metni için bkz. Meray, **a.g.e.**, Takım 2, Cilt 2, s. 89-95.

kurulacaktır.” 12. maddede ise Karma Komisyon’un, sözleşmede öngörülen göçü denetlemek ve kolaylaştırmanın yanında, taşınmaz ve taşınır malların tasfiyesine girişmekle yetkili olacağı belirtilmekteydi.

Muhtelit Mübadele Komisyonu çalışmalarına Ekim 1923’te başladı. Bunu izleyen bir yıl içinde önemli bir engelle karşılaşmadan bir kısım Rum ve Türk halklarının mübadelesini gerçekleştirdi.⁷⁷ Ancak kısa bir süre sonra, özellikle Yunanistan’ın, mümkün olduğunca fazla sayıda Rum’u sözleşmenin öngördüğü istisna kapsamına alabilmek için İstanbul’da yerleşik Rum saydırmaya çalışması, uygulamada iki devlet ilişkilerini bozdu.⁷⁸ Anlaşmanın 2. maddesinin Mübadele Komisyonu’nda görev alan Türk ve Yunan temsilcilerce farklı şekillerde yorumlanması, “etabli sorunu” diye anılan anlaşmazlığa yol açtı.⁷⁹ Muhtelit Mübadele Komisyonu’ndaki Türk üyelere göre, kimlerin İstanbul’da 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş bulunduğu, Türk kanunlarına göre belirlenmeliydi. Yunanlı üyelere göre ise mübadele antlaşması ne Türk ne de Yunan kanunlarına bu konuda bir atıf yapmamıştır. Dolayısıyla “yerleşmiş olanlar(établis)” kelimesinin anlamı, iki hükümetin kanunlarına bağlı kalınmaksızın, antlaşmanın metnine ve ruhuna uygun bir şekilde verilmelidir.⁸⁰

Muhtelit Mübadele Komisyonu’nda bir uzlaşmaya varılamayınca Yunan Hükümeti Milletler Cemiyeti Meclisi’ne başvurdu. Meclis’in kararı ile Milletlerarası Daimî Adalet Divanı’ndan istişarî mütalaa talebinde bulunuldu.⁸¹ Divan’ın “İstanbul’un Rum Ahalisi tabiri ile kastedilen şahısların antlaşma gereğince “yerleşmiş olanlar” addolunmaları için, İstanbul şehrinin 1912 kanunu ile belirlenmiş olan belediye sınırları içinde bulunmaları; oraya, her nereden olursa olsun, 30 Ekim 1918 tarihinden önce bir tarihte gelmiş olmaları ve bu tarihten önce orada daimi olarak oturmak niyetinde

⁷⁷ Mehmet Gönlübol ve diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası** (Ankara: Alkım Yayınevi, 1989), s. 63; Nüfus Mübadelesinin iki ülke üzerinde demografik, ekonomik, kültürel ve siyasi etkileri oldu. Ancak bu etkiler göç edenlerin yaşam koşulları, ekonomik uğraşları ve nüfus sayıları gibi özelliklerinden dolayı Türkiye ve Yunanistan açısından “asimetrik” bir nitelik gösterdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Renée Hirschon, “Lozan Sözleşmesi’nin Sonuçları: Genel Bir Bakış,” **Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi** (Hazırlayan: Renée Hirschon, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), s. 17-28.

⁷⁸ Gürel, **a.g.e.**, s. 37.

⁷⁹ M.Murat Hatipoğlu, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan(1923-1954)** (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997), s. 47.

⁸⁰ Nihat Erim, “Milletlerarası Daimî Adalet Divanı ve Türkiye,” **AÜHFD**, Cilt 2, Sayı 1(1944), s. 63; M. Cemil Bilsel, **Lozan** (Cilt 2, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998), s. 435; Gönlübol vd., **a.g.e.**, s. 64.

⁸¹ Erim, **a.g.m.**, s. 63-64.

bulunmaları zorunludur”⁸² şeklinde verdiği görüş de soruna çözüm getirmedir. Soruna hukuki bir çözüm yolu bulunamadı. Yapılan girişimlerin bir sonuca ulaşamaması üzerine iki ülke ilişkileri gerginleşti. Yunanistan Batı Trakya’daki Türklerin mallarını, Türkiye’den gelen mübadil Rumlara veriyordu. Bunun üzerine Türkiye de karşılık olarak İstanbul’daki Rumların mallarına el koydu.⁸³ İki ülke ilişkilerinin bozulduğu sırada yeniden başlayan karşılıklı görüşmelerin ardından 21 Haziran 1925 tarihinde iki taraf menkul ve gayrimenkullerinin nasıl tazmin ve iade edileceğini belirleyen Ankara Antlaşması imzalandı.⁸⁴ Türkiye’nin Lozan’dan arta kalan sorunlarını çözmek istemesi, Yunanistan’ın da Balkan devletleriyle arasındaki sorunları ortadan kaldırmak yönünde bir politikaya yönelmesi Türk-Yunan antlaşmasının itici unsuru oldu.⁸⁵ Bununla birlikte Yunanistan’da 25 Haziran 1925 tarihinde Mihalakopulos Hükümeti’nin düşürülüp, onun yerine General Pangalos’un gelmesi, Ankara Antlaşması’nın yürürlüğe girmesini engelledi.⁸⁶ Ağustos 1926’da Pangalos’un iktidardan düşürülmesi sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasındaki görüşmeler yeniden başladı ve sonuçta 1 Aralık 1926 tarihinde Atina Antlaşması⁸⁷ imzalandı. Bu antlaşma iki ülke arasındaki “etabli” sorununu siyasi bir çözüme bağlamakla beraber⁸⁸ uygulamada beliren anlaşmazlıklar, iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiş ve ancak 1930’da gerçek çözüme gidilebilmiştir.⁸⁹

Türkiye ve Yunanistan’ın karşılıklı iyi niyet göstermesi ve İtalya’nın iki ülke arasındaki sorunların halledilmesindeki birleştirici rolü⁹⁰ sonucunda imzalanan 10 Haziran 1930 tarihli Ankara Antlaşması⁹¹ ile 7 yıldır çözüme kavuşturulamayan mübadele sorunu çözüldü. Ankara Antlaşması ile “etabli” sözüne açıklık

⁸² Erim, **a.g.m.**, s. 72; Bilsel, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 436; **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Cumhuriyetin İlk 10 Yılı ve Balkan Paktı(1923-1934)**, Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973, s. 194.

⁸³ **Cumhuriyetin İlk 10 Yılı ve Balkan Paktı(1923-1934)**, s. 194.

⁸⁴ Hatipoğlu, **a.g.e.**, s. 51.

⁸⁵ Melek Fırat, “Yunanistan’la İlişkiler,” **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** (Editör: Baskın Oran, Cilt 1 . 6. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), s. 343.

⁸⁶ Hatipoğlu, **a.g.e.**, s. 51; Fırat, **a.g.m.**, s. 343.

⁸⁷ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 8, 2. Basım, s. 129-136.

⁸⁸ Hatipoğlu, **a.g.e.**, s. 51.

⁸⁹ Akgün, **a.g.m.**, s. 258.

⁹⁰ Tevfik Rüştü Aras, **Lozan İzlerinde 10 Yıl** (İstanbul: Akşam Matbaası, 1935), s. 95; Sevim Ünal, “Atatürk’ün Balkanlar’daki Barışçıl Politikası,” **9. Türk Tarih Kongresi(21-25 Eylül 1983)**, Cilt 3, Ankara: TTK Yayınları, 1989, s. 1985; “İtalya’nın Türkiye ile Yunanistan ilişkilerinin düzelmesine çaba harcaması, Doğu Akdeniz’deki nüfuzunu arttırmak ve Yugoslavya’ya karşı bir denge sağlamak düşüncesinden ileri gelmekteydi. Nitekim Türk-Yunan dostluğu, bir Balkan Birliği’ne yönelince İtalya bu gelişmelere sıcak bakmamıştır.” Bkz. Aptülahat Akşin, **Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi** (Ankara: TTK Yayınları), s. 253.

⁹¹ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 11, s. 1939-1966.

kazandırıldı.⁹²Antlaşma ayrıca, Mübadillerin malları, Türk uyrukluların malları, Yunan uyruklularının malları, İstanbul yerleşiklerinin malları ve Batı Trakya Yerleşiklerinin malları olmak üzere 5 kategorideki insanların mallarına ilişkin düzenleme getirerek mübadeleden kaynaklanan ekonomik sorunlara da çözüm getirdi.⁹³

Mübadele sorunu her iki ülkenin eşit sayılabilecek fedakarlıklarda bulunması sonucunda imzalandı.⁹⁴ İki tarafın da geçmişteki kötü hatıraları silme niyetini göstermeleri nedeniyle⁹⁵, bu antlaşma Türk-Yunan ilişkilerinde “Dostluk Dönemi” diye adlandırılabilir bir sürece de kaynaklık etti. Bu tarihten sonra Türkiye ve Yunanistan, ikili ve çok taraflı bağlarla ilişkilerinin geliştirilmesine ivme kazandırdılar.

1.1.1.2. Patrikhane Sorunu

Lozan Barış Antlaşması’ndan sonraki dönemde Türk-Yunan ilişkilerini yönlendiren diğer bir konu da Patrikhane sorunuydu.

Rum Ortodoks Patrikhanesi sorunu Lozan Görüşmeleri’nde nüfus mübadelesi işini incelemek üzere oluşturulan alt komisyonun çalışmaları sırasında Türk Heyeti’nce gündeme getirildi.⁹⁶ Rıza Nur, alt komisyonda Türk tarafının patriklik hakkındaki görüşünü bir bildiriyle ortaya koydu. Buna göre, siyasal bir organ olan patrikliğin Türkiye dışına çıkarılması talep edildi.⁹⁷ Bunun üzerine Amerika Birleşik Devletleri

⁹² Akgün, **a.g.m.**, s. 258; Antlaşmanın 10. Maddesine göre; “Türkiye, İstanbul’a geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun, mübadeleden istisna edilmiş olan İstanbul bölgesinde elyevm hazır bulunan Türk tabiiyetindeki bütün Rum Ortodokslara “etabli” sıfatı tanır.” 14. Maddeye göre de “Yunanistan, Batı Trakya’ya geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun mübadeleden istisna edilmiş olan Batı Trakya bölgesinde elyevm hazır bulunan Yunan tabiiyetindeki bütün Müslümanlara “etabli” sıfatı tanır.”

⁹³ Fırat, **a.g.m.**, s. 346.

⁹⁴ Aras, **a.g.e.**, s. 95.

⁹⁵ Akşin, **a.g.e.**, s. 251.

⁹⁶ Rıza Nur anılarında, Patrikhane konusunu gündemde yokken kendisinin komisyon toplantılarında ortaya attığını, bundan güttüğü amacın ise ekalliyetler ve nüfus mübadelesi konularında sürüncemede kalan hayati noktaları lehimize sonuçlandırmak olduğunu açıklamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rıza Nur-J.C. Grew, **Lozan Barış Konferansı’nın Perde Arkası(1922-1923)** (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2003), s. 162-164; Rıza Nur, Patrikhane ile ilgili bu düşüncesini, TBMM’nin 2 Mart 1923 tarihli gizli celsesinde “...burada heyeti celilenin hatta hükümetin hatırına bir Patrikhane meselesi gelmemiştir. Bunu biz ihdas ettik...ki onunla da bir şey alalım” şeklindeki sözleriyle tekrar etti. TBMM Gizli Celse Zabıtları, c. 4, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları Kültür Yayınları, 1985, s.6’dan aktaran Elçin Macar, **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 105.

⁹⁷ **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Lozan(1922-1923)**, Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973, s. 99-100; Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 337-338; “Türk delegasyonu Lozan’da, Patrikhane’nin Türkiye’den gitmesini talep ederken, Türkiye’de de Mustafa Kemal Paşa, Meclis Başkanı, Meclis üyeleri ve Türk Basını da Patrikhane’nin bilinen faaliyetleri nedeniyle ya kaldırılması ya da ulusal sınırların dışına çıkarılmasında birleşiyorlardı.” Ayrıntılı bilgi için bkz. M.Süreyya Şahin, **Fener Patrikhanesi ve Türkiye** (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980), s. 203-205.

Temsilci Heyeti, Evrensel Patrikliğin İstanbul'da bırakılması yönünde Amerikan kamuoyunun isteklerini dile getirdi. Yunan Temsilci Heyeti ise, ABD Heyeti'nin görüşüne katılarak Evrensel Patrikliğin İstanbul'dan uzaklaştırılmasını öngören bir antlaşmaya taraf olamayacağını bildirdi.⁹⁸ Fransız Temsilci Heyeti ise İstanbul'da kalmasına karşılık Evrensel Patrikliğin dünya işlerine ilişkin haklarına son verileceği, Türk hükümeti'nin Patriğin atanmasını denetleyebileceği ve çalışmalarını sınırlayabileceği şeklinde formüle edilen uzlaştırıcı bir öneri getirmeye çalıştı.⁹⁹ İngiliz Temsilci Heyeti de sunduğu bildiriyle net bir tavır alarak, Evrensel patrikliğin İstanbul'dan çıkartılmasını öngören hiçbir teklife katılmayacağını belirtti.¹⁰⁰ Daha sonra söz alan Yunan Temsilci Heyeti, Evrensel Patrikliğin İstanbul'da kalması yönündeki ısrarını tekrar ortaya koyan bir bildiri sunmuşsa da¹⁰¹ Türk Temsilci Heyeti, görüşünden vazgeçmedi ve Halife'nin dünya işlerine ilişkin yetkilerine son veren Türk Hükümeti'nin, Evrensel Patrikliği İstanbul'dan uzaklaştırmaya kesin olarak karar verdiğini söyledi. Ayrıca İstanbul'un Rum halkı bu şehirde kalmak istiyorsa, Patrikliğin İstanbul'dan çıkartılmasının zorunlu olduğunu; böyle olmazsa Rum halkının İstanbul'dan çıkıp gitmesi gerekeceğini de ekledi.¹⁰² Alt komisyonda yapılan tartışmalarda konu çözümlenemeyince komisyona havale edildi. 10 Ocak 1923'te toplanan Arazi ve Askerlik Komisyonu'nda bu konu ele alındı. Lord Curzon, "Patrikhanenin birkaç yüzyıldan beri İstanbul'da bulunduğunu; ilk imtiyazların Fatih Sultan Mehmet'çe verildiğini, ondan sonraki padişahlarca da bu imtiyazların kabul edildiğini, hatta arttırıldığını, Rum Ortodoks Kilisesi'nin başı olan patriğin her zaman Türk Hükümeti'ne bağlı bir memur olarak kaldığını, tayininin Türk Hükümeti'nce onaylanarak tamamlandığını" belirtti.¹⁰³ Lord Curzon, Türk Temsilci Heyeti'nin "Patriğin ruhani ve kilise işlerine ilişkin yetkilerini sonradan siyasal amaçlarla kullandığı, üstelik, patrikliğin siyasal bir kışkırtma merkezi olduğu" yönündeki iddialarının patriğin ruhani konulara ve kilise işlerine ilişkin yetkilerine son vermek için bir neden olamayacağını da vurguladı.¹⁰⁴ Düşüncelerini bu şekilde açıkladıktan sonra

⁹⁸ Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 338.

⁹⁹ Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 338.

¹⁰⁰ Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 339.

¹⁰¹ Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 339-340.

¹⁰² Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 341; Alt komisyondaki tartışmalar için ayrıca bkz. Macar, **a.g.e.**, s. 99-102.

¹⁰³ Dışişleri Bakanlığı, **Lozan**, s. 99; Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 324.

¹⁰⁴ Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 324.

Lord Curzon Müttefik Devletler adına, Patriklik kurumunun İstanbul'da kalmasını, siyasal ve yönetsel yetkilerinden yoksun bırakılmasını ve salt bir din kurumu kimliğine bürünmesi isteğini dile getirdi.¹⁰⁵

Patriklik konusunda Müttefik Devletler'in tümü ortak bir cephe oluşturmuştu. Zira Lord Curzon'dan sonra söz alan Fransa, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Temsilcileri de Lord Curzon'un düşüncesini destekleyen konuşmalar yaptılar.¹⁰⁶ Son olarak Venizelos da Lord Curzon'un teklifine bütünüyle katıldığını, Türk Hükümeti Lord Curzon'un teklifine katılırsa şimdiki patriğin çekilmesini kolaylaştıracak biçimde davranmaya hazır olduğunu da sözlerine ekledi.¹⁰⁷ Bu konuşmalardan sonra söz alan Türk Başdelegesi İsmet Paşa, " Patrikliğin siyasal ya da yönetime ilişkin işlerle bundan böyle hiç uğraşmayacağı, yalnız salt din alanına giren işlerle yetineceği konusunda, Konferans önünde, Müttefik Temsilci Heyetleri'nin ve Yunan Temsilci Heyeti'nin yapmış oldukları resmî konuşmaları ve verdikleri garantileri senet sayarak Patrikliğin İstanbul'dan uzaklaştırılması yönündeki tekliften vazgeçtiğini" bildirdi.¹⁰⁸

Patrik VII. Grigorios'un ölümünden sonra 17 Aralık 1924 tarihinde VI. Konstantinos Arapoğlu'nun patrik seçilmesi, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra, patrikhanenin Türk-Yunan ilişkileri'nde önemli bir sorun haline gelmesine neden oldu.¹⁰⁹

Türkiye VI. Konstantinos'un patrik seçilmesine, mübadil olduğu gerekçesiyle karşı çıktı. Yunanistan ise Patrikhane ve papazların mübadeleden istisna edilmeleri gerektiğini ileri sürerek konuyu Lahey Adalet Divanı'na götürmeye çalıştı. Yunanistan'ın bu şekilde hareket etmesi Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun varlığını görmezden geldiğinin bir göstergesiydi.

Türkiye, Yunanistan'ın bu girişimini protesto etti. Ayrıca konunun kendi iç sorunu olduğunu ve gerek Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun gerekse yabancı herhangi bir kurumun müdahalesine izin vermeyeceğini açık bir dille ifade etti.¹¹⁰ Muhtelit Mübadele Komisyonu, yapılan tartışmaların ardından VI. Konstantinos'un

¹⁰⁵ Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 324-325.

¹⁰⁶ Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 325-326.

¹⁰⁷ Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 329.

¹⁰⁸ Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 331.

¹⁰⁹ Sina Akşin-Melek Fırat, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar," **Balkanlar** (İstanbul: OBİV Yayınları, 1993), s.119; Hatipoğlu, **a.g.e.**, s. 74; Macar, **a.g.e.**, s. 128.

¹¹⁰ **Cumhuriyet**, Sayı no: 263, (29 Kanunusani 1925), s. 1.

İstanbul'a 1918'den sonra gelmesi itibariyle mübadil olduğu yönünde karar verdi.¹¹¹ Bunun üzerine Türkiye, 30 Ocak 1925 tarihinde VI. Konstantinos'u sınır dışı etti.¹¹² Konstantinos'un sınır dışı edilmesi nedeniyle Muhtelit Mübadele Komisyonu Yunan Heyeti Murahhası Reisi Eksindaris istifa etti.¹¹³ Bu gelişmeler ve karşılıklı notalarla gerilen ilişkiler Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaşın söz konusu edilmesine kadar vardı.¹¹⁴

VI. Konstantinos'un kişiliğinde somutlanan patriklik sorununun Türkiye açısından en önemli sonucu Patrikhane'nin evrensel statüsünün tanınmadığı, onun bir Türk kurumu olarak kabul edildiği, dinsel konuların ileri sürülerek dış güçlerin Türkiye'nin içişlerine karışmalarına izin verilmeyeceğinin dünya kamuoyuna gösterilmesi idi.¹¹⁵

Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan gerilim Ankara'da süregelen Türk-Yunan görüşmelerinin etkisiyle yavaş yavaş ortadan kalktı. Patrik VI. Konstantinos'un 22 Mayıs 1925 tarihinde görevinden ayrıldığını bildirmesi¹¹⁶ ve yerine 13 Temmuz 1925 tarihinde İznik Metropolidi Vasil Giorgiadis'in seçilmesi üzerine "Ekümenik Rum Ortodoks Patrikhanesi"nin statüsü, Lozan Barış Antlaşması'nın ruhuna uygun olarak düzenlenmiş oldu.¹¹⁷

1.1.2. Dostluk Dönemi İlişkileri

Ahali Mübadelesi Antlaşması'nın imzalanmasıyla beraber Türkiye ve Yunanistan geçmişte yaşanan sorunların üzerine sünger çekme niyetinde olduklarını gösterdiler. Zira bu antlaşma iki ülke arasında uzun yıllardır süren çatışma halini sonlandırmaktaydı.¹¹⁸

Lozan Barış Antlaşması'ndan arta kalan sorunların çözümlenmesiyle birlikte Türkiye ve Yunanistan birbirleriyle uyumlu politikalar izlemeye başladılar. "Türk

¹¹¹ Aynı, s. 4.

¹¹² Cumhuriyet, Sayı no: 265, (31 Kanunusani 1925), s. 1.

¹¹³ Cumhuriyet, Sayı no: 268, (3 Şubat 1925), s. 1.

¹¹⁴ Yunanistan'ın, Patrikhane krizi üzerine ordusunu güçlendirme çabalarına karşılık, TBMM yaptığı gizli oturumda mukabil askeri önlemlerin alınmasını görüştü. Oturumda Yunanistan'la bir savaşın hiç de olasılık dışı olmadığı, milletvekillerince sık sık vurgulandı. Görüşmelerin ayrıntıları için bkz. **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre: 2, Cilt 4, 4 Şubat 1925, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s. 464-482.

¹¹⁵ Fırat, a.g.m., s. 342.

¹¹⁶ Macar, a.g.e., s. 137.

¹¹⁷ Hatipoğlu, a.g.e., s. 75-76.

¹¹⁸ Gönlübol vd., a.g.e., s. 69.

yöneticilerinin Bulgaristan'ın izlemeye başladığı revizyonist politikadan kuşku duymaya başlamaları ve bunu Yunanistan'ın tutumundan daha tehlikeli görmeleri; Yunanistan'ın da Bulgaristan karşısında Türk dostluğuna gerek duyması, iki devleti yakınlaştıran başlıca unsur oldu. Ayrıca Türkiye ile Mayıs 1928'de bir Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması imzalayan İtalya da iki devletin uzlaşmasına aracılık etti. Türk-Yunan uzlaşmasını hazırlayan bir başka etmen de, Atatürk'ün, izlemeye başlayacağı Balkan Politikası için Yunanistan'la uzlaşmayı ilk adım olarak görmesidir.”¹¹⁹

Venizelos'un deyimiyle “Şarkta yeni bir devir açan” ahali mübadelesi antlaşmasının imzalanmasının¹²⁰ ardından 27 Ekim 1930 tarihinde Yunanistan Başbakanı Venizelos Türkiye'ye geldi. İki taraf arasında Ankara'da yapılan görüşmeler sonunda 30 Ekim 1930 tarihinde “Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması”, “Deniz Kuvvetlerinin Tahdidi Hakkında Protokol”¹²¹, “İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi”¹²² imzalandı.

“Türk-Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması'nın 1. ve 2. maddeleri en geniş anlamda tarafsızlık yükümlülüğü getirmekteydi. 3. ve ondan sonraki maddeler ise, iki devlet arasında çıkacak uyuşmazlıkların eğer diplomasi yoluyla bir anlaşmaya varılamazsa uzlaştırma yöntemi ile, o da sonuç vermezse yargısal çözüm ya da hakeme başvurarak çözümünü öngörmekteydi.”¹²³ Ankara Antlaşması'na ekli protokol, deniz silahları yarışını durdurmak amacıyla, tarafların 6 ay önceden birbirlerine haber vermeden yeni savaş gemisi yapmamak ya da almamak yükümlünü ortaya koymaktaydı.¹²⁴

Venizelos'un Ankara'yı ziyaretinde her iki ülke başbakanının yaptığı konuşmalarından¹²⁵ anlaşıldığına göre; Türkiye ve Yunanistan arasında başlayan işbirliği, Lozan statükosunu esas almakta, Balkan ve Akdeniz barışının devamı için birlikte çalışılması düşüncesine dayandırılmaktaydı.¹²⁶ Bu ziyaretten bir yıl sonra 3

¹¹⁹ Gürel, a.g.e., s. 523.

¹²⁰ *Cumhuriyet*, Sayı no: 2205, (28 Haziran 1930), s. 3.

¹²¹ *Düstur*, 3. Tertip, Cilt 12, s. 73-86.; İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920-1945)* (Cilt 1. Ankara: TTK Yayınları, 1983), s. 393-396.

¹²² *Düstur*, 3. Tertip, Cilt 12, s. 114-173.

¹²³ Soysal, a.g.e., Cilt 1, s. 391.

¹²⁴ Soysal, a.g.e., Cilt 1, s. 392.

¹²⁵ Yunanistan Başbakanı Venizelos ve Türkiye Başbakanı İsmet Paşa'nın yaptıkları konuşmalar için bkz. *Aynı Tarihi*, Cilt 23-24, Sayı: 79-81, Birinci Teşrin-Birinci Kanun 1930, s. 6731-6732.

¹²⁶ A. Suat Bilge, *Büyük Düş: Türk-Yunan Siyasi İlişkileri(1919-2000)* (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000), s. 164.

Ekim 1931 tarihinde Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, Yunanistan'a giderek Venizelos'un ziyaretine karşılık verdiler. İsmet Paşa "el birliği ile kurduğumuz dostluğun ebediyen devam ettiğini görmek isterim. Türk-Yunan dostluk binası en sağlam yapılardan biridir" diyerek Türk-Yunan ilişkilerinin gelişmesindeki samimiyete vurgu yapmaktaydı.¹²⁷

Dostluk temelinde gelişen ilişkiler, Yunan Başbakanı Çaldaris ve Dışişleri Bakanı Maximos'un Eylül 1933'te Türkiye'yi ziyaretlerinde bir adım daha ileri götürüldü. Bu çerçevede 14 Eylül 1933'te "Türk-Yunan Samimi Anlaşma Misakı" imzalandı.¹²⁸ Antlaşmanın 1. maddesiyle, iki devlet ortak sınırlarının dokunulmazlığını karşılıklı olarak güvence altına almaktaydı ki bu, Trakya'daki Türk-Yunan sınırının değişmeyeceğini gösteriyordu.¹²⁹ 2. maddesiyle de uluslararası siyasette ilgili buldukları sorunlarda kesin girişim ve hareketlerde bulunmadan önce kendi aralarında danışma konusunda hemfikir kalmışlardır. Misakın 3. maddesiyle iki taraf diplomasi alanında çalıştırmalarını birleştirmiş oluyordular. Zira uluslararası toplantılarda bir taraf diğer tarafın çıkarlarını temsil edecekti.¹³⁰

Trakya'da Türk-Yunan ortak sınırında statükoyu güvence altına alan 1933 İttifakı, 1934 Balkan Paketi'nin de temelini oluşturacaktır.¹³¹ Nitekim Yunan Dışişleri Bakanı Maximos ile Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü'nün "...iki memleket arasındaki bu dostluğun ve bu teşriki mesai arzusunun bütün Balkan Devletleri'ni birarada çalışmaya doğru götürecektir yol üzerinde bir merhale teşkil ettiğini ehemmiyetle kaydetmek iyi olur." şeklinde verdikleri ortak demeç bu saptamayı desteklemekteydi.¹³²

Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir devir açılmış olmakla birlikte bazı pürüzler de yaşanmıyor değildi.¹³³ Ancak bu pürüzler uluslararası gelişmelerin de etkisiyle ikinci planda kalmakta ve üzerinde fazla durulmamaktaydı.

¹²⁷ **Cumhuriyet**, Sayı no: 2663, (5 Teşrinievvel 1930), s. 1.

¹²⁸ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 15, s. 195-196; Soysal, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 435-436.

¹²⁹ Soysal, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 433.

¹³⁰ Muharrem Feyzi, "Türkiye-Yunanistan İtilafının Kıymeti," **Cumhuriyet**, Sayı no: 3365, (18 Eylül 1933), s. 1-2.

¹³¹ Soysal, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 433.

¹³² **Cumhuriyet**, Sayı no: 3362, (15 Eylül 1933), s. 3.

¹³³ 1930 sonrasında yaşanan bu pürüzlere Doğu Ege Adaları'ndan Yunan vatandaşlarının Haziran 1931'de Türk karasularında avlanması ve Türkiye'nin bu durumu Atina nezdinde uyarması; Yunanistan'ın Eylül 1931'de hava sahasını 6 milden 10 mile; 1936'da karasularını 3 milden 6 mile çıkarması girişimleri gösterilebilir. Bkz. Enis Tulça, **Atatürk, Venizelos ve Bir Diplomat Enis Bey** (İstanbul: Simurg Kitapçılık, 2003), s. 48.

12 Ocak 1934 tarihinde Venizelos'un Mustafa Kemal Paşa'yı Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermesi¹³⁴ iki ülke arasındaki güven duygusunun boyutlarını ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Aynı yıl içinde imzalanan Balkan Paktı, iki ülkenin uluslararası arenadaki birlikteliklerinin en önemli göstergesiydi. Bu gelişmelerin yanında bir olay daha vardı ki belki de Türk-Yunan ilişkilerinin bu dönemini en iyi özetleyecek girişimdi. Bu girişim Atina Elçisi Enis Akaygen'in 1934 yazında Tahran'a büyükelçi olarak atandığında Yunan Hükümeti'nin kendisine ve Türk Dışişleri'ne başvurarak İran'da Yunan diplomatik misyonları olmadığı için oradaki Yunan kolonisinin çıkarlarını Türk Büyükelçilik ve konsolosluklarının takip etmesi yönündeki istekleriydi.¹³⁵

Yunan Başbakanı Metaksas'ın Ekim 1937'de Türkiye'yi ziyareti, iki ülke ilişkilerinin bundan sonraki seyrinin tespit edilmesinde önemli oldu. Başbakan Metaksas 19 Ekim 1937 tarihinde Çankaya'da Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'le görüştü. Bu görüşmede 14 Eylül 1933 tarihli Samimi Anlaşma Misakı'nın genişletilmesi; Balkan Paktı'nın geleceği; Bulgaristan'ın Ege Denizi ve Trakya'ya yönelik olası faaliyetlerine karşı askeri alanda alınacak tedbirlerle ortak hareket edilmesi konularında anlaşmaya varıldı.¹³⁶

1937 yılında Bulgaristan'ın Yugoslavya ile yaptığı anlaşma, İtalya'nın Balkanlar'a saldırı olasılığı ve Bulgaristan'ın bilinen emelleri, Türkiye ile Yunanistan'ı daha sıkı bir dayanışma içine yöneltti.¹³⁷ Bu gelişmeler içinde 27 Nisan 1938'de Türkiye Başbakanı Celal Bayar'ın Atina'yı ziyaretinde "Türk-Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Anlaşması ile Samimi Anlaşma Misakı'na Munzam Antlaşma" imzalandı.¹³⁸ Böylece Samimi Anlaşma Misakı'nın Ankara'da tasarlanan genişlemesi Atina'da imzalanan antlaşmayla gerçekleştirilmiş oldu.¹³⁹

Karşılıklı çıkarların örtüşmesi ve bu örtüşmenin taraflarca iyi anlaşılmasından doğan Türk-Yunan Dostluğu, 2. Dünya Savaşı başlamadan bir yıl önce oldukça sıkı bir görüntü vermekteydi. 2. Dünya Savaşı, iyi ilişkilerin daha da gelişmesini engellese de

¹³⁴ Atatürk'ün Milli Dış Politikası(Cumhuriyet Dönemine Ait 100 Belge) 1923-1938 (Cilt 2. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981), s. 244-245.

¹³⁵ Tulça, a.g.e., s. 54.

¹³⁶ Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Cilt 2, s. 361-373.

¹³⁷ Soysal, a.g.e., Cilt 1, s. 588.

¹³⁸ Düstur, 3. Tertip, Cilt 19, 2. Basım, s. 443-444; Soysal, a.g.e., Cilt 1, s. 589-590.

¹³⁹ Bilge, a.g.e., s. 178

1930-1938 yılları arasında atılan adımlar, 1954 yılına kadar sürecek olan Türk-Yunan Dostluğu'na sağlam bir temel oluşturdu.

1.2. Ekonomik İlişkiler

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler sancılı da olsa normale dönmeye başladı. Bu çerçevede siyasal alanda atılan adımlara paralel olarak ekonomik alanda da çeşitli girişimlerde bulunuldu.

1923 yılında Türkiye'nin Yunanistan'a yaptığı ihracat 1.729.000 Amerikan dolarıydı. Bu ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı ise % 3.4'e karşılık gelmekteydi. 1924 yılında yapılan 4.317.000 dolarlık ihracat ve bu ihracatın % 5.2'lik toplam ihracat içindeki payı Lozan sonrasındaki ilişkilerin ekonomik anlamda da normalleşmeye başladığının bir göstergesiydi.¹⁴⁰ Aynı yıllarda Türkiye'nin Yunanistan'dan ithalatı 1923 yılında 556.000 dolar ve toplam ithalatımızdaki payı % 0.6'ydı. 1924 yılında da aynı olan bu oran 1931 yılına kadar sürekli olarak düşüş eğilimi gösterdi.¹⁴¹

10 Haziran 1930 tarihli Ankara Antlaşması ile Mübadele Sorunu'nun ortadan kaldırılması, bunun ardından Ekim 1930'da Venizelos'un Ankara'yı ziyareti, Türkiye ile Yunanistan ilişkilerini dostane bir havaya bürüdü. Siyasal alanda ortaya çıkan yakınlaşmalar, yavaş yavaş ekonomik ilişkilere de yaygınlaştırılmaya çalışılmaktaydı. Bu çerçevede Venizelos'un Ankara'yı ziyareti esnasında imzalanan İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi'yle iki ülke, karşılıklı olarak birbirlerine oldukça geniş ayrıcalıklar vermekteydiler.

Sözleşmenin 1. maddesine göre; Türkiye ve Yunanistan vatandaşları, birbirlerinin memleketlerine, yasalara uymak koşuluyla “en ziyade müsaadeye mazhar millet tebaası” olarak serbestçe girebilecekler, orada seyahat ve ikamet edip, yerleşebilecekler ve istedikleri zaman ülkeyi terk edebileceklerdi. 3. maddesine göre; her iki ülke vatandaşları diğerinin ülkesinde her çeşit taşınır ve taşınmaz malları edinmek hakkına sahip olacaklar, ayrıca bu edinimlerini serbestçe tasarrufta bulunabileceklerdi.

¹⁴⁰ **İstatistik Göstergeler (1923-2002)**, Hazırlayan: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2003), s. 429.

¹⁴¹ **İstatistik Göstergeler (1923-2002)**, s. 437.

4. maddeye göre; taraflardan birinin vatandaşları, diğer tarafın ülkesinde yürürlükteki yasalara uymak koşuluyla o ülkede ticaret yapabileceği gibi isterse bu tip işlerini belirlediği araçları yoluyla da yaptırabilecekti. Yine bu maddeyle, herhangi bir işle ilgili “en ziyade müsaadeye mazhar memleket” e tanınan veya tanınacak olan tüm ayrıcalıklar otomatik olarak her iki ülke vatandaşlarına da tanınacaktı.

7. maddeye göre; taraflardan herbirinin vatandaşları, diğerinin ülkesinde yaptığı her çeşit sanatsal ve ticari girişimle ilgili yerli halktan farklı bir vergi ve ödeme yükümü altına sokulamayacaktı.

10. ve 11. maddelerle her iki ülkenin birbirlerine sattıkları ürünlerde, “ en ziyade müsaadeye mazhar memleket” e uygulanan vergi ve yükümlülüklerden daha kötü koşullarda bir uygulamaya tabi olamayacakları kararlaştırılmaktaydı.

16. madde, iki ülkenin karşılıklı olarak en ayrıcalıklı ülke olma statüsüne vurgu yapmakta ve 17. madde bu ayrıcalıklı durumu her türlü nakil aracının transit geçişi için de öngörmekteydi.

Antlaşmanın imzalandığı 1930 yılındaki Türkiye’nin ekonomik gücü ve büyük sermayeli özel kuruluşların eksikliği göz önüne alındığında bu antlaşmanın Türkiye’den çok Yunanistan’ın ekonomik çıkarlarına hizmet etme potansiyeline sahip olduğu görülmektedir.¹⁴² Bu durum, Türkiye’nin antlaşmaya salt ekonomik açıdan yaklaşmadığı, bunun yanında bazı siyasal beklentilerinin de bulunduğu yorumlarına yol açmaktaydı.¹⁴³

Türkiye ile Yunanistan arasında siyasi ilişkilerin geliştirilmesine paralel olarak ekonomik ilişkilerin de sıklaştırılması yönünde atılan adımlar 1930 yılından itibaren hız kazandı. Bu çerçevede Mayıs 1932’de Türkiye İktisat Vekaleti’nce bir Atina-Pire Ticaret Temsilciliği oluşturulması yoluna gidildi.¹⁴⁴

Türkiye lehine olarak seyreden dış ticarete Türkiye’nin Yunanistan’a olan ihracatının 1931 yılında toplam ihracat içindeki payı % 7.9 seviyesine yükselerek 2. Dünya Savaşı öncesindeki en üst düzeyine ulaşmış oldu.¹⁴⁵ Aynı yılda Türkiye’nin

¹⁴² Adil Özgüç, **Batı Trakya Türkleri** (İstanbul: Kutluğ Yayınları, 1974), s. 42.

¹⁴³ Adil Özgüç, “Türkiye’nin anlaşmadan tek isteği, ikinci madde içeriğidir ki o da Batı Trakya’da yerleşip Atatürk ve devrimler aleyhinde faaliyet gösteren son Osmanlı Şeyhülislamı Muustafa Sabri Efendi ve bunun gibi 150’lik listeye dahil 12 kişinin Yunanistan’dan çıkartılmasıdır. Hükümetimiz bu 12 kişi uğruna Yunanistan’a geniş tavizler vermekte bir sakınca görmedi.” diyerek Türkiye’nin antlaşmadaki tavrını eleştirmektedir: Özgüç, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁴⁴ **Cumhuriyet**, Sayı no: 2870, (5 Mayıs 1932), s. 3.

¹⁴⁵ **İstatistik Göstergeler (1923-2002)**, s. 429.

Yunanistan'dan yaptığı ithalatın toplam ithalat içindeki payı ise % 0.2 ile 2. Dünya Savaşı öncesindeki en düşük seviyesinde bulunmaktaydı.

Türkiye ile Yunanistan, aralarındaki ekonomik ilişkileri geliştirme konusunda ortak bir anlayışa sahiptiler. Yapılan ikili görüşmelerde özellikle, Yunanistan'ın Türkiye'ye yaptığı ithalatın Türkiye'nin yaptığı ihracata yaklaştırılması üzerinde çalışmalar yapılmaktaydı.¹⁴⁶ Eylül 1933'te Türkiye ile Yunanistan arasında Ankara'da yapılan görüşmelerde iki taraf temsilcileri, birbirine benzer ihracat ürünleri yetiştiren iki ülkenin ortak bir ihracat politikası izlemeleri; Tütün, üzüm, incir ve zeytinyağı kalemlerinde ortak politika gütmeleri; tüm bunlardan öte ortak sanayi programları konularında prensip olarak hemfikir olduklarını ortaya koydular.¹⁴⁷ Türk ve Yunan temsilcilerin Ankara'da yaptıkları görüşmelerin ardından yayımlanan resmi tebliğde, Türkiye ve Yunanistan'ın karşılıklı yabancı ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini birbirine uygun hale getirmek amacıyla muhtelit bir komisyon oluşturulmasına karar verdikleri açıklanmaktaydı.¹⁴⁸ Ekonomik alanda oluşan yakınlaşmalar basında, Türkiye ile Yunanistan'ın bir gümrük birliği yapacakları şeklinde yorumlara bile neden olmaktaydı.¹⁴⁹ Bu yöndeki haberlerin Avrupa'da da çıkması üzerine Atina Ajansı, Türkiye ile Yunanistan'ın gümrük birliği için görüşmelerde buldukları yönündeki haberleri Yunan Dışişleri Bakanlığı'na dayanarak yalanladı. Şüphesiz ki ortaya atılan bu haberler abartılı olarak yorumlanabilir; ancak böyle bir konunun gündemde olması bile Türk-Yunan ekonomik ilişkilerinin geldiği noktayı göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca Yunan Başbakanı Çaldaris'in bu konu hakkında Atina gazetecilerinin soruları üzerine verdiği "...bir silsilei itilafatla tahakkuk etmiş olan Türk-Yunan dostluğu iki memleketin hayati çıkarlarına hizmet için yeni birtakım itilaflarla devam ettirilecektir" şeklindeki cevap gümrük birliği hakkındaki dedikoduların pek de olasılık dışında olmadığını gösteriyordu.¹⁵⁰ Ekonomik alanda girişilen diplomasi etkisini çabuk gösterdi. Bunun sonucunda Türkiye'nin Yunanistan'a yaptığı ihracat 1932 yılından itibaren azalma eğilimi gösterirken, Yunanistan'ın Türkiye'ye yaptığı ihracat ise aynı yıldan itibaren önemli bir çıkış yakalamıştır.

¹⁴⁶ **Cumhuriyet**, Sayı no: 3363, (16 Eylül 1933), s. 6.

¹⁴⁷ **Aynı**, s. 6.

¹⁴⁸ **Hakimiyet-i Milliye**, Sayı no: 4368, (16 Eylül 1933), s. 1.

¹⁴⁹ **Akşam**, Sayı no: 5484, (13 Kanunusani 1934), s. 1; **Akşam**, Sayı no: 5488, (19 Kanunusani 1934), s. 1.; Mehmet Asım, "Siyasi Misaktan İktisadi Misaka Doğru," **Vakit**, 17 İkincikanun 1934'ten aktaran **Aynı Tarihi**, Sayı: 2, (Şubat 1934), s. 56-57.

¹⁵⁰ **Akşam**, Sayı no: 5512, (12 Şubat 1934), s. 1.

Yunanistan'ın ihracatındaki artışlara karşın, Türkiye'nin Yunanistan'a yaptığı ihracatın azalmasında Yunanistan'da ithalata uygulanan sınırlamanın, Yunan halkının satın alma gücünün düşmesinin, yerli üretiminin artmasının ve Türk mallarının Yunan pazarlarında uğradığı rekabetin etkisi vardı.¹⁵¹

Bu gelişmeler ışığında Türk-Yunan ilişkilerinin ekonomik boyutlarını değerlendirdiğimizde, siyasal anlamda yakınlaşma dönemlerinde ekonomik ilişkilerin de paralel bir süreç seyrettiğini görmekteyiz. Bunun yanında ilişkilerin en iyi olduğu dönemlerde bile istenen düzeyde bir ekonomik birlikteliğe ulaşılamadığı da açıktır.

1.3. Sosyal ve Kültürel İlişkiler

Türkiye ile Yunanistan arasında sosyal ve kültürel alandaki ilişkiler, Lozan Barış Antlaşması ve bu antlaşmanın bazı hükümlerinin uygulamalarından kaynaklanan sorunların çözümü temelinde bir gelişim göstermiştir.

Lozan Barış Antlaşması'yla Türkiye, Batı Trakya'nın Yunanistan egemenliğinde kalmasını kabul etmiş oldu. Bu, aynı zamanda bölgenin nüfus çoğunluğunu oluşturan Batı Trakya Türkleri'nin de Yunanistan egemenliğine bırakılması demektir.¹⁵² Lozan Barış Görüşmeleri sırasında Türkiye ve Yunanistan, 30 Ocak 1923 tarihli Ahali Mübadelesi Sözleşmesi'yle Yunanistan'da bulunan Yunan uyruklu Müslümanlar ile Türkiye'de bulunan Türk uyruklu Rum Ortodoksların değişimi üzerinde anlaşmaya vardılar. Sözleşmeye göre İstanbul'daki Rumlar ve Batı Trakya'daki Müslümanlar değişim dışı tutulacaktı. Bu çerçevede girişilen değişim sonucu Türkiye'ye 384.000 kişi göç etti.¹⁵³ Gelen göçmenlerin yerleştirilmesi ve üretici duruma getirilmeleri zorunlu idi. Bu çerçevede çalışmalar yapılırken¹⁵⁴ Batı Trakya'da kalan mübadele dışı Türkler'in haklarının korunmasına da önem verilmekteydi.

¹⁵¹ Halil Mithat, "Türk-Yunan Ticari Münasebetleri'nin Seyri," **Hakimiyet-i Milliye**, Sayı no: 4541, (13 Mart 1934), s. 4.

¹⁵² Yaşar Nabi, Türkiye'nin nüfus mübadelesinde Batı Trakya'da Türklerin kalmasına karşılık, İstanbul'da Rumların kalmasının olumsuz bir durum olduğunu; fakat aynı zamanda bu durumun mütekabiliyete imkan tanıdığı için Batı Trakya Türkleri'nin güvenliği ve geleceği açısından bir sigorta işlemi gördüğünü vurgulamaktadır. Bkz. Yaşar Nabi, **Balkanlar ve Türklük** (Ankara: Ulus Basımevi, 1936), s. 227.

¹⁵³ Cevat Geray, **Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı(1923-1961)** (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, 1962), s. 80.

¹⁵⁴ Göçmenlerin yerleştirilmesiyle ilgili yapılan çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Arı, **a.g.e.**; Mesut Çapa, "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskanı," **Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 5 (Mayıs 1990), s. 49-84.

Lozan'dan itibaren Batı Trakya Türkleri'nin azınlık haklarını düzenleyen bağitlar; 30 Ocak 1923 tarihli nüfus değişimi sözleşmesi, Lozan Barış Antlaşması'nın azınlık haklarını koruyan 37-45. maddeleri ile nüfus değişimi sözleşmesinden doğan sorunları sonuğlandıran 1926 Atina, 1930 ve 1933 Ankara Antlaşmaları'dır.¹⁵⁵

1923 yılından itibaren Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan antlaşmalara baktığımızda, bu antlaşmaların önemli bir kısmının Batı Trakya Türkleri'nin haklarını güvenceye alan maddeler iğerdiği görölür. Bu durum Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri'ne yönelik aktif bir siyaset izlediğinin göstergesidir.

Lozan Barış Antlaşması'nın "Azınlıkların Korunması"¹⁵⁶ başlıklı kesimi Batı Trakya Türkleri'ne önemli haklar vermekteydi. Antlaşma'nın 45. maddesi ile Türkiye, Müslüman olmayan azınlıklarına tanıdığı hakları Yunanistan da kendi ülkesindeki Müslüman azınlıklara tanıyordu. Buna göre; Yunanistan'da yaşayan bütün Müslüman azınlıklar hiçbir ayırım gözetilmeksizin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda toplumun özgür bireyleri olarak kabul edilmekteydi.

Batı Trakya'da Gümölcine, İskeçe, Dedeağaç, Dimetoka ve Soflu bölgelerinde oturan Türkler¹⁵⁷ taşınmaz malların da % 84 üne sahiptiler.¹⁵⁸ 1930'lara kadar Türkler, Batı Trakya'da nüfus açısından da çoğunluktaiken Yunanistan'ın sistemli nüfus kaydirmaları sonucunda bu tarihlerde sayısal olarak da azınlık durumuna düştüler.¹⁵⁹ Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Batı Trakya'ya pek çok Rum göçmen iskan edildi. Öyleki "İki ülke arasındaki antlaşma hükümlerine aykırı olarak Batı Trakya'da istimlak edilen araziler üzerine yerleştirilen Rum göçmenlerinin sayısı 107.607 idi."¹⁶⁰ Yine aynı şekilde Türkiye'den Yunanistan'a giden göçmenler için kurulan 2000 kadar köyün 572 si Batı Trakya'da bulunmaktaydı.¹⁶¹

Batı Trakya Türkleri'nin büyük kısmı toprağa bağlı olarak ęalıřmaktaydı. 1923'te Batı Trakya'da 2600 büyük çiftlik ve çiftçi, 4500 orta halli çiftçi, 18000 küçük çiftçi

¹⁵⁵ Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu** (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1986), s. 68.

¹⁵⁶ Meray, **a.g.e.**, Takım 2, Cilt 2, s. 11-14.

¹⁵⁷ Cengiz Orhonlu, "Yunanistan Türkleri," **Türk Dünyası El Kitabı**, 1976, s. 1100.

¹⁵⁸ Meray, **a.g.e.**, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s. 61.

¹⁵⁹ Orhonlu, **a.g.m.**, s. 1101-1102.

¹⁶⁰ N.J. Svoronos, Yunanistan Nüfusu ve Yunanistan Nüfus Sayımları, s. 88'den aktaran Özgüç, **a.g.e.**, s. 60.

¹⁶¹ Cengiz Orhonlu, "Batı Trakya'da Türk Nüfusu," **Türk Kültürü**, Sayı 1 (1964), s. 69.

bulunurken 1965'te büyük ve orta büyüklükteki çiftçi sayısı 2600, küçük çiftçi sayısı da 19500 oldu.¹⁶²

Tarım kesimindeki bu olumsuz tablo, ticari sahada çok daha kötüydü. Yunanistan'da Türkler'in ticaret ve girişimci işlerde bulunup, güçlenmesi Yunan Hükümetleri tarafından dolaylı yollardan engellenmekteydi. Genel olarak Türkleri tarım kesiminde tutmak ve bu tarım kesimindeki Türkler'in ellerindeki toprakları mümkün olduğunca daraltmak politikası güdülmekteydi.¹⁶³ Sistemli yapıldığı izlenimini veren bir siyaset sonucunda Türkler gün geçtikçe ekonomik olarak fakirleşmekteydiler.

Batı Trakya'da bulunan Türkler Yunanistan'ın diğer bölgelerine göre her bakımdan geri kalmış durumdaydı. Böyle bir tablonun oluşumunda Yunanistan'ın sistemli baskı ve asimilasyon politikalarının büyük etkisinin yanında bölgenin özelliklerinden ve Türkiye'nin zaman zaman pasif tutumunun da önemli bir payı olduğu öne sürülmektedir. Adil Özgüç, Batı Trakya Türkleri'nin geri kalmasında Türkiye'nin rolünü şöyle açıklamaktadır: “Öğretim ve eğitim kuruluşlarının zamanında açılmaması, ağa-eşraf grubunun ihaneti, 150'liklerin faaliyetleri, konsoloslüğün yanlış tutumu.”¹⁶⁴ Bunca olumsuz gelişmelerin altında ezilen Batı Trakya Türkleri çareyi Türkiye'ye göç etmekte bulmuşlardır.¹⁶⁵

Batı Trakya Türkleri üzerindeki Yunan baskısı ve bu göç hareketi Türk-Yunan ilişkilerinin sancılı olduğu 1930 yılına kadar devam etmiştir.¹⁶⁶ İki ülke ilişkilerinin sorunlardan arındırılmasıyla birlikte Batı Trakya Türkleri üzerindeki baskı hafiflemiş; ancak farklı şekillerde uygulanmaya da devam edilmiştir. Özellikle kamulaştırmalar yoluyla Türklerin toprakları ellerinden alınmaya çalışılmaktaydı.¹⁶⁷ “Kıyı ve sınır bölgelerinde” taşınmaz mal alım satımını izne bağlayan 1938 yasası bu dönemde çıkarılarak, 1930 öncesinde Rum göçmenlerin zorla yerleşmesi sonucunda kamulaştırılarak Türkler'den alınan malların, eski sahiplerince geri satın alınması engellenmiştir.¹⁶⁸

¹⁶² Tahsin Ünal, “Batı Trakya Türkleri,” **Türk Kültürü**, Sayı 76 (Şubat 1969), s. 28.

¹⁶³ Ünal, “Batı Trakya Türkleri” , s. 26-27.

¹⁶⁴ Özgüç, **a.g.e.**, s. 54-59.

¹⁶⁵ Cengiz Orhonlu, Batı Trakya'dan 1923-1939 yılları arasında 38.556 kişinin Türkiye'ye göç ettiğini söylemektedir. Bkz. Orhonlu, “Yunanistan Türkleri,” s. 1102.

¹⁶⁶ Oran, **a.g.e.**, s. 146.

¹⁶⁷ Orhonlu, “Batı Trakya'da Türk Nüfusu,” s. 70.

¹⁶⁸ Oran, **a.g.e.**, s. 146-147.

Sosyal hayatta yaşanan baskılar da ekonomik baskılardan aşağı kalmıyordu. Lozan Barış Antlaşması Yunanistan'daki azınlıkları Müslüman azınlıklar olarak nitelemekteydi. Bu nitelemeye dayanan Yunanistan Batı Trakya'da "Türk" olmadığını, Lozan Antlaşmasına dayanarak bölgede sadece "Müslümanlar" bulunduğunu iddia etmekteydi.¹⁶⁹ Ülkesinde Türk azınlık yerine bir Müslüman azınlık meydana getirmeye çalışan Yunanistan, bu amaçla Batı Trakya Türkleri üzerindeki antilaik propagandalara içten içe destek vermektedir.¹⁷⁰

Bu çerçevede halkın seçmesi gereken müftülerin belirlenmesine müdahale ederek gerici ve Türkiye aleyhtarı kişileri müftülük makamlarına atamaktaydı.¹⁷¹ Türkiye, ülkesinde yaşanan devrimlerin Balkanlar'da yaşayan Türklerce de benimsenmesini arzu etmekteydi. Batı Trakya Türkleri'nin çağdaş bilince ulaşmasındaki en büyük engel ise görüldüğü üzere Yunan Hükümetleri'nin politikalarıydı. Türkiye, bölgede yaşayan Türkler'in yaşam koşullarının iyileştirilmesi için girişimlerde bulunmaktaydı. Batı Trakya'da Türkler ve Türkiye aleyhtarı faaliyetlerde bulunan 150'liklerin buradan kovulması öteden beri Türkiye'nin istediği bir şeydi. Türk-Yunan ilişkilerinin dostluk dönemine girmesi, Türkiye'nin isteklerine uygun bir ortam oluşturdu. Bu çerçevede Türk-Yunan antlaşmasının Yunan Meclisi'nde onaylanması görüşmelerinde eski Başbakan Papanastasyu, Batı Trakya'da bulunan ve Türkiye tarafından hoş görülmeleyen bazı Türkler'in (150'likler) Girit veya İon Adaları'na kovulmasını Yunan Meclisi'nde teklif etmiş ve Meclis bu teklifi kabul etmiştir.¹⁷² Yunanistan'ın, kullandığı bu kişileri bölgeden uzaklaştırmak istemesi artık bu kişilere ihtiyacının kalmadığı şeklinde de yorumlanmıştır.¹⁷³

Batı Trakya Türkleri eğitim olanaklarından uzun yıllar geri bırakıldılar. Bu durum ancak 1930'larda nispeten bir gelişim gösterdi. Bu çerçevede 1930'dan itibaren 1941 yılına kadar Türkiye'ye her yıl 5-8 öğrenci gönderildi ve bunlar öğretmen yetiştirilmesi için öğretmen okullarına yerleştirildiler.¹⁷⁴ Bununla birlikte gerek Yunanistan'ın bu kişilere zorluk çıkartması, gerekse Türkiye'ye gelen öğrencilerin bir

¹⁶⁹ Oran, **a.g.e.**, s. 85.

¹⁷⁰ Ünal, "Batı Trakya Türkleri," s. 28.

¹⁷¹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 2365, (6 Kanunuevvel 1930), s. 3.

¹⁷² **Cumhuriyet**, Sayı no: 2381, (22 Kanunuevvel 1930), s. 1.

¹⁷³ Özgüç, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁷⁴ Erdoğan Merçil, "Batı Trakya Türkleri'nin Eğitim Meselesi ve Yunan Baskısı," **Türk Kültürü**, Sayı 43 (Mayıs 1966), s. 33.

kısının Yunanistan'a geri dönmemesi¹⁷⁵ Batı Trakya'daki olumsuz eğitim koşullarını daha da güçleştirdi.¹⁷⁶ 1933 yılında S.A.Cemaloviç'in aktardığı gözlemleri bu olumsuz eğitim koşullarını göz önüne sermekteydi: "Müslüman okullarının dini eğitim programında ve eğitici seçiminde tam olarak serbest olmaları gerekmekteydi. Gerçekte okullar, kanunlar gereği, Müslüman halkın seçtiği kişiler tarafından meydana gelen okul komisyonunun kontrolü altında olmalıydı. Buna rağmen Gümölcine, Ksonta, Dedeğaç, Dimotitsa, Yanitsa ve tüm Müslüman merkezlerinde hükümet, güvendiği kişilerden oluşan vakıf yönetimi, okul komisyonları ve müdürleri doğrudan doğruya seçiyordu(...) 4 medrese, 350 dini okul(çocuklar için) ve 324 öğretmen vardı(...)okullar çok eskiydi ve öğretim yöntemleri de yaklaşık yüz yıllık. Gümölcine'de liseye benzer tek bir okul gördüm. Bu lisede öğrenciler, öğrenim için belirli bir miktar para ödüyorlardı. Yunan Hükümeti sadece Yunanca öğretmenlerine para veriyordu. Bu, Yunanistan'da çağdaş düşünceyle eğitim veren tek Müslüman kurumdu(...)Ayrıca Müslümanlar'ın ne avukatları, ne de doktorları vardı. Yunan ortaöğrenim kurumlarına hiçbir Müslüman çocuk kayıtlı değildi(...)''¹⁷⁷ 1938 yılına kadar Batı Trakya'daki okullara kitaplar Türkiye'den gitmekteyken, 1938-1939'dan itibaren kitaplar Yunanistan Hükümeti'nin resmi teşkilatı tarafından bastırıldı. Ancak 1954 yılında Türkçe ders kitaplarının yeniden Türkiye'den getirilmesine başlandı.¹⁷⁸

Batı Trakya, basın faaliyetleri açısından Gümölcine ve İskeçe merkezli olmak üzere canlı bir görüntü vermekteydi. Arap ve Latin harfli çok sayıda gazete ve dergi bu canlılığın temelini oluşturmaktaydı.¹⁷⁹ Bu yayınlar içinde Batı Trakya Türkleri'nin sorunlarını irdeleyenler olduğu gibi, Türkiye aleyhtarı yayınların yeri de yadsınamaz bir gerçektir.¹⁸⁰

Özetlemek gerekirse Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'nda kendi inisiyatifiyle sınırları dışında bıraktığı Batı Trakya Türkleri'nin, buldukları bölgelerde mutlu yaşamaları için onların haklarını ön planda tutan yoğun bir diplomasi takip etti. Bu anlayışla öncelikle Türk-Yunan ilişkilerinin iyileştirilmesine çalıştı. İlişkilerin siyasal

¹⁷⁵ Aleksandre Popoviç, **Balkanlar'da İslam**. Çeviren: Komisyon (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), s. 235.

¹⁷⁶ Merçil, **a.g.e.**, s. 33-34.

¹⁷⁷ S.A. Cemaloviç, *Les Musulmans en Grece, L. Europe de l'Est du Sud-Est*, Paris, III/ 3-4, 1933, s. 207-208'den aktaran, Popoviç, **a.g.e.**, s. 336.

¹⁷⁸ Merçil, **a.g.e.**, s. 35.

¹⁷⁹ Orhonlu, "Yunanistan Türkleri," s. 1103.

¹⁸⁰ Batı Trakya Türk Basını hakkında Bkz. Özgüç, **a.g.e.**, s. 116-131

anlamda iyi olduğu dönemlerde Batı Trakya Türkleri üzerindeki baskı kısmen azaldı. Ancak Yunanistan'ın, bu iyi ilişkileri, bölgenin "Helenleştirilmesi" için bir fırsat olarak gördüğü de gözden kaçırılmamalıdır.

2. TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması, Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya'yı içine alan ve Osmanlı İmparatorluğu'na vergi bağı ile bağlı büyük bir Bulgaristan Prensliği'ni ortaya çıkardı. "Büyük Bulgaristan" olarak adlandırılan bu toprakların 1878 Berlin Antlaşması ile daraltılması, "Büyük Bulgaristan hayalini" gerçekleştirmek amacıyla Bulgaristan'ı uzun soluklu bir mücadele içine itti.¹⁸¹

Uluslararası arenadaki gelişmeleri büyük bir dikkatle izleyen Bulgaristan, eline geçirdiği fırsatları amaçlarına ulaşmak için kullanmaktan çekinmedi. Bu doğrultuda 1907 yılında kendi bağımsızlığı yönünde Avusturya ve Rusya'nın desteğini alan Bulgaristan, 2. Meşrutiyet Dönemi'nin çalkantılı siyasal sürecinde Avusturya'nın 5 Ekim 1908 tarihinde Bosna-Hersek'i ilhakının ardından ertesi gün bağımsızlığını ilan etti.¹⁸² Osmanlı İmparatorluğu bu durumu protesto etmekle birlikte Bulgaristan'la yapılan görüşmelerin¹⁸³ ardından tazminat ödenmesi karşılığında Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanıdı. 19 Nisan 1909 tarihinde iki taraf arasında protokol imzalandı.¹⁸⁴

Bulgaristan bağımsızlığını sağladıktan sonra genişleme faaliyetlerine hız verdi. Ancak Balkan Savaşları'nda uğradığı kayıplar bu süreci sekteye uğrattı. 2. Balkan Savaşı'nın ardından Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile birlikte Balkan Savaşları'nın iki mağlubu olan Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler gelişmeye

¹⁸¹ Berlin Antlaşması sonrasında Bulgaristan'ın genişleme çalışmaları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Bulgaristan'la ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mahir Aydın, **Şarkî Rumeli Vilâyeti** (Ankara: TTK Yayınları, 1992); Süleyman Oğuz, **Osmanlı Vilâyet İdâresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti(1878-1885)** (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını, 1986).

¹⁸² Yusuf Sarıay, "Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ın Bağımsızlığını Tanıması ve Türk-Bulgar İlişkilerinin Gelişmesi(1908-1914)," **Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu(11-13 Mayıs 2005), Bildiriler Kitabı** (Eskişehir: Odunpazarı Belediyesi Yayınları, 2005), s. 134.

¹⁸³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, (Cilt 9. 2. Basım. Ankara: TTK Yayınları, 1999), s. 229-231.

¹⁸⁴ Sarıay, **a.g.m.**, s. 134.

başladı.¹⁸⁵ Gelişen ilişkiler ise iki devleti 1. Dünya Savaşı'nda aynı safta yer almaya kadar götürdü.

Bulgaristan, 1. Dünya Savaşı'nda uğradığı yenilginin ardından imzaladığı 27 Aralık 1919 tarihli Neuilly Antlaşması ile Yugoslavya ve Romanya'ya önemli miktarda toprak vermek zorunda kaldı. Yunanistan da Batı Trakya'yı ilhak ettiğinden Bulgaristan Ege Denizi'ne ulaşmaktan da yoksun kalmış oldu.¹⁸⁶

2.1.Siyasi İlişkiler

Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan'ın 1. Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile ayrılmaları iki ülkenin doğrudan diplomatik ilişkilerine büyük bir darbe vurdu.¹⁸⁷

1919 yılında Anadolu'da işgallere karşı Ulusal Mücadele örgütlenirken Bulgaristan'da da iktidar el değiştirdi. 21 Mayıs 1920'de Bulgaristan Çiftçi Partisi iktidara geldi. Aleksandr Stamboliyski Başkanlığı'ndaki Bulgaristan Çiftçi Partisi Hükümeti, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde kurulmuş olan TBMM Hükümeti ile ilişki kurmak için büyük çaba harcadı.¹⁸⁸ Türkiye ile Bulgaristan'ın 1914-1918 sürecinde kader birliği etmiş ve her ikisinin de yenilgiye uğramış olmaları, Yunanistan'ın Türkiye'nin olduğu kadar Bulgaristan'ın da düşmanı oluşu, iki ülke arasında yakınlık kurulmasına zemin hazırladı. Bulgaristan, Türk Ulusal Hareketi'ne sempati gösterdi.¹⁸⁹ TBMM Hükümeti de Bulgaristan'ın çabalarına kayıtsız kalmadı ve gün geçtikçe iki ülke arasındaki diyalog ortamının olumlu yönde gelişmesine çaba gösterdi. Yunanistan'a karşı işbirliği düşüncesi TBMM Hükümeti'ni Bulgaristan'a yaklaştıran önemli bir etkendi. Diğer bir etken ise –her ne kadar Bulgar çıkarlarıyla çatışsa da- Trakya Sorunu'nun Misak-ı Milli'ye uygun olarak çözümlenmesinde Bulgaristan'ın yardımına ihtiyaç duyulmasıydı.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Sarıncay, **a.g.m.**, s. 135.

¹⁸⁶ Ahmet Şükrü Esmer, **Siyasî Tarih(1919-1939)** (Ankara: SBF Yayınları, 1953), s. 60; Pars Tuğlacı, **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1984), s. 118

¹⁸⁷ “Osmanlı İmparatorluğu Mondros Ateşkesi'nin 23. Maddesine göre müttelikleriyle dolayısıyla Bulgaristan'la da ilişkilerini kesmek zorunda kaldı. Bulgaristan da Selanik Antlaşması'nın 3. Maddesine göre aynı durumda bulunuyordu. Bundan sonra Bulgaristan'ın Türkiye'deki çıkarlarını korumayı İstanbul'daki İsveç Elçiliği üzerine aldı. Türkiye'nin Bulgaristan'daki çıkarlarını korumayı da Sofya'daki İspanya Elçiliği üstlendi.” Bkz. Stefan Velikov, **Kemalist İhtilal ve Bulgaristan(1918-1922)**. Çeviren: Naime Yılmaer (İstanbul: Kitaş Yayınları, 1969), s. 91.

¹⁸⁸ Velikov, **a.g.e.**, s. 89; Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 122.

¹⁸⁹ Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 118.

¹⁹⁰ Salâhi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika-II** (3. Basım. Ankara: TTK Yayınları, 2003), s. 233.

Mustafa Kemal Paşa, 30 Nisan 1920 tarihinde Bulgaristan Çiftçi Partisi Başkanı Aleksandr Stamboliyski'ye bir mektup yazarak Türk Ulusu'nun giriştiği antiemperyalist savaşın gereğini anlattı. Ancak bu mektubun asıl amacı Stamboliyski Hükümeti ile diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması idi.¹⁹¹ Aynı dönemde Stamboliyski Hükümeti de Türkiye'de diplomatik temsilcilik açma amacını güttü. Fakat bu girişime Müttefik Devletler tarafından karşı konuldu.¹⁹² 1920 yılı içinde Trakya ve Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticilerinden Cafer Tayyar Paşa ve onun yardımcıları Bulgar yetkililerle birçok kez görüşmelerde bulundular. Bu görüşmelerde Türkiye ve Bulgaristan arasındaki işbirliği, Trakya'nın geleceğinde ortak bir tutum takınılması ve Türkiye'ye Bulgaristan üzerinden gizlice silah sokulması konuları ele alındı.¹⁹³ Nitekim Bulgaristan'daki Müttefik Askerî Komisyonu¹⁹⁴ Başkanı General Gontekur, Bulgaristan'ın Doğu Trakya'daki Türklere yardımda bulduklarına dair ellerinde kesin kanıtlar bulunduğunu, Bulgar Savunma makamlarına verdiği 21 Nisan 1920 tarihli notasıyla bildirdi.¹⁹⁵ Öyle anlaşılıyor ki, Bulgaristan Hükümeti, üzerindeki Müttefik baskısına rağmen Anadolu'daki Ulusal Mücadele'ye gizlice destek verdi.¹⁹⁶ Zira birçok diplomatik yazışma ve notalardan anlaşıldığına göre, Bulgaristan çeşitli yollardan Anadolu'daki Kemalistlere silah sağladı.¹⁹⁷ Ayrıca önemli ekonomik yardımlarda bulundu.¹⁹⁸

1920 yılından itibaren resmî ilişkilerin başlatılması için çok sayıda gayriresmî görüşme yapıldı; ancak bu görüşmeler somut bir sonuç vermedi. Bunun yanında Anadolu'daki Ulusal Mücadele'nin başarıyla tamamlanması Türkiye-Bulgaristan ilişkilerine yeni bir ivme kazandırdı. Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski, Türk Orduları'nın zaferine Türkiye dışında sevinenlerin başında geliyordu. Türk Zaferi'nin

¹⁹¹ Velikov, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁹² Velikov, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁹³ Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 119-120.

¹⁹⁴ Müttefik Devletler, 27 Kasım 1918 tarihli Selanik Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Bulgaristan'da Askerî Kontrol Komisyonu ve Tazminat Komisyonu olmak üzere iki komisyon kurdular. Bkz. Velikov, **a.g.e.**, s. 88.

¹⁹⁵ Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 120.

¹⁹⁶ Bulgaristan, üzerindeki uluslararası baskıya rağmen Türkiye'ye destek vermekle birlikte Türk-Bulgar görüşmelerinde Türkiye'nin daha aktif bir tutum içine girdiği görülmektedir. Türkiye'nin bundan kısa vadedeki beklentisi Trakya'da ortaya çıkarılacak karışıklıklarla Yunanistan'ın, enerjisini mümkün olduğunca Anadolu dışında harcamasıydı. Bkz. Sonyel, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 237-238.

¹⁹⁷ Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 124-125; Velikov, **a.g.e.**, s. 118.

¹⁹⁸ Velikov, **a.g.e.**, s. 121.

Bulgaristan açısından anlamı, Sevr Antlaşması'nın revizyonu ile birlikte diğer bütün antlaşmaların revizyona tabi tutulacağına düşünülmesiydi.¹⁹⁹

Lozan Barış Konferansı devam ederken Stamboliyski, Edirne Başkonsolosu Todor Markov'u iki ülke arasında resmî ya da yarı resmî diplomatik ilişkilerin tekrar kurulmasına gerekli koşulların olgunlaşmış olgunlaşmadığı ile ilgili zemini incelemekle görevlendirerek Ankara'ya gönderdi.²⁰⁰ Ancak Markov Mustafa Kemal'in seyahati nedeniyle 28-29 Ocak ve 1 Şubat 1923 tarihlerinde İzmir'de görüştü. Bu görüşmelerde M.K. Paşa, Markov'a; "...normal diplomatik ilişkilerin kurulması konusunda tamamıyla resmî ya da yarı resmî olarak kurulmaları için hiçbir engelin olmadığını düşünüyorum(...) Balkanlar'da dost bir halka ihtiyacımız var ve Bulgar halkı coğrafyası, siyaseti ve ekonomisi bakımından ihtiyaçlarımıza en uygun bir şekilde cevap vermektedir. İki halk arasındaki dostluk bizi de, sizi de daha bağımsız kılacaktır(...)"²⁰¹ diyerek iki ülke ilişkilerinin 1923 sonrasında alması gereken şekli üzerinde durdu.

Ankara Hükümeti, Mayıs 1923 ortalarında iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin sağlanması için resmi başvuruda bulundu.²⁰² Ancak bu sıralarda 9 Haziran 1923 tarihinde Bulgar Çiftçi Partisi Hükümeti askeri bir darbe sonucu devrildi ve Stamboliyski öldürüldü.²⁰³ Bu olay Türkiye ile Bulgaristan arasındaki resmi diplomatik ilişkilerin kurulması müzakerelerini geciktirdi.²⁰⁴ Bununla birlikte Türkiye ile Bulgaristan arasında dostluk ilişkilerini yeniden kurmak ve mevcut sorunları çözmek amacıyla görüşmeler 1924 yılı boyunca sürdü.²⁰⁵ Bulgaristan ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını 2 yıl kadar geciktiren ana etken "askıda kalmış" sorunların çözümlenmesindeki güçlüklerdi. "askıda kalmış" sorunların başında 1903 Preobrojen Ayaklanması ve Balkan Savaşları sırasında Doğu Trakya'yı terk eden Bulgar göçmenlerinin eski yerleşim yerlerine dönmeleri ve onların emlakı sorunu geliyordu. Bu konudaki temel sorun; Türkiye'nin, göçmen Bulgarlar'ın geri dönüşüne

¹⁹⁹ **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri(1913-1938)**, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, 2002, s. XXI; Sarımay, **a.g.m.**, s. 136; Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 126.

²⁰⁰ **Aynı**, s. 232.

²⁰¹ **Aynı**, s. 238-239.

²⁰² Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 128; Velikov, **a.g.e.**, s. 112.

²⁰³ Sina Akşin-Melek Fırat, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar," **Balkanlar** (İstanbul: OBİV Yayınları, 1993), s. 113-114.

²⁰⁴ **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri(1913-1938)**, s. XXVI; Cengiz Hakov, "Mustafa Kemal Atatürk ve Bulgaristan-Türkiye İlişkileri(1923-1938)," **Atatürk 4. Uluslararası Kongresi(25-29 Ekim 1999)**, Cilt 2, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s. 1012.

²⁰⁵ Ahmet Özgiray, "Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri(1920-1938)," **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı 10 (1995), s. 56.

karşı çıkması, buna karşın Bulgaristan'ın, göçmen Bulgarlar'ın geri dönüşünde ısrar etmesinden kaynaklandı. "Askıda kalmış" sorunların bir diğeri Bulgaristan ve Türkiye'deki azınlıkların hakları sorunuydu. Türkiye'deki Bulgar okulları ve Bulgar Ekzarhlığı'nın geleceği de "Askıda kalmış" sorunlardan biriydi. Bulgar tarafı az sayıdaki Bulgar okullarının kapatılmasını önleyebilmek için onlara özel bir statü uygulanmasını isterken, Türk tarafı onların Türkiye'deki genel statüye tabi olmalarını istemiştir. Sonuçta Türk Dışişleri Bakanlığı, Bulgar okullarının kapatılmayacağına dair Bulgar yetkililere güvence verdi. İstanbul'daki Bulgar Ekzarhlığı'nın Türkiye'deki Bulgarlar'ın ahlaki ve ruhi dayanağı olduğu da kabul edildi.²⁰⁶

18 Ekim 1925 tarihinde imzalanan Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması'yla²⁰⁷ bu sorunlar aşılmaya çalışıldı. "Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması'nda, iki devlet arasında "bozulmaz bir dostluk" ve devletler hukuku ilkelerine uygun biçimde, diplomasi ilişkileri kurulacağı, bir Ticaret, bir Oturma ve bir Hakem Antlaşması yapılacağı belirtildi."²⁰⁸ Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması'nı diğer dostluk antlaşmalarından ayıran en önemli fark, ek protokol bölümüdür. Bu ek protokolle iki ülke karşılıklı olarak kendi tebası olan azınlık unsurlarına önemli güvenceler verdiler. Bu antlaşma, Türkiye ile Bulgaristan arasında gerçek diplomatik ilişkileri kurmasının²⁰⁹ yanında iki ülke arasındaki iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin temelini atması²¹⁰ bakımından da önemli oldu.

1926-1929 yılları arasında Türk-Bulgar siyasi ilişkileri, ekonomi alanında yapılan görüşmeler ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin sorunları etrafında şekillendi.²¹¹

Bulgaristan, stratejik niteliğinden dolayı Türkiye'nin Balkanlar politikasında önemli bir yere sahipti. Bulgaristan'ın ise Balkanlar'da "yaşamsal sorunları" olmadığı tek ülke Türkiye idi ve Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi Bulgaristan'ın siyasal ve

²⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Hakov, "1925 Bulgar-Türk Dostluk Antlaşması ve İki Ülke Arasında "Askıda Kalmış" Sorunların Çözümü," **12. Türk Tarih Kongresi(12-16 Eylül 1994)**, Cilt 6, Ankara: TTK Yayınları, 1999, s. 1373-1376.

²⁰⁷ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 7, s.1376; Soysal, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 255-263.

²⁰⁸ Soysal, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 253; Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Hamza Eroğlu, "Türk-Bulgar İlişkileri ve 18 Ekim 1925 Tarihli Dostluk Antlaşması," **Bellekten**, Cilt 51, Sayı 201 (Aralık 1987), s. 1339-1347.

²⁰⁹ Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 130.

²¹⁰ Hakov, "1925 Bulgar-Türk Dostluk Antlaşması ve İki Ülke Arasında "Askıda Kalmış" Sorunların Çözümü," s. 1376.

²¹¹ Özgiray, **a.g.m.**, s. 58-60.

ekonomik çıkarları açısından önemliydi. Bulgaristan Kralı Boris III, Türk-Bulgar dostluğunun önemini 31 Ocak 1929 tarihinde Sofya’da verdiği “Türk-Bulgar Dostluğu yalnız iki milletin, iki hükümetin menafii iktisadiyesinden ve emniyetlerinin mütekabilen tahtı zamana alınması noktai nazarından değil, belki iki hükümetin Avrupa'dan Asya'ya giden yol üzerinde bulunmaları itibariyle, beynelmilel siyaset sahasında sulhü umuminin muhafazası emrinde kıymet ve ehemmiyeti büyüktür...”²¹² demeciyle ortaya koydu.

İki ülkenin ortak gayretleri sonucunda 6 Mart 1929 tarihinde “Türkiye ile Bulgaristan Arasında Tarafsızlık, Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Antlaşması” imzalandı.²¹³ Antlaşmanın 1. maddesiyle taraflar 18 Ekim 1925 Dostluk Antlaşması’nın 1. maddesindeki “bozulmaz bir barış ve içten ve sonsuz bir dostluk” nitelenmesine aykırı düşecek hiçbir antlaşmaya girmemeyi yükümlenmekteydiler. 2. madde ise taraflardan birisi bir başka devlet tarafından saldırıya uğrarsa diğerinin tarafsızlığı yükümünü ortaya koymaktaydı. Yunus Nadi’nin dediği gibi, “Türk-Bulgar Antlaşması, Balkanlara mensup iki önemli unsurun kendi aralarında sarahat ve samimiyetle anlaşmış olduklarını ve bu anlaşmalarıyla barışı teyit ve takviye etmiş bulduklarını gösteriyordu.”²¹⁴

Görüldüğü gibi iki ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik ilişkilerini düzenleyen antlaşmalarla ilişkiler gelişirken, karşılıklı ziyaretlerle de bu durum pekiştirildi. Bu çerçevede Aralık 1931’de Bulgaristan Başbakanı Muşanof Ankara’yı ziyaret etti. Oldukça samimi bir tarzda gerçekleşen görüşmelerde Balkanlara ait vaziyetin gözden geçirilmesi, iki ülke ekonomik ilişkilerinin seyri, Türkiye’den ve Bulgaristan’dan göç edenlerin, mal ve emlaklarını tasarrufları meseleleri üzerinde duruldu.²¹⁵

Aralık 1931’de Muşanof’un Ankara’yı resmi ziyaretiyle başlayan Türkiye-Bulgaristan arasındaki “balayı dönemi”²¹⁶ fazla uzun sürmedi. Türkiye’nin Balkanlar’da Yunanistan ve Yugoslavya ile ilişkilerini geliştirmesi Bulgaristan tarafından pek de iyi gözle görülmedi. Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan 14 Eylül 1933 tarihli Samimi Antlaşma Misakı, Bulgaristan’da tepkiyle karşılandı ve Türkiye’nin Bulgaristan’a karşı

²¹² Bilal N. Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları** (Cilt 1. Ankara: TTK Yayınları, 1993), s. 504-505.

²¹³ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 10, s. 1439-1455; Soysal, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 375-378.

²¹⁴ Yunus Nadi, “Türk-Bulgar Münasebatı,” **Cumhuriyet**, Sayı no: 1739, (10 Mart 1929), s. 1.

²¹⁵ **Cumhuriyet**, Sayı no: 2727, (9 Kanunuevvel 1931), s. 3; **Cumhuriyet**, Sayı no: 2730, (12 Kanunuevvel 1931), s. 1-4.

²¹⁶ Özgiray, **a.g.m.**, s. 61.

düşmanca bir hareketi olarak yorumlandı.²¹⁷ Bu antlaşmanın ardından 28 Kasım 1933'te Türkiye ile Yugoslavya arasında da bir antlaşma imzalanması, Bulgaristan'da bir siyasi kuşatılma politikasıyla karşı karşıya olduğu izlenimini uyandırdı.²¹⁸ Bu siyasal gelişmelerin ışığında Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras 1933'te Sofya'yı ziyaret ederek, Bulgaristan'ın, özellikle Türk-Yunan ilişkilerinin gelişmesinden duyduğu rahatsızlığı gidermeye çalıştılar²¹⁹

Bu ziyaret sonucunda yapılan protokolle 1929 antlaşması 5 yıl süre ile uzatıldı. Protokolün yapılmasının arka planında ise Türkiye'nin 14 Eylül 1933 tarihinde Yunanistan'la yaptığı antlaşmanın Bulgaristan'da yarattığı kırılganlığın bertaraf edilmesi yatıyordu.²²⁰ Nitekim 1929 tarihli antlaşmanın uzatılması ile bir anlamda iki ülke arasında güven tazelenmeye çalışıldı.

Türkiye ile Bulgaristan arasında siyasal anlamda fazla bir sorun bulunmamakla birlikte ilişkilerin istenen düzeye yükseltilemediği de bir gerçektir. Türkiye'nin statükonun korunmasına taraftar olması, Bulgaristan'ın ise revizyonist bir politika izlemesi iki ülkenin sağlam bir birlikteliğe gitmesinin önündeki en büyük engeldi.²²¹ Bulgaristan'ın vurgulanan bu tutumu O'nun Şubat 1934'te imzalanan Balkan Paketi'nin dışında kalmasının da ana etkenini oluşturdu.

1935 yılında Bulgaristan'ın, Türkiye'nin Trakya'ya askeri yığınak yaptığı şeklindeki iddiaları üzerine ilişkilerde kısa süreli bir gerginlik yaşandı.²²² Ancak iki hükümet yetkililerinin açıklamalarıyla gergin ortam dağıldı. 20 Nisan 1937 tarihinde Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Yugoslavya'dan dönüşlerinde Sofya'yı ziyaret etmeleri, Türk-Bulgar ilişkilerindeki düzelmeye bir göstergesi olarak yorumlandı.²²³ Bu ziyaret Bulgar basını tarafından da çok olumlu görüldü. Ziyaretin Türk-Bulgar ilişkilerine ve Balkanlar'da barışın kurulmasına yönelik katkısını vurgulayan yazılar yayımlandı.²²⁴

Türk-Bulgar ilişkilerinde bu dönemdeki son safha sayılabilecek olan gelişme Balkan Antantı Devletleri'yle Bulgaristan arasında 31 Temmuz 1938 tarihinde

²¹⁷ Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 130.

²¹⁸ Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 130-131.

²¹⁹ Akşin, **a.g.e.**, s. 246; Özgiray, **a.g.m.**, s. 63.

²²⁰ Soysal, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 374.

²²¹ Akşin, **a.g.e.**, s. 247.

²²² Akşin, **a.g.e.**, s. 247-248.

²²³ Akşin, **a.g.e.**, s. 248-249.

²²⁴ Bulgar basınında çıkan makaleler için bkz. **Aynı Tarihi**, Sayı: 41, (Mayıs 1937), s. 146-147.

imzalanana antlaşmadır.²²⁵ Buna göre; “Bulgaristan’la Balkan Devletleri, aralarındaki ilişkilerde karşılıklı olarak kuvvete başvurmayacaklarını ve Bulgaristan’ın Neuilly Antlaşması’ndan doğan askeri taahhütlerine son verilmesi hakkında fikir birliği etmişlerdir.”²²⁶ Böylece Milli Mücadele döneminden itibaren genel olarak olumlu bir gelişim gösteren Türk-Bulgar ilişkileri 2. Dünya Savaşı öncesinde, sorunlardan uzak bir görüntü çizmekteydi.

2.2. Ekonomik İlişkiler

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ekonomik ilişkiler 1923-1930 ve 1930-1940 olarak 2 döneme ayrılabilir. Her iki dönemin de kendine özgü koşulları Türk-Bulgar ekonomik ilişkilerini şekillendirdi.

Liberal bir dış ticaret siyasetinin yürütüldüğü birinci dönemde iki ülkenin birbirinden aldıkları malların değeri birkaç milyon lirayı bulmaktaydı.²²⁷ 1923 yılında Türkiye’nin Bulgaristan’a yaptığı ihracat 639.000 dolar ve toplam ihracat içindeki payı da % 1.3 iken,²²⁸ ithalatı 2.967.000 dolar ve toplam ithalat içindeki payı da % 3.4 idi.²²⁹ Bu rakamlar iki ülke dış ticaretinde ulaşılan en üst seviyeyi göstermektedir. Türkiye, Bulgaristan’a taze ve tuzlu balık başta olmak üzere üzüm, incir, fındık gibi tarım ürünleri ihraç etmekteyken; Bulgaristan’dan odun kömürü, şeker ve kaşkaval peyniri ithal etmekteydi.

Türkiye’nin bağımsızlığını kazanmasının ardından Türkiye ile Bulgaristan arasında diplomatik ilişkilerin kurulması çalışmaları hızlandı. Bu çerçevede 18 Ekim 1925 tarihli Dostluk Antlaşması imzalandı. Antlaşmanın imzalandığı dönemde Bulgaristan’ın diğer Balkan devletleriyle ciddi sorunlarının bulunması Bulgaristan’ı Türkiye’ye daha fazla yakınlaştırdı. Bu bakımdan Türkiye ile ticari ilişkilerinin düzenlenmesi Bulgaristan açısından son derece önemli bir konuydu.²³⁰ İki ülke arasında başlayan yakınlaşmanın ekonomik sahaya da yansıtılmak istenmesinin bir sonucu olarak, önce 12 Şubat 1928 tarihinde “Türkiye-Bulgaristan Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması”²³¹, bunun ardından da 27 Mayıs 1930 tarihinde “Türkiye-Bulgaristan

²²⁵ Soysal, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 463.

²²⁶ Akşin, **a.g.e.**, s. 249; Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 133.

²²⁷ Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 137.

²²⁸ **İstatistik Göstergeler(1923-2002)**, s. 423.

²²⁹ **Aynı**, s. 437.

²³⁰ Hakov, “Mustafa Kemal Atatürk ve Bulgaristan-Türkiye İlişkileri(1923-1938),” s. 1013.

²³¹ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 9, s. 1221-1253.

Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması”²³² imzalandı. Bu antlaşmalarla Türkiye ile Bulgaristan, mal, transit taşıt, gemi ve uyukluk alanlarında birbirlerine “en ziyade müsaadeye mazhar memleket”e tanınan hakları vermekteydiler.²³³ Ayrıca bazı mallarda gümrük indirimi yapacaklardı. Ticaret antlaşmalarının ekonomik yönü olduğu gibi siyasal yönü de bulunmaktaydı. Nitekim 1928 tarihli antlaşma ile ilgili olarak Bulgaristan Dışişleri Bakanı Bufof, bu antlaşmanın Bulgaristan’ın “komşularıyla bir yakınlaşma siyasetinin başlangıcı olacağını”²³⁴ vurgulayarak, antlaşmanın salt ekonomik anlam ifade etmeyip siyasi anlamlar da taşıdığını belirtiyordu.

Türk-Bulgar ekonomik ilişkilerinde ikinci dönem, Türkiye’nin dış ticaretinde devletçiliğin ağır bastığı 1930-1940 yıllarını kapsamaktadır.²³⁵ Bu dönemde meydana gelen dünya ekonomik krizi 1929-1933 yılları arasında Türk-Bulgar ticaretini önemli oranda etkiledi.

1931 yılında Bulgaristan Başbakanı Muşanof’un Ankara’yı ziyaretinde görüşmelerin ana gündem maddelerinden birisini de ticari ilişkiler meşgul etti. Görüşmelerin sonucunda iki özel komisyonun Bulgaristan’dan Türkiye’ye ve Türkiye’den Bulgaristan’a ithal edilen malları inceleyerek kontenjanları karşılıklı olarak arttırmasına karar verildi.²³⁶ Türk-Bulgar ticaret hacminin 1929 yılından itibaren daralmasının çeşitli nedenleri vardı. Türkiye’nin Bulgaristan’a yaptığı ihracatın düşmesi, dünya ekonomik krizinin Bulgaristan’da yarattığı etki ve özellikle tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesiyle Bulgar çiftçisinin satın alma gücünün zayıflamasından kaynaklanmaktaydı.²³⁷ Türkiye’nin Bulgaristan’dan ithalatının azalmasında da dünya ekonomik krizinin büyük rolü oldu. Bunun yanında Türkiye’de ulusal sanayinin kurulmaya başlamasıyla pamuklu ürünler, çivi gibi bazı malların ithaline gerek kalmadı. Son olarak kontenjan uygulamasının oluşturulması ve döviz durumunun korunmasına yönelik alınan önlemler de Bulgaristan’dan yapılan ithalatı azalttı.²³⁸

İki ülke ticaretindeki daralma, Türkiye ile Bulgaristan’ı daha etkin bir işbirliğine yönlendirdi. Eylül 1933’te Başbakan İsmet İnönü’nün Bulgaristan ziyareti sırasında her

²³² **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 11, s. 1709-1739.

²³³ Hakov, “Mustafa Kemal Atatürk ve Bulgaristan-Türkiye İlişkileri(1923-1938),” s. 1013-1014.

²³⁴ **Cumhuriyet**, Sayı no: 1406, (7 Nisan 1928), s. 1.

²³⁵ Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 137.

²³⁶ **Cumhuriyet**, Sayı no: 2730, (12 Kanunuevvel 1931), s. 4.

²³⁷ Hayrettin Şükrü, “Türk-Bulgar Ticareti –2,” **Cumhuriyet**, Sayı no: 3279, (24 Haziran 1933), s. 4.

²³⁸ **Aynı**, s. 4.

iki ülke arasında ticaretin sıkılaştırılması hususunda anlaşmaya varıldı.²³⁹ Sonuçta 21 Aralık 1933 tarihinde Bulgaristan ile Türkiye arasında yeni bir ticaret antlaşması yapıldı.²⁴⁰ Bu antlaşma iki ülkenin birbirlerine sattıkları malların kontenjan hadlerini belirledi. Ancak 1933 tarihli ticaret antlaşması Türkiye-Bulgaristan ekonomik ilişkilerine hissedilir bir etkide bulunmadı. Bu durum antlaşmanın, ekonomik sahadan çok siyasi sahada bir anlam ifade ettiği şeklinde yorumlandı.²⁴¹ Yapılan görüşmelerin ardından Mayıs 1935'te yeniden bir Türk-Bulgar ticaret antlaşması imzalandı.

İstatistikleri incelediğimizde Türkiye'nin Bulgaristan'a yaptığı ihracatın 1935 yılındaki ticaret antlaşmasına kadar geçen dönemde, genel olarak azalma eğilimi gösterdiği dikkati çekmektedir. Nitekim 1923 yılında Bulgaristan'a yapılan ihracat 639.000 dolardan 1935 yılında 159.000 dolara gerilemiştir.²⁴² Aynı şekilde Bulgaristan'dan yapılan ithalatta da bir düşüş göze çarpmaktadır. Buna göre; 1923 yılındaki 2.967.000 dolardan 1935 yılında 188.000 dolara gelinmiştir.²⁴³

Mayıs 1935'te imzalanan Türk-Bulgar ticaret antlaşmasıyla iki ülke ekonomik ilişkilerine yeniden bir canlılık geldi. 1942 yılına kadar yürürlükte kalan bu antlaşma istenilen düzeyde olmasa da Türk-Bulgar ekonomik ilişkilerine yeni bir ivme kazandırdı.

2.3. Sosyal ve Kültürel İlişkiler

Bulgaristan, Balkan devletleri arasında en büyük Türk nüfusunu barındıran ülke durumunda idi. Bu gerçek ise iki ülke arasında sosyal ve kültürel olarak ilişkilerin her zaman önemli olmasını sağladı.

Bulgaristan'daki Türkler 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan 1. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar ağır baskılar altında kaldılar. 1919-1923 yılları arasında iktidarda bulunan Stamboliyski Hükümeti döneminde Bulgaristan Türkleri rahat bir nefes aldı. Bulgar Hükümeti'nin Türklere yönelik uygulanan baskıyı hafifletmesinin çeşitli nedenleri vardı. Türklere Bulgarların 1. Dünya Savaşı'nda birlikte savaşmaları, Neuilly Antlaşması'nın azınlıkların korunmasına yönelik hükümleri ve büyük

²³⁹ Hakov, "Mustafa Kemal Atatürk ve Bulgaristan-Türkiye İlişkileri(1923-1938)," s. 1014.

²⁴⁰ Antlaşmanın metni için bkz. **Düster**, 3.Terip, Cilt 15, s. 117-119.

²⁴¹ La Bulgarie, "Türk-Bulgar Ticaret Mukavelesi" adlı makaleden aktaran; **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4472, (31 Birinci Kanun 1933), s. 4.

²⁴² **İstatistik Göstergeler(1923-2002)**, s. 423.

²⁴³ **Aynı**, s. 437.

çoğunluğu çiftçilikle uğraşan Türklerin, Bulgar Çiftçi Partisi Hükümeti'nin iktidarına sınıfsal bir temel oluşturması Türkler üzerindeki baskının hafiflemesinin ana nedenlerini oluşturdu.²⁴⁴ 21 Temmuz 1921'de Bulgar Milli Eğitim Yasası'nda gerçekleştirilen değişikliklerle Türk eğitimi lehine birçok yenilikler yapılması, hemen ardından Türk okulları için "okul fonları" yani tarla, mera, çayır gibi emlak verilmesi, Bulgaristan Türkleri'nin kültürel hayatlarına önemli bir katkı yaptı.²⁴⁵

Türk nüfusunun büyük bölümü köylerde yaşamaktaydı ve tarım başlıca çalışma alanlarını oluşturmaktaydı.²⁴⁶ Tarım kesimi de kendi içinde kapalı bir ekonomik yapı görüntüsü vermekteydi. 1879-1949 yılları arasında Bulgaristan Türkleri'nin % 80'i küçük çiftçi olarak kaldı. Kasabalardaki Türkler de küçük zanaatlarla uğraşmaktaydılar. Sanayici, tüccar, işadamı olabilen Türkler'in sayısı % 1 kadardı.²⁴⁷

Bulgar Çiftçi Partisi'nin iktidar yıllarında Bulgaristan'da oturan Türk halkının gerek ekonomik gerekse sosyal hayatında önemli iyileşmeler meydana geldi. Ancak ondan sonra gelen hükümetler Türkler üzerinde derece derece dozu artan asimilasyon politikaları uyguladılar.

Türkiye bağımsızlığını kazandıktan sonra Bulgaristan'daki Türklere yönelik daha aktif bir politika izlemeye başladı. Bu politikanın bir sonucu olarak iki ülke arasında diplomatik ilişkileri kuran 18 Ekim 1925 tarihli Dostluk Antlaşması'na, Türk azınlığını koruyan önemli maddeler konuldu.

Dostluk Antlaşması'na ekli protokolün A paragrafına göre; "İki hükümet, azınlıkların korunmasına ilişkin olarak, Neuilly Antlaşması'nda yazılı hükümlerin tümünden Bulgaristan'da oturan Müslüman azınlıklarını ve Lozan Antlaşması'nda yazılı hükümlerin tümünden Türkiye'de oturan Bulgar azınlıklarını yararlandırmayı, karşılıklı olarak yükümlenirler"²⁴⁸ denmekteydi. Ek protokolün F paragrafına göre 1913 Türk-Bulgar Antlaşması,²⁴⁹ iki devlet arasındaki sınırlar bölümü dışında hükümsüz

²⁴⁴ Bilal N. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri(1878-1985)** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986), s. 54-55; Hüseyin Memişoğlu, **Bulgaristan'da Türk Kültürü** (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1995), s. 112-113.

²⁴⁵ Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 113; B. Sakarbalkan, "Krallık Devrinde Bulgaristan'da Türk Eğitimi(1908-1944)," **Türk Kültürü**, Sayı 30 (Nisan 1965), s. 28.

²⁴⁶ Nazif Kuyucuklu, **Balkan Ülkeleri İktisadi 2: Bulgaristan** (İstanbul: İÜSBF Yayınları, 1987), s. 340; Nabi, **a.g.e.**, s. 154.

²⁴⁷ Şimşir, **a.g.e.**, s. 20.

²⁴⁸ Soysal, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 256.

²⁴⁹ Bulgaristan'daki Türk-Müslüman azınlığının 1913 İstanbul Antlaşması'ndaki hakları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Hakov, "1913'de İstanbul'da İmzalanan Bulgar-Türk Antlaşması ve

kaldı. Dostluk antlaşmasına bağlı olmayan; fakat onunla birlikte imzalanan Oturma Sözleşmesi ile, serbest göç ve göçmenlerin mallarını geçirme hakkının kesinlikle ortaya konulmuş olması Bulgaristan'daki Türkler için önemli bir güvence oluşturdu.²⁵⁰ Görüldüğü üzere 18 Ekim 1925 Dostluk Antlaşması Bulgaristan'da bulunan Müslüman Türk azınlığına önemli güvenceler getirmekteydi. Türkler'in haklarına yönelik güvencelerin dostluk antlaşmasına sokulması, konunun Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin temel bir unsuru olacağını göstermekteydi.²⁵¹

Türkiye bir yandan Bulgaristan Türkleri'nin haklarını yasal zeminde sağlamlaştırmaya çalışırken diğer yandan ülkesindeki devrimlerin Bulgaristan Türkleri'nce de benimsenmesini istemekteydi.

Bulgaristan Türkleri'nin ülke düzeyine yayılmış iki önemli örgütü vardı. Biri Sofya'daki Başmüftülüğe²⁵² bağlı müftülükler, diğeri Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği idi. Bulgaristan Hükümeti tarafından desteklenen Başmüftülük, Atatürk Devrimlerine karşı bir tutum içinde idi. Türkiye tarafından diplomatik yollarla desteklenen Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği ise ilerici, yenilikçi ve Atatürk Devrimleri'nin ateşli savunucusuydu.²⁵³ Türkiye'de gerçekleştirilen devrimlerin Bulgaristan Türkleri arasında da yaygınlaştırılmasında Türk Öğretmenler Birliği'nin büyük rolü oldu. "Öğretmenler Birliği, Temmuz 1928'de Lom'da yaptığı 19. kongresinde Türkiye ile birlikte Bulgaristan'da da yeni Türk harfleriyle eğitime başlanmasını kararlaştırdı ve Bulgaristan Türk okullarında 1928-1929 ders yılında yeni yazıyla öğretime geçildi."²⁵⁴ Ancak Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı, 7 Kasım 1928' de Latin harfleriyle öğretimi Türk okullarında 4 yıl süreyle yasakladı.

Türk Hükümeti, yeni Türk harflerinin ülke dışındaki Türklerce de benimsenmesine özel bir önem vermekteydi. Harf devrimi sosyal ve kültürel alandaki

Bulgaristan'da Türk-Müslüman Nüfusun Hakları," **Osmanlı**, Cilt 2, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2000, s. 474-477.

²⁵⁰ İbrahim Kamil, **Bulgaristan'daki Türklerin Hakları** (Ankara: YÖK Matbaası, 1989), s. 27; Soysal, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 254.

²⁵¹ Eroğlu, "Türk-Bulgar İlişkileri ve 18 Ekim 1925 Tarihli Dostluk Antlaşması," s. 1342.

²⁵² Başmüftülük ve ona bağlı olan müftülük teşkilatı Bulgaristan'daki Türk-İslam cemaatinin üzerinde oldukça etkili bir konumdaydı. Bu nedenle de Bulgaristan Devleti'nin kuruluşundan itibaren gerek müftülerin statüsünün belirlenmesi, gerekse Bulgaristan'daki Türkler'in haklarının güvence altına alınmasına çalışıldı. Bulgaristan müftülerinin statülerinin gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Yakut-Meral Bayrak Ferlibaş, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bulgaristan Müftüleri'nin Statüsü(1878-1929)," **Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu(11-13 Mayıs 2005), Bildiriler Kitabı** (Eskişehir: Odunpazarı Belediyesi Yayınları, 2005), s. 335-346.

²⁵³ Şimşir, **a.g.e.**, s. 129.

²⁵⁴ Şimşir, **a.g.e.**, s. 97.

gelişmelerin temelini oluşturuyordu. Bundan dolayı Bulgar Hükümeti'nin yasaklama kararına karşı harekete geçen Türkiye, diplomatik kanallardan yaptığı girişimlerle²⁵⁵ olumlu bir sonuca vardı. Bulgaristan Hükümeti 14 Ocak 1930 tarihinde yayımladığı genelgeyle Latin harfleriyle ilgili olarak eğitime getirdiği yasaklama kararından döndü.²⁵⁶ Alınan bu karar uzun ömürlü olmadı. 1934 yılındaki iktidar değişikliğinden itibaren tekrar Arap harflerinin kullanılması teşvik edildi. Türkiye, Bulgaristan nezdinde yine yoğun girişimlerde bulundu. Bu yoğun temasların meyvelerini 1938 yılında aldı. Bulgaristan Hükümeti 12 Nisan 1938 tarihinde Bulgaristan'daki Türk okullarında eğitimin Latin harfleriyle yapılmasını kararlaştırarak 1934 yılından beri uyguladığı Arap harflerinin kullanılması usulünü değiştirdi.²⁵⁷

Bulgaristan Türk nüfusu, eğitim bakımından öteki etnik gruplara göre çok geri durumdaydı.²⁵⁸ Bu tablonun oluşmasında Bulgar hükümetlerinin sistemli politikalarının rolü vardı. Bulgar Hükümetleri'nin politikaları ise Bulgaristan Türkleri tarafından tepkiyle karşılandı. Gerek Türk kurumlarının girişimleri, gerekse basın yoluyla hoşnutsuzluklar dile getirildi. Ancak bunların yeterli olmadığını gören Türk aydınları, Bulgaristan Türkleri'nin genel sorunlarını görüşmek ve hep birlikte sorunlara çözüm yolları aramak amacıyla Sofya'da bir Milli Kongre topladılar. Bulgar Türkleri'nin ilk Milli Kongresi "Türk okulları", "Müftülükler" ve "Cemaati İslamiye ve Vakıflar" konularında önemli kararlar aldı.

Milli Kongre Türk okulları konusunda başlıca şu kararları aldı: Türk ahalisine yükletilen okul vergilerinin hafifletilmesi, okul encümenleri bütçelerinin o bölgedeki müftülerce onaylanması, encümenlerin ellerinden alınan okul tarlalarının geri verilmesi, 1926 yılında kapatılmış olan Türk öğretmen okulunun açılması, kapatılan Türk okullarının açılması.

Milli Kongre Müftülükler konusunda başlıca şu kararları aldı : Bulgar

²⁵⁵ Türkiye'nin Sofya Elçiliği, Latin harflerinin Türk okullarında kullanılmasına Bulgaristan Hükümeti'nin engel olmaması için çok sayıda temasta bulundu. Bu temaslar sırasında Bulgaristan Dışişleri Bakanı Buof, "Bulgaristan Türkleri'nin Latin harflerini öğrenmesinden Bulgaristan'ın çıkarları bulunduğu" söylemiş, yasaklamanın Eğitim Bakanlığı'nın bürokratik bir yanlışlığı sonucu meydana geldiği düşüncesinde bulunduğunu dile getirmiş ve sorunun en kısa sürede çözümleneceği vaadinde bulunmuştur. Bkz. **BCA**, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 239.617..1, Dosya: 42666, Tarih: 9-2-1929; Şimşir, **a.g.e.**, s. 135-136.

²⁵⁶ Şimşir, **a.g.e.**, s. 132-136.

²⁵⁷ **Cumhuriyet**, Sayı no: 5001, (17 Nisan 1938), s. 1; **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri(1913-1938)**, Belge No: 67, s. 501; Şimşir, **a.g.e.**, s. 162-163.

²⁵⁸ Kuyucuklu, **a.g.e.**, s. 343-344.

makamlarının isteği ile atanan müftülerin seçimle göreve getirilmeleri, Başmüftünün yalnız müftülerce değil, müftülerle birlikte Türk, İslam topluluğunun göndereceği seçmenlerle ortaklaşa seçilmesi, Şeriat yargıcı sıfatıyla müftülere bağımsızlık verilmesi.

Milli Kongre Cemaati İslamiye ve Vakıflar konusunda başlıca şu kararları aldı: Cemaati İslamiye seçimlerine Müslüman Çingeneler'in katılmaması, Cemaati İslamiye Heyetleri'nin yasal gerekçelere dayalı ve yalnız sancak mahkemelerinin kararı ile olması, Cemaati İslamiye teşkili için gereken Müslüman ailelerin sayısının 40 haneden 20 haneye indirilmesi, Üçler Komisyonları²⁵⁹'nın Başmüftü tarafından atanması, Başmüftülüğe bağlı olan Müessesatı Diniye ve Vakfiye Müdüriyeti'nin bağımsız bir Evkaf Müdüriyeti'ne bağlanması.

Kongre ayrıca yetimlere, dul kadınlara, fakir okul öğrencilerine ve yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmek; aynı zamanda Türk halkı arasında birliktelik ve dayanışmayı arttırmak amacıyla bir hayır ve kültür cemiyeti kurulmasına karar verdi.²⁶⁰

Bulgaristan Türkleri üzerindeki baskı en fazla eğitim alanında kendini göstermekteydi. Bulgaristan Hükümeti sağlık şartları ve öğretmen eksikliği gibi bahanelerle birçok Türk okulunu kapatmaktaydı.²⁶¹ Bu okullar millileştirilerek Bulgar okulları haline getirildi. Böylece 1921-1922 ders yılında 1712 olan Türk okulu sayısı hızla azalarak 1928-1929 ders yılında 949'a, 1936-1937 ders yılında 545'e indi.²⁶²

Bir yandan Türk okulları kapatılırken diğer yandan Türkiye'den kaçan firariler ve 150'likler himaye edildi. Bunlar arasında basın aracılığıyla faaliyet gösterenlerin yanında müftülük makamına kadar yükseltelen kişiler de vardı. Bulgaristan Hükümetleri tarafından 1928-1936 yılları arasında Başmüftü Kaymakamlığı ve Başmüftülük

²⁵⁹ Bulgaristan Türk-İslam azınlığının kendi vakıflarını, camilerini vs. yönetmek üzere "Encümen" adı verilen kurullar seçerlerdi. "Cemaati İslamiye" denen bu kurullar azınlığın mevcut olduğu hemen her köy ve kentte bulunurdu. 1919 tarihli "Müslüman Müessesatı Diniye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi"ne göre, en az 40 Müslüman ailenin yaşadığı yerlerde Cemaat Encümeni kurulabiliyordu. 40 haneden az olan yerlere Bulgar makamlarınca 3 kişilik bir komisyon atanıyordu. Cemaatin güvenmediği bu komisyonlar, cemaatin vakıf mallarını kötüye kullanıyorlar ve Bulgar makamlarının istekleri doğrultusunda kararlar alıyorlardı. Cemaat Encümenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşir, **a.g.e.**, s. 74-81.

²⁶⁰ Bulgar Türkleri'nin İlk Milli Kongresi ve kararları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Memişoğlu, "Bulgaristan Türkleri'nin Birinci Milli Kongresi," **Belleten**, Cilt LIV, Sayı 209 (Nisan 1990), s. 309-331; Bilal N. Şimşir, "Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler(VII), Bulgaristan'da İlk Türk Milli Kongresi," **Türk Kültürü**, Sayı 280 (Ağustos 1986), s. 39-49; Bilal N. Şimşir, "Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler(VIII), Milli Kongre Kararları," **Türk Kültürü**, Sayı 282 (Ekim 1986), s.49-58.

²⁶¹ **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri(1913-1938)**, Belge No: 43, s. 292-293; Ayrıca bkz. Şimşir, **a.g.e.**, s. 141-149; Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 123-127.

²⁶² Şimşir, **a.g.e.**, s. 149.

görevlerine atanan Hüseyin Hüsnü Efendi buna en güzel örnekti.²⁶³ Bunun yanında Türkiye firarilerinin çıkardığı ve Hafız Yusuf Şinasi'nin başyazarlığını yaptığı “İntibah” ve “Medeniyet” gazeteleri, firarilerden Ahmet Hikmet'in yazı işleri müdürü olduğu “Açıksöz” gazetesi, 150'liklerden Tarık Mümtaz (Göztepe)'nin çıkardığı “Rumeli” gazetesi, 150'liklerden Şumnulu Avukat Osman Nuri'nin oğlu Ali Kemal'in çıkardığı “Balkan Postası” ve “Dostluk” gazeteleri Türkiye aleyhtarı ve Bulgaristan Türkleri'nin haklarını hiçe sayan yayınlar yaptılar.²⁶⁴ Türkiye'den gelen 150'liklerin Bulgaristan'da bazı Türk okullarında görevlendirilmesi üzerine Türk Dışişleri, Bulgaristan Dışişleri nezdinde girişimde bulundu ve Türkiye Hükümeti aleyhinde hiçbir siyasi faaliyete izin verilmeyeceği sözünü aldı.²⁶⁵ Daha önce verilen sözler gibi bu söz de vaat olmaktan öteye gitmedi. Nitekim Bulgaristan'daki Türk kurumlarının başına Türk devrimlerine karşı olan kişilerin getirilmesi üzerine 10 Mayıs 1935 tarihinde Türkiye'nin Sofya Elçisi Şevki Berker, Bulgaristan Dışişleri Bakanı nezdinde girişimde bulunarak “Türk-Bulgar Dostluğu'nun temel taşının Bulgaristan Türk azınlığının durumu olduğunu, iki ülke arasında arzulanan dostluğun kurulabilmesi için Türk azınlığının durumunun düzeltilmesi gerektiğini” açık bir dille ifade etti.²⁶⁶ Türkiye, Bulgaristan Türkleri üzerindeki baskının azaltılmasına çalışmaktaydı. Ancak Bulgaristan'ın 1934 Balkan Pakti'nin dışında kalması ve 19 Mayıs 1934 tarihinde Bulgaristan'da iktidara faşistlerin el koyması Türkler üzerindeki baskının azalmak bir yana gitgide artmasına neden oldu.

Bulgaristan, Türkiye'nin, Bulgar topraklarında Bulgar çıkarlarına aykırı olarak sistematik bir propaganda yaptığını düşünmekte idi. Bu propagandanın önlenmesi konusunda yoğun bir çalışma içine girildiği dikkati çekmektedir. Hazırlanan raporlar Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı bakış açısını açık olarak göz önüne sermektedir. Buna göre; “...Türkiye'den teşvik ve maddi destek alan Kemalist propagandasının amacı Bulgar devleti ile uyrukları olan Türkler arasında var olan manevi bağları kopartmak, onlara yeni Türkiye'nin fikirlerini benimsetmek ve Türkiye çıkarları ile buradan alınan talimatlar doğrultusunda Bulgaristan'ın sosyal-politik hayatı üzerinde baskı yöntemini

²⁶³ Şimşir, a.g.e., s. 73-74.

²⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Adem Ruhi Karagöz, **Bulgaristan Türk Basını(1879-1945)** (İstanbul: Üniversite Matbaası, 1945).

²⁶⁵ **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri(1913-1938)**, Belge No: 35, s. 262-264.

²⁶⁶ Şimşir, a.g.e. s. 153-154.

kullanacak bir Türk Milli Siyasi Partisi etrafında Türk ve Pomak nüfusunu örgütlemektir.”²⁶⁷

1920’lerin sonlarında Bulgaristan’da Türklere yönelik baskıların dozu iyice arttı. Trakya Komitası çetelerince Türk köyleri basılmakta, köylerden önemli miktarlarda haraç alınmakta ve daha da ileri gidilerek bazı Türkler öldürülmekteydi.²⁶⁸ Bulgar milliyetçiliğinin körüklenmesi, paralelinde Türklere yönelik saldırıların artması anlamına geliyordu.²⁶⁹ Türklere saldırıda bulunmak için küçük bir bahane yeterli olabiliyor, bunun sonucunda meydana gelen olaylar kısa sürede kitlesel bir nitelik kazanabiliyordu. Gorna-Orehovitsa Kazası’nın Kessarevo Köyü’nde İbrahim adlı bir Türk’ün hayvanlarını merada otlatması sırasında bekçiyle arasında meydana gelen arbede, bu duruma en iyi örneklerden birini oluşturdu.²⁷⁰ 14-15 Nisan 1933 gecesini Razgrat Türk Mezarlığı’na yapılan saldırı ise, Türklere yönelik şiddetin ne boyutlara vardığının bir göstergesi idi. Bir grup Bulgar genci tarafından gerçekleştirilen bu saldırıda mezarlığa büyük bir tahribat verildi. Olay üzerine Türkiye, gerek Bulgaristan Elçiliği ve gerekse Bulgaristan Dışişleri nezdinde temasa geçti. Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, “...bu vak’a gösteriyor ki: her iki hükümet kendi topraklarında komşu memleket aleyhine yapılan veya yapılması muhtemel olan propaganda ile mücadele etmek mecburiyetindedir”²⁷¹ diyerek Türkiye’nin olaylarla ilgili rahatsızlığını dile getirdi. Razgrat Mezarlık Hadisesi, Türk kamuoyunda da tepkiyle karşılandı.²⁷² Türk basını Razgrat olaylarını Bulgaristan Türkleri üzerindeki baskıların bir devamı olarak gördü. Bulgar basını ise olayları genel olarak istenmeyen hareketler şeklinde niteledi. Bununla birlikte gazeteler savundukları siyasi görüş ekseninde bir bakış açısıyla konuya yaklaştı. Bu çerçevede Razgrat Türk mezarlığına yapılan saldırıyı “cinayet”²⁷³, “önemsiz bir mesele”²⁷⁴, “heyecana kapılmış birtakım şuursuz gençlerin hareketi”²⁷⁵ gibi birbirlerinden farklı şekilde yorumladılar. Yaklaşık iki hafta boyunca

²⁶⁷ **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri(1913-1938)**, Belge No: 44, s. 308.

²⁶⁸ **BCA**, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 239.616..41, Dosya: 42665, Tarih: 14-11-1927.

²⁶⁹ **BCA**, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 241.627..26, Dosya: 426322, Tarih: 7-5-1933.

²⁷⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 240.624..5, Dosya: 426223, Tarih: 16-8-1932.

²⁷¹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 3219, (25 Nisan 1933), s. 3; **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4224, (25 Nisan 1933), s. 1.

²⁷² Razgrat Mezarlık Hadisesi’nin duyulmasının ardından İstanbul’da Darülfünun ve yüksek okul öğrencileri protesto gösterilerinde bulundu. Bkz. **Cumhuriyet**, Sayı no: 3215, (21 Nisan 1933).

²⁷³ Demokratiteçki Sgovor Gazetesi’nden aktaran; **Cumhuriyet**, Sayı no: 3219, (25 Nisan 1933), s. 3.

²⁷⁴ Nezakisimost Gazetesi’nden aktaran; **Cumhuriyet**, Sayı no: 3220, (26 Nisan 1933), s. 3.

²⁷⁵ Zname Gazetesi’nden aktaran; **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4220, (21 Nisan 1933), s. 4.

gündemi meşgul eden Razgrat olayları iki ülke siyasi ilişkilerinde bir krize neden olmadan tatlıya bağlandı. Tevfik Rüştü Aras'ın Cenevre'ye gitmek üzere Sofya'dan geçerken Plovdiv İstasyonu'nda Bulgaristan Başbakanı Muşanof'la yaptığı görüşmede Razgrat olayları konu edildi. Bu görüşmenin ardından Tevfik Rüştü Aras yaptığı açıklamayla Razgrat Mezarlık Hadisesi'nin kapanmış olduğunu açıkladı.²⁷⁶ Türkiye ile Bulgaristan siyasi ilişkilerinin çok sıcak olmadığı 1933 yılı sonlarında Türklere yönelik saldırılarda da bir artış görüldü.²⁷⁷ Bu fiili saldırılar Bulgaristan Türkleri arasında ciddi bir korku ve endişe kaynağıydı ki birçok Türk, anavatan saydıkları Türkiye'ye göç ediyordu. Zaten Bulgaristan'ın uyguladığı baskı politikalarından beklentisi de bu idi.²⁷⁸

Böylece 1923-1933 yılları arasında Bulgaristan'dan 101.507 kişi, 1934-1939 yılları arasında da 97.181 kişi olmak üzere toplam 198.688 kişi Türkiye'ye göç etti.²⁷⁹

Bulgaristan Türkleri'nin haklar mücadelesinde söz edilmesi gereken önemli bir kurum da Bulgaristan Türk basınıdır. Türkler arasında iki düşüncenin hakim olduğu görülmektedir. Birincisi Türkiye tarafından desteklenen Türklük ve Kemalizm yanlısı görüş, diğeri ise Bulgaristan Hükümeti tarafından desteklenen antikemalist ve ümmetçi görüştür. Her iki görüşün de basında temsilcileri vardı ve bunlar çetin bir mücadele içindeydiler.²⁸⁰ Dostluk, Medeniyet, Çiftçi Birliği, Yarın, Çiftçi Kurtuluşu, İntibah, Rumeli ve Açıksöz gazeteleri Türkiye karşıtı yayınlar yapmaktaydılar. Deliorman, Rehber, Halk Sesi, Rodop, Karadeniz, İstikbal, Turan, Özdilek gazeteleri ise Türkiye ve devrimler lehinde yazan başlıca gazetelerdi.²⁸¹

Görüldüğü üzere Türkiye, Bulgaristan'la olan ilişkilerinde Bulgaristan Türkleri'nin varlığını göz önünde tutan bir politika izlemiştir. Bu çerçevede siyasi alanda ilişkileri sıkılaştırarak elde edilen kazanımlardan Türkler'in yararlanmasını amaç edinmiştir. Bulgaristan ise Türk-Bulgar dostluğunu, Türkleri asimile etmek için bir araç olarak görmüştür.

²⁷⁶ **Cumhuriyet**, Sayı no: 3220, (26 Nisan 1933), s. 3.

²⁷⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 241.631..22, Dosya: 426436, Tarih: 14-11-1933.

²⁷⁸ Nabi, **a.g.e.**, s. 175; Memişoğlu, **a.g.m.**, s. 313.

²⁷⁹ Geray, **a.g.e.**, Ek Tablo: 2, s. 79.

²⁸⁰ Suat Akgül, "Bulgaristan Türkleri ve Türk İnkılabı," **Türkler**, Cilt 20 (2002), s. 442-443.

²⁸¹ Bulgaristan Türk basını hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Okday, "Bulgaristan'da Çıkmış Olan Türk Gazeteleri ve Dergileri," **Türk Kültürü**, Sayı 274 (Şubat 1986), s. 1-5; Türkiye, arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre Rodop, Deliorman ve Halk Sesi Gazeteleri başta olmak üzere Bulgaristan'da yayımlanan Türkçe gazetelere sistemli bir yardım siyaseti izlemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **BCA**, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 240.618..10, Dosya: 42696, Tarih: 10-6-1930; **BCA**, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 240.624..8, Dosya: 426226, Tarih: 24-8-1932; **BCA**, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 242.632..24, Dosya: 426476, Tarih: 16-3-1934.

3.TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ

3.1.Siyasi İlişkiler

Türklerle Romenlerin diplomatik ilişkileri Romanya'nın 1878 Berlin Antlaşması'yla bağımsızlığını kazanmasının ardından başladı.²⁸² Bu tarihten sonra hızla gelişen ilişkiler Romanya'nın 1916 yılında İtilaf Devletleri safında 1. Dünya Savaşı'na katılmasıyla kesildi. Bununla birlikte Romanya, 1. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'yi yakından izledi.²⁸³

Lozan Barış Konferansı Türkiye ile Romanya arasındaki yakınlaşmanın da ilk adımlarını oluşturdu.²⁸⁴ Nitekim Konferans'ta Boğazlar'dan serbest geçiş ilkesini ana önceliği yapan Romanya,²⁸⁵ gelecekte Türkiye ile ekonomik anlamda ortak politikalar güdeceğinin de sinyallerini verdi.

İki ülkenin birbirleriyle çatışan çıkarlarının bulunmaması ve ekonomik açıdan da birbirlerini tamamlayıcı bir bünyeye sahip olmaları Türkiye ile Romanya'nın yakınlaşmasındaki ana etkenlerdi. Şubat 1923'te Lozan Barış Konferansı kesintiye uğradığında İsmet Paşa, Ankara'ya Bükreş üzerinden döndü. İsmet Paşa'nın, Türk Heyeti'nin Bükreş'teki sıcak karşılanması hakkında "her yerde temsilcilerimiz kötü kabul gördü. Türk temsilcisini dostça kabul eden tek ülke Romanya oldu" şeklindeki sözleri de Türk-Romen yakınlaşmasının işaretiydi.²⁸⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından birkaç ay önce Türkiye-Romanya siyasi ilişkileri yeniden başladı ve 6 Haziran 1924 tarihinde de Ankara ve Bükreş'te yeni elçilikler oluşturuldu.²⁸⁷ Diplomatik ilişkilerin kurulmasının ardından iki ülke ilişkileri, yoğunlaşan temaslar sonucunda siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda gelişmelere

²⁸² Mihail Guboğlu, "K.Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı Döneminden II. Dünya Savaşı'na Kadar Türk-Romen İlişkileri(1923-1944)," **Bellekten**, Cilt 47, Sayı 188 (Ekim 1983), s. 1046; 1878 yılında Osmanlı İmparatorluğu, Romanya'nın bağımsızlığını İtalya, Fransa, İngiltere ve Almanya'dan önce tanıdı ve siyasi ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Bkz. Tahsin Cemil, "Romen-Türk Dostluğunun Tarihi Temelleri," **Yeni Türkiye, Türk Dış Politikası Özel Sayısı**, Sayı 3 (Mart-Nisan 1995), s. 303.

²⁸³ Nicolae Ciachir, "Atatürk Döneminde Türkiye-Romanya İlişkileri," Çeviren: Çağlar Enneli, **Türkler**, Cilt 16 (2002), s. 655.

²⁸⁴ Mihai Maxim, "Yeni Romen Belgelerine Göre Büyük Önder Atatürk, Dr. İbrahim Temo ve Romanya," **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi(8-12 Aralık 2003)**, Cilt 1, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2005, s. 371; Cemil, **a.g.m.**, s. 303.

²⁸⁵ Ciachir, **a.g.m.**, s. 655.

²⁸⁶ Maxim, **a.g.m.**, s. 372.

²⁸⁷ Guboğlu, **a.g.m.**, s. 1047.

sahne oldu. Başka bir deyişle 1920'li yıllar Türkiye ile Romanya'nın karşılıklı olarak yakınlaşma çabalarıyla geçti.²⁸⁸

Bu çabaların bir sonucu olarak Türkiye ile Romanya arasında 11 Haziran 1929 tarihinde imzalanan "İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi"²⁸⁹ ile 18 Eylül 1930 tarihinde imzalanan "Mezarlıkların Muhafazasına Dair Antlaşma"²⁹⁰ iki ülke ilişkilerinin olumlu yönde hızla geliştiğinin bir göstergesiydi.

Balkanlar'da işbirliği çerçevesinde yapılan Balkan Konferansları Türkiye ile Romanya arasında güven ortamının oluşmasına yardım etti. Bunun yanında Türkiye ile Romanya ilişkilerinin gelişmesine en büyük katkılardan birini Hamdullah Suphi Tanrıöver yaptı. Hamdullah Suphi Tanrıöver 1931-1944 yılları arasında bulunduğu Türkiye'nin Bükreş Büyükelçiliği görevinde yaptığı çalışmalarla iki ülke ilişkilerinin mimarlarından oldu.²⁹¹

Türkiye, 3 Temmuz 1933 tarihinde Londra'da imzalanan Tecavüzün Tarifi Antlaşması²⁹² na Romanya ile birlikte imza koydu. İmzalanan antlaşma Türkiye ile Romanya arasındaki samimiyete de kaynaklık etti. Nitekim Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü, bu antlaşmayla ilgili olarak şu sözleri söyledi: "Bu mukavelenin hazırlanmasında Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun olumlu bir hizmeti olmuştur. Biz bu tarifi her zaman silahsızlanma fikrinin en uygun düsturu ve Briand-Kellog Misakı'nın esaslı bir tamamlayıcısı gibi saymışızdır. Bu misakın altına koyduğumuz imzalar, aramızda büyük bir kaynaşma bağı teşkil ediyor."²⁹³

Bundan sonra hızlanan temaslar sonucunda Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu Ekim 1933'te Ankara'ya geldi ve 17 Ekim 1933 tarihinde "Türkiye-Romanya Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması" imzalandı.²⁹⁴ "Bu antlaşma iki memleket ilişkilerini güçlendirmekte ve Balkanlar'daki işbirliği ve barış politikasının

²⁸⁸ Guboğlu, **a.g.m.**, s. 1047-1048.

²⁸⁹ **Düster**, 3.Tertip, Cilt 11, s. 1396-1436.

²⁹⁰ **Düster**, 3.Tertip, Cilt 12, 1954, s. 119-122.

²⁹¹ Guboğlu, **a.g.m.**, s. 1051-1052; Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Romanya'daki çalışmaları hakkında bkz. Mustafa Baydar, **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları** (İstanbul: Menteş Kitabevi, 1968), s. 153-161.

²⁹² Türkiye ile Estonya, Letonya, Lehistan, Romanya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, İran ve Afganistan arasında Londra'da 3 Temmuz 1933 tarihinde imzalanan Tecavüzün Tarifi Antlaşması, ilgili devletler arasında barışın güçlendirilmesi ve bir devletin diğer bir devlete karşı tecavüzünün hangi sebeple olursa olsun haklı gösterilemeyeceği düşüncesinden hareketle imzalandı. Antlaşma yavaş yavaş kaynayan Avrupa siyasetinde saldırganın kim olduğuna açıklık getiren hükümleri içermekteydi. Antlaşmanın metni için bkz. **Düster**, 3. Tertip, Cilt 15, s. 95-99.

²⁹³ Akşin, **a.g.e.**, s. 238.

²⁹⁴ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 15, s. 189-195; Soysal, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 438-440.

temel taşlarından birini teşkil etmekte idi.”²⁹⁵ Türkiye-Romanya ilişkileri zirveye 1934 yılında imzalanan Balkan Pakti’ndan sonra kavuştu.²⁹⁶ Siyasi ilişkilerin hızla geliştiği sırada, Türkiye’nin, Boğazlar rejiminin değiştirilmesi için ilgili devletleri toplantıya çağırması Türkiye-Romanya ilişkileri’nde kısa süreli bir sıkıntıya neden oldu. Türkiye’nin 11 Nisan 1936 tarihli notasına en şiddetli ve olumsuz tepki Romanya’dan geldi.

Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu, ilk olarak Türkiye’nin Boğazlar meselesinde Romanya’ya ve Balkanlı müttefiklerine danışmadığını ileri sürerek tepki gösterdi. Titulescu, daha sonra tepkisini şiddetlendirerek 4 Mayıs 1936 tarihinde Belgrat’ta toplanması kararlaştırılan Balkan Antantı Konseyi’ne katılmayacağını açıkladı. Esasında Titulescu’nun tepkisi bahaneden öte bir anlam taşıyordu. Romanya’nın Türk Notası’na sert tepki göstermesinin temelinde 1. Dünya Savaşı sonucunda kurulan siyasi düzenin her ne amaçla olursa olsun değiştirilmesinin engellenmesi düşüncesi yatıyordu. Bu bakımdan Boğazlar’ın statüsünün değiştirilmesi, Avrupa’daki revizyonist ülkelerin önünü açacak bir girişim olarak ele alındı. Romanya’nın gerek Türkiye ile gerekse Balkan Pakti ile ilişkilerini sıkıntıya sokacak kararlar alması üzerine Türkiye, Balkan ülkeleri nezdinde yoğun bir mekik diplomasisi izledi. Yapılan temasların ardından Romanya, ancak Konferans’tan birkaç gün öncesinde Türkiye’yi desteklemeye karar verdi.²⁹⁷

Titulescu, Montreux Konferansı’nda yaptığı konuşmada “Türkiye’nin emniyetine temas eden her şey aynı zamanda Romanya’nın emniyetine temas eder ve Karadeniz’i alakadar eden her şey memleketimi de ehemmiyetli surette alakadar eder. Zira serbest denize olan yegane mahrecimiz Karadeniz’den ve Boğazlar’dandır(...) Ben diyeceğim ki, Boğazlar Türkiye’nin bizzat kalbidir. Fakat aynı zamanda da Romanya’nın ciğeridir. Bir bölge, coğrafi vaziyeti dolayısıyla, bir milletin kalbi ve diğer milletin de ciğeri olunca, en iptidai kiyaset bu iki ulusa birleşmelerini ve bir kül teşkil etmelerini emreder. İşte Romanya ve Türkiye bunu anlamışlardır(...)”²⁹⁸ diyerek

²⁹⁵ Akşin, **a.g.e.**, s. 240.

²⁹⁶ Maxim, **a.g.m.**, s. 376.

²⁹⁷ Boğazlar meselesiyle ilgili olarak Türkiye’nin devletlere gönderdiği 11 Nisan 1936 tarihli Türk Notası’na Romanya’nın tepkisi ve bunun sonucunda gerçekleştirilen temaslar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Montreux ve Savaş Öncesi Yılları(1935-1939)**, Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973, s. 28-35.

²⁹⁸ **Aynı Tarihi**, Sayı: 31, (Temmuz 1936), s. 55; **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları(1935-1939)**, s. 65-66.

konferans öncesinde biriken sıkıntılı havayı dağıtırken, aynı zamanda da hem Romanya'nın hassasiyetlerini ortaya koymuş, hem de Türkiye ile ortak hareket edeceklerinin işaretini vermiş oldu.

Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması Türkiye ile Romanya arasındaki siyasi ilişkilere oldukça olumlu yansıdı. Mustafa Kemal Atatürk'ün tavsiyesi ile Başbakan İsmet İnönü tarafından yazılan şu satırlar Türkiye'nin memnuniyetini açıkça ortaya koydu: “Romanya'dan çok memnunuz. Muhakkak Montreux Mukavelesi'nin dostluğumuzun ve ittifakımızın üzerinde çok iyi netice ve etkileri olacaktır. Romanya'ya itimadımız vardır, onu temin ediyoruz ki bizden her vakit emin olabilir(...)”²⁹⁹

1937 yılı Türkiye ile Romanya arasında yoğun temasların sürdürüldüğü bir yıl olarak dikkati çekti. Mart ayında Romanya Dışişleri Bakanı Antonesco Türkiye'ye geldi. Ziyaret sonrasında yayımlanan resmi tebliğden anlaşıldığına göre; Antonesco'nun ziyaretinde uluslararası gelişmeler ve Balkan Antantı Ekonomik Konseyi'nin son toplantısında alınan kararların uygulanması konularında görüş alışverişinde bulunuldu. Görüşmelerin ana gündem maddelerinden biri de iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin ekonomik ve kültürel alanda da işbirliğine yönlendirilmesi düşüncesiydi. Bu çerçevede yeni bir ticaret antlaşması yapılması ve iki ülke üniversiteleri arasında öğrenci değişimi yapılması konularında kararlar alındı.³⁰⁰

Antonesco'nun Türkiye'yi ziyareti, zaten iyi durumda olan iki ülke ilişkilerine daha canlı bir görünüm kazandırdı. Mustafa Kemal Atatürk, Antonesco'yla görüşmesi sırasında “Hergün kudreti daha artan bir Romanya'yı bütün kalbimizle isteriz. Dostluğumuz o kadar sıkı ve emindir ki, Romanya daha kuvvetli oldukça biz de kendimizi daha kuvvetli addederiz(...)”³⁰¹ şeklinde konuştu.

Antonesco'nun ziyaretinin ardından Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Mayıs 1937'de Romanya'ya gitti. Oldukça samimi geçen görüşmelerde iki ülke ilişkilerinin gelişimi hakkında temaslarda bulunuldu. Bunun yanında Orta ve Doğu Avrupa'da meydana gelen olaylar ile Türkiye-Fransa arasındaki Sancak Meselesi konu edildi.³⁰² Bu ziyaretin ardından Romanya Başbakanı Tataresko, Ekim 1937'de

²⁹⁹ Guboğlu, **a.g.m.**, s. 1058.

³⁰⁰ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4614, (20 Mart 1937), s. 6.

³⁰¹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4616, (22 Mart 1937), s. 1; Akşin, **a.g.e.**, s. 240.

³⁰² **Cumhuriyet**, Sayı no: 4673, (18 Mayıs 1937), s. 3.

Türkiye'ye gelerek Cumhuriyet Bayramı'na katıldı. Tataresko'nun Türkiye'nin en büyük bayramına katılması, resmi makamlarda büyük bir iyi niyet gösterisi olarak yorumlandı. Tataresko'nun Başbakan Celal Bayar ve Tefik Rüştü Aras ile görüşmelerinde temel konu Balkan Antantı'nın son zamanlardaki görünümüydü. Görüşmelerde ayrıca Türkiye-Romanya ticaretinin geliştirilmesi konuları önemle ele alındı. Böylece Tataresko'nun ziyareti, iki müttefik devlet arasındaki dostluk bağlarının sağlamlığını bir kere daha göz önüne sermiş oldu.³⁰³ Başbakan Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'ın 1938 sonlarında, iki ülke arasındaki ilişkiyi daha da yakınlaştırmak amacıyla Romanya'yı ziyaret etme düşüncesi Mustafa Kemal Atatürk'ün hastalığı dolayısıyla ertelendi.³⁰⁴

3.2. Ekonomik İlişkiler

Romanya'nın Lozan Barış Konferansı'nda Boğazlar'ın serbestliğine önem vermesi Türk-Romen ekonomik ilişkilerinin bundan sonra sıcak gelişmelere sahne olacağını göstermekteydi. Karadeniz ve Boğazlar, Türkiye ve Romanya'yı yalnız birbirine denizden komşu yapmıyor, aynı zamanda iki ülkeyi ekonomik anlamda yakınlaştıran unsurlar oluyorlardı. Nitekim Romen liberal hükümetinin yarı resmi gazetesi Viitorul 25 Eylül 1923 tarihinde şöyle yazıyordu: "Bizimle Türk halkının pek çok ortak çıkarları vardır. Boğazlar'ın serbestliği hem bizim için hem de Türkler için ekonomik bağımsızlığın güvencesidir. Ekonomik çıkarlar bizi fazlasıyla bağımlı kılmaktadır. Örneğin İstanbul'un tahıl, petrol, kereste, kömür gibi gereksinimlerini Köstence'den daha iyi karşılayacak bir yer olamaz."³⁰⁵

Türkiye ile Romanya arasında siyasi ilişkiler 1920'ler boyunca yakınlaştırılmaya çalışıldı. Olumlu yönde gelişen siyasi ilişkiler, ekonomik ilişkilere de sağlıklı bir zemin oluşturdu. Esasında Türkiye ile Romanya arasında ortak ekonomik politikalar izlenmesinin önünde bir engel bulunmamaktaydı; çünkü her iki ülke de ekonomik anlamda birbirine rakip değil, tamamlayıcı bir yapıya sahiptiler.³⁰⁶

1923 yılında Türkiye'nin Romanya'dan ithalatı 2.280.000 dolar ve toplam ithalat içindeki payı da % 2.6 idi.³⁰⁷ Aynı yıl Türkiye'nin Romanya'ya ihracatı 437.000 dolar

³⁰³ **Aym Tarihi**, Sayı: 47, (II. Teşrin 1937), s. 100.

³⁰⁴ Ciachır, **a.g.m.**, s. 659; Guboğlu, **a.g.m.**, s. 1061.

³⁰⁵ Maxim, **a.g.m.**, s. 371.

³⁰⁶ Guboğlu, **a.g.m.**, s. 1048.

³⁰⁷ **İstatistik Göstergeler(1923-2002)**, s. 435.

ve toplam ihracat içindeki payı % 0.9 idi.³⁰⁸ 1924 yılında Türkiye'nin Romanya'dan ithalatı 5.275.000 dolar ve toplam ithalat içindeki payı % 5.3'e yükselerek 2. Dünya Savaşı öncesindeki dönemde en yüksek ithalat rakamlarına ulaşmış oldu. Aynı yıl Türkiye'nin Romanya'ya ihracatı 1.029.000 dolar ve toplam ihracat içindeki payı da % 1.2 olarak gerçekleşti. Görüldüğü gibi Türkiye-Romanya ticaretinde Türkiye aleyhine seyreden dış ticaret açığı Türkiye ile Romanya arasında 1929 yılında imzalanan ticaret antlaşmasına kadar küçük farklarla devam etti.

11 Haziran 1929 tarihinde imzalanan "İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması" na göre; iki ülke birbirlerine sattıkları mallar üzerinde "en ziyade müsaadeye mahzar memlekete" uygulanan vergi ve kayıtlardan daha fazlasını uygulamayacaklarını taahhüt etmekteydiler"

Dünya ekonomik krizinin etkisiyle 1930 yılından itibaren iki ülke dış ticaretinde ciddi bir daralma yaşandı. 1930 yılında Türkiye'nin Romanya'dan ithalatı 1.175.000 dolar, 1931 yılında 685.000 dolar ve 1932 yılında 433.000 dolar olarak gerçekleşti.³⁰⁹ Türkiye'nin ihracatı ise 1930 yılında 575.000 dolar, 1931 yılında 513.000 dolar ve 1932 yılında 386.000 dolar oldu.³¹⁰ 1933 yılından itibaren Türkiye'nin Romanya'dan ithalatı tekrar artmaya başlamışsa da 2. Dünya Savaşı'na kadar Türkiye'nin dış ticaretinde ağırlıklı bir yer işgal etmedi.

Ticaret hacminin önemli oranda daralması üzerine Türkiye ve Romanya arasında birçok görüşme yapıldı. Bu görüşmelerin sonucunda imzalanan 6 ay süreli ticaret sözleşmesi ile iki ülke, ticaret hacminin karşılıklı denge zemininde büyütülmesi noktasında anlaştılar.³¹¹ Türkiye ve Romanya, aralarındaki ticaretin dengeli yürütülmesinde hemfikir kalmışlardı; ama bu sıralarda Romanya'nın yabancı ülkelerden yaptığı ithalat üzerine sınırlamalar getirmesi, Türkiye'nin Romanya'ya ihracatında düşüşe neden oldu.³¹²

Türkiye'nin Orta ve Doğu Avrupa'ya yaptığı ticarete Romanya, coğrafi konumu açısından özel bir öneme sahipti. Zira Köstence yolu Avrupa'nın bu bölgelerine giden en kısa yoldu. Türkiye ile Romanya'nın siyasal alanda da sıkı bir işbirliği içinde bulunması bu yolun güvenliği açısından da bir garanti niteliğindedir. Bu nedenle

³⁰⁸ Aynı, s. 429.

³⁰⁹ Aynı, s. 435.

³¹⁰ Aynı, s. 429.

³¹¹ Cumhuriyet, Sayı no: 3304, (19 Temmuz 1933), s. 4.

³¹² Hayrettin Şükrü, "Türk-Romen Ticareti," Cumhuriyet, Sayı no: 3345, (29 Ağustos 1933), s. 4.

Türkiye, ihracatı üzerindeki getirilerini düşünerek Romanya ile temasa geçti. Sonuçta 5 Ekim 1935 tarihinde “Köstence Transit Antlaşması” imzalandı. Böylece Türk mallarının Orta ve Doğu Avrupa’ya ihracında önemli kolaylıklar sağlandı. Antlaşmanın 1. maddesiyle Türkiye lehine birçok kazanım elde edildi. Buna göre; “İstanbul ve İzmir Limanları’ndan Orta ve Doğu Avrupa’ya gönderilecek Türk ürünlerini, Köstence’den gidecekleri yere kadar naklettirmeyi Romen denizyolları ve demiryolları üstüne almıştır. Bu eşyanın Köstence limanı’nda vapurdan çıkarılmasını ve vagonlara yüklenmesini Romen denizyolları idaresinin Köstence teşkilatı yapacaktır.”³¹³ Romen demiryollarından sonra diğer yabancı demiryolları şebekelerinin sınırlardaki transit formaliteleri Romenler tarafından yapılacağı için Türk ihracatçıları nakliye komisyoncularına ihtiyaç duymayacaktı.

Türkiye ile Romanya arasında sıklaşan ziyaretlerde iki ülke ekonomik ilişkileri de sürekli gündemde tutulmaktaydı. Romanya Dışişleri Bakanı Antonesco, Mart 1937’de Türkiye’ye geldi. Bu ziyaret esnasında gerçekleştirilen temaslarda; iki ülke ekonomilerinin daha yakın bir işbirliğine gitmeleri ve aralarındaki ticaret hacmini arttırmaları konularında kararlar alındı.³¹⁴

Türkiye Romanya’dan kereste, benzin, petrol, madeni yağlar ve az miktarda deri ithal etmekteyken, Romanya’ya tütün, fındık, susam, pamuk başta olmak üzere tarım ürünleri ile maden kömürü, tuzlu balık ve balmumu ihraç etmekteydi.³¹⁵ 1937 yılının sonlarında Türkiye ile Romanya arasındaki ticareti arttırmak amacıyla Romanya’da iki ülke heyetleri görüşmelerde bulundu.³¹⁶ Bu görüşmelerin sonucunda 5 Ocak 1938 tarihinde “Türkiye-Romanya Ticaret ve Tediye Antlaşması”³¹⁷ imzalandı. Bu antlaşma ile Türk ihraç mallarının Romanya’ya girişinde çıkarılan bazı engeller ortadan kaldırılmış oldu.³¹⁸ Bunun sonucunda 1938 yılında ilk kez, Türkiye’nin Romanya’ya ihracatı, ithalatından fazla verdi. 1938 yılında Türkiye’nin Romanya’ya ihracatı 2.613.000 dolar ve toplam ihracat içindeki payı % 2.3’e yükseldi.³¹⁹ Böylece 2. Dünya Savaşı öncesinde Türk-Romen ekonomik ilişkileri gün geçtikçe gelişen bir duruma gelmiş oldu.

³¹³ **Ulus**, Sayı No: 5105, (12 İlkteşrin 1935), s. 4.

³¹⁴ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4614, (20 Mart 1937), s. 6.

³¹⁵ **BCA**, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 162.134..9, Dosya: 17277, Tarih: 20-7-1938.

³¹⁶ **BCA**, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 80.92..9, Dosya: 430-19, Karar No: 2/7641, Tarih: 11-11-1937.

³¹⁷ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 19, 1956, s. 270-279.

³¹⁸ **Akşam**, Sayı no: 6907, (8 Kanunusani 1938), s. 2; **Ulus**, Sayı no: 5907, (8 Sonkanun 1938), s. 2.

³¹⁹ **İstatistik Göstergeler(1923-2002)**, s. 429.

3.3. Sosyal ve Kültürel İlişkiler

1. Dünya Savaşı'ndan büyük toprak kazançlarıyla çıkan Romanya, böylelikle bünyesinde önemli oranda azınlık barındıran bir ülke haline geldi. Almanya, Macaristan, Rusya ve Bulgaristan tarafından ulusal propaganda ile sürekli kışkırtılan bu azınlık unsurları arasında en zararsız olanlar Hıristiyan(Gagauz) ve Müslüman Türkler idi.³²⁰

Çoğunlukla Dobruca bölgesinde yaşayan Türkler'in sayısı Romen Hükümeti'nin 1928 yılında düzenlediği nüfus istatistiklerine göre 171.298 kişiydi.³²¹ Dobruca Türkleri'nin büyük bir kısmı(%85) çiftçilikle ve hayvancılıkla geçimlerini sürdürmekteydi. Bu nedenle de köylerde yaşamaktaydılar. Ancak toprak rejimi, israflar ve göç dolayısıyla toprakların mülkiyetine sahip değildiler. Kasaba ve şehirlerde yaşayan Türkler'in ise büyük kısmı küçük sermayeli ticaret işleriyle ve çarıkçılık, terzilik, berberlik, demircilik, marangozluk, kasaplık, nalbantlık gibi el zanaatları ile uğraşmaktaydılar.³²²

Dışa kapalı bir yaşam sürdüren Dobruca Türkleri, toplum hayatında düzenli ve örgütlü bir görüntüden de uzaktı. Cemiyet şeklinde örgütlenme fikrinin Dobruca Türkleri arasında geç doğmasının ve kişisel çekişmelerin topluluk çıkarlarının önüne geçmesinin bu durumun oluşmasında rolü büyüktü.³²³ Türk gençlerinin çoğunun, ilk ve özellikle Rüştüye eğitimini bitirdikten sonra Türkiye'ye gitmeleri de Türkler'in örgütsüz ve geri kalmalarındaki etkenlerden biriydi.³²⁴ Dobruca Türkleri'nin dini örgütlenmeleri ise Başmüftülük, müftülük ve camilerden oluşmaktaydı. Dobruca'da dört sancak merkezi olan Köstence, Tulça, Silistre ve Pazarcık şehirlerinde dört sancak müftülüğü vardı. Ancak "müftülerin görevleri; Müslüman cemaat teşkilatlarını, camileri, hocaları teftiş etmekten, hocaların Mezhepler Bakanlığı tarafından atanmalarına veya çıkarılmalarına vasıta olmaktan ibaretti. Müftüler tamamıyla Mezhepler Bakanlığı'nın emrine bağlı birer memurdan başka bir şey değillerdi."³²⁵

³²⁰ Nabi, **a.g.e.**, s. 111.

³²¹ Müstecib Ülküsal, **Dobruca ve Türkler** (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1966), s. 49.

³²² Bkz. **Aynı**, s. 66-69.

³²³ **Aynı**, s. 164-165.

³²⁴ **Aynı**, s. 122.

³²⁵ **Aynı**, s. 137.

Örgütsüz bir topluluk olan Romanya Türkleri arasında basın faaliyetleri de oldukça zayıf bir görüntüdeydi. Çıkarılan birçok gazete ve derginin kısa ömürlü olup, birkaç yıl içinde yayın hayatlarının sona ermesi bu durumun göstergesidir. 1923-1938 yılları arasında Dobruca'da Tuna(1925), Gümüş Sahil, Hak Söz, Bizim Sözümüz, Türk Birliği, Yıldırım, Tuna(1936), Halk, Deli Orman ve Çardak Gazeteleri ile Emel Mecmuası ve Bora Dergileri yayımlandı.³²⁶

Romanya'daki Türkçe basın zayıf bir nitelikte de olsa, Türkler arasında kamuoyunun oluşturulmasında katkıları da gözardı edilmemelidir. Romanya Türk basını Türk Ulusal Mücadelesi'ne büyük ilgi gösterdi ve çok sayıda makale yazarak kamuoyuna ayrıntılı bilgiler verdi.³²⁷ Ulusal Mücadele'nin kazanılmasının ardından Türkiye'de gerçekleştirilen devrimlerin basın tarafından işlenerek halkın bilinçlendirilmesi, devrimlerin Romanya'daki Türkler'ce de benimsenmesine yardımcı oldu.³²⁸

Türkiye, Müslüman Türkler'in çağdaş bilince ulaşmasını arzu ederken Hıristiyan Türkleri'nin(Gagauz) de anavatan Türkiye ile bağlarını kurmak istiyordu. Bu yaklaşımla Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleri ve Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in çabalarıyla çoğunlukla Kuzey Dobruca'da yaşayan Müslüman olmayan Gagauz Türkleri'nin Türkiye ile bağlarını geliştirmek ve kültürel düzeylerini arttırmak doğrultusunda eğitim-öğretim faaliyetlerine hız verildi.³²⁹ Tanrıöver, bu yönde Romanya Hükümeti nezdinde birçok temasta bulundu. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Gagauz Türkleri'ne yönelik çabalarının en can alıcı noktasını onların Türk öğretmenlerden Türkçe eğitim almaları oluşturdu.³³⁰ Hamdullah Suphi Tanrıöver, 17 Aralık 1934 tarihinde Romanya Maarif Nazırı Doktor Anjelesko'ya yaptığı ziyaret sırasında özellikle, irtica yuvası haline gelen Mecidiye Medresesi'nde(Seminar) ıslahat yapılması ve Besarabya'daki Hıristiyan Türkler'in ana

³²⁶ Dobruca'da yayımlanan Türkçe gazete ve dergiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aynı, s. 155-163; Popoviç, a.g.e., s. 149-153.

³²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Ali Mehmet, "Atatürk ve İnkılâplarının Romanya Türk Basınındaki Yankıları," **Türk Kültürü**, Sayı 247 (Kasım 1983), s. 12-16.

³²⁸ Aynı, s. 17-21.

³²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Sarıkoyuncu, "Atatürk Döneminde Dış Türklere Yönelik Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Gagauz Türkleri Örneği," **Atatürk 4. Uluslararası Kongresi(25-29 Ekim 1999)**, Cilt 2, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s. 1317-1334; Adil Dağıstan, "Hamdullah Suphi'nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri," **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 18, Sayı 54 (Kasım 2002), s. 820-822.

³³⁰ BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 247.668..11, Dosya: 43062, Tarih: 19-12-1934.

dillerinde eğitim görmeleri konularındaki isteklerini dile getirdi.³³¹ Yapılan temaslardan ardından 1935 yılında Mecidiye Medresesi, öğretmen okulu haline getirildi. Ayrıca Romanya’da Gagauzlar’ın oturdukları yerlerdeki bazı devlet ilkokulları ile liselerinde de bu yıl içinde Türk dilinin okutulmasına başlandı.³³² Bunların yanında Müslüman ve Hıristiyan Türk okullarına Türkiye’den önemli miktarda kitap desteği de sağlandı.³³³

Türkiye’nin Romanya’da yaşayan Türkler’in sosyal ve kültürel yaşamlarının geliştirilmesi gayretleri önemli idi; ancak Türkler’in hayatlarından pek de memnun olmadıkları dikkati çekmekteydi. Bu memnuniyetsizlik ise Türkleri yavaş yavaş Türkiye’ye göç etmeye zorladı. Türkler, diğer azınlık unsurları gibi ideolojik bir teşkilatlanma içinde bulunmamakta idi. Bu nedenle de Romanya Hükümeti’ne sorun çıkarmıyorlardı. Her ne kadar sorun çıkarmasa da Türkler’in Romanya’dan göç ettirilmesi Romanya Devleti’nin homojen bir ülke haline getirilmesi bakımından önemliydi. Zira Romanya nüfusunun yaklaşık %25’i azınlıklardan oluşmaktaydı ve nüfusu 150.000’i geçen Müslüman Türkler’in gitmesini kolaylaştırmak Romanya’nın ulusal çıkarlarına hizmet etmekteydi.³³⁴ Bu doğrultuda Romanya Hükümeti’nin Türkler üzerinde sosyal ve ekonomik anlamda içten içe uyguladığı baskılar göç eğilimini hızlandırıcı bir etkiye sahipti.³³⁵ Nitekim 1923-1933 yılları arasında görece sınırlı seyreden göç sonucunda toplam 33852 kişi Romanya’dan Türkiye’ye göç etti.³³⁶ 1933 yılından itibaren ise kalabalık gruplar gelmeye başladı.

Romanya’dan gerçekleşen göçün nedenleri şunlardı: Başlıca neden Romanya Hükümeti’nin Bulgaristan sınırının takviyesi amacıyla sınır üzerindeki bölgelere, özellikle Türk köylerine ve evlerine Kuçovalakları(Makedonyalı Romenler) yerleştirmesiydi. Kuçovalaklar’ın geldikleri andan itibaren Türk köylerine tamamen sahip olmak hevesiyle, taşkınlıklara yeltenmesi Türkler üzerinde sıkıntıya neden olmaktaydı. Türk köylüler Kuçovalaklar’ın eziyetleri karşısında Romen Hükümeti’nden ciddi bir himaye görmediği için göç etmekten başka bir çare bulamadı.

Diğer önemli bir neden ise; 1924 yılında ilan edilen Yeni Dobruca Kanunu’nun Türk çiftçilerine yüklediği mecburiyetti. Kanun gereğince, çiftçi olan Türkler

³³¹ BCA, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 247.668..14, Dosya: 43065, Tarih: 22-1-1935.

³³² BCA, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 247.668..22, Dosya: 43073, Tarih: 22-10-1935.

³³³ BCA, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 116.810..11, Dosya: 9791, Tarih: 21-11-1935.

³³⁴ Nabi, **a.g.e.**, s. 112.

³³⁵ Nabi, **a.g.e.**, s. 118-119.

³³⁶ Geray, **a.g.e.**, Ek Tablo: 2, s. 79.

topraklarının %30'unu hükümete bırakmak zorundaydılar. Tek geçim kaynağı toprak olan Türkler'in bu uygulamayla içine düşürdükleri durum onları ekonomik anlamda oldukça güç bir konuma soktu.

Üçüncü neden ise; sınır boylarındaki karakolların, jandarma teşkilatının Türk köylüsünü her çeşit ihtiyaçları için parasız olarak kullanmalarıydı. Bu jandarma merkezlerine Türkler suyu, kömürü, odunu, yiyeceği kendi arabasıyla çeşitli yerlerden alır, getirir ve boşaltır bunun karşılığında para almazdı.

Dördüncü neden ise; okul sorunuydu. Okul çağındaki pek çok çocuk için esasen az olan birkaç okul, öğretmen ve araç yetersizliği yüzünden atıl bir haldeydi. Ayrıca Türk okullarında Romence eğitim verilmesi, kendisini Romen kültürünün baskısı altında hisseden Türkler tarafından hoş karşılanmıyordu.

Çok fazla etkisi olmamakla birlikte göçmenlerin pasaport ve vesikalarından önceden alınmakta olan harçların kaldırılması ve mali durumlarının tesbiti için aranılmakta olan 80.000 ley mecburiyetinin de kaldırılması göç işini teşvik eden nedenlerden biriydi.³³⁷

Bu nedenlerden dolayı Romanya'dan göçen Türkler, birçok sıkıntıyla da karşılaştı. Türkiye ile Romanya arasında bir göç antlaşması bulunmadığından Türkler için pasaport temini büyük güçlüklerle neden oldu. Ayrıca ellerindeki toprak, bahçe, ev gibi taşınmazların satımları belli koşullara bağlı olduğu için ucuz fiyatla ellerinden çıkardılar.³³⁸ Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver bu olumsuzlukların engellenmesi için her fırsatta Romen makamları nezdinde temaslarda bulunmayı ihmal etmedi.³³⁹ Bu çerçevede Türkiye Elçiliğinin talebi üzerine 21 Şubat 1935 tarihinde Romanya Başbakanı'nın başkanlığı altında Romanya Tarım Bakanı Sassu, İçişleri Bakanı İnculetz ve Türkiye'nin Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver arasında Romanya Türkleri'nin göç işini bir düzen altına almak ve onların maruz kaldıkları zorlukları azaltmak amacıyla bir toplantı yapıldı.³⁴⁰ Toplantıda Türk tarafının önerilerine Romen makamları olumlu yanıt verdiler. Böylece Bükreş Elçiliği'nin ısrarlı çabalarının sonucunda Türkiye ile Romanya arasında 4 Eylül 1936 tarihinde

³³⁷ BCA, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 116.810..13, Dosya: 9793, Tarih: 31-1-1936.

³³⁸ Ülküsal, a.g.e., s. 182.

³³⁹ BCA, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 247.668..13, Dosya: 43064, Tarih: 22-1-1935.

³⁴⁰ BCA, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 247.668..16, Dosya: 43067, Tarih: 28-2-1935.

“Dobruca’daki Türk Ahalisinin Muhaceretini Tanzim Eden Mukavelename”³⁴¹ imzalandı.

Antlaşmanın 1. maddesi, bu göç düzenlemesinden Durostor(Silistre), Kalyakra(Pazarcık), Köstence ve Tulça eyaletlerinde oturan Müslüman Türk azınlığının yararlanacağını belirtiyordu.

2. maddeye göre; ilgili göçmenler 5 yıl içinde Romanya’yı terk edecekti. Aynı madde hangi bölgelerdeki halkın hangi yıl göç edeceğine açıklık getirdi.

3. maddeye göre; şehir haricindeki gayrimenkul mallar Romanya Hükümeti’nin mülkiyetine geçecekti. Şehir dahili gayrimenkul mallar ise sahiplerinin tam tasarrufu altında kalacaktı.

4. maddeye göre; Romanya Hükümeti, bu kazanımlarına karşılık Türk Hükümeti’ne, üstünde bulunan inşaat da dahil olmak üzere –cemaat veya evkafa ait olanlar müstesna- hektar başına 6.000 leylık bir meblağ ödemeye karar vermektedir. Bunun yanında Cemaati İslamiye ve Evkafa ait menkul ve gayrimenkul malların tasfiyesini düzenlemek üzere ileride iki hükümet arasında özel bir mukavele akdedilecekti.

11. maddeye göre; göçmenler yanlarında şahsi eşyalarını, 5 adet büyük ve 15 adet küçükbaş hayvanını, tarım aletlerini,nakit olarak da 1.000 ley ve döviz karşılığı olarak 2000 leylık bir meblağı serbestçe götürebileceklerdi.

18. maddeye göre ise; göçmen olmak isteyip de silah altında bulunan kişiler terhis edilecekti.³⁴²

Görüldüğü üzere bu antlaşma göçmen Türkler lehine önemli kazanımlar içeriyordu. Özellikle diğer Balkan ülkelerinden gerçekleşen düzensiz göç hareketleri göz önüne alındığında bu antlaşmanın önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Böylece 1933 yılından itibaren hızlanan göç sonucunda 1934 yılında 13.555’i iskanlı ve 2.520’si serbest, toplam 16.072; 1935 yılında 20.469’u iskanlı, 693’ü serbest, toplam 21.162; 1936’da 19969’u iskanlı , 723’ü serbest, toplam 20.692; 1937 yılında 12.914’ü iskanlı, 196’sı serbest, toplam 13.110; 1938 yılında 8.807’si iskanlı, 25’i serbest, toplam 8.832; 1939 yılında 3.270’i iskanlı, 105’i serbest, toplam 3.375; 1940

³⁴¹ **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 18, 1956, s. 74-80.

³⁴² Bkz. Yılmaz Altuğ, “Balkanlardan Anayurda Yapılan Göçler,” **Bellekten**, Cilt LV, Sayı 212 (Nisan 1991), s. 117-119.

yılında 301'i iskanlı, 2720'si serbest, toplam 3.021 kişi göç etti. 1923-1940 devresinde ise toplam 120.116 kişi göç etmiş oldu.³⁴³

Göçmenler çoğunlukla deniz yoluyla geldi. Deniz yolunun adeta alternatifsiz olması nedeniyle zaman zaman çeşitli sorunlar yaşandı.1935 yılı içinde göçmenleri taşıyan vapur işletmecilerinin, paralarını alamadıkları gerekçesiyle göçmen getirmeyeceklerini açıklamaları kısa süreli bir sıkıntıya neden olduysa da³⁴⁴ sorun büyümeden çözümlendi.³⁴⁵ Türkiye, göçmenlerin sorunsuz olarak gelmeleri için elinden gelen gayreti gösterdi. Göçmenlerin sağlıklı bir şekilde getirilmesi³⁴⁶ kadar onların bir an önce iskan edilmeleri de hassas bir konuydu.

Hazırlanan bölgelere giden göçmenler ya mevcut köylere ilave ev yapılması ya da yeniden köyler kurulmak suretiyle yerleştirildiler.³⁴⁷ Bu çerçevede özellikle Batı illerinde istimlak çalışmalarına ağırlık verildi.³⁴⁸ Çiftçi olan her aileye pulluk, hayvanı olmayanlara çift hayvanı ve araba verildi. Göçmenlerin üretici duruma getirilene kadar ki tohumluk ve yemeklik buğdayları da yine devlet tarafından sağlandı.³⁴⁹ Yapılan yardımlara ek olarak belli dallarda uzman olan yetiştiricilere ayrıca yetiştiricilik alanlarında da destek olundu.³⁵⁰

4. TÜRKİYE-YUGOSLAVYA İLİŞKİLERİ

4.1.Siyasi İlişkiler

Fransız İhtilali'nin sonucunda Avrupa'da hızla gelişmeye başlayan ulusçuluk akımının etkisiyle 19.yy'ın başında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanan Sırp,lar,

³⁴³ Geray, **a.g.e.**, Ek Tablo: 2, s. 79.

³⁴⁴ **Akşam**, Sayı no: 6141, (21 Teşrinisani 1935), s. 1 ve s. 4.

³⁴⁵ **Akşam**, Sayı no: 6143, (23 Teşrinisani 1935), s. 2.

³⁴⁶ Sağlık Bakanlığı, Balkanlar'dan gelecek göçmenlerin bulaşıcı hastalıklardan korunması için yoğun tedbirler aldı. Bu amaçla Trakya'ya bir salgın hastalıklar uzmanı ile dört seyyar sağlık memurunu gönderdi. Bkz. **Akşam**, Sayı no: 5937, (1 Mayıs 1935), s. 1.

³⁴⁷ Romanya'dan Türkiye'ye göçmen akımının en yoğun olduğu 1935 yılında Trakya'da göçmen evlerinin yapımına hız verildi. Bu çerçevede Trakya'da oluşturulan satın alma komisyonu 209.000 liralık kereste satın almış ve Tekirdağ'a sevk etmiştir. Bunun yanında 409.000 liralık Marsilya kiremiti alınmış, 1.000.000 liralık daha alınmasına karar verilmiştir. Ayrıca 1600 sandık çam ve 250 ton çivi de inşaat bölgelerine sevk edilmiştir. Bkz. **Akşam**, Sayı no: 6149, (29 Teşrinisani 1935), s. 2.

³⁴⁸ **Akşam** Gazetesi'nin yaptığı bir haberde İzmir Vilayetinde iskan edilecek göçmenler için Milli Emlak İdaresine ait arazinin tahsisine çalışıldığı, Seferhisar Kazası'nda Galinos Çiftliği adındaki arazinin 7500 liraya istimlak edildiği, Menemen Kazası dahilinde Arap Çiftliği adındaki arazinin istimlak muamelesine başlanıldığı, ayrıca Kuşadası ve Torbalı Kazaları'nda göçmen iskanı için yeni inşa edilecek köylerin yerlerinin tesbit edildiği bilgisi verilmekteydi. Bkz. **Akşam**, Sayı no: 6571, (1 Şubat 1937), s. 5.

³⁴⁹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4851, (13 İkinciteşrin 1937), s. 7; **Cumhuriyet**, Sayı no: 4929, (1 Şubat 1938), s. 6.

³⁵⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 116.810.14, Dosya: 9794, Tarih: 26-3-1936.

uzun bir mücadelenin ardından 1878 Berlin Antlaşması'yla Sırbistan adını alarak bağımsızlıklarını kazandılar. Sırbistan bu tarihten itibaren özellikle Makedonya bölgesine yönelik genişleme faaliyetlerine hız verdi. Amaçlarını gerçekleştirebilmek için Balkan Savaşları'nda görüldüğü gibi, rakibi olan devletlerle askeri ittifaklar kurmaktan geri durmadı. Bunun sonucunda Balkan Savaşları'yla birlikte önemli toprak kazanımları elde ettiler. Balkan Savaşları'nın hemen ardından çıkan 1. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri safında yer aldı. Savaşın sonunda 1918 yılında Slav Temsilcilerinin Kara Yorgi Hanedanı'nın etrafında birleşmesiyle Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kuruldu.³⁵¹

Milli Mücadele'nin kazanılmasının ardından toplanan Lozan Barış Konferansı'na çağrılan devletlerden biri de Yugoslavya idi. Yugoslavya, Konferans'ta genel olarak Müttefik Devletlerin görüşlerini destekledi. Özellikle Trakya sınırı konusunda hassas davranan Yugoslavya, Türkiye'nin Meriç'in batısında toprak kazanımları elde etmemesi için elinden geleni yaptı.³⁵² Bunun yanında Yugoslavya, Düyun-u Umumiye borçlarından kendisine taksim edilen borcu ödemek istemediğinden Lozan Barış Antlaşması'nı onaylamadı.

Türkiye ile Yugoslavya arasında diplomatik ilişkiler gayriresmi olarak sürdürülmekle birlikte 1924 yılında Yugoslavya Hükümeti, Lozan Barış Antlaşması'nı onaylamamak kararından vazgeçmiş değildi.³⁵³ 1924 yılında başlayan resmi diplomatik ilişkileri kurma çabaları, 1925 yılında hız kazandı.³⁵⁴ Lozan sonrasında Türkiye-Yugoslavya ilişkileri iki yıl kadar "muamele-i mütekabile" esasına dayanılarak sürdürüldü. Bazı konularda benzer karşılıkların bulunmaması iki ülke vatandaşlarını zor durumda bırakmaktaydı.³⁵⁵ Bu durum iki ülke ilişkilerinin sağlıklı bir siyasal zemine oturtulmasında hızlandırıcı bir etkendi. Bu anlayışla gerçekleştirilen yoğun temasların ardından 28 Ekim 1925 tarihinde Türkiye-Yugoslavya Dostluk Antlaşması imzalandı.³⁵⁶ Antlaşma Türkiye ile Yugoslavya arasında resmi diplomatik ilişkileri başlatmasının

³⁵¹ Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, 1929 yılında Kral Aleksandre tarafından "Yugoslavya" adını aldı.

³⁵² Bkz. Meray, **a.g.e.**, T 1, C 1, K 1, s. 25-26 ve s. 88-89.

³⁵³ Ahmet Özgiray, "Türkiye-Yugoslavya İlişkileri(1920-1938)," **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı 4, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1999, s. 11.

³⁵⁴ Türkiye, Yugoslavya ile resmi diplomatik ilişkilerin kurulması için 1925 yılının başlarında geniş bir çalışma yapılması hazırlıklarına girişti. Bkz. **BCA**, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 250.691..3, Dosya: 4322, Tarih: 19-2-1925.

³⁵⁵ **Cumhuriyet**, Sayı no: 440, (31 Temmuz 1925), s. 2.

³⁵⁶ **Cumhuriyet**, Sayı no: 532, (1 Teşrinisani 1925), s. 1.

yanında, iki ülke ilişkilerinin gitgide gelişecek olan seyrine de kaynaklık etti. Genel olarak olumlu yönde gelişme eğiliminde olan siyasal ilişkiler 1930'lara kadar oldukça sancılı ilerledi. Yugoslavya'nın, ülkesindeki Türkler'in mallarına ve emlaklarına el koyması Türk-Yugoslav ilişkilerinin gelişmesindeki engellerin başında geliyordu. 1927 yılında Yugoslavya'nın bu el koyma işlemlerini askıya alması iki ülke ilişkilerini yumuşatmış gibi görünse de 1928 yılı boyunca boşlukta kalan Türk emlakı sorunu nedeniyle ilişkilerde büyük ölçüde bir samimiyet sağlanamadı.³⁵⁷

Balkanlar'da İtalya ve Yugoslavya arasında ciddi bir çekişme vardı. İtalya, Balkanları genişleme siyasetinin bir sıçrama tahtası olarak görmekteydi. Yugoslavya ise İtalya'nın Balkanlar'da nüfuz kazanmasını istemiyordu. Böyle bir ortamda Türkiye'nin İtalya ile yakınlaşması ve 1928 yılında bir antlaşma imzalaması Yugoslavya'nın tepkisini çekti.³⁵⁸ Türkiye ile Yugoslavya'nın 1928 yılında aralarındaki soğukluğun bir diğer nedeni de buydu.

İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin sıkılaştığını görmek için ise 1933 yılını beklemek gerekti. 4 Ekim 1933 tarihinde Yugoslavya Kralı Aleksandre'nin İstanbul ziyareti,³⁵⁹ Türkiye tarafından Yugoslavya dostluğunun ve gelecek için daha iyi ilişkilerin başlangıcı olarak yorumlandı.³⁶⁰ Türkiye'nin Yunanistan'la sıkı bir işbirliğine gitmesinin ardından Romanya ve Yugoslavya ile de ilişkilerini geliştirmesi İtalya tarafından hoş karşılanmadı. İtalya bu gelişmeleri Türkiye'nin Küçük Antant yoluyla Fransa'nın etkisi altına girmesi yönünde atılan bir adım olarak değerlendirdi.³⁶¹

Türkiye ile Yugoslavya siyasi ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesinin temel nedeni her iki ülkenin de Balkanlar'da statükonun korunmasına taraftar olmalarıydı.³⁶² İçeriği 9 Kasım 1933 tarihinde Cenevre'de kararlaştırılan "Türkiye- Yugoslavya Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması"³⁶³ 27 Kasım 1933 tarihinde Belgrad'ta imzalandı. Antlaşmaya göre; Türkiye ve Yugoslavya arasında diplomatik yollarla belirli bir sürede çözümlenemeyen sorunların barışçı olmayan yöntemlerle

³⁵⁷ Özgiray, **a.g.m.**, s. 12.

³⁵⁸ Özgiray, **a.g.m.**, s. 14.

³⁵⁹ Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile Yugoslavya Kralı Aleksandre arasındaki görüşmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Atatürk'ün Milli Dış Politikası**, Belge No: 35, s. 225-227.

³⁶⁰ Özgiray, **a.g.m.**, s. 18.

³⁶¹ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 200.366.22., Dosya: 23940, Tarih: 4-10-1933.

³⁶² Akşin, **a.g.e.**, s. 241.

³⁶³ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 15, s. 199-207; **Aynı Tarihi**, Sayı: 1, (İkincikanun 1934), s. 97-101; Soysal, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 442-446.

çözümlemesi yoluna gidilmeyecekti. Ayrıca taraflar savaşa, milli siyasetlerinin bir aracı olarak başvurmamayı taahhüt etmekteydiler.

Antlaşmanın imzalanmasının ardından yayımlanan resmi tebliğde belirtildiğine göre; iki ülke Dışişleri Bakanları, Türkiye ile Yugoslavya arasında muallakta kalan sorunların yanı sıra uluslararası gelişmeleri ve Balkanları ilgilendiren konularda görüşmelerde bulundular. Tebliğde vurgulanan bir nokta da iki hükümetin siyasetlerinin uluslararası antlaşmalara aynı prensiplerle bağlı bulduklarının açık bir şekilde ifade edilmiş olmasıydı.³⁶⁴ Bunun anlamı Türkiye ve Yugoslavya'nın özellikle Balkanlar'da statükonun korunmasında birlikte hareket edecekleriydi. Türkiye –Yugoslavya Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması böylece iki ülke arasında sıkı bir işbirliği ortamı yaratmış oldu. Bu antlaşma Balkan Devletleri arasında ortak çalışma anlayışına zemin oluşturması açısından da önemliydi.³⁶⁵ Nitekim Yugoslavya Dışişleri Bakanı Yevtiç, “(...)gayemiz Balkanlar'da sulhu tesis için hayati bir ehemmiyeti haiz olan bugünkü nizamı Balkanlar'da idame etmektir. Bugünkü konuşmalarımızın esasısı işte budur”³⁶⁶ şeklinde verdiği demeçle Türk-Yugoslav antlaşmasının Balkanlar'daki rolüne vurgu yapmaktaydı.

Şubat 1934'te imzalanan Balkan Paketi'yle birlikte iki ülke arasındaki yakınlık daha da ileriye götürüldü. Balkan Paketi'nin imzalanmasından hemen sonra 18 Nisan 1934 tarihinde Yugoslavya Dışişleri Bakanı Yevtiç Ankara'ya geldi. Yunanistan'da Venizelos'un önderliğinde Balkan Paketi'ne karşı örgütlenen muhalefetin, Paketi geri bıraktırması dedikodularının dolaştığı bir ortamda gerçekleşen bu ziyaret, değerli bir mesaj niteliğindedir.³⁶⁷ İkili ve çok taraflı bağitlarla oluşan dostluk ortamında Ekim 1934'te Yugoslavya Kralı Aleksandre'in Marsilya'da bir suikastle öldürülmesi Türkiye tarafından üzüntüyle karşılandı.³⁶⁸

³⁶⁴ **Ayn Tarihi**, Sayı: 1, (İkincikanun 1934), s. 94; **Cumhuriyet**, Sayı no: 3436, (28 Teşrinisani 1933), s. 1.

³⁶⁵ Le Messenger d'Athenés, “Türkiye-Yugoslavya Dostluk Muahedesi” nden aktaran, **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4436, (23 İkinciteşrin 1933), s. 3.

³⁶⁶ **Cumhuriyet**, Sayı no: 3437, (29 Teşrinisani 1933), s. 1; **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4442, (29 İkinciteşrin 1933), s. 1.

³⁶⁷ Yevtiç'in Ankara'yı ziyareti Türkiye ve Yugoslavya basınında büyük ilgiyle karşılandı. Bu çerçevede Türkiye –Yugoslavya ilişkilerinin gelişimi ve gelişen ilişkilerin Balkanlar ve Dünya barışına katkısı ele alan yazılar yayımlandı. Basından seçme bazı makaleler için bkz. **Ayn Tarihi**, Sayı: 5, (Mayıs 1934), s. 115-126.

³⁶⁸ Özgiray, **a.g.m.**, s. 20.; Türkiye, Kral Aleksandre'in cenaze törenine Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras'ın başkanlığında kalabalık bir heyet gönderdi. Bkz. **BCA**, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 48.69..1., Dosya: 2-1445, Karar No: 2/1383, Tarih: 13-10-1934.

1936 yılına gelindiğinde Avrupa'daki karışık siyasi ortam gittikçe ağırlaşmaktaydı. Böyle bir siyasi ortamda Balkanlar'daki diplomatik temaslar daha da önem kazandı. Yugoslavya Başbakanı Stoyadinoviç'in 28-31 Ekim 1936 tarihleri arasında Ankara'yı ziyareti Balkanlar'da barışa yönelik çalışmaların bir göstergesiydi.³⁶⁹

Stoyadinoviç'in Ankara ziyareti, Türkiye ile Yugoslavya arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir adım teşkil etti.³⁷⁰ Oldukça samimi geçen görüşmeler³⁷¹ sırasında Türkiye ile Yugoslavya arasında her alanda çıkarların örtüştüğü üzerinde görüş birliğine varıldı. Yayımlanan resmi tebliğden de anlaşıldığına göre iki ülke siyasal alandaki yakınlaşmalarını ekonomik ve kültürel alana da yaygınlaştıracak kararlar üzerinde uzlaştılar.³⁷²

Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, "Türkiye ile Yugoslavya arasında mevcut sağlam ilişkiler bütün Balkan milletleri arasında mevcut olması gereken ilişkilerdendir. Balkanlar bu ideale doğru ne kadar fazla yükselirlerse mutluluk ve ilerlemeleri o nisbette artar"³⁷³ diyerek Türk-Yugoslav dostluğunun ulaştığı noktaya vurgu yapmaktaydı.

1937 yılı Balkanlar'da yoğun görüşmelere sahne oldu. Yugoslavya'nın Bulgaristan'la bir dostluk antlaşması yapması ve İtalya ile de anlaşması Türkiye tarafından olumlu karşılandı.³⁷⁴ Balkanlar'da diplomatik temasların arttığı bir dönemde Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras 12 Nisan 1937 tarihinde Belgrat'a gitti. Yugoslavya'nın özellikle İtalya ile imzaladığı antlaşma, başta Fransa olmak üzere Avrupa çevrelerinde de Balkan Antantı ve Küçük Antant'ın³⁷⁵ ciddi bir

³⁶⁹ **Akşam**, Sayı no: 6477, (28 Teşrinievvel 1936), s. 1; **Cumhuriyet**, Sayı no: 4476, (28 Birinciteşrin 1936), s. 7.

³⁷⁰ Necmettin Sadak, "Yugoslavya Başvekilinin Ankara'yı Ziyareti ve Neticeleri," **Akşam**, Sayı no: 6481, (1 Teşrinisani 1936), s. 1.

³⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Eren, "Atatürk'e Ait Yugoslavya Eski Başbakanı M. Stoyadinoviç'in İzlenimleri," **9. Türk Tarih Kongresi(21-25 Eylül 1983)**, Cilt 3, Ankara: TTK Yayınları, 1989, s. 1939-1946.

³⁷² **Cumhuriyet**, Sayı no: 4479, (31 Birinciteşrin 1936), s. 8; Akşin, **a.g.e.**, s. 244.

³⁷³ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4478, (30 Birinciteşrin 1936), s. 1.

³⁷⁴ Akşin, **a.g.e.**, s. 244-245.

³⁷⁵ "Küçük Antant, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanmasından en çok kazanç sağlayan Çekoslavakya, Yugoslavya ve Romanya'nın 1920-1921 yıllarında, aralarında imzaladıkları ikili antlaşmalarla kurdukları ittifak sistemi idi. Küçük Antant Fransa'nın himayesinde idi. Zira Antant'ın Orta Avrupa'daki statükonun korunmasından ibaret olan ana hedefi ile Fransa'nın hedefleri örtüşmekteydi. Bu çerçevede Küçük Antant Devletleri Versay Antlaşması'nın hükümlerine uymada Almanya'yı zorlama noktasında Fransa'ya yardım edeceklerdi. Fransa da Küçük Antant Devletleri'ne, Macaristan'a karşı yardımda bulunacak ve Yugoslavya'yı da İtalya'ya karşı destekleyecekti." Bkz. Esmer, **a.g.e.**, s. 9-11.

erozyona uğrayacağı düşüncesini doğurdu. İsmet İnönü'nün ziyareti, son dönemde imzaladığı antlaşmalarla dikkatleri üstünde toplayan Yugoslavya'nın üzerindeki sis perdesinin dağılmasını sağladı.³⁷⁶ Stoyadinoviç ve İnönü'nün demeçlerinde bunu net olarak görmekteyiz. Stoyadinoviç'in "Türk Heyeti'nin Belgrat'ı ziyareti sadece iki memleket arasında devamlı ve samimi bir dostluk tezahürü değildir. Balkan Antantı çerçevesi içinde tesis ettiğimiz ve Küçük Antant'ın çok müteyemmin bir surette tamamladığı barışçı ve yapıcı siyasetinin devamı, takviyesi ve genişletilmesi hakkındaki ortak arzularımızın da ifadesidir. İki memleket, müttefikleriyle samimi ve tesirli bir teşriki mesaide bulunmak ve istisnasız bütün komşularıyla devamlı bir barış muhafaza etmek arzuları hakkında kafi deliller göstermişlerdir(...)" şeklindeki açıklamasına İnönü, "istisnasız bütün komşularımızla iyi anlaşma ve barış siyasetinin haiz olduğu mümeyyiz vasıf, kazanılmış dostluklarımızdan asla bir şey eksiltmeksizin bunlara daima ilave imkanını veren sağlamlık ve ademi inhisardır. Bu itibardır ki, Yugoslavya'nın hem kendisinin ve hem de Türkiye'nin komşusu bulunan ve kendileriyle aynı dostluk münasebetini idame ettirdiğimiz iki memleketle ahiren yapmaya muvaffak olduğu kıymetli antlaşmaları zikredeceğim. Şüphesiz blok halinde veyahut ayrı ayrı Balkan Antantı üyeleriyle diğer devletler arasında karşılıklı taahhüt çerçevesi dairesinde vuku bulan bütün sureti tesviye ve antlaşmalar gerek Balkan barışı ve gerek uluslararası barış için tesirli ve kıymetli bir muzaheretir"³⁷⁷ diyerek cevap verdi. Karşılıklı demeçlerden anlaşılacağı üzere, iki ülke imzaladıkları antlaşmalara bir zarar getirilmeyeceğini açık bir dille ifade ettiler. Zaten yayımlanan resmi tebliğ³⁷⁸ de iki ülke hükümet başkanlarının açıklamalarına yeniden vurgu yaptı.

Mayıs 1938'de Başbakan Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras Belgrat'a giderek, bir önceki yıl Stoyadinoviç'in yaptığı ziyarete karşılık verdiler. Mayıs 1938'de Yugoslavya Savaş ve Deniz Kuvvetleri Bakanı Mariç'in Türkiye'yi ziyareti ile de iki ülke arasındaki yakın ilişkiler pekiştirilmiş oldu. Karşılıklı ziyaretlerle pekiştirilen ilişkiler 2. Dünya Savaşı öncesinde samimi bir görüntü vermekteydi.

³⁷⁶ Yunus Nadi, "Balkan Antantı Her Zamandan Daha Kuvvetlidir," **Cumhuriyet**, Sayı no: 4639, (14 Nisan 1937), s. 1 ve s. 5.

³⁷⁷ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4638, (13 Nisan 1937), s. 7.

³⁷⁸ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4640, (15 Nisan 1937), s. 7.

4.2.Ekonomik İlişkiler

Türkiye'nin Yugoslavya ile olan ekonomik ilişkileri, siyasi ilişkilere paralel bir seyir izledi. 1925 yılının sonlarına kadar resmi diplomatik ilişkilerin kurulamayışı ekonomik alanda da yakınlaşmanın önündeki en büyük engeli oluşturdu. Bununla birlikte siyasi ilişkilerin kurulmasının ekonomik ilişkilere yansımaları da hemen olmadı.

Dünya ekonomik krizi, tüm dünyadaki ticari dengeleri altüst etti. Mevcut durumda tüm ülkelerin yaptığı gibi Türkiye de karşılıklılığı esas alarak, dış ticarete dengeyi gözettiler. Bunun yanında Yugoslavya ile girilen ekonomik ilişkilerde bu ilkeye uzun süre uyulamadı. İstatistiklerden de anlaşılacağı üzere Türkiye–Yugoslavya ticaretinde Yugoslavya lehine bir durum söz konusuydu. Önceleri Türkiye, Yugoslavya'dan 1.000.000 liraya yakın bir ithalatta bulunurken bunun yarısı kadar da ihracat yapmaktaydı. Ancak 1920'lerin sonlarından itibaren bu durum değişti ve dış ticarete ciddi bir daralma yaşandı. Dış ticaretteki daralmada uluslararası gelişmelerin payı büyüktü. Türkiye'nin bu dönemde izlediği ekonomi politikaları da özellikle ithalat kaleminde yaşanan düşüşte etkili oldu. Şöyle ki bazı malların Türkiye'de üretilmesi ithalatın azalmasına neden oldu. Örneğin 1929 yılından önce Türkiye, Yugoslavya'dan önemli miktarlarda çimento alırken yerli üretimin ihtiyacı karşılaması üzerine bu malın ithalatı azaldı.³⁷⁹

İstatistikleri incelediğimizde dış ticaret hacminin daralması daha net ortaya çıkmaktadır. 1929 yılında Türkiye'den Yugoslavya'ya yapılan ihracat 170.000 dolar iken Yugoslavya'dan yapılan ithalat 397.000 dolardı. 1932 yılına gelindiğinde ise Türkiye'nin Yugoslavya'ya ihracatı 45.000 dolara ve ithalatı da 46.000 dolara geriledi.³⁸⁰ Bu veriler iki sonucu ortaya koymaktaydı. Birincisi Türkiye–Yugoslavya dış ticaretinin Türkiye aleyhine seyretmekte olduğu, ikincisi ise Türkiye – Yugoslavya ticaretinin çok küçük bir hacme sahip olduğuydu. O denli ki Türkiye açısından Balkan ülkeleri arasındaki ticaretin en az yapıldığı ülke Yugoslavya idi.

Türkiye–Yugoslavya ekonomik ilişkilerindeki bu olumsuz tablonun değiştirilmesi için ilk adımlar Afyon antlaşmasıyla atıldı. İki ülke dünya afyon üretiminde söz sahibiydiler. Bu durumdan en fazla yararı sağlamak amacıyla iki ülke arasında yapılan görüşmeler sonucunda Ankara'da 14 Nisan 1932 tarihinde Afyon

³⁷⁹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 3376, (29 Eylül 1933), s. 4.

³⁸⁰ **Aynı**, s. 4.

Antlaşması imzalandı.³⁸¹ Bu antlaşma ile her iki ülkede devlet kontrolü altında ulusal bir kuruluş oluşturulacaktı. Ayrıca İstanbul'da faaliyet gösterecek olan “Afyon Merkez Bürosu” kurulacaktı. Bu kuruluş, her iki ülkenin afyon ihtiyacını karşılayacak, ayrıca yabancı ülkelere ihraç etme gibi özel bir yetkiye sahip olacaktı.³⁸² Bundan sonra iki ülke arasında 1934 yılında geçici ticaret antlaşması yapılarak, 15 yıldan beri belli bir antlaşmaya dayanmadan sürdürülen ticari ilişkiler normal seyrine girdi.³⁸³ İki ülke aynı yıl 17 Aralık 1934'te 2 yıl süreli yeni bir afyon antlaşmasına³⁸⁴ da imza koydular.

Türkiye ve Yugoslavya 1934 yılından itibaren geçici ticaret antlaşmasının süresini uzatarak ekonomik ilişkilerini sürdürdüler. 1936 yılına gelindiğinde ise her iki ülke de yeni bir antlaşma yapma üzerinde görüş birliğinde kalarak 28 Ekim 1936 tarihinde Ankara'da “Ticaret ve Seyrisefain Mukavelesi”³⁸⁵ ni imzaladılar. Antlaşma 5 Ekim 1936'da yürürlüğe girecek ve 1 yıl geçerli olacaktı. Buna göre iki ülkenin birbirlerine sattıkları mallar, “en ziyade müsadeye mazhar millet”e uygulanan esaslardan farklı bir işleme tabi tutulamayacaktı. Yine antlaşmaya göre; taraflar seyrisefain ve turizm alanlarında “en ziyade müsadeye mazhar millet” muamelesini karşılıklı olarak taahhüt etmekteydiler. Antlaşmaya göre Yugoslavya'dan gelecek mallar için serbest ithal ve kontenjan listeleri mevcutken, Türkiye'den gidecek mallarla ilgili bir kaydın olmaması- yani serbestlik getirilmesi- Türkiye açısından büyük bir kazanç gibi görüldü.³⁸⁶

Böylece 1932 yılından itibaren girişilen yoğun temaslar sonucu imzalanan seri antlaşmalarla Türk-Yugoslav ekonomik ilişkileri geliştirilmeye çalışıldı. Bu temaslar 1938 yılında Yugoslav ticaret heyetinin Türkiye'deki görüşmeleriyle de sürdürüldü.³⁸⁷ Ancak girişilen yoğun çabalar 1923-1938 yılları arasında Türkiye- Yugoslavya ekonomik ilişkilerini istenilen düzeye yükseltmedi.

³⁸¹ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 14, s. 1238-1242.

³⁸² Özgiray, **a.g.e.**, s. 19.

³⁸³ **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4679, (2 Ağustos 1934), s. 4.

³⁸⁴ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 16, s. 1473-1486.

³⁸⁵ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 18, 1956, s. 121-124.

³⁸⁶ **Akşam**, Sayı no: 4691, (11 Teşrinisani 1936), s. 6.

³⁸⁷ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4997, (13 Nisan 1938), s. 5; **Cumhuriyet**, Sayı no: 4998, (14 Nisan 1938), s. 7.

4.3.Sosyal ve Kültürel İlişkiler

Türkiye ile Yugoslavya arasında sosyal ve kültürel alandaki ilişkiler, siyasal alandaki gelişmelerin etkisinde bir süreç takip etti. Bu çerçevede iki ülke arasında henüz yakın ilişkilerin kurulamadığı 1930'lara kadar Yugoslavya'daki Türkler üzerinde de ağır baskılar hüküm sürdü. Böylece Yugoslavya'da yaşayan Türkler, Yugoslavya Devleti'nin kurulmasından sonra her geçen gün etkinliklerini kaybettiler.³⁸⁸

Yugoslavya resmi istatistiklerine göre; Türk nüfusu 1921 yılında 150.322 kişi olup, toplam nüfus içinde %1.26'lık bir yer tutuyordu. 1931 yılında ise 132.924 kişi ve %0.95'lik bir orana sahiptiler.³⁸⁹

Yugoslavya'da Müslümanlara ve dolayısıyla da Türklere karşı izlenen genel siyaset; onları ekonomik bakımdan zayıf düşürmek, kültürel gelişmelerini engellemek, bunun sonucunda Yugoslavya'dan göç ederken de ülke dışına büyük servetler çıkarmalarının önüne geçmekti.³⁹⁰ Sistemli olarak izlenen bu siyasetin sonucunda Yugoslavya'dan Türkiye'ye 1923-1933 yılları arasında 108.179 kişi göç etti. İki ülke ilişkilerinin önemli aşmalar kaydettiği 1933 yılından sonra göç hareketi yavaşladı ve 1934-1939 yılları arasında da 7248 kişi Türkiye'ye göç etti. Böylece 1923-1939 yılları arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye 115.427 kişi göç etmiş oldu.³⁹¹

Güney Yugoslavya'daki Türkler'in ve Arnavutlar'ın bağlı buldukları cemaat örgütlenmeleri üzerinde 1927 yılından itibaren devletin kontrolü egemen kılınmaya çalışıldı. Buna bağlı olarak eski seçilmiş müftü ve cemaat idare heyetlerinin yerine hükümetçe tayin edilen bir idare mekanizması kuruldu.³⁹² Yaşar Nabi'nin Üsküp'ü ziyaretinde edindiği izlenimlerini aktardığı şu satırlar Türkler'in teşkilatlarındaki asimilasyonu ortaya koymaktaydı: “Üsküp gibi Türk kültürünün en geniş ölçüde yerleşmiş olduğu bir Makedonya şehrinde müftülük dairesini ziyaret ettiğim zaman idare heyetinden ve muamele gören katiplerden bazılarının Türkçe bile bilmediklerini görerek hayrete düştüm(...) Başında Veysel Hoca adında bir yobazın bulunduğu bu

³⁸⁸ Nabi, **a.g.e.**, s. 193.

³⁸⁹ M. Kemal Özergin, “Yugoslavya'da Yaşayan Türkler,” **Türk Kültürü**, Sayı 11 (Eylül 1963), s. 16; Özergin, verilen istatistiklerin gerçek rakamları yansıtmadığını iddia etmektedir. Buna dayanak olarak 1948 sayımını örnek veren Özergin, istatistiklere göre 1948 yılında 97.961 Türk bulunduğunu, oysa sadece 1946-1961 yılları arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye 159.030 kişinin göç ettiği bilgisini vermektedir. Bkz. Özergin, **a.g.m.**, s. 18.

³⁹⁰ Nabi, **a.g.e.**, s. 194.

³⁹¹ Geray, **a.g.e.**, Ek Tablo: 2, s. 80.

³⁹² Nabi, **a.g.e.**, s. 199.

idare bugün, Türk ahalinin cemiyet işlerine ait muameleleri, Bosna Müslümanları'nın teşkilatında olduğu gibi, resmi dil olan Sırpça ile görmektedir(...)"³⁹³

1919 yılında kurulan “ İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti” bu dönemde Türk ve Arnavutlar'ın siyasi teşkilatı halindeydi. 1923 seçimlerinde 14 milletvekili çıkaran cemiyet, Sırp'ların baskısı üzerine 1925'te milletvekili çıkaramamış ve kapatılmıştır. Bu cemiyetin yayın organı Hak, sonra Hak Yolu, en sonunda da Mücadele Gazeteleri oldu.³⁹⁴

Yugoslavya Müslüman basını oldukça çeşitliydi. Yayın hayatlarını ağırlıklı olarak Üsküp'te sürdüren Müslüman basınının içinde Türkçe yayınlar çok azdı.³⁹⁵ Başlıca Türkçe gazeteler 1925'te çıkan Birlik, 1927-1929 devresinde çıkan Sada-yı Millet, 1928-1929 arası çıkan Işık Gazeteleri'ydı. Bu gazeteler Türkçe; fakat eski yazıyla çıkmaktaydı.³⁹⁶

Yugoslavya Türkleri'nin kültürel olarak erozyona uğramalarında eğitim olanaklarının kısıtlılığı en belirleyici etkendi. Öyleki Makedonya Türkleri'nin eğitim olanakları açısından içinde buldukları koşullar Bulgaristan'dakini aratır vaziyetteydi. Ortaöğretim seviyesinde bir tek Türk okulu yoktu. Yeni Türk harflerinin hiçbir okula girememesi de Türkler arasındaki kültürel gelişimi engellemekteydi.³⁹⁷ Yugoslavya devletinin ilk kurulduğu dönemlerde Müslümanlar'ın eğitim hayatı nisbeten iyi durumdaydı. Nitekim devletin ilk kurulduğu günlerde Üsküp'te “İrfan” ve “Tefeyyüz” adlı iki erkek okulu ve bir de kız ilkokulu vardı. Eğitim tamamen Türkçe idi. Ancak bu üç okulun isimleri 1932-1933 yıllarında Sırpça'yla değiştirildi ve eğitim dili de Sırpça'ya çevrildi.³⁹⁸

Türkler üzerindeki ekonomik baskılar, sosyal yaşamdaki bu baskılardan aşağı değildi. Bu çerçevede Yugoslavya Türkleri'nin en önemli sorunu buradaki Türk emlakı sorunu idi. Bu sorun gerek Türkiye ile Yugoslavya arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulması müzakerelerinde, gerekse bundan sonra Türk Hükümeti tarafından ciddiyetle ele alındı.

³⁹³ Aynı, s. 199.

³⁹⁴ Şerafettin Yücelden, “Yugoslavya Türkleri,” **Türk Dünyası El Kitabı** (Ankara: 1976), s. 1096.

³⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Popoviç, **a.g.e.**, s. 234-236.

³⁹⁶ Yücelden, **a.g.m.**, s. 1096.

³⁹⁷ Üsküp'te Kral Aleksandre tarafından kurulan ve onun adını taşıyan bir Yüksek Müslüman Medresesi vardı. Ancak Türkçe okutulmadığı için ve dersler tamamıyla Sırpça gösterildiği için burada Türk öğrencilerin yerine Boşnak ve Arnavut öğrencileri eğitim almaktaydı. Bkz. Nabi, **a.g.e.**, s. 200-202.

³⁹⁸ Yücelden, **a.g.m.**, s. 1097.

Balkan Savaşları'ndan sonra Sırbistan'a ilhak edilen arazide oturan Müslümanlar'ın hakları ve çıkarları 13 Mart 1914 tarihli İstanbul Antlaşması'yla güvenceye alınmıştı. Ancak antlaşmanın imzalanmasından 6 ay sonra başlayan 1. Dünya Savaşı, İstanbul Antlaşması'nın hükümlerinin tamamen uygulanmasına imkan vermedi. Savaşın bitiminden sonra Yugoslavya Hükümeti, çeşitli bahanelerle ve aldığı keyfi kararlarla Türkler'in tasarruf haklarını ihlal etmeye başladı. Bu doğrultuda çıkarılan kanunlar ve kararnamelerle Türk emlak ve arazilerine el koyma yoluna gidildi. Sözü edilen el koyma işlemleri esasında yalnızca Türkler'in arazi ve emlaklarına özgü değildi. Ancak yoğun olarak Güney Yugoslavya'da yaşayan Türkler'in tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahip olmaları, onların bu uygulamalardan en fazla zarara uğramalarına neden olmaktaydı.³⁹⁹

Yugoslavya Hükümeti Ağrar Kararnamesi ile tarım alanında ıslahat adı altında Kosova ve Manastır bölgelerindeki Müslümanlar'ın arazilerinin % 80'ini hatta bazen tamamını Sırp köylü ve göçmenlerine bedelsiz olarak dağıttı.⁴⁰⁰ Yugoslavya Hükümeti, bu el koyma işlemlerini kendi Sırp vatandaşlarının topraklandırılması ve zenginleşmesi için bir araç olarak kullanırken; aynı zamanda bölgeye yerleştirdiği göçmenler eliyle de Müslüman ve Türkler'in yaşadıkları bölgelerin etnik panoramasını da değiştirmeyi amaçladı.⁴⁰¹ Yugoslav Hükümeti bunu gerçekleştirirken iki türlü bir uygulamaya gitti. İlk olarak Türklere ait mal ve araziler üzerinde Türkler'in tasarruf haklarını yasakladı. İkinci olarak da, bu malların arazi bölümü üzerinde ziraat kanununu uygulayarak gelişmiş güzel tasarruf etti.⁴⁰²

Türkler'in ekonomik ve sosyal anlamda çöküntüye uğratan uygulamaların feshedilmesi için Türkiye Hükümeti tarafından, Yugoslav Hükümeti nezdinde birçok kez girişimde bulunuldu. Bu girişimlerin bir sonucu olarak Yugoslav Hükümeti, Türk emlakı üzerine konulan haczin kaldırılacağını açıkladı.⁴⁰³ Yugoslav Hükümeti'nin teminatına rağmen, Yugoslavya'daki emlakını geri almak üzere Yugoslavya'ya giden bazı Türk tebasına ait emlakın iade edilmemesi, 1927 yılının sonlarında iki ülke ilişkilerini soğuttu.⁴⁰⁴

³⁹⁹ Nabi, **a.g.e.**, s. 195; Yücelden, **a.g.m.**, s. 1092.

⁴⁰⁰ **Cumhuriyet**, Sayı no: 834, (4 Eylül 1926), s. 1.

⁴⁰¹ Nabi, **a.g.e.**, s. 198.

⁴⁰² Yunus Nadi, "Yugoslavya'daki Türkler," **Cumhuriyet**, Sayı no: 1089, (20 Mayıs 1927), s. 1.

⁴⁰³ **Cumhuriyet**, Sayı no: 1131, (4 Temmuz 1927), s. 1.

⁴⁰⁴ **Cumhuriyet**, Sayı no: 1238, (19 Teşrinievvel 1927), s. 3.

Türlklere ait mülkler 2 gruptu. Şehirlere ait olan mülkler birinci grubu oluşturmaktaydı. 1929 yılında Yugoslav Hükümeti bu mülkleri serbest bıraktı.⁴⁰⁵ İkinci grup ise, tımar sistemi nedeniyle yararlanılan geniş arazilerdi. Bu geniş araziler köylülere dağıtıldığı için Türlklere geri dönmesi mümkün değildi. Türk Hükümeti, bu malların belirli bir para ile telafi edilmesinde ısrarlı davrandı.⁴⁰⁶

Türkiye'nin başvurularına Yugoslav Hükümeti'nin de olumlu karşılık vermesiyle⁴⁰⁷ birlikte sıkılaştırılan görüşmelerin ardından, 28 Kasım 1933 tarihinde Türkiye ile Yugoslavya arasındaki emlak sorunlarını ortadan kaldıran "Mütakabil Mütalebatın Tesviyesine Mütcellik Antlaşma" imzalandı.⁴⁰⁸ Antlaşmaya göre Yugoslav Hükümeti, Türkiye Hükümeti'ne 17 milyon dinarlık bir tazminat ödemeyi kabul etti. Yine antlaşmaya göre Yugoslav Hükümeti, tarım reformu adıyla Güney Yugoslavya'da Türlklere ait malların müsaderesine son verdi.⁴⁰⁹ Böylelikle Türkiye ile Yugoslavya arasındaki en önemli sorun olan emlak meselesi çözüme bağlanmış oldu. Bu sorunun çözümlenmesinin hemen ardından 6 Haziran 1934 tarihinde "İade-i Mücrimin Sözleşmesi"⁴¹⁰ ve 3 Temmuz 1934 tarihinde de "Adli, Medeni ve Ticari Münasebata Dair Sözleşme"⁴¹¹ nin imzalanması iki ülke arasındaki yakınlaşmanın göstergeleri oldu. Bu tarihten sonra Türkiye ile Yugoslavya arasında siyasi ilişkilerin ikili ve çok taraflı bağlarla üst düzeye çıkarılması, sosyal ve kültürel alanda da olumlu sonuçlar verdi ve böylece ciddi sorunlardan arınık bir gelişim gösterdi.⁴¹²

5. TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİ

Yaklaşık 500 yıl bir arada yaşayan Arnavutlar ve Türlkler, 19. yy'ın sonu ve 20. yy'ın başında meydana gelen olaylar sonucunda Balkan Yarımadası'nın doğu ve batı uçlarında yaşamlarını sürdürür hale geldiler. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Arnavutluk ve Türkiye arasındaki ilişkilerin yeniden kurulması çalışmaları, iki ülkenin bağımsızlık mücadeleleri içinde başlatıldı.

⁴⁰⁵ **Cumhuriyet**, Sayı no: 1830, (14 Haziran 1929), s. 3.

⁴⁰⁶ Özgiray, **a.g.m.**, s. 13.

⁴⁰⁷ **BCA**, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 250.691..22., Dosya: 43220, Tarih: 18-6-1930.

⁴⁰⁸ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 15, s. 187-188.

⁴⁰⁹ Özgiray, **a.g.m.**, s. 19.

⁴¹⁰ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 17, s. 138-149.

⁴¹¹ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 17, s. 129-136.

⁴¹² İki ülke üniversite öğrencilerinin her alanda yakınlaşmasını esas alan Türk-Yugoslav Talebe Birliği'nin 1937 yılında kurulması, iyiye giden ilişkilerin samimiyetini göstermekteydi. Bkz. **BCA**, Fon

Anadolu’da Ulusal mücadele sürdürülürken, Arnavutluk ile de ilişki kurulmaya çalışıldı. Türkiye gibi Arnavutluk’un da Yunanistan’la mücadele içinde bulunması Arnavutluk’la fiili işbirliğine gidilmesinde temel bir unsur oldu. Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa, kurmay Albay Selahattin Saip Bey ve Hamdi Beyler’in idaresinde 25 kişilik bir askeri heyeti 9 Aralık 1920 tarihinde Arnavutluk ordusunun modern eğitimden geçirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla Arnavutluk’a gönderdi.⁴¹³ Mustafa Kemal Paşa, Arnavutluk’la ilişki kurulmasına ve Arnavutluk’un güçlenmesine verdiği önemi TBMM’nde 1 Mart 1921 tarihinde söylediği şu sözlerle ortaya koydu: “Arnavutluk hükümet-i islamiye halkı ile asırlarca beraber yaşadık. Uzun zamanlar kendileriyle tevhid-i hayat ve mukadderat eyledik. Bu dindaş halk ve hükümeti dahi muhafaza-i mevcudiyet ve temin-i saadetinin merbut olduğu nokta-i hakikiyi takdir edecektir. Bugünkü müşkül vaziyetlerinin tevlid eylediği elim mecburiyetlerden kurtulmak tedabirine tevessül edilecektir. Bunu kaviyyen ümit ederim.”⁴¹⁴

İki ülkenin ortak tarihi geçmişe sahip olmaları, Arnavutluk ve Türkiye’nin yeniden sıcak ilişkiler kurmalarına hızlandırıcı bir etki yaptı. Bunun yanında Balkanlar’daki stratejik konumu, Türkiye’nin Arnavutluk’a önem vermesindeki nedenlerin başında geliyordu.⁴¹⁵

1923 yılı Haziran ayında Arnavutluk’un Belgrad Temsilcisi, Türkiye’nin Belgrad Temsilcisi Cevat Bey’e, Arnavutluk Hükümeti’nin Ankara Hükümeti ile diplomatik ilişkileri kurmak istediğini açıkladı.⁴¹⁶ Kasım ayında ise Arnavutluk Heyeti Ankara’ya geldi. İsmet Paşa görüşmelerde güçlü bir Arnavutluk’un Türkiye’nin Balkanlar’daki çıkarlarıyla örtüştüğünü ifade etti.⁴¹⁷ Görüşmelerin sonucunda 15 Aralık 1923 tarihinde Türkiye ile Arnavutluk arasında “Dostluk Antlaşması”⁴¹⁸, “İkamet Sözleşmesi”⁴¹⁹ ve “Tabiiyet İtilafnamesi”⁴²⁰ imzalandı.

Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 253.703..8., Dosya: 432270, Tarih: 5-7-1937; **Cumhuriyet**, Sayı no: 4813, (6 Birinci Teşrin 1937), s. 7.

⁴¹³ Necip P. Alban, “Türkiye ile Arnavutluk’un İstiklâl Savaşları’ndaki Paralelizm Doğrultusunda Yaptıkları İşbirliği,” **10. Türk Tarih Kongresi(22-26 Eylül 1986)**, Cilt 6, Ankara: TTK Yayınları, 1994, s. 2901.

⁴¹⁴ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III** (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1989), s. 253.

⁴¹⁵ Tevfik Rüştü Aras, **Atatürk’ün Dış Politikası** (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003), s. 135.

⁴¹⁶ Gazmend Shpuza, “Arnavutluk ile Türkiye Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması(1923-1926),” **Uluslararası Konferans, Atatürkçülük ve Modern Türkiye(22-23 Ekim 1998)**, Ankara: AÜSBF Yayını, 1999, s. 178.

⁴¹⁷ **Aynı**, s. 179.

⁴¹⁸ **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 6, s. 203-206.

⁴¹⁹ **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 6, s. 207-214.

⁴²⁰ **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 6, s. 215-218.

Dostluk Antlaşması 2. maddesiyle Arnavutluk ve Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kurulduğunu ifade etti.

İkamet Sözleşmesi ise iki ülke vatandaşlarının diğerinin ülkesindeki statülerini karşılıklı olarak belirleyen resmi bir metin olarak imzalandı. Buna göre; 1. madde ile taraflardan birisinin tebaası diğerinin arazisinde ikamet edip, serbestçe gidip gelebilecekti.

3. maddeye göre; iki taraf tebaası, diğerinin ülkesinde yaptıkları sanat, ticaret gibi işlerde her ne ad altında olursa olsun yerli halkın yararlandığından fazla bir vergi veya yükümlülük altına sokulmayacaktı.

5. maddeye göre; iki taraf tebaası diğerinin arazisinde şehir ve kasabalar dışındaki taşınmaz mallar müstesna olmak üzere, her çeşit taşınır ve taşınmaz malları, ülkenin kanunlarına uymak koşuluyla kullanabilecekti.

8. maddeye göre; genel çıkarlara dayalı olduğu kanunen açıklanmadıkça ve bedeli verilmedikçe her birinin tebaasının diğer tarafın arazisinde malları istimlak olunamayacaktı.

Tabiiyet İtilafnamesi ise Türkiye’de ve Arnavutluk’ta oturan vatandaşların karşılıklı olarak kimlerin Arnavutluk, kimlerin Türkiye tebaası sayılacağına açıklık getirdi.

Böylece imzalanan bu antlaşmalarla ortak bir tarihi geçmişe sahip olan iki halk arasındaki eski dostluğun, karşılıklı çıkarlar yararına derinleştirilmesine zemin hazırlanmış oldu.⁴²¹

Bu tarihten itibaren Türkiye ve Arnavutluk, dostluk ilişkilerinin geliştirilmesine hız verdi. 1926 yılında karşılıklı elçilikler açıldı. Türkiye’nin ilk Tiran Elçiliği’ne Tahir Lütfi atandı. Arnavutluk’un Ankara Elçiliği’ne de Rauf Fisto atandı. 13 Mart 1926 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Arnavutluk’un ilk Ankara Elçisi’ni kabul etti. Arnavutluk Temsilcisi “vekayii tarihiyenin esnai cereyanında müşterek mukadderata malik bulunmuş olan iki millet arasında asırlardan beri teyemmünen mevcut olan dostluk revabıtını teşyid için çalışacağını” dile getirdi. Mustafa Kemal, bu sözlere “tarihin hayli uzun devrelerinde birçok sahalara teşriki mukadderat eylemiş olan iki millet arasındaki dostluk revabıtını teşyid suretiyle iki memleketi menafine hizmet ve

⁴²¹ Gazmend Shpuza, “Atatürk ve Arnavutluk-Türkiye İlişkileri,” **Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 6 (Kasım 1990), s. 337.

iki dost millet arasında sıkı bir teşriki mesai devresi küşad etmek hususunda vaki olacak mesainizin benim ve hükümeti cumhuriyenin muavenetine mahzar olacağına emin olabilirsiniz”⁴²² şeklinde karşılık verdi.

Dostane bir şekilde hızla gelişen ilişkiler 1928 yılında büyük bir darbe yedi. Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ahmet Zogu 1 Eylül 1928 tarihinde krallığını ilan etti. Bu rejim değişikliği Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinin daha da gelişip derinleşmesine engel oldu.⁴²³ “Cumhuriyetçi Türk yöneticilerinin gözünde Ahmet Zogu, bir cumhuriyet düşmanı idi ve cumhuriyete bağlılık andını çiğnemişti.”⁴²⁴ Başta Mustafa Kemal olmak üzere Türkiye, Arnavutluk’taki rejim değişikliğine büyük tepki gösterdi. Türkiye’nin Tiran Elçisi Tahir Lütfi Bey, Ankara’ya döndü.⁴²⁵ Buna karşılık Arnavutluk ise bütçede yapılan tasarrufu gerekçe göstererek Ankara’daki elçiliğini kapattı.⁴²⁶ Ancak Tiran’daki Türk Elçiliği kapatılmadı. Oradaki işleri yürütmek için Fuat Bey işgüder olarak kaldı. Bununla birlikte Arnavutluk Hükümeti, Fuat Bey’in resmi sıfatını tanımadı. Böylece Tiran’daki Türk Elçiliği, işgüderin deyimiyle, “kitapta yeri olmayan bir müessesese” durumunda kaldı.⁴²⁷

Tahir Lütfi Bey’in Türkiye’ye dönüşünün ertesi günü Mustafa Kemal, Le Petit Parisien adlı Fransız gazetesinde çıkan demecinde “Tek başına kalsa bile Zogu’nun krallığını tanımayacağımı” açıkladı.⁴²⁸ Türk basının Ahmet Zogu’ya yönelik eleştirilerinin artması üzerine Tiran Hükümeti, Türk gazete ve dergilerinin Arnavutluk’a girişini yasakladı. Krallık yönetimi, Türk basının Arnavutluk’a girişini engellemekle yetinmeyip, Arnavutluk basınının da konuyu ele almasına izin vermedi. Daha da ileri giderek Türkiye’deki siyasal ve toplumsal dönüşümler hakkında yazı yazılmasını da durdurdu.⁴²⁹ Mustafa Kemal Paşa’nın ve Türk komutanlarının resimlerini satan bir esnafın, elindeki portrelere Arnavutluk Hükümeti tarafından el konulması ve satışının

⁴²² Bilâl N. Şimşir, “Atatürk’ten Elçi Ruşen Eşref Ünaydın’a Yönerge(Türk-Arnavut İlişkileri Üzerine),” **Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer’e Armağan** (Ankara: AÜSBF Yayınları, 1981), s. 301-302.

⁴²³ Gazmend Shpuza, “1928-1930 Yılları arasında Arnavut-Türk İlişkileri,” **Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı 19 (Mayıs 1997), s. 304.

⁴²⁴ Şimşir, **a.g.m.**, s. 302.

⁴²⁵ **Cumhuriyet**, Sayı no: 1594, (15 Teşrinievvel 1928), s. 1.

⁴²⁶ **BCA**, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 233.570..13, Dosya: 421A12, Tarih: 14-11-1929.

⁴²⁷ Şimşir, **a.g.m.**, s. 305.

⁴²⁸ Şimşir, **a.g.m.**, s. 303.

⁴²⁹ Shpuza, “Atatürk ve Arnavutluk-Türkiye İlişkileri,” s. 342.

yasaklanması, Kral Zogu rejiminin Türkiye'ye karşı gösterdiği tepkinin boyutlarını yansıtmaktaydı.⁴³⁰

Gittikçe gerginleşen ilişkiler bu şekilde üç yıl kadar devam etti. 20 Ekim 1931 tarihinde toplanan İkinci Balkan Konferansı'na Arnavutluk delegeleri de katıldı. Konferansa katılan devlet başkanlarına Mustafa Kemal, birer telgraf çekti. Bu çerçevede Ahmet Zogu'ya da telgraf çekilmesi "soğuk savaş" andıran iki ülke ilişkilerinin normalleşmesine büyük katkı yaptı. Mustafa Kemal, Kral Zogu'ya şu telgrafi çekti: "İkinci Balkan Konferansı azasını bugün Ankara'da kabul etmekle hakiki bir memnuniyet hissettim. Arnavut milli teşekküllerinin müçtemi mümessilleri tarafından hakkımda ve Türk milleti hakkında izhar olunan temenniyattan pek mütehassis oldum.

Bu vesile ile Zatı Haşmetanelerinin saadet hali ve asil Arnavutluk milletinin refahı için en samimi temenniyatta bulunurken yalnız kendi hissiyatımı değil, bütün Türk milletinin hissiyatını da ifade etmekte olduğumu zannediyorum."⁴³¹

Türkiye'nin iki ülke arasındaki buzları eritme çabası Arnavutluk'ta çok çabuk yankı buldu. Kral Zogu'nun Arnavutluk'taki Türk temsilcilerine söylediği "Türkiye'ye bizi rapteden bağlar mukaddestir. Onlara asla dokunulamaz. Birçok şeylerimizi Türkiye'ye medyunuz. Sui tefehhümün nihayet bulmasından mesudum. Binihaye hürmet ettiğim Gazi hazretleri memleketi ihya hususunda insana hayret veren bir deha göstermişlerdir. Bizim yapmaya çalıştığımız onunki yanında hiçtir. Sizi ecnebi diplomat olarak görmüyorum. Hariciye Nezareti ile halledemediğiniz ehemmiyetsiz bir iş için bile derhal bana geliniz"⁴³² şeklindeki sözleri ilişkilerin nasıl hızlı bir biçimde normalleştiğini göstermekteydi. Bununla birlikte karşılıklı olarak elçiliklerin yeniden açılması iki yıl kadar sürdü. 14 Mayıs 1933 tarihinde güven mektubunu Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e sunan⁴³³ Cavit Leskoviku, Arnavutluk'un yeni Türkiye Elçisi olarak görevine başladı. Türkiye'nin yeni Tiran Elçisi ise 15 Nisan 1934 tarihinde görevine başlayan Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Ruşen Eşref oldu.

Ahmet Zogu, Ruşen Eşref'i kabulünde "beş asır Türkiye ile his ve hars iştirakinde bulduk. Bu beraber yaşayış bizim üzerimizde silinmez sevgi ve minnet hisleri bırakmıştır. Beş asır Arnavut milletinin vahdetini Türkiye muhafaza etmiştir.

⁴³⁰ BCA, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 233.570..11, Dosya: 421A10, Tarih: 30-12-1928.

⁴³¹ Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, Cilt 1, s. 304-305.

⁴³² Şimşir, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 312; Şimşir, **a.g.m.**, s. 306.

⁴³³ Şimşir, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 319.

Türkiye olmasaydı Arnavutluk kendini ne Slav istilasından kurtarabilirdi, ne de Latinler'in Arnavutluk'u haritai cihandan silmelerinin önüne geçilebilirdi. Varlığımızın esasını Türkiye'ye medyunuz. Biz necip Türk milletine büyük kardeş diye bakarız, onun devletini büyük kardeş devlet görürüz. Bugün bile Arnavutluk'u teşkil eden hükümet unsurlarının ekseriyeti Türkiye'de tahsil ve terbiye görerek yetişmiş olanlardır(...) herkesin bilmesi lazım gelir ki, Arnavutluk'ta Türk Elçisi yabancı bir varlık sayılamaz⁴³⁴ diyerek mutluluğunu dile getirdi.

Böylece normalleşen ilişkiler 1935-1939 yılları arasında olumlu yönde seyretti. Nisan 1939'da İtalya'nın Arnavutluk'u işgali üzerine iki ülke ilişkileri 20 yıl sürecek bir kesinti devresi içine girdi. İtalya bu hareketi ile Türkiye'nin emniyet bölgesine ayak basmış oldu.⁴³⁵

⁴³⁴ Şimşir, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 334; Şimşir, **a.g.m.**, s. 315.

⁴³⁵ Esmer. **a.g.e.**, s. 269.

İKİNCİ BÖLÜM

BALKANLAR'DA İŞBİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'NİN BALKAN POLİTİKASI: BALKAN PAKTI

1. BALKAN BİRLİĞİNİN NEDENLERİ

1. Dünya Savaşı'nın sonucunda imzalanan antlaşmaların oluşturduğu siyasal düzen Avrupa'da çatışmaların bir süreliğine durmasını sağladı. Yapılan antlaşmalar savaşın galiplerine büyük kazançlar sağlarken, mağluplarını da büyük haksızlıklarla karşı karşıya bıraktı. Oluşan mevcut durumun korunması galip devletlerden İngiltere ve Fransa'nın yanında, savaştan kazançlı çıkan Romanya, Çekoslovakya, Polonya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devletleri'nin temel politikası haline geldi. Buna karşılık mevcut statükonun değiştirilmesi için seslerini yavaş yavaş yükseltmeye başlayan revizyonist devletlerse mağlup olan Almanya, Macaristan ve Bulgaristan ile elde ettiklerini yeterli görmeyen İtalya idi.

1930'lara kadar gerçekleştirilen Küçük Antant, Locarno Antlaşmaları⁴³⁶ ve Briand-Kellogg Paktı⁴³⁷ gibi organizasyonlar içten içe kaynaklı Avrupa'da, statükonun güvenceye alınmasına yönelik adımlar olarak ortaya çıktı. Bu atılan adımlar Balkanlar'da işbirliğini de cesaretlendirici bir rol oynadı.⁴³⁸

Türkiye, Lozan Barış Antlaşması sonrasında diğer devletlerle olduğu gibi Balkan Devletleri ile de ilişkilerini yeniden kurmaya ve geliştirmeye ağırlık verdi. Bu çerçevede de 1923-1930 yılları arasında Balkan Devletleri ile ilişkilerini hızla normalleştirirken, Balkan Devletleri de kendi aralarında imzaladıkları ikili antlaşmalarla 1912-1913 Balkan Savaşları'ndan arta kalan uyuşmazlıklarını halletme yoluna gittiler.⁴³⁹

⁴³⁶ Locarno Antlaşmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Şükrü Esmer, **Siyasî Tarih(1919-1939)** (Ankara: SBF Yayınları, 1953), s. 38-40.

⁴³⁷ Briand-Kellogg Paktı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Aynı**, s. 41-43.

⁴³⁸ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi(1914-1980)** (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983), s. 337.

⁴³⁹ Mehmet Gönlübol ve diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası** (Ankara: Alkım Yayınevi, 1989), s. 99; "Romanya ile Yugoslavya, 1921 İttifak Antlaşması'ndan beri, Küçük Antant çerçevesinde ve Fransa'nın desteğine sahip olarak zaten sıkı bir işbirliği sürdürüyordu. Bulgaristan'ın Makedonya Sorunu nedeniyle Sırp-Hırvat-Sloven Devleti'ne karşı takındığı olumsuz tutumda bir iyileşme başlayınca 1929 Eylül'ünde sınır işleri konusunda bir antlaşma yapılmıştı. 1930 ortalarında Bulgar Hükümeti'nin Makedonya örgütüne karşı önlemler alması üzerine de iki devlet arasında gerginlik son bulmuştu. Öte yandan Yunanistan'ın Sırp-Hırvat-Sloven Devletleri'yle 1929 Mart'ında imzaladığı antlaşma ile ortadaki pürüzler

Kısaca aktarmaya çalıştığımız Avrupa ve Balkanlar'daki bu tablo karşısında Balkan Devletleri'nin daha yakın bir işbirliğine gitmeleri düşüncesi kendisine vücut bulmaya başladı. Merkezi Cenevre'de bulunan Milletlerarası Barış Bürosu'nun 6-10 Ekim 1929 tarihlerinde düzenlediği Evrensel Barış Kongresi'nde Yunanistan eski Başbakanı M.Papanastasiu bir Balkan Birliği'nin kurulmasının teklif etti. Bunun üzerine Kongre, Balkan Devletleri arasında gayriresmi mahiyette olan bir konferansın toplanmasını kararlaştırdı.⁴⁴⁰ Böylece Balkan Devletleri arasında işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan; ancak daha sonra Balkan Pakti'yla sonuçlanacak olan görüşmelere ilk adım atılmış oldu.

2. BALKAN BİRLİĞİNİN KURULMA ÇALIŞMALARI

2.1. I. Balkan Konferansı

İlk Balkan Konferansı 5 Ekim 1930 tarihinde Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Arnavutluk ve Türkiye'nin katılımıyla Atina'da toplandı. Daha Konferans açılmadan önce Konferans Başkanı Papanastasiu, Balkan Konferansı'nın teşkiline görevlendirilen komitenin yaptığı toplantıda; "Konferans'ın başlıca gayesi buna iştirak edecek olan devletler arasında harbi sureti kat'iyede ortadan kaldırmaktır. Birliğin faaliyeti Cemiyeti Akvam'ın kadrosu dahilinde ve onun zihniyetiyle denk olacaktır. Birlik, birliğe dahil olan devletler arasındaki beynelmilel itilaflara riayet edecek ve müşterek bir iktisadi teşkilat vücuda getirmeye çalışacaktır. Birliğin bir hedefi de fikriyat sahasında bir yakınlaşma vücuda getirilmesini sağlamaktır"⁴⁴¹ şeklindeki açıklamasıyla, düzenlenecek konferansın, Balkan Devletleri arasındaki kemikleşmiş sorunları çözmeyi değil, aralarında kapsamlı bir diyalog ortamı yaratmak amacıyla olduğunu vurguladı.

Buna karşın Balkan Konferansı Meclisi'nin hazırlık toplantısında Bulgar temsilcileri, azınlıklar sorununun gündeme alınması konusunda ısrar etti. Ancak Balkan milletlerinin "ahvali ruhiyesi" dikkate alınarak bu konunun görüşülmesi ileri bir zamana bırakıldı.⁴⁴² Bulgaristan'ın daha ilk toplantıda diğer üyeleri rahatsız edecek bir konuyu

temizlenmişti. Yunan- Bulgar sınırı üzerindeki gerginlik ise 1926'dan beri zaten hafiflemişti. Bunlardan başka, 1929'da başlayan dünya ekonomik bunalımı Balkan Devletleri'ni de sarstığından, bunların herbiri dış sorunları azaltmak istiyordu." Bkz. İsmail Soysal, "Balkan Pakti(1934-1941)," **Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan** (Ankara: TTK Basımevi, 1985), s. 142.

⁴⁴⁰ Gölübol vd., **a.g.e.**, s. 99.

⁴⁴¹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 2301, (2 Teşrinievvel 1930), s. 3.

⁴⁴² **Cumhuriyet**, Sayı no: 2305, (6 Teşrinievvel 1930), s. 3.

gündeme getirmesi Bulgaristan ile diğer Balkan Devletleri arasında gelecekte meydana çıkacak anlaşmazlıkların da habercisi gibiydi.

Birinci Balkan Konferansı'nda mümkün olduğunca siyasi meselelerden uzak, daha çok ikinci derecede önemi bulunan ve üzerinde kolay uzlaşılabilir konular görüşüldü.⁴⁴³ Romanya temsilcisi M.Pella, 11 Ekim'deki genel görüşmede Balkanlar'a ait bir misak akdinin gerekliliğine dikkatleri çekti. Bulgar temsilcisi M.Sakasf ise Bulgaristan'ın Neuilly Antlaşması ile içine çekildiği durumdan kurtulmadan, Balkan Devletleri arasında düşünülen birlikteliğin mümkün olamayacağını ifade etti. Sakasf'in sözlerine karşılık veren Konferans Başkanı Papanastasiu ise kongre üyelerinin 1. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı çeşitli haksızlıkların çözümü amacıyla toplanmadıklarını dile getirerek tartışmayı geçici olarak sonlandırdı.⁴⁴⁴

Yalnızca bu tartışma bile Konferansa katılan devletlerin, görüşmelerden beklentilerinin farklı temellerde şekillendiğinin bir kanıtıydı. Konferans'ta Sırplarla Bulgarlar arasındaki mücadele açıldı. Azınlıklar meselesinin arkasında yatan Makedonya Meselesi'ne, Yugoslavya'nın Balkan Birliği'nde kendi egemenliğini benimsetmek istemesi de eklenince, bu mücadelenin nedenleri daha net ortaya çıkmış oldu.⁴⁴⁵

Yugoslavya ile çıkarları çatışan tek devlet Bulgaristan değildi. Yugoslavya'nın önemli bir Arnavutluk azınlığını bünyesinde barındırması- ki Arnavutlar bu sayının 900.000 civarında olduğunu iddia etmekteydiler- ve Arnavutluk-İtalya ittifakının Yugoslavya tarafından tepkiyle karşılanması Konferans'ta Arnavutluk ile Yugoslavya'yı karşı karşıya getirdi. Bu durum ise Bulgaristan ile Arnavutluk'un yakınlaşması'na katkı sağladı.⁴⁴⁶

Arnavutluk ve Bulgaristan'ın aksine Yunanistan'ın Balkan Konferansı'ndan beklentisi mevcut statükonun korunması ve bu statükonun diğer devletlerce de kabul edilmesiydi. Yunanistan'ın beklentisi, aynı zamanda O'nun Balkan politikasının da

⁴⁴³ Aptülhat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi** (Ankara: TTK Yayınları, 1991), s. 261.

⁴⁴⁴ **Cumhuriyet**, Sayı no: 2312, (13 Teşrinievvel 1930), s. 3.

⁴⁴⁵ Zeki Mesut, "Balkan Konferansında Yugoslavya," **Milliyet**, Sayı no: 1683, (17 Teşrinievvel 1930), s. 1.

⁴⁴⁶ Zeki Mesut, "Balkan Konferansında Arnavutluk," **Milliyet**, Sayı no: 1684, (18 Teşrinievvel 1930), s. 1.

yansımasydı. Zira Yunanistan, Zeki Mesut'un deyiimiyle "Balkanlar'da ihtilalci değil, muhafazakar bir siyaset takip etmekteydi."⁴⁴⁷

Kendisini bir Balkan Devleti olarak değil, Balkanlar'da çıkarı bulunan bir devlet olarak gören Romanya'nın yaşamsal çıkarları Orta ve Doğu Avrupa eksenliydi. Romanya'nın olası bir Balkan Birliği'nden beklentisi ise "mevcut antlaşmalarla husule gelmiş olan bugünkü siyasi statükoyu sağlamlaştıracak ve bir Balkan Lokarnosu ile karşılıklı emniyet meselesini halledecek bir Balkan Birliği'nin" oluşturulmasıydı.⁴⁴⁸

Konferansa katılan devletlerden Balkan Devletleri'yle ilişkilerinde en sorunsuz olan devlet Türkiye idi. Türk Temsilciler Heyeti Başkanı Hasan Bey'in de vurguladığı gibi Türkiye, "Balkan Hükümetleri arasında bir teşriki mesai husulünü ümit etmekteydi."⁴⁴⁹ Anlaşılacağı üzere, Balkanlar bölgesine dışarıdan bir müdahaleyi engellemeyi amaçlayan Türkiye'nin Konferans'tan beklentisi, Balkan Devletleri arasında ortak çalışma olgusunun gelişmesinin sağlanmasıydı.

Yıllarca birbirleriyle mücadele eden devletlerin dış müdahalelerden sıyrılarak görüşme amacıyla da olsa masaya oturmaları Balkanlar tarihinde bir dönüm noktası sayılabilir. Bu bakımdan Birinci Balkan Konferansı'nın yaptığı en büyük iş, Balkan uluslarının kendi arasında, kendi sorunlarını halledebilecekleri kanaatini uyandırmış olmasıydı.⁴⁵⁰ Yapılan toplantıların ardından Konferans özetle şu kararları aldı:

"1- Balkan Devletleri arasında her yıl Dışişleri Bakanları seviyesinde bir toplantı yapmak.

2- Bir Balkan Paktı hazırlamak; bu pakt içinde savaşın yasaklanması, uyuşmazlıkların barış yolu ile çözülmesi ve bir tecavüz halinde karşılıklı yardımlarda bulunulması hakkında hükümler bulunacaktı.

3- Daimi bir teşkilat kurulacak; bu teşkilatın amacı Balkan milletleri arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda yakınlaşmayı sağlayarak Balkan birliğinin kurulmasını kolaylaştırmaktı."⁴⁵¹

⁴⁴⁷ Zeki Mesut, "Balkan Konferansında Yunanistan," **Milliyet**, Sayı no: 1687, (21 Teşrinievvel 1930), s. 1.

⁴⁴⁸ Zeki Mesut, "Balkan Konferansında Romanya," **Milliyet**, Sayı no: 1688, (22 Teşrinievvel 1930), s. 1.

⁴⁴⁹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 2304, (5 Teşrinievvel 1930), s. 3.

⁴⁵⁰ Zeki Mesut, "Balkan Konferansının Bilançosu," **Milliyet**, Sayı no: 1690, (24 Teşrinievvel 1930), s. 1.

⁴⁵¹ Gönlübol vd., **a.g.e.**, s. 99-100; Balkan Konferansı kararlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Akşin, **a.g.e.**, s. 262-263.

2.2. II. Balkan Konferansı

İkinci Balkan Konferansı Atina'da kararlaştırıldığı üzere 20-26 Ekim 1931 tarihleri arasında İstanbul'da toplandı. Yunan Heyeti Başkanı Papanastasiu'nun "Türkiye için üç vatan vardır. Birisi ana Türkiye, ikincisi Yunanistan ve üçüncüsü Balkanlar'dır. Yunanistan için de aynen biri Yunanistan, diğeri Türkiye, üçüncüsü Balkanlar olarak üç vatan vardır"⁴⁵² şeklinde Konferans'tan önce basına verdiği demeci, Türkiye ile Yunanistan'ın Konferans'ta paralel bir hareket tarzı izleyeceklerinin de sinyallerini veriyordu. Aynı demeçte Papanastasiu, Balkan Devletleri arasındaki sorunların bu Konferans'ta gündeme geleceğini; ancak azınlıklar meselesi gibi uzun zaman ve dostluk gerektiren bir konunun Balkan misakı projesinin hayata geçmesinin ardından görüşülmesinin daha uygun olduğu düşüncesini dile getirdi.

Yunanistan temsilcisinin statüko yanlısı beyanlarının ardından Arnavutluk temsilcileri de bunun tam tersi doğrultuda açıklamalarda bulundu. Konferans toplanmadan önce basına demeç veren Arnavutluk Heyeti Başkanı Mehmet Koniça Bey, Arnavutluk'un, Balkan Birliği'nin en ateşli ve samimi taraftarı olduğunu bununla birlikte Arnavutluk'un hassasiyet gösterdiği tek konunun azınlıklar meselesi olduğunu açık bir dille şu sözlerle ifade etti: "(...) Konferans'ta bizim itiraz edeceğimiz mesele yalnız azınlıklar meselesi olacaktır. Çünkü 2,5 milyon Arnavut'un 1,5 milyonu bugün hariç memleketlerde bulunmaktadır. Yalnız Yugoslavya'da 1 milyon Arnavut vardır(...) Yugoslavya'daki Arnavutlar'ın insanlık ve yaşamak hakları kendilerine verilmedikçe biz itilafı kabul edecek değiliz(...) Bu mesele hallolunduğu takdirde biz bütün kararları gözümüz kapalı olarak imzalamakta tereddüt etmeyeceğiz(...)"⁴⁵³

İkinci Balkan Konferansı'na büyük ümitlerle gelen diğeri bir devlet Bulgaristan idi. Arnavutluk gibi Bulgaristan da azınlıklar meselesinin bir an önce çözüme kavuşturulmasında ısrarlıydı. Bulgar Heyeti Başkanı M. Sakızof'un "Konferans'ta en ziyade ehemmiyetle müzakere edilecek mesele azınlıklar meselesidir. Bu mesele halledilirse diğeri meselelerin müzakeresi kolaylaşacak ve takip edilen gaye de tahakkuk edecektir. Bazılarının teklif ettikleri gibi- Yunanistan kastediliyor- evvela Balkan Birliği, sonra azınlık meselelerini veyahut evvela azınlık ve sonra Balkan Birliği meselelerinin halledilmesi lazım geldiği hakkındaki düşünceler bence doğru değildir.

⁴⁵² **Cumhuriyet**, Sayı no: 2675, (17 Teşrinievvel 1931), s. 4.

⁴⁵³ **Cumhuriyet**, Sayı no: 2676, (18 Teşrinievvel 1931), s. 3.

Bence bütün meseleler hep birden yürümelidir(...) Çünkü Balkan Misakı demek bütün müşkülâtı ortadan kaldırmak demektir”⁴⁵⁴ şeklindeki demecinden anlaşıldığı üzere, azınlıklar meselesi çözümlenmezse Bulgaristan’dan da bir şey beklenmemeliydi.

Bulgar yetkililerin bu hassasiyetine Romanya Heyeti Başkanı Stefan Çiçopop da destek mahiyetinde bir açıklama yapınca azınlıklar meselesi gündemin en önemli konusu haline geldi.⁴⁵⁵

Balkan Devletleri arasında Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan arasında Makedonya Meselesi; Yugoslavya ile Arnavutluk arasında azınlıklar meselesi; Romanya ve Bulgaristan arasında ise Güney Dobruca meselesi bulunmaktaydı. Sözü edilen karmaşık sorunların ortak yönü azınlıklardı. Bu gerçek ise Konferans’tan somut sonuçlar alınmasının önündeki en büyük engeldi.⁴⁵⁶

Azınlıklar meselesinden kaynaklanan tartışmalar özellikle Arnavutluk ve Yugoslav temsilciler arasında yaşandı. Karşılıklı ithamlarla gerilen ortamda Arnavut temsilciler, Yugoslavya’daki Arnavutlar’ın vaziyetlerinin kötü olduğunu ve mevcut antlaşmaların uygulanmadığını iddia ederken; Yugoslav temsilciler, ülkelerinde azınlık bulunmadığını öne sürerek, görüşmelerin ekonomik sorunlara odaklanması gerekliliğini vurguladılar.⁴⁵⁷

Azınlık meselesinin gölgesinde geçen; fakat diğer konularda da çeşitli kararlar alan Balkan Konferansı temsilcileri 26 Ekim 1931 tarihinde Ankara’ya geldi. Son oturumunu Ankara’da gerçekleştiren Konferans 1932 yılında Bükreş’te toplanmak üzere dağıldı. Ankara’daki toplantıda Mustafa Kemal Atatürk de bir nutuk söyleyerek Balkan Devletleri arasındaki yakınlaşma çabalarına destek verdi. Atatürk, nutkunda Balkan milletlerinin ortak kökene ve ortak bir tarihi geçmişe sahip olduklarını; onları birleştirecek unsurların yakın geçmişteki kötü hatıralarda değil, mazideki sağlam bağlarda aranması gerektiğini belirtti. Ayrıca uluslararası siyasi gelişmelerin Balkan ülkeleri arasında yakınlaşmayı da zorunlu kıldığını vurguladı.⁴⁵⁸

⁴⁵⁴ **Cumhuriyet**, Sayı no: 2677, (19 Teşrinievvel 1931), s. 5.

⁴⁵⁵ **Aynı**, s. 5.

⁴⁵⁶ Muharrem Feyzi, “Balkan Konferansı,” **Cumhuriyet**, Sayı no: 2677, (19 Teşrinievvel 1931), s. 2.

⁴⁵⁷ **Cumhuriyet**, Sayı no:2681, (23 Teşrinievvel 1931), s. 1 ve s. 5.

⁴⁵⁸ **Cumhuriyet**, Sayı no: 2685, (27 Teşrinievvel 1931), s. 5; Atatürk’ün İkinci Balkan Konferansı’ndaki nutku için ayrıca bkz. Afet İnan, “Balkan Antantı(1934),” **Bellekten**, Cilt32, Sayı 126 (Nisan 1968), s. 286-291.

İkinci Balkan Konferansı'nda Balkan Devletleri arasındaki görüş ayrılıkları belirginleşti. Konferans'ta ekonomik, teknik ve kültürel konularda bazı kararlar⁴⁵⁹ alınmakla birlikte, Balkan Devletleri arasında revizyonist ve antirevizyonist tutumların görülmeye başlaması bu konferansın bir Balkan Paketi hazırlamasına engel oldu.⁴⁶⁰

2.3. III. Balkan Konferansı

Üçüncü Balkan Konferansı 23-26 Ekim 1932 tarihleri arasında Bükreş'te toplandı. Üçüncü Balkan Konferansı da bir önceki İstanbul Konferansı gibi başından itibaren azınlık tartışmalarının gölgesinde kaldı. Özellikle Bulgaristan'ın azınlıklar konusundaki tutumunu giderek sertleştirmesi Bükreş Konferansı'na damgasını vurdu.

Konferans'ta Türk ve Yunan temsilcileri azınlıklar sorununun sonraya bırakılarak bir sene içinde ilgili devletler arasında çözümlenmesini teklif etti. Bulgar temsilciler ise öncelikle bu teklife karşı çıkmakla beraber daha sonra Konferans'ın aksamaması için olumlu yanıt verdiler. Azınlıklar sorunu üzerindeki tartışmalar sürerken 23 Ekim'de Konferans'ın siyasi komisyonunda Balkan Misakı'nın kesin olarak akdi hakkında görüşmelerde bulunuldu.⁴⁶¹

Balkan Misakı'nın görüşme gündemine alınması öncelikleri çok farklı olan Bulgarları telaşa düşürdü. Azınlıklar sorununun gündemden uzaklaştığını düşünen Bulgar temsilcileri, Sofya yönetimi ile yaptığı görüş alışverişinin ardından tutumunu sertleştirdi ve azınlıklar sorununun Balkan Misakı'nın ön koşulu olduğunu ileri sürdü. Bu nedenle de azınlıklar sorunu halledilmedikçe misak müzakerelerine girişmeyeceklerini, bu takdirde Konferansa katılmayıp yalnızca gözlemci sıfatıyla bulunacaklarını bildirdi.⁴⁶² Her ne kadar Bulgar temsilcileri Konferans'ta bundan sonra gözlemci olarak bulunmaya devam edeceklerini söylese de Bulgaristan'ın fiili olarak Konferans'tan ayrıldığı açıktı.

Azınlıklar sorununa Bulgaristan gibi önem veren diğer devlet Arnavutluk idi; ancak Arnavut temsilcileri Bükreş Konferansı'nda uzlaşmaz bir tutum sergilemedi.

⁴⁵⁹ Yapılan toplantılarda İstanbul'da bir Balkan Enstitüsü kurulması; Balkan ülkeleri arasındaki posta ücretlerinde indirim yapılması ve Enterbalkanik bir pul kabul edilmesine karar verildi. Merkezi İstanbul'da olacak bir Balkan Ticaret Odası kurulmasına karar verilmesi de ekonomik alanda işbirliğine atılan önemli bir adımı oluşturdu. Bkz. **Cumhuriyet**, Sayı no: 2681, (23 Teşrinievvel 1931), s. 5; **Cumhuriyet**, Sayı no: 2682, (24 Teşrinievvel 1931), s. 4.

⁴⁶⁰ Gönübol vd., **a.g.e.**, s. 100.

⁴⁶¹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 3044, (26 Teşrinievvel 1932), s. 3.

⁴⁶² **Cumhuriyet**, Sayı no: 3043, (25 Teşrinievvel 1932), s. 1.

Bulgaristan'ın, azınlıklar sorununun öncelikle müzakeresini istemesi başta Türk ve Yunan temsilciler olmak üzere diğer Balkan Devletleri tarafından da tepkiyle karşılandı. Zira bu devletler ayrıntılara girilmeden önce Balkan Misakı'nın görüşülmesinden yanaydı.⁴⁶³

Atina ve İstanbul'da yapılan Balkan Konferansları Balkan Devletleri arasında birlik oluşturma düşüncesinde önemli adımlar olarak dikkati çekti. Bükreş Konferansı ise azınlıklar sorununa bir çözüm getirememesi, buna bağlı olarak da Balkan Devletleri arasında ayrışmayı derinleştirmesi açısından başarılı olmadı.⁴⁶⁴ Bükreş Konferansı başarılı olamamışsa da özellikle Türkiye'nin üzerinde durduğu bir "Balkan Antantı" ile, ikili antlaşmaların ötesinde bir güvenlik sistemi oluşturulması düşüncesi geniş yankı buldu.⁴⁶⁵

2.4. IV. Balkan Konferansı

1933 yılı Balkanlar'da ikili ilişkiler kapsamında diplomasi hız kazandığı bir dönem oldu. 14 Eylül 1933 tarihinde Türk-Yunan Misakı'nın imzalanması, 17 Ekim 1933 tarihinde Türkiye-Romanya Dostluk, Saldırmazlık ve Hakem Antlaşması'nın imzalanması, 27 Kasım 1933 tarihinde Türkiye-Yugoslavya Dostluk, Saldırmazlık ve Hakem Antlaşması'nın imzalanması girişilen yakınlaşma çabalarının bir kanıtıydı.

Dördüncü Balkan Konferansı, Balkan Devletleri arasında yakınlaşma çabalarının hız kazandığı bir dönemde toplandı. Konferans 5-11 Kasım 1933 tarihleri arasında Selanik'te toplandığı zaman siyasi çevrelerde Balkan meselelerinin resmi olmayan konferanslar yoluyla halledilemeyeceği kanısı kuvvetlenmişti.⁴⁶⁶

Dördüncü Balkan Konferansı'nın ana meselesi Bükreş toplantılarında diğer Balkan Devletleri temsilcilerinin kabul ettiği Balkan Misakı'ndaki eksik olan Bulgar imzasının tamamlanması idi.⁴⁶⁷ Türkiye temsilcisi Hasan Bey'in Konferans'ın açılış günü söylediği "biz memleketlerimizin maddi kuvvetine, Balkanlılar arasındaki dostluktan doğan manevi kuvveti katıyoruz. Biz bu manevi kuvvete bol bir verim temin edeceğiz(...)Manası iyice kavranan sulh, sadece harp yokluğu değil, fakat hiçbir gizli

⁴⁶³ **Cumhuriyet**, Sayı no: 3047, (29 Teşrinievvel 1932), s. 4.

⁴⁶⁴ Muharrem Feyzi, "Balkan Konferansı Neden Akim Kaldı?," **Cumhuriyet**, Sayı no: 3048, (31 Teşrinievvel 1932), s. 2.

⁴⁶⁵ Soysal, **a.g.m.**, s. 146.

⁴⁶⁶ Gönlübol vd., **a.g.e.**, s. 100-101.

⁴⁶⁷ Naşit Hakkı, "Dördüncü Balkan Konferansından Notlar: Selanik Konferansına Kadar," **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4437, (24 İkinciteşrin 1933), s. 3.

amaç gözetilmeksizin karşılıklı anlaşma ve siyasî, fikrî, içtimaî ve iktisadî sahalarda ahenkli bir mesai iştiraki demektir”⁴⁶⁸ şeklindeki sözleri Türkiye’nin Balkanlar’da işbirliğinden beklentisinin salt askeri değil, kapsamlı bir ortaklık üzerinde şekillendiğini gösteriyordu.

Yunan temsilcisi Papanastasiu ise verdiği nutukta, Bükreş Konferansı’ndan bu yana Balkan Devletleri arasındaki yakınlaşma girişimlerine ve imzalanan ikili antlaşmaların önemine vurgu yaptı. Papanastasiu’nun Türkiye ile Yunanistan arasında 14 Eylül 1933 tarihinde imzalanan “Entente Cordiale” nin Balkanlar’daki işlevine özellikle vurgu yapması Türk-Yunan ortaklığının Balkanlar’daki statükonun sağlamlaşmasındaki ağırlığını ortaya koyması bakımından dikkat çekiciydi.⁴⁶⁹

Arnavutluk temsilcisi Leonidas Naçi, “Balkan Konferansı’nın istihdaf ettiği amaç, gerek Balkan ailesinden biri ve gerek yabancılardan gelecek herhangi muhtemel bir tecavüzden Balkan memleketlerinin bütün sınırlarını koruyabilecek bir blok teşkil etmektir. Bu teminatı kısmen vermekte olan Balkan Misakı Projesi hükümetlerimiz tarafından tamamlanabilir(...)” diyerek Balkan Misakı’na destek veren bir konuşma yaptı. Ancak konuşmasını “Balkan Bloku yarımada dışında, menfaatlerinin birleşebileceği dostlar aramalıdır(...)” şeklinde sürdüren Naçi, Balkan işlerine dışarıdan müdahale edilmesine de açık kapı bırakmış oldu.⁴⁷⁰

Yugoslav temsilcisi de Balkan ülkeleri arasındaki işbirliğini destekleyen bir konuşma yaptı. Bunun yanında Yugoslav temsilciler önceki konferanslardaki tavırlarını yineleyerek, ana sorunlardan çok, ortak çıkarları ön planda tutan konularla uğraşılmasını talep ettiler.⁴⁷¹

Karşılıklı konuşmaların ardından Bulgar temsilcileri iki kayıt öne sürerek Misak’ın genel esaslarını kabul etti. Bu kayıtlardan birisi Bulgar milletinin diğer Balkan milletleriyle eşit hakkı olduğunun tanınması, diğeri de antlaşmalarla ortaya konulan azınlık sorunlarının tanınıp uygulanmasıydı. Balkan Birliği Misakı’nın esasen altı devlet arasında eşitliği esas aldığı göz önüne alınınca Bulgar temsilcilerinin bu iki kayıtla söylemek istediği asıl nokta Neuilly Antlaşması idi.⁴⁷²

⁴⁶⁸ Aynı, s. 3.

⁴⁶⁹ **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4426, (13 İkinditeşrin 1933), s. 4.

⁴⁷⁰ Aynı, s. 4.

⁴⁷¹ Aynı, s. 5.

⁴⁷² Naşit Hakkı, “Dördüncü Balkan Konferansında Notlar,” **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4438, (25 İkinditeşrin 1933), s. 3.

Dördüncü Balkan Konferansı, Balkan Devletleri temsilcilerinin Konferans'ın kapanışındaki nutuklarından da anlaşılacağı üzere Atina, İstanbul ve Bükreş toplantılarından daha faydalı oldu. Bu açıdan ilk üç Konferans'ta katı bir tutum sergileyen Bulgaristan'ın da uzlaşmadan yana bir tavır koyması, sorunların tartışılmasında önemli oldu.⁴⁷³ Bulgarlar önceden azınlıklar meselesi önce halledilsin, misak işini sonra düşünürüz derken, şimdi yapılan misaka azınlıklar meselesinin de halli kaydıyla katılması önemliydi. Bu adım Dördüncü Balkan Konferansı'nın belki de en somut sonucuydu.⁴⁷⁴ Konferans'ın siyasi konular dışındaki en önemli kazancı ise ekonomik alanda oldu. Birinci Balkan Konferansı'nda gündeme getirilen Balkan Devletleri arasındaki ticari engellerin kaldırılması düşüncesi Selanik toplantısında "Balkan Gümrük Birliği" yönünde ciddi bir aşama kaydetti.⁴⁷⁵

3. BALKAN PAKTI

3.1. Paktın İmzalanması

Balkan Konferansları siyasal açıdan somut sonuçlar elde edememekle birlikte Balkan Devletleri arasında ne ölçüde bir siyasal işbirliği kurulabileceği, işbirliğinin hangi alanlarda geliştirilebileceğinin anlaşılması açısından önemliydi. 1933 yılının hızlı siyasal gelişmelerinden de anlaşılacağı üzere resmi olmayan toplantılarla bir sonuç elde edilemeyeceğini gören devletler arasında bir pakt yapılması yönünde yoğun çabalar başlatıldı.⁴⁷⁶ Bu anlayışla Balkan Pakti'na doğru atılan en önemli adım 14 Eylül 1933 tarihli Türk-Yunan Samimi Anlaşma Misakı oldu. Türk-Yunan ortak sınırını pratikte Bulgaristan'ın olası tecavüzüne karşı güvenceye almasının yanında 1933 Türk-Yunan Pakti'nin Balkanlar için önemli yönü ise, Balkan sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak güvence altına alacak 1934 tarihli Balkan Pakti'na örnek ve temel olmasıydı.⁴⁷⁷

Balkan Pakti yolunda atılan diğer bir önemli adım Türkiye ile Romanya arasında 17 Ekim 1933 tarihinde imzalanan Dostluk, Saldırmazlık, Hakem Antlaşması ve Türkiye ile Yugoslavya arasında 27 Kasım 1933 tarihinde imzalanan Dostluk, Saldırmazlık, Hakem Antlaşmaları oldu. Balkan Pakti'na doğru atılan son adım ise 28

⁴⁷³ Temsilcilerin Konferans'ın kapanışındaki nutukları için bkz. **Cumhuriyet**, Sayı no: 3421, (13 Teşrinievvel 1933), s. 1-s. 5.

⁴⁷⁴ Zeki Mesut, "Bir Adım Daha!," **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4432, (19 İkinciteşrin 1933), s. 1.

⁴⁷⁵ **Cumhuriyet**, Sayı no: 3422, (14 Teşrinisani 1933), s. 1.

⁴⁷⁶ Soysal, **a.g.m.**, s. 146.

⁴⁷⁷ Soysal, **a.g.m.**, s. 148.

Kasım 1933 tarihinde Belgrat'ta, Türkiye-Yunanistan adına Tevfik Rüştü Aras ile Yugoslavya-Romanya adına Yugoslavya Dışişleri Bakanı Yevtiç tarafından imzalanan geçici protokol oldu. Protokole göre; “Dört ülke arasında bağtlanması kararı kesinleşen Balkan Paktı'nın imzalanmasına değin, tarafların, birbirine haber vermeden ve her birinin önceden yazılan izni olmadan, öbür Balkan Devletleri'yle(Bulgaristan) hiçbir yükümlülük altına girmemesi gerekiyordu. Böylelikle dört hükümet, aralarında bir disiplin sağlamış oluyordu.”⁴⁷⁸ Bu tarihten sonra adı geçen dört Balkan Devleti, tasarladıkları paktın içeriğinin düzenlenmesi ve yapılacak pakta Bulgaristan'ın da dahil edilmesi için yoğun bir diplomasi trafiğine giriştiler.

Türkiye açısından bakıldığında Türkiye, Balkan Paktı'nın hazırlanması çalışmalarında başlangıçta hiç olmazsa Bulgaristan'ın da katılacağı bir Türk-Yunan antlaşması tasarlamıştı; ancak Bulgaristan'ın ikili bir antlaşmayı kabul etmemesi üzerine Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya arasında beşli bir antlaşma düşünmüştü. Türkiye bu düşüncesine uygun olarak Yunanistan ve Bulgaristan'ı birbirine yaklaştırmak için yoğun çaba harcadı. Bu çerçevede de Bulgaristan'ın tavrı netleşmeden Yugoslavya ve Romanya ile bir antlaşma yapmamaya gayret etti. Başbakan İsmet İnönü'nün 20 Eylül 1933 tarihinde Sofya'yı ziyareti sırasında Türkiye-Bulgaristan Dostluk ve Uzlaşma Antlaşması'nın uzatılmasından daha fazla bir adım atmayacağını belli etti.⁴⁷⁹

Balkan Paktı iki temel ayaktan oluşacaktı. Birincisi Yugoslavya ve Romanya'nın üyesi olduğu Küçük İtilaf grubu; ikincisi ise Türk-Yunan Samimi Anlaşma Misakı'na dayanan Türkiye ve Yunanistan grubu idi. Çıkarları ağırlıklı olarak Orta Avrupa'da keşişen Küçük İtilaf grubu ile Balkan Devleti'nden çok Akdeniz Devleti görüntüsündeki Türkiye-Yunanistan grubu arasında nasıl bir ilişki olacağı merak konusuydu.⁴⁸⁰ Nitekim Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun Anadolu Ajansı'na verdiği “iki itilaf birbirinden ayrı şeylerdir. Fakat gayeleri yekdiğerinin aynıdır. Bu gaye de hali hazırdaki hudutları muhafaza etmektir”⁴⁸¹ şeklindeki demeci iki örgütün de amaçları doğrultusunda birbirine destek olacaklarının ifadesiydi.

⁴⁷⁸ Soysal, **a.g.m.**, s. 151.

⁴⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Cumhuriyetin İlk 10 Yılı ve Balkan Paktı(1923-1934)**, Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973, s. 318-320.

⁴⁸⁰ Le Temps, “Balkan Misakı Projesi” adlı makaleden aktaran **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4487, (15 İkincikanun 1934), s. 3.

⁴⁸¹ **Ayn Tarihi**, Sayı: 3, (Mart 1934), s. 109.

Balkan Paktı'nı imzalayacak olan devletler kendi aralarında görüşmelerini sürdürürken Bulgaristan'ı da bu pakta dahil etmek için yoğun çaba harcadılar.⁴⁸² Esasında Bulgaristan, azınlık sorunları ve Ege Denizi'ne mahreç olarak özetlenebilecek revizyonist talepleri içeren amaçları kabul edilmeden Balkan Paktı'na katılmama konusunda kararlıydı. Bunun yanında girişilen temaslarda Bulgaristan'ın özellikle Yugoslavya'ya yakınlaşmaya çalışması Türk basınında, Bulgaristan'ın Pakta yönelik "göz kırpması" şeklinde değerlendirildi.⁴⁸³ Ancak bu değerlendirmenin temenniden öte bir anlam ifade etmediği çok geçmeden anlaşıldı. Zira Bulgaristan Başbakanı Muşanof'un 21 Ocak 1934 tarihinde söylediği "size kat'î olarak şunu söyleyebilirim ki bugünkü hudutları teyit eden bir misakı bile imza etmeyeceğiz"⁴⁸⁴ şeklindeki sözleri Bulgaristan'ın mevcut yaklaşımını açıkça ortaya koydu. Yoğun diplomasi trafiği içerisinde Bulgaristan Kralı Boris'in 25 Ocak 1934 tarihinde Romanya'yı ziyaretinden de somut bir sonuç elde edilememesi yerli ve yabancı basında, Bulgaristan'ın Pakt dışında kalacağı kanısını iyice kuvvetlendirdi.⁴⁸⁵

Balkanlar özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa'da meydana gelen karışıklıkların odağında bulunan bir bölge olmasından dolayı birçok devletin çıkarlarının da kesiştiği bir coğrafya idi. Bu nedenle de Avrupa'nın büyük güçlerinden bağımsız olarak Balkanlar'da ittifaklar oluşturmak mümkün değildi. Bunu göz önüne alan Pakt devletleri; İtalya, Fransa ve İngiltere ile temas kurmaya gayret etti. Bu çerçevede Yunanistan Dışişleri Bakanı Maximos, büyük devletlere Balkan Paktı'nı anlatmak amacıyla 1934 yılının Ocak ayının başlarında Londra, Paris ve Roma'yı ziyaret etti.⁴⁸⁶ İngiltere ve Fransa'nın genel olarak olumlu yaklaşımlarının aksine İtalya, ciddi bir muhalefet gösterdi. Zira İtalya, Bulgaristan'ı tecrit edecek bir oluşuma sıcak bakmıyordu.⁴⁸⁷

⁴⁸² Bulgaristan'ı Balkan Paktı'na dahil etmek için girişilen diplomatik çabalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Anahtarçioğlu, "Türk Basınında Balkan Antantı(14 Eylül 1933-9 Şubat 1934)." (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1993), s. 80-109.

⁴⁸³ Ahmet Şükrü, "Balkan Devletleri Arasında," **Milliyet**, Sayı no: 2850, (14 Kanunusani 1934), s. 1.

⁴⁸⁴ **Ayn Tarihi**, Sayı: 2 (Şubat 1934), s. 89-90.

⁴⁸⁵ **Akşam**, Sayı no: 5495, (26 Kanunusani 1934), s. 2; **Akşam**, Sayı no: 5497, (28 Kanunusani 1934), s. 2; **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4496, (27 Kanunusani 1934), s.1.

⁴⁸⁶ Gönlübol vd., **a.g.e.**, s. 102.

⁴⁸⁷ "İtalya'nın Balkan coğrafyasında etkinlik kazanmasına karşı mücadele eden devletlerin başında Yugoslavya geliyordu. Bu bakımdan İtalya, Bulgaristan'ı dışarıda bırakacak dörtlü bir pakt girişimini engellemeye çalışmaktaydı. İtalya'nın buradan güttüğü amaç Balkanlar'da statükonun muhafazasına karşı çıkmasının yanında, bölgede Yugoslavya'nın güçlenmesini engellemek düşüncesinden de ileri geliyordu. Bu anlayış paralelinde İtalya-Yunanistan-Türkiye ve Bulgaristan'ın oluşturacağı ve Yugoslavya'nın tecrit

İtalya'nın memnuniyetsizliği Balkan Paketi'nin oluşumunu engelleyemedi. Balkan Paketi'nin imzalanması sürecinde Türkiye açısından onayının alınması gereken asıl ülke SSCB idi. Türkiye'nin bu yükümlülüğü SSCB ile 17 Aralık 1929 tarihinde imzalanan protokol hükümlerine dayanmaktaydı.⁴⁸⁸ İlgili antlaşmadan dolayı Türkiye, Balkanlı komşularıyla imzalayacağı antlaşmalarda SSCB'nin onayını da almakla yükümlüydü. SSCB'nin Romanya ile Besarabya sorunu vardı. Balkan dışı bir ülke olmasından dolayı SSCB, Romanya ile olası çatışma durumunda Balkan Devletleri'nin-doğal olarak Türkiye'nin de- müdahalesini engelleyecek düzenlemelerin Balkan Paketi'ne konulmasında ısrarlıydı. Özellikle bu konu üzerinde Türkiye ile SSCB arasında son ana kadar süren çetin pazarlıkların ardından SSCB tatmin edilerek Balkan Paketi'nin imzalanmasına geçildi.⁴⁸⁹

Böylelikle yapılan hazırlıkların ardından Balkan Paketi, 4 Şubat 1934 tarihinde Belgrad'ta Yunanistan, Türkiye, Romanya ve Yugoslavya temsilcileri arasında parafe edildi. Buradan Atina'ya geçen temsilciler 9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da Balkan Paketi'nin imzaladılar. İmza sonrası temsilcilerin verdikleri demeçlerde Balkan Paketi'nin hassasiyetlerine yönelik ipuçları verildi. Bulgaristan'a açık kapı bırakılmış olması da Bulgar kamuoyunu sakinleştirici bir görev üstlendi.

Yugoslavya Dışişleri Bakanı Yevtiç verdiği nutukta "(...)Beynelmilel bir itimat havası ihdasına hadim olmak için bütün Balkan milletlerinin bu Balkan anlaşma eserine iltihak edeceklerini samimi olarak ümit ve arzu ediyoruz"⁴⁹⁰diyerek Bulgaristan'ın pakta girişi yönündeki isteklerini dile getirdi.

Yevtiç'in dileklerine katılan Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu, Bulgaristan'ın Pakta girişine itirazları olmadığını; ancak statükoyu temel alan bu paktın ruhuna göre hareket edilmesinin kaçınılmaz olduğunu üstü kapalı olarak şu sözlerle ifade etti: "(...)filhakika inşa ettiğimiz ev geniş ve misafirperverdir. Kalplerimizin beklediği

edileceği bir ortaklık için çalışmaktan geri kalmadı. Ancak İtalya'nın teşebbüsleri özellikle Türkiye'nin kabul etmemesi sonucunda başarılı olamadı; çünkü bu tasarı Türkiye'nin Balkan politikasına taban tabana zıttı. Kaldı ki zaten Türkiye'nin Balkan Paketi'nden en önemli beklentisi Balkanları büyük devletlerin nüfuzuna kapamaktı." Bkz. **Cumhuriyetin İlk 10 Yılı ve Balkan Paketi(1923-1934)**, s. 312.

⁴⁸⁸ 17 Aralık 1925 tarihinde Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın süresinin 1929 yılında iki yıl uzatılmasına dair imzalanan protokole göre; taraflardan her biri öteki tarafa bildirmeksizin, onun komşusu olan devletlerle siyasi antlaşmalar yapmayı ancak iki tarafın onaylamasının ardından imzalamayı taahhüt etmekteydiler.

⁴⁸⁹ SSCB ile Türkiye arasında, SSCB'nin rahatsızlığının giderilmesi için gerçekleştirilen yoğun diplomatik çabalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Cumhuriyetin İlk 10 Yılı ve Balkan Paketi(1923-1934)**, s. 325-341.

⁴⁹⁰ **Ayn Tarihi**, Sayı: 3, (Mart 1934), s. 98.

herkes için orada yer vardır. Fakat evimiz aydınlıktır da, ziya oraya her taraftan nüfuz eder. Eşiğinden atlayan herkes, alacakaranlığın ihdas ettiği hayal zevkini tatmak fikrini terk etmemelidir(...)"⁴⁹¹

Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey de imza sonrasında Atina Ajansı'na verdiği demeçte "Atina'nın berrak ve güzel seması altında imza edilmiş olan bu misak, şüphe ile karşılanamaz; zira misakın kendisi de berraktır, onda karanlık fikirler yoktur, gizli bir tarafı mevcut değildir"⁴⁹² diyerek Balkan Paketi'nin uluslararası hukuka aykırı olmadığını, özellikle de Bulgaristan'a yönelik bir hedefi içermediğini, bu yönde gelecek eleştirilerin fazla bir anlam ifade edemeyeceğini vurgulamış oldu.

3.2. Paktın İçeriği

Balkan Paketi Antlaşması esas olarak üç maddeden oluşmaktaydı. Bu maddeler şöyle idi:

- 1- Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya kendilerinin tüm Balkan sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak güvence altına alırlar.
- 2- Taraflar, bu antlaşmada gösterilmiş olan çıkarlarını bozabilecek olasılıklar karşısında alınacak önlemler konusunda aralarında görüşmeler yapmayı yükümlenirler. Onlar, bu Paketi imzalamamış olan herhangi bir başka Balkan ülkesine karşı, birbirine önceden haber vermeksizin hiçbir siyasal eylemde bulunmamayı ve öteki bağıtlı tarafların izni olmaksızın herhangi bir başka Balkan ülkesine karşı siyasal hiçbir yüküm üstlenmemeyi yükümlenirler.
- 3- Bu antlaşma tüm bağıtlı devletlerce imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girecek ve mümkün olan en kısa sürede onaylanacaktır. Antlaşma, katılma isteği bağıtlı taraflarca olumlu biçimde incelenmek üzere, her Balkan ülkesine açık bulunacak ve bu katılma imzacı öbür devletlerin onaylarını bildirmeleri üzerine geçerli olacaktır."⁴⁹³

Pakt'ın 1. maddesinde imzacı devletler Balkanlar'da mevcut sınırlarının güvenliğini sağlamayı taahhüt ederken, antlaşmaların tadilinin aleyhinde olduklarını da belirtmiş oldular. 2. maddedeki istişare taahhüdü de imzacı devletler arasında çıkarların gerektirdiği tüm sorunlar hakkında ortak bir diplomatik cephe kurulmasını

⁴⁹¹ Aynı, s. 99.

⁴⁹² Aynı, s. 110.

⁴⁹³ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920-1945)* (Cilt 1. Ankara: TTK Yayınları, 1983), s. 454-455.

içermekteydi.⁴⁹⁴ Bu karşılıklı danışma taahhüdü salt sorunların görüşülmesi düşüncesinden öte bir anlamı da barındırıyordu. Şöyle ki Bulgaristan ile Yugoslavya'nın bir Slav Bloku kurması ihtimali Balkan Devletleri'ni öteden beri düşündüren bir konuydu. Bu çerçevede Bulgaristan ile Yugoslavya'nın yakınlaşması ve Slav Bloku oluşturmalarının engellenmesi isteği açıkça ortaya konmasa da Balkan Paktı'nın yapılma nedenlerinden birini oluşturdu.⁴⁹⁵

Balkan Paktı'nın üç maddelik esas bölümü genel bir ifade ile kaleme alındı ve uygulamadaki ayrıntılara yer vermedi. Dolayısıyla salt bu maddelere bakarak Pakt hakkında doğru saptamalarda bulunmak sağlıklı değildir. Balkan Paktı'nın iyi anlaşılması ve sınırlarının ortaya konulması için Pakt'ın Ek Protokol⁴⁹⁶ bölümleriyle birlikte incelenmesi gerekir.

Pakt'ın 1. maddesi dört devletin tüm Balkan sınırlarını karşılıklı olarak güvenceye alıyordu. Güvenceye alınan sınırların hangileri olduğuna ise gizli olan II Sayılı İmza Protokolü şöyle açıklık getirdi: “Balkanlar’da bugün kurulu ülkesel düzen(Ordre Territorial) deyimi ile Balkan sınırları, başka deyişle, bugünkü Romanya ile Bulgaristan, Romanya ile Yugoslavya; Arnavutluk ile Yugoslavya, Arnavutluk ile Yunanistan; Yugoslavya ile Bulgaristan; Yunanistan ile Yugoslavya, Yunanistan ile Bulgaristan; Yunanistan ile Türkiye ve Bulgaristan ile Türkiye sınırları anlaşılır.”⁴⁹⁷

Pakt devletlerinden birine saldırı durumunda imzacı devletlerin nasıl bir hareket tarzı izleyecekleri Ek Protokol’ün 2. ve 3. maddelerinde açıklık kazanmıştır. 2. maddeye göre; “Balkan Paktı hiçbir devlete karşı yöneltilmiş değildir. Amaç Balkan sınırlarını bir Balkan Devleti’nce girişilecek herhangi bir saldırıya karşı güvence altına almaktır.” denilerek Bulgaristan’a karşı bir savunma cephesi oluşturulmuş oluyordu. Zira Arnavutluk’tan böyle bir saldırı beklenemeyeceğine göre geriye kalan tek Balkan Devleti Bulgaristan idi. 3. madde belirtilen yükümlülüğün kapsamına açıklık getirdi. Buna göre; “Eğer bağıtlı taraflardan biri Balkanlı olmayan herhangi bir devletin saldırısına uğrarsa ve bir Balkan Devleti de bu saldırıya o anda ya da sonradan katılırsa Pakt’ın hükümleri bu Balkan Devleti’ne karşı tümüyle uygulanacaktır.”⁴⁹⁸ Bu madde de

⁴⁹⁴ Akşin, **a.g.e.**, s. 264.

⁴⁹⁵ Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye(1945-1965)** (Ankara: AÜSBF Yayınları, 1969), s. 10-11.

⁴⁹⁶ Balkan Paktı Antlaşması ve Ek Protokolleri için bkz. Soysal, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 454-458.

⁴⁹⁷ Soysal, **a.g.m.**, s. 159.

⁴⁹⁸ Soysal, **a.g.m.**, s. 160.

açıkça Bulgaristan'ın Balkan harici bir devletle ortak hareket edip saldırgan durumuna gelmemesi için caydırıcı bir amaçla kaleme alınmıştı.

Balkan Paktı, metninden de anlaşılacağı üzere bir savunma antlaşması idi. Bu nedenle Pakt içinden bir devletin saldırgan olması durumu Ek Protokol'ün 7. maddesi ile düzenlendi. Üçüncü devletlere ve özellikle de Bulgaristan ve Arnavutluk'a verilen bir güvence anlamına gelen bu madde şöyle idi: "Balkan Antlaşma Paktı bir savunma aracıdır. O nedenle bağıtlı taraflar için Pakt'ın ortaya koyduğu yükümler, Londra Sözleşmeleri'nin 2. maddesinde öngörüldüğü biçimde bir başka devlete saldırıya geçen bağıtlı taraf ile ilişkiler açısından sona erer."⁴⁹⁹

Ek Protokol'ün 4. maddesi, tarafların Balkan Paktı ile güdülen amaçlara uygun sözleşmeler yapacağını ve bu sözleşmelerle ilgili görüşmelere 6 ay içinde başlanacağını ortaya koydu. Gizli I Sayılı İmza Protokolü, ek protokolün 4. maddesindeki bu sözleşmelerin her şeyden önce askersel sözleşmeleri kapsadığını vurguladı.⁵⁰⁰

Balkan Paktı'nın anlamını ve niteliğini belirleyen önemli bir paragraf da Türkiye ve Yunanistan'ın koyduğu çekincelerdir. Türkiye, Pakt'ın hazırlanması aşamasında SSCB ile girişilen yoğun diplomasi sonucunda Tevfik Rüştü Aras'ın sunduğu şu demeci Pakt'a koydurdu: "SSCB'ye karşı yöneltilmiş herhangi bir eyleme hiçbir zaman katılmak durumuna girmeyi kabul etmeyeceğini Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına açıklamaktan onur duyarım." Yunanistan'ın çekincesi ise Pakt'ı Yunan Senatosu'nda onaylarken muhalefet lideri Venizelos'un girişimi ile İtalya'yı tatmin amacıyla konuldu ve diğer imzacı devletlere bildirildi. Buna göre; "Balkan Paktı'nın amacı yalnızca Balkan Devletleri'nden gelecek bir saldırıya karşı onların Balkan sınırlarını güvence altına almaktır. O nedenle Yunanistan, Pakt'ın bir gereği olarak hiçbir durumda büyük devletlerden birine savaş etmez."

⁴⁹⁹ Soysal, **a.g.m.**, s. 162.

⁵⁰⁰ Askersel sözleşmeler Türkiye ile Yugoslavya ve Türkiye ile Romanya arasında 5 Haziran 1934 tarihinde imzalandı. Romanya ile Yugoslavya Küçük Antant içinde zaten askeri hazırlıklar yapmaktaydılar. Yunanistan ise Pakt'a onay sürecinde koyduğu çekince nedeniyle askersel sözleşmelere katılmadı. Türkiye ile Yugoslavya ve Romanya arasında aynı içerikte hazırlanan askersel sözleşmeler gizli olup 2. madde itibarıyla Balkanlı olmayan bir devlete karşı da eyleme geçmek gibi, Pakt ve ekli protokolü aşan bir yükümlülük getirmiştir. Buna göre; askersel sözleşmelerin temeli olan 2. noktası şu şekilde maddeleştirildi: "1- İmzacı devletten biri hangi koşullar altında olursa olsun bir başka Balkan Devleti'nin yalnız başına ya da Balkan olan ya da olmayan bir devletle birlikte saldırısına uğrarsa öteki bağıtlı taraf kendisini de saldırıya uğramış sayacak ve kendisiyle ortak sınırı bulunan saldırgan Balkan Devleti'ne ya da devletlerine karşı derhal silahlı eyleme geçecektir. 2- Bağıtlı taraflardan biri 1. madde de öngörülen yükümlülüklerinin yerine getirilmesi sırasında Balkanlı olmayan bir devletin bir savaş eylemi ile karşılaşarsa öteki bağıtlı taraf da bu saldırıya karşı savaşa girecektir." Bkz. Soysal, **a.g.m.**, s. 166-169.

Balkan Paktı genel esasları itibariyle eksik ve zayıf bir görüntü vermekle birlikte, ek protokolleri ve özellikle de askersel sözleşmeler göz önüne alındığında önemli güvenceler de içermekteydi. Ancak Yunanistan'ın İtalya çekincesi nedeniyle askersel sözleşmelere katılmaması, Türkiye'nin SSCB'yi tatmin duygusuyla çekincesini belirtmesi, Bulgaristan'ın Balkan Paktı'na katılmaması, hiçbir zaman da katılmayacak olması Balkan Paktı'nın kuruluşundan itibaren hassas noktalarını teşkil etti.

4. KAMUOYUNDA BALKAN PAKTI

4.1. Türkiye Kamuoyunda Balkan Paktı

Balkan Paktı'nın kuruluş aşamasında olduğu gibi imzası sonrasındaki süreçte de en büyük destek Türkiye'den geldi. Gerek siyasi çevreler⁵⁰¹, gerekse basın organları Balkan Paktı'nın önemini ve değerini ortaya koyan yazılar yayımladılar.

Falih Rıfki, Hakimiyeti Milliye Gazetesi'ndeki makalesinde Türkiye'nin Balkan Paktı'nın oluşumundaki değerli katkılarına vurgu yaptı. Rıfki, aynı makalede Balkan Paktı'nın önemi ve özeliğinden şu sözlerle bahsetti: "Sulh ve emniyet davası güden herkes tarafından bu pakta ne kadar ehemmiyet verilmiş olduğunu yakından biliyoruz. Bu alakanın sebeplerinden biri, Balkanlılar arasındaki anlaşma paktının, tamamen ve katiyen, sulh ve ademi tecavüz esaslarına dayanmasındandır. Diğer bir sebep de, sulh ve emniyeti korumak için uzlaşanların, Balkan milletleri olmasındandır."⁵⁰²

Ahmet Şükrü, Balkan Paktı'nın 1. Dünya Savaşı sonrasındaki en önemli tarihi belge olduğu görüşünü ileri sürerek Balkan Paktı'nın hiçbir devlete karşı olmadığını, özellikle Bulgaristan'a açık bulunduğunu, Pakt'ın Balkan ülkelerine karşı bir cephe birliği niteliğinde olmamasının, onun en güçlü özelliği olduğunu vurguladı.⁵⁰³

Ali Naci de "Atina Misakı" başlıklı makalesinde Ahmet Şükrü'nün görüşüne katılarak Balkan Paktı'nın değerini şu cümlelerle dile getirdi: "Atina'da imza edilen Balkan İtilafı Misakı Mustafa Kemal Türkiye'si'nin Lozan'dan beri takip ettiği şaşmaz sulh siyasetinin en yüksek muvaffakiyet vesikasıdır. Mahiyeti, şumulü, bilhassa tesir kabiliyetleri itibariyle harpten sonraki Avrupa'nın en canlı iki üç diplomatik hadisesi arasında herhalde en ehemmiyetlilerinden biri sayılmak lazım gelir." Ali Naci

⁵⁰¹ Balkan Paktı'nın TBMM'de tasdik edilmesi sırasında dışişleri bakanının ve milletvekillerinin hiçbir çatlak ses çıkarmadan Balkan Paktı'nı övücü konuşmalar yapması dikkat çekiciydi. Bu konuda yapılan konuşmalar için bkz. **Ayın Tarihi**, Sayı: 4, (Nisan 1934), s. 195-200.

⁵⁰² Falih Rıfki, "Balkan Anlaşma Paktı," **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4511, (11 Şubat 1934), s. 1.

⁵⁰³ Ahmet Şükrü, "Balkan Misakı," **Milliyet**, Sayı no: 2877, (12 Şubat 1934), s. 1.

makalesini şu sözlerle sürdürerek Türkiye'nin Balkanlar ve Avrupa barışında oynadığı rolü de ortaya koydu: “Atina Misakı ile Balkanlar’da müşterek hudutların masuniyetini temin etmiş olan memleketimiz, yalnız Balkanlar’da değil, fakat merkezden başlayarak hemen bütün Avrupa’da sulhün büyük ve ister istemez mühim bir amili olmak gibi çok itibarlı bir vaziyet temin etmiştir.”⁵⁰⁴

Ahmet Şükrü bir başka makalesinde Balkan Paktı'nın yayımlanmasının ardından beliren noktaları şöyle özetledi: “1- Misak Balkan memleketleri arasında sulh ve müsalemeti takviye etmek için imzalanmış bir itilafıdır. Bu devletlerin Balkan Yarımadası dışında bulunan devletlerle münasebetlerini asla alakadar edemez. 2- Bulgaristan'ın bu itilaf haricinde kalması misakın tamamlanmasına mani olmuştur. Ancak dört Balkan devleti Bulgaristan'ın misaka iştirakini iltizam etmişler, Bulgaristan kabul etmemiştir. Bu vaziyette hiçbir misak imzalamamakla tamam olmayan bir misak imzalamak şıklarından birini tercihle karşılaşan devletler, ikinci şıkkı tercih etmişlerdir. Bundan Türk efkarı müteessirdir. Ancak Bulgaristan'ın ergeç misaka iştirak edeceğini ümit etmekteyiz.”⁵⁰⁵

Yunus Nadi, “Balkanlar'ın zaten pek uzun olmayan tarihindeki hep cidal ve ihtilal dolu maceralara nazaran, Atina'da imza edilen misakı hakikaten fevkalade bir hadise saymak lazım gelir. Bu uğurda sepketmiş olan gayretler, beşeriyet tarihine altın harflerle yazılacak liyakatı haizdir”⁵⁰⁶ diyerek Balkan Paktı'nın, karışıklıklarla dolu bir tarihe sahip Balkan coğrafyasının parlayan yıldızı olduğunu belirtti. Nadi makalesine devamla Balkan Paktı'nın hiçbir ülkeye cephe oluşturmadığından hareketle Bulgaristan'sız bir Balkan Paktı'nın eksik olacağını, bu eksikliğin de eninde sonunda tamamlanacağını ifade etti.

Hakimiyeti Milliye Gazetesi de “Bir Sulh Abidesi” başlıklı makalesinde Balkan Paktı'nın temel niteliğini “Bu misak, Balkanlar’da ve binnetice Avrupa'nın cenubu şarkisinde sulhu ve sükunu müstakir ve her türlü tecavüz tehlikesinden masun bulundurmak endişesine cevap veren bir ahitnamedir.” şeklindeki cümlelerle ortaya koydu. Ayrıca bu paktın Türkiye'nin daha önce yaptığı antlaşmalarla çelişen bir niteliğinin bulunmadığını, aksine bu antlaşmalara ve antlaşmalardan kaynaklanan

⁵⁰⁴ Ali Naci, “Atina Misakı,” **Vakit**, Sayı no: 5787, (16 Şubat 1934), s. 1.

⁵⁰⁵ Ahmet Şükrü, “İmzadan Sonra,” **Milliyet**, Sayı no: 2879, (14 Şubat 1934), s. 1.

⁵⁰⁶ Yunus Nadi, “Balkan Misakının İmzasından Sonra,” **Cumhuriyet**, Sayı no: 3509, (11 Şubat 1934), s. 1.

yükümlülüklerle bağlı kalındığını şu sözlerle vurguladı: “Bu itibarla ehemmiyetle kayda lüzum görürüz ki, hariciyemizin Balkan misakını akit hususundaki faaliyeti, bu misaktaki hükümleri memleketimizi diğer dost memleketlere bağlayan mukavelelerdeki taahhütlerimize tamamıyla uygun olmasını temin gayesinden mülhem olmuş ve bu netice elde edilmiştir.”⁵⁰⁷

Mehmet Asım yazdığı makalede Balkan Paktı'nın Türkiye'nin siyasi başarısı olduğuna vurgu yaparak, bu antlaşmanın Türk-Rus dostluğunu da kuvvetlendirecek yapıda bulunduğunu belirtti. Asım, Bulgaristan'ın Balkan Paktı'na dahil olmamasını bir eksiklik olarak kabul etmekle birlikte “bu cihet hakikaten teessürü mucip olsa bile misaka imza koymuş olan memleketlerin istihdaf ettikleri gaye itibariyle büyük eserin kıymetini asla eksiltmez” diyerek Balkan Paktı'nın Bulgaristan olmadan da önemli bir değere sahip olduğunu savundu.⁵⁰⁸

Necmettin Sadık da Akşam Gazetesi'ndeki makalesinde Balkan Paktı'nın Balkanlar ve Avrupa barışına büyük katkısını şöyle ifade etti:⁵⁰⁹ “Balkan Misakı yalnız bir mıntıkada değil, bütün şark Avrupası'nda devamlı sulhun temeli olmuştur. Çok uzak olmayan mazide Balkanlar, istikrarsızlığın, birbirine zıt menfaatlerin timsali diye gösterildi. Balkanlar'da yaşayan milletler için ebedi ihtilaf, vaziyetin zaruretinden doğan bir haldî. Balkan Misakı bu ruhî ve fikrî halete nihayet verdi. Asırlık bir itikadın vahime olduğunu meydana çıkardı. Bu noktadan Balkan Misakı Avrupa ruhiyatı için kıymetli bir kazançtır(...) Balkan Misakı eski usulde ne bir ittifak, ne de bir cepheadir. Sadece Balkanlar'da sulhu devam ettirmeye yarayan mıntakavî bir vesikadır. Bu sıfatla Balkan Misakı, bunu imzalayan devletlerin, diğer devletlerle olan münasebetlerine halel getiriyor ve getirmez. Bu iddiamızın en kuvvetli delili, Türkiye'nin orada bulunmasıdır. İşte bu düşüncelerdir ki, Balkan Misakı'nın imzasını yalnız Avrupa'nın şarkında değil, bütün Avrupa'da sulhun en esaslı abidelerinden biri olarak selamlıyoruz.” Sadık bu makalede Türk basının genel olarak vurguladığı Balkan Paktı'nın eksikliği noktasına da değinerek Bulgaristan'ın Pakt dışı kalmasının üzüntüsünü taşıdıklarını; Balkan Paktı'ndaki eksik olan Bulgar imzasının en kısa sürede tamamlanmasının Balkan barışına büyük katkı yapacağını da belirtti.

⁵⁰⁷ **Hakimiyeti Milliye**, “Bir Sulh Abidesi,” Sayı no: 4512, (12 Şubat 1934), s. 1.

⁵⁰⁸ Mehmet Asım, “Balkan Misakı Büyük Bir Siyasi Muvaffakiyettir,” **Vakit**, 13 Şubat 1934'ten aktaran **Ayn Tarihi**, Sayı: 3, (Mart 1934), s. 133-134.

⁵⁰⁹ Necmettin Sadık, “Balkan Misakı,” **Akşam**, 11 Şubat 1934'ten aktaran **Ayn Tarihi**, Sayı: 3, (Mart 1934), s. 125-126.

Yunus Nadi, yazdığı bir makalede Balkan Paktı'nın tüm dünyaya örnek olabilecek siyasi bir antlaşma olduğunu belirterek bu siyasi antlaşmanın ekonomik ve kültürel ilişkilerin sıkılaştırılması yoluyla daha da güçlendirilebileceğini öne sürdü. Nadi'ye göre; “Bulgaristan’ın ve Arnavutluk’un şimdiki Balkan Misakı dışında kalmalarını icap ettiren ufak tefek sebepleri ortadan kaldıracak başlıca müessir vasıta bu olacaktır.”⁵¹⁰

Yunanistan’ın Balkan Paktı’nın tasdiki konusunda enerjik davranmaması ve Pakt’a karşı Yunanistan’da ciddi bir muhalefetin varlığı Türkiye tarafından dikkatle izlendi. Venizelos’un başını çektiği muhalefetin Balkan Paktı’na yönelttiği en önemli eleştirisi bu antlaşmanın Yunanistan’ı İtalya ile gelecekte sıcak bir çatışmaya sürükleyebileceğini iddia etmesiydi. Bu çerçevede Mehmet Asım, Vakit Gazetesi’nde Yunanistan’da Balkan Paktı etrafında gelişen muhalefet hareketini yorumladı. Asım, “Acaba eski Yunan başvekilinin bu tarzda bir hücum hareketine geçmiş olmasından maksadı nedir? Hakikaten Balkan Misakı’nı fena gördüğü için onu bozmak mı istiyor? Yoksa iktidar mevkiinde olan Çaldaris Hükümeti’ni her ne suretle olursa olsun hırpalamak istediği için bu misakı da bir vasıta olarak mı kullanıyor?” şeklinde sorular sordu ve Venizelos’un olsa olsa iç iktidar çekişmesinden dolayı Balkan Paktı’nın eksik olduğu yönünde muhalefet yaptığını öne sürdü.⁵¹¹

İsmail Hakkı Bey de Yeni Asır Gazetesi’ndeki makalesinde Venizelos’un tavrını eleştirdi. İsmail Hakkı’ya göre Balkan Paktı’nın en ateşli savunucuları Türkiye ile Yunanistan idi. Romanya ile Yugoslavya ise çıkarları ve tehlikeler dolayısıyla bu fikre katılmışlardı. Bu nedenle Yunanistan’ın Balkan Paktı’na karşı muhalif kalabilmesini düşünmek mümkün değildi. Bu çerçevede Hakkı’ya göre Venizelos’un Balkan Paktı’na getirdiği eleştiriler, esasında O’nun Balkan Paktı’na karşı olmasından değil, kendisinin muhalefette bulunmasından kaynaklanan doğal bir netice idi.⁵¹²

Yunus Nadi, Venizelos’un Balkan Paktı’na yönelik muhalefetinin, Balkanlar’ı karışıklıklar yumağı haline sokmak isteyen Büyük Devletler’in politikalarına hizmetten

⁵¹⁰ Yunus Nadi, “Balkanlılar Arasında İktisadi Münasebetler,” **Cumhuriyet**, Sayı no: 3528, (2 Mart 1934), s. 1 ve s. 2.

⁵¹¹ Mehmet Asım, “Venizelos’un Maksadı,” Vakit, 2 Mart 1934’ten aktaran **Ayın Tarihi**, Sayı: 4, (Nisan 1934), s. 213-214.

⁵¹² İsmail Hakkı, “Kuvvetli Dostluk Her Türlü Şüphelerden Uzaktır,” Yeni Asır, 3 Mayıs 1934’ten aktaran **Ayın Tarihi**, Sayı: 6, (Haziran 1934), s. 168.

başka bir işe yaramayacağını belirterek; Türk-Yunan dostluğunun mimarlarından olan Venizelos'un bu tavrının şaşkınlıkla karşılandığını ifade etti.⁵¹³

Mehmet Asım bir başka makalesinde “Balkan Misakı Yunanistan ile İtalya arasında bir harbe sebep olabilir mi?” sorusunu sordu ve “Esasen Balkan Misakı'nın ahkamı yalnız Balkan hudutlarına ve Balkanlı Devletleri arasına münhasır olduğuna göre Arnavutluk'un müttefiki sıfatıyla da olsa Yunanistan ile İtalya arasında bir harp çıkması varit değildir. Zira Venizelos'un mütaleası doğru diye telakki edilirse bugün İtalya'nın müttefiki sıfatıyla Arnavutluk cihetinden ileriye sürülen endişenin yarın-Bulgaristan'ın İtalya ile bir ittifak yapmaları imkansız bir hal olmadığına göre- başka cihetten meydana çıkması da hatıra gelebilir” diyerek Venizelos'un düşüncesinin yersizliğini savundu.⁵¹⁴

Tevfik Rüştü Aras, Alman Völkischer Beobachter Gazetesi'ne verdiği demeçte Balkan Paktı hakkında düşüncelerini şöyle ifade etti: “(...) Misak munhasıran mevzii ehemmiyeti haizdir ve gayesi de malum hudut garantileri gibi mütekabil teminat vermek suretiyle Balkanlar'da müspet bir esasa müstebit olarak daimi surette sulh ve sükunun teminidir. Bundan maada, mukabeleye iştirak eden devletlerin eski taahhüdatı şimdiye kadar carî şekil ve şümulü ile tamamen bakidir. Yeni misak, Türkiye'nin diğer dostları ile olan münasebatında ne şimdi ve ne de ileride herhangi bir şekilde bir değişiklik intaç ve tevhit etmeyecektir. Türkiye'nin harici siyaseti böyle bir neticeyi kat'î surette reddeder(...) Misak, her şeyden evvel Balkanlar'da antirevizyonizmin bir ifadesidir. Bu misak, benim fikrimce, Balkan milletlerinin istiklal hareketlerinde çok tabii bir inkişaf halidir(...) hakikat şudur ki, bugün emperyalizmin artık devri geçmiştir(...) Tabiidir ki, Bulgaristan'ın birçok metalibat ve ihtiyacı vardır ve iyice biliyoruz ki, Bulgaristan sıkıntı ve ıstırap içindedir(...) bunun için mevcut mukavelelerin ahkamı dahilinde Bulgaristan'a her vakit yardım etmeye ve dostluk göstermeye amadeyiz.”⁵¹⁵

Tevfik Rüştü Aras'ın bu demeci Türkiye'nin Balkan Paktı'na bakışını ortaya koyması bakımından dikkat çekiciydi. Bu demeçte Tevfik Rüştü Aras özetle şu mesajları vermiş oldu:

⁵¹³ Yunus Nadi, “Paktın Hakiki Manasiyle Taarruz,” **Cumhuriyet**, Sayı no: 3529, (3 Mart 1934), s. 1.

⁵¹⁴ Mehmet Asım, “Yunanistan'da Muhaliflerin Endişesi,” **Vakit**, 5 Mart 1934'ten aktaran **Ayın Tarihi**, Sayı: 4, (Nisan 1934), s. 220-221.

⁵¹⁵ **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4558, (3 Nisan 1934), s. 5.

1- Türkiye'nin Balkan Paktı'ndan temel beklentisi Balkanlar'daki sınırları karşılıklı olarak güvenceye alınması amacıyla Balkanlar'da huzur ve güven ortamının kalıcı biçimde sağlanmasıdır.

2- Balkan Paktı, önceden imzalanmış olan antlaşmalar ve bu antlaşmalardan doğan yükümlülükler halel getirmeyecektir.

3- Pakt'ın özü Balkanlar'da statükonun değişmeyeceğinin garanti altına alınmasıdır.

4- Balkan Paktı'nın en önemli özelliklerinden birisi de büyük devletlerin Balkan işlerine karışmalarının önüne geçme amacıdır. Bu durum Türkiye'nin Balkan Paktı'ndan beklediği kazançların başında gelir.

5- Balkan Paktı'nın eksikliği kabul edilmektedir. Eksik olan Bulgar imzasının Balkan Paktı'na dahil edilmesi ümit edilmektedir. Bulgaristan'ın istekleri bu çerçevede dikkate alınmaya değerdir; ancak bu istekler mevcut antlaşmaların hükümleriyle çelişecek şekilde tatmin edilemez.

Genel olarak özetlediğimizde Türkiye'nin Balkan Paktı'na tepkisi; Balkan Paktı'nın Balkanlar ve Avrupa barışına katkısı, Bulgaristan'ın Pakt dışında kalmasının ortaya çıkardığı eksiklik ve bu eksikliğin tamamlanması gerektiği, Yunanistan'da Balkan Paktı'na karşı oluşan muhalefetin basındaki yansıması noktalarında toplandı.

4.2. Yunanistan Kamuoyunda Balkan Paktı

Balkan Devletleri arasında Balkan Paktı'nın en sancılı karşılandığı devlet Yunanistan oldu. Pakt'ın Yunanistan'da tasdiki sürecinde başlayan muhalefetin tatmin edilmesi ancak Yunanistan'ın İtalya'ya karşı çekince koyması ile sağlandı.

Yunanistan'da Balkan Paktı iktidar tarafından savunulurken Venizelos'un başını çektiği muhalefet tarafından şiddetle eleştirildi. Venizelos Balkan Paktı'nın bu haliyle Balkanlar'da anlaşmayı değil, uzlaşmazlığı arttıracaklarını söylemekteydi. Venizelos'un temel endişesi Balkanlar dışından gelecek bir saldırı durumunda Pakt üyelerinin sergileyeceği tavidir. Bu çerçevede Venizelos Yunanistan'ın özellikle de İtalya'ya karşı bir savaşa sürüklenmesinin çok da uzak bir olasılık olmadığı görüşünü savundu. "Hükümet bize İtalya ve herhangi büyük diğer bir devlete karşı muharebeye sevk etmeyeceğine dair teminat verirse biz de meseleyi tasvip edeceğiz. Zira İtalya'nın dostluğu Yunanistan için hayati bir menfaattir. Biz bundan ve Yugoslavya dostluğundan

müstağni değiliz. Eski müttefiklerimizle bizi harbe sürükleyecek herhangi bir ittifaka hiçbir zaman iştirak edemeyiz”⁵¹⁶ diyerek hem hassasiyetini göstermiş hem de Balkan Paktı’na tümüyle karşı olmadığını ortaya koymuş oldu.

Venizelos 8 Mart 1934 tarihli Neos Kosmos Gazetesi’nde yazdığı makalede Balkan Paktı’na yönelik eleştirisini sürdürdü. Bu çerçevede Bulgaristan’ın Pakt dışı kalmasının olumsuz bir durum yaratacağını öne süren Venizelos, bu olumsuzluğu şu cümlelerle ifade etti: “Ben Bulgaristan’ın bu misaka iştirak etmesine son derece çalışılması ve şayet bütün mesaiye rağmen bu kabil olmazsa ondan sonra Dörtler misakının imza edilmesi lazım geldiği fikrinde idim. Yine şu fikirdeyim ki ademi taarruz ve ihtilafatın muslihane sureti halli için beşler misakının imzasını takip etmeliğimiz daha müreccah olacaktı. Çünkü böyle bir misakı Bulgaristan’ın kabul etmesi daha kolay olacak ve Balkan Devletleri’nin birleşmeleri daha geniş mikeye ilerletilecek ve bu da hakiki bir Balkan Misakı olmuş olacaktı. Lakin bugünkü arazi statükosunu muhafaza etmek için bu misaka ittifak mahiyetini vermek istediğimiz takdirde Bulgaristan’ı celbetmenin mümkün olmadığını bilmemiz lazımdı(...) Benim kanaatime göre misaka ittifak mahiyetini vermemeli idik. Çünkü bu ittifak mahiyeti hasebiyle bizleri şu mecburiyete maruz bırakıyor ki şayet misaka dahil olmayan bir Balkan Devleti, Balkan Devletleri haricinde bir devletin ittifakı ile dörtler misakını imza edenlerden birisine taarruz ederse biz böyle bir harpte ahzi mevki edeceğiz.”⁵¹⁷

Balkan Paktı hakkında eleştiride bulunanlardan birisi de Metaksas idi. Metaksas da Venizelos’un görüşlerine katılarak Balkan Paktı’nın bu haliyle Yunanistan çıkarlarına yarar getirmeyeceğini ileri sürdü. Metaksas’a göre olası bir savaş durumunda Yunanistan, İtalya ve hatta Sovyetler Birliği’nin bile karşısında bulunacaktır.⁵¹⁸

Venizelos’un tutumu hükümet yanlısı gazeteler tarafından eleştirildi ve Yunan çıkarlarına aykırı bir hareket olarak değerlendirildi. Katimerini Gazetesi Venizelos’un tutumunu Yunanistan’ın yüksek çıkarlarını sokak politikası haline getirmekle nitelendirdi ve Venizelos’un Balkan Paktı’na yönelik eleştirisinin yanlış olduğunu şu sözlerle ispatlamaya çalıştı: “Şayet Venizelos’un iddiası veçhile, İtalya yarın öbür gün Yugoslavya ile harbe girişirse, biz Balkan misakına dahil olsak da olmasak da bitaraf kalamayız ve bir taahhütümüz olmasa bile Sırbistan’ın tarafını tutmaya mecbur

⁵¹⁶ **Ayn Tarihi**, Sayı: 4, (Nisan 1934), s. 204.

⁵¹⁷ **Ayn**, s. 207-208.

⁵¹⁸ **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4533, (5 Mart 1934), s. 6.

kalacağız. Zira Sırbistan'ın mağlubiyeti Yunanlılara muzır olacağı gibi, biz yanında olmadığımız takdirde galebesi de bizim zararımıza olacaktır. Çünkü İtalya Sırbistan'ı mağlup ederse, o zaman bizi Bulgaristan'a karşı her nevi fedakarlıkta bulunmağa icbar için aleyhimize dönecek, Sırbistan galip geldiği takdirde kendisini yalnız bırakmış olmamızdan dolayı duyduğu inkisarin muhakkak bizden çıkaracaktır.”⁵¹⁹

Katimerini Gazetesi bir başka yazısında “Venizelos ya muvazenesini kaybetmiş yahut da Yunanistan'ı zarara sokmaya kasetmiştir. Eğer muvazenesi bozulmuş ise ailesinin, Yunanistan'ı izrar etmeye teşvik etmiş ise o zaman Yunanistan'ın kendisine karşı tedbir alması lazım gelir”⁵²⁰ diyerek Venizelos'a tepkisini sürdürdü.

Muhalif gazetelerden Patris, Dışişleri Bakanı Maksimos'un Balkan Paktı'nın imzalanmasının gereği hakkında gösterdiği üç nedeni sıralayıp bu nedenlerin uygulamadan yoksun bulunduğunu ispata çalıştı. Patris Gazetesi'ne göre Maksimos'un Balkan Paktı'nın imzalanmasının gerekliliği üzerine öne sürdüğü nedenler şunlardı:

“1- Son zamanlarda muahedelerin tadili lüzumu hakkında ortada kuvvetli bir ceryan vardır. Muahedelerin tadili, Balkan statükosunu Yunanistan zararına olarak bozabileceği cihetle, bu ihtimal ve tehlikenin önünü almak için Atina kabinesi misakı imzalamaya lüzum görmüştür.

2- Bulgaristan ile Yugoslavya arasında son zamanlarda bir anlaşma temayülü vardır. Bu anlaşma tahakkuk ederse, Yunanistan'ın Selanik ve Batı Trakya'yı elinden kaçırmayı korkusu mevcuttur. Binaenaleyh Bulgar-Yugoslav anlaşmasının tahakkukuna engel olmak için misakın akdi zaruri idi.

3- İtalya ile Yugoslavya arasında bir anlaşma ihtimali ve bu anlaşma neticesinde İtalya'nın Yugoslavya'ya Selanik'i vermesidir. Bu anlaşma ihtimali ne kadar uzak olursa olsun Yunan Hükümeti'nin bunu evvelden düşünmesi ve önüne geçmesi lazımdı. Bunun için de tek çare misakın akdinden ibaretti.”⁵²¹

Muhalefet eleştirilerini sürdürürken Yunanistan Dışişleri Bakanı Maksimos da Balkan Paktı'nın Yunan Meclisi'nde müzakeresi sırasında yaptığı açıklamayla Balkan Paktı hakkındaki tereddütleri gidermeye çalıştı. Maksimos konuşmasında “Balkan Misakı Balkan Devletleri arasında katî bir sulh mukavelenamesi gibi addedilebilir. Bu mukavelenin altına şimdiye kadar dört imza konulmuştur. Bir beşincinin, komşumuz

⁵¹⁹ **Akşam**, Sayı no: 5540, (12 Mart 1934), s. 5.

⁵²⁰ **Akşam**, Sayı no: 5542, (14 Mart 1934), s. 1.

⁵²¹ **Akşam**, Sayı no: 5538, (10 Mart 1934), s. 5.

Bulgaristan'ın imzası eksiktir. Bunun için imzalarımızın yanında boş bir yer bırakılmıştır. Bu yerin işgali dört akit tarafından alkışlarla karşılanacaktır. Bizzat misaka teallük eden bütün şeylere ilave edilebilecek olan bu beyanatta, misak hakikatte olduğu gibi, bir sulh misakı, bir dostluk, müdafaa ve müşterek müsalem hayata misakı, hiçbir kimse aleyhine müteveccih olmayan bir misak ve nihayet mefhumu hars ve iktisadi münasebat ve bağlarıyla hergün daha ziyade kuvvetlenecek olan bir misak olarak ilan edilmektedir(...) Esasen bizzat misakın gayesi Balkanlar'da mevcut statükoyu muhafaza ve bu surette her türlü müstakbel gayri tabiiyetler tevliidi teşebbüsünü doğuşunda tevkif etmeyi istihdaf ediyordu(...) Bundan başka Bulgaristan'ın mevcut olmaması zamanla izale olunacağını ümit ettiğimiz mühim bir boşluk teşkil etmektedir(...)»⁵²² diyerek Balkan Paketi'nin amacının statükoyu korumak olduğunu, bu antlaşmanın hiçbir devlet aleyhinde olmadığını ve Bulgaristan'ın katılımına da açık bulunduğunu net bir biçimde dile getirdi.

Muhalefetin çekincelerinde ısrar etmesi, iktidarın ise Balkan Paketi'nı savunması Yunanistan'da iç siyasette ciddi bir gerilime neden oldu. Balkan Paketi'nin muhalefetin çekincesi dikkate alınarak tasdik edilmesiyle birlikte bu gerilim de son buldu. Buna göre; “Yunanistan, Balkan Paketi'nin icrasından dolayı hiçbir büyük devlete karşı savaşamaz” denilerek Balkan Paketi onaylandı. Yunan Hükümeti ile muhalif partilerin uzlaşmasının ardından Yunan Gazeteleri de sıcak mesajlar veren yazılar yayımladılar. Bu kapsamda Proia Gazetesi, ortaya çıkan anlaşmanın Pakt'ın anlamı hakkında siyasi parti liderleri arasında hiçbir zaman esaslı bir çatışma olmadığını ispat ettiğini söylerken; Elefteron Vima Gazetesi de varılan uzlaşmanın dış politikada Yunan siyasi partilerinin zihniyet birliğinin bir delili olduğunu dile getirdi.⁵²³

Görüldüğü üzere Yunanistan'ın Balkan Paketi'na tepkisi gelgitlerle dolu oldu. Pakta karşı beklenmedik bir tepkinin gelmesi Balkan Paketi'na üye devletler arasında huzursuzluğa neden olduysa da krizin çabuk atlatılması sonucu bu rahatsızlık Balkan Paketi'na üye devletler arasındaki ilişkilere yansıtılmadı. Bununla birlikte Yunanistan'ın Balkan Paketi'nı onaylarken koyduğu çekince, Balkan Paketi'nin değerini büyük ölçüde zayıflattı.⁵²⁴

⁵²² **Ayn Tarihi**, Sayı: 4, (Nisan 1934), s. 200-202.

⁵²³ **Cumhuriyet**, Sayı no: 3537, (11 Mart 1934), s. 3.

⁵²⁴ **Cumhuriyetin İlk 10 Yılı ve Balkan Paketi(1923-1934)**, s. 346.

4.3. Yugoslavya Kamuoyunda Balkan Paktı

Balkan Paktı'na üye devletlerden Yugoslavya, Küçük İtilaf aracılığıyla Orta Avrupa'daki arazi statükosuna katkı yapmaktaydı. Bu dönemde Yugoslavya'nın tehdit algıladığı iki devlet İtalya ve Bulgaristan idi. Bu nedenle de Balkanlar'da statükonun değişmesini engellemek için Balkan Paktı'nın oluşumuna ve gelişmesine destek verdi. Yugoslavya'nın Balkan Paktı'na gösterdiği tepkide yukarıda belirtilen tehdit algılamasının rolü büyüktü. Bu çerçevede özellikle Bulgaristan'a ılımlı mesajlar vermekten geri kalınmadı.

Politika Gazetesi daha Balkan Paktı'nın imzasından önce 3 Şubat 1934 tarihli yazısında Balkan Paktı'nın kurucuları arasında Arnavutluk ve Bulgaristan'ın bulunmamasının üzüntüyle karşılandığını, ancak bu iki ülkenin katılımıyla Pakt'ın tamamlanabileceğini söyledi.⁵²⁵

Hükümet yanlısı Vreme Gazetesi de Balkan Paktı'nın Balkanlar'daki şartları büyük oranda değiştireceğini belirttiikten sonra “Yugoslavya efkârı umumiyesinin arzusu bu misaka Bulgaristan'ın ve Arnavutluk'un da iştirakidir. Eğer bu arzu şimdiye kadar yerine gelmemişse, bunun kabahati bize ait değildir”⁵²⁶ diyerek Yugoslavya kamuoyunun, Arnavutluk ve Bulgaristan'ın da Balkan Paktı'na girmesini arzu ettiğini vurgulamış oldu.

Politika Gazetesi bir başka yazısında Balkan Paktı'nın Balkanlar coğrafyasındaki güvenlik ve işbirliği ortamına katkısını şu sözlerle dile getirdi: “Balkanlar Balkanlılarıdır düsturu ve bazı Avrupa Devletleri'nin kabul edemedikleri Balkanlar'da tesanüt fikri, tahakkuk yolundadır. Avrupa'nın garbî lokarnosu vardı. Bugünden itibaren şarkî lokarnosu da vardır.”⁵²⁷ Politika Gazetesi aynı yazıda Bulgaristan için tek çıkış yolunun onun Balkan Paktı'na girmesi olduğunu da ayrıca belirtti. 5 Şubat tarihli Vreme Gazetesi, Balkan Paktı'nın statükonun korunması yanında, ilgili devletler arasında ekonomik işbirliğini de olumlu etkileyeceği üzerinde durdu.⁵²⁸

Yugoslavya Dışişleri Bakanı Yevtiç, Balkan Paktı konusunda “(...) Bu misak Balkanlar'da devamlı sulhu ve emniyeti tensik maksadıyla yapılmış olan ilk ve tek

⁵²⁵ **Vakit**, Sayı no: 5775, (4 Şubat 1934), s. 11.

⁵²⁶ **Aynı**, s. 11.

⁵²⁷ **Vakit**, Sayı no: 5777, (6 Şubat 1934), s. 11.

⁵²⁸ **Aynı Tarihi**, Sayı: 3, (Mart 1934), s. 121.

teşebbüstür(...) Faaliyetimiz burada duramaz, misak Balkanlar'da müspet bir itilaf ve sulh siyasetinin aletidir ve böyle olması lazımdır. Bu misak sulhu ve emniyete riayeti taahhüt şekline sokmakta ve umumi bir itilafa ve teşriki mesaiye doğru götürmektedir(...)''⁵²⁹ şeklindeki açıklamasıyla Balkan Devletleri arasındaki işbirliği ve barış ortamının geliştirilmesinde Balkan Paktı'nın işlevine vurgu yaptı. Yevtiç konuşmasında ayrıca “(...)Yugoslavya Hükümeti, nereden gelirse gelsin ecnebi mütearrızlara ve onların Balkanlar'daki şuarsuz müttetiklerine karşı sonuna kadar mücadele etmeye azmetmiş olmakla beraber Balkanlar'ın halas ve istiklali için bütün Balkan milletleri ile uzlaşmaya ve beraberce çalışmaya hazırdır(...)” diyerek Balkan Paktı'nın özellikle Bulgaristan'a yönelik olarak esnek davranacağını belirtmiş oldu.

Yugoslavya Dışişleri Bakanı Yevtiç'in Nisan 1934'te Ankara'yı ziyareti Balkan Paktı'nın önemini gösteren bir olay halini aldı. Yevtiç Ankara'yı ziyareti sırasında söylediği nutukta “Bütün kuvvetimizle takip etmekte olduğumuz Balkanlar'da yaklaşma ve anlaşma siyaseti dost Balkan memleketlerinin mümtaz devlet adamlarının samimi ve ihlaskarane yardımına mahzar olarak hiç şüphesiz, ben buna kaniim, yarımadamızın bütün memleketlerinin siyasi anlaşmalarına müncer olacaktır. Bunun ilk ifadesi Balkan Misakıdır. Bütün Balkan devletlerinin kat'î surette anlaşmalarından ibaret olan müşterek arzumuzun tahakkuku halihazırda bir teahhura uğramış ise de hüsnü niyetimiz bundan fütura uğramayacaktır. Bu gayeye vasıl olmak için aynı azimkarane enerji ve sarsılmaz faaliyetle yolumuza devam edeceğiz’’⁵³⁰ diyerek Bulgaristan'ın Pakta girmesini arzuladıklarını üstü kapalı ifade etti. Yevtiç'in konuşmasındaki dikkat çeken bir nokta da Balkan Paktı'nın bir sonuç değil, Balkan barışının sürdürülmesinde bir başlangıç olduğunu vurgulamasıydı. Tüm bunların yanında Yevtiç'in 5 Mayıs 1934 tarihinde Bulgaristan'ın Balkan Paktı'na girmesi yönündeki açıklamaları⁵³¹ da Yugoslavya'nın Bulgaristan'a yönelik samimi dileklerinin bir göstergesi oldu. Yugoslavya kamuoyu Balkan Paktı'na karşı sorunsuz bir yaklaşıma sahip olmakla birlikte, Bulgaristan'sız bir Balkan Paktı'nın çok da sağlıklı sonuçlar doğurmayacağını ipuçlarını verdi. Yugoslavya ile Bulgaristan arasında köken ortaklığı nedeniyle hissi bir bağın mevcut olması Yugoslavya kamuoyunun özellikle Bulgaristan'ın Balkan Paktı dışında kalmasından hoşnut olmamasına da etkili oldu. Bu nedenle de Yugoslavya

⁵²⁹ **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4541, (13 Mart 1934), s. 2.

⁵³⁰ **Cumhuriyet**, Sayı no: 3573, (19 Nisan 1934), s. 5.

⁵³¹ **Milliyet**, Sayı no: 2957, (6 Mayıs 1934), s. 1 ve s. 7; **Vakit**, Sayı no: 5864, (7 Mayıs 1934), s. 5.

basını gerek Pakt'ın imzasında, gerekse imza sonrasında Bulgaristan'a yönelik ılımlı mesajlar vermeye çalıştı.

4.4. Romanya Kamuoyunda Balkan Paktı

Romanya üyesi bulunduğu Balkan Paktı'na karşı oldukça samimi bir yaklaşım sergiledi. Başından itibaren basın ve siyasi çevreler Pakt lehinde yoğun propaganda faaliyeti içinde oldular.

Curetue Gazetesi, Balkan Paktı'nı "tadil siyaseti aleyhinde bir hattı hareket ve iktisadi sahada da mukarenete tevessüle amade bulunan 55 milyon nüfuslu dört milletin siyasi birliğinin ifadesi" olduğunu kaydetti.⁵³²

Üniversul Gazetesi, Balkan Paktı'nın Romanya'nın barışçı siyasetinin kanıtı olduğunu belirterek, bu siyasetin yürütülmesinde Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun rolünü öne çıkardı. Üniversul Gazetesi başmakalesinde şöyle diyordu: "Hayal görünen bir şey tahakkuk etmiştir(...) Romanya noktai nazarına göre, Balkan Misakı sulh siyasetimizin yeni bir zaferini ve Titulescu'nun azim ve kiyasetle takip ettiği siyasetin fiilî ve manevi sahalarda yeni bir neticesini göstermektedir(...) Titulescu, bütün yorulmaz diplomasi faaliyetinde fasılasız, bu hakikati takip etti. Manevi ve siyasi silahsızlanma, Romanya'nın Milletler Cemiyeti'ne merbutiyetini kati tadil aleyhtarlığımızı ve muahedelere riayetini teyidini ifade eder(...) bunun içindir ki, Atina merasimi, cihan efkarı umumiyesi tarafından memnuniyetle ve Romanya efkarı umumiyesi tarafından da haklı bir gurur ile karşılanmıştır"⁵³³

Draptatea Gazetesi, Balkan Paktı'nı "Küçük İtilaf Misakının sağlamlaştırılması ve tevsii ile başlayan muhtelif faaliyetlerin mantıki ve tabii neticesi"⁵³⁴ olarak yorumladı.

İndependance Roumain ise başmakalesinde "Avrupa'nın güneydoğusunda sulhu tarsin edecek olan bu yeni beynelmilel nizam emniyet siyasetinden mülhemdir. Aynı zamanda arazi statükosunun muhafazasını muahedelere riayet derpiş etmekte ve Bulgaristan'a açık tutulmaktadır"⁵³⁵ diyerek Balkan Paktı'nın Balkanlar'ın emniyetine olan katkısına vurgu yaptı.

⁵³² **Vakit**, Sayı no: 5777, (6 Şubat 1934), s. 11.

⁵³³ **Vakit**, Sayı no: 5782, (11 Şubat 1934), s. 10.

⁵³⁴ **Ayn Tarihi**, Sayı: 3, (Mart 1934), s. 131.

⁵³⁵ **Vakit**, Sayı no: 5782, (11 Şubat 1934), s. 10.

Üniversul Gazetesi, 10 Şubat 1934 tarihli makalesinde bir savunma antlaşması niteliğinde olan Balkan Paketi'nin Küçük İtilaf ile birlikte barışın korunmasına katkı yapacağını şu cümlelerle dile getirdi: "Tamamen tedafii mahiyeti sayesinde Balkan Misakı Küçük İtilaf'la muvazi surette hareket etmek imkanını akitlere bahşeylemekte olup, bu suretle gerek iki zümreyi, gerek sulh davasını alakadar eden meselelerde mühim bir müşterek siyasi cephe teşkil edebilecektir."⁵³⁶

Dimineatza Gazetesi de Romanya'nın güvenlik endişelerini ön planda tutarak Balkan Paketi'ni yorumladı. Dimineatza şöyle diyordu: "Balkan Misakı, Balkanlar'da muahedelerin tadiline Küçük İtilaf'ın merkezî Avrupa'da olduğu kadar kuvvetli bir engel teşkil edecektir. Bu suretle Macaristan'la olan hudutlarımızı Küçük İtilaf sayesinde, şark hudutlarımızı Rusya ile aktedilen ademi tecavüz misakı ve nihayet cenup hudutlarımızı da Balkan Misakı sayesinde temin ettik."⁵³⁷ Dimineatza'nın bu yazısında Romanya'nın etrafındaki güvenlik çemberini net biçimde ifade etmesi, Romen kamuoyunun Balkan Paketi'na neden sınıksız sarıldığına açıklamasıydı.

Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun Anadolu Ajansı'na verdiği şu demeç Romanya'nın Balkan Paketi'na bakışını resmi ağızdan ortaya koymasına bakımından önemli oldu: "Balkan milletleri arasında açıkça kuvvetli tesanüt bağları vücuda getirilmiştir. Bu tesanüdün kuvvetli olması için onun inhisarcı olmamasına dikkat edilmiştir. Muahedemiz, onun ahkâmını halisane kabul etmek isteyenlere açıktır(...) Hudutlarımızı herhangi bir harbe karşı müdafaa etmek istediğimizden dolayı bizim tecavüzkarane niyetler beslemekte olduğumuzu söylemek tıpkı soğuktan korunmak maksadıyla arkasına bir manto giydiğinden dolayı bir adamı fesatcuysane maksatlar perverde etmekle itham etmek kadar saçmadır. Fakat Balkan anlaşma misakı, bu misakı imza etmiş olanlar arasında ve onlarla iltihaklarını yürekten ümit etmekte olduğumuz müstakbel akitleri arasında, ihdas etmiş olduğu menafi iştirakiyle her sahada Balkanlılar arasındaki münasebatı inkişafına esas teşkil etmek icap eder(...) Atina anlaşması, emniyet için bir vusul noktası ve fakat Balkanlılar'ın müşterek hayatı için bir hareket noktasıdır."⁵³⁸

Titulescu'nun demecinden de anlaşılacağı üzere Balkan Paketi, Balkanlar'da

⁵³⁶ **Ayn Tarihi**, Sayı: 3, (Mart 1934), s. 131.

⁵³⁷ **Ayn Tarihi**, Sayı: 3, (Mart 1934), s. 132.

⁵³⁸ **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4513, (13 Şubat 1934), s. 1 ve s. 6; **Vakit**, Sayı no: 5784, (13 Şubat 1934), s. 2; **Milliyet**, Sayı no: 2878, (13 Şubat 1934), s. 2.

statükonun devamında önemli bir etken olacaktır. Titulescu'nun, demecinde yumuşak bir dil kullanması ve Bulgaristan'ın da Balkan Pakti'na girmesinin barışın yerleşmesinde büyük etki yapacağını söylemesi Bulgaristan ile yakınlaşma siyasetinin bir göstergesi oldu. Genel olarak değerlendirdiğimizde Romen kamuoyunun, Balkan Pakti'na sahip çıktığı açıktı. Ayrıca Romen basını Balkan Pakti'nın, antlaşmaların yeniden tetkiki lehindeki harekete karşı bir cevap niteliğinde olduğu konusunda birleşti.

4.5. Bulgaristan Kamuoyunda Balkan Pakti

Balkan Pakti'nın imzalanmasından birkaç gün önce Bulgar basını yazdığı makalelerle Bulgaristan'ın Pakt dışında kalmasının yaratacağı olumsuzluklara ve Bulgaristan'ın hakkı olanları elde etmeden böyle bir antlaşmaya girmesinin olanaksızlığına vurgu yaptılar. Bu çerçevede Mir Gazetesi şöyle yazıyordu: “Eğer misak bizsiz imza edilecek olursa, Balkanlı bir devlet olmaklığımız itibariyle buna teessüf ederiz. Zira bu misak, bizimle bazı komşularımız arasındaki bazı ihtilafları halletmemize şiddetle engel olacaktır. Bulgaristan'sız bir Balkan Misakı'nın akti, natamam, itimatsızlık dolu ve bir bürüdet havası ihdas eden bir iş olarak kalacaktır.”⁵³⁹

Bulgaristan'ın Pakta girmeyeceğinin anlaşılmasıyla beraber Bulgar kamuoyunun tepkisi de paralel bir şekilde sertleşti. Balkan Pakti'nın parafe edilmesinden sonra Sobranya Başkanı Malinof'un Pakt hakkındaki yorumu şöyle idi: “Şimdiki arazi statükosunu temin eden misakı Bulgaristan'ın imza etmemiş olması milletlerin ve hükümetlerin bize karşı beslemekte oldukları itimadı eksiltmeyecektir; zira bu imzadan imtina sulhu ihlal mülhazalarından mülhem değildir. Bulgaristan sulhun samimi dostudur bu sulhun sağlam olması için galiplerin ve mağlupların da buna temayül etmeleri icap eder ve sulh ancak uzlaşma ve antlaşmanın sonucu olabilir”⁵⁴⁰ diyerek Bulgaristan'ın katılmadığı bir Balkan Pakti'nın istenilen amaca ulaşmada yetersiz kalacağını belirtti.

Bulgaristan Başbakanı Muşanof Balkan Pakti'nı eleştirdiği konuşmasında saldırgan bir tutum yerine uluslararası antlaşmalara ve örgütlere bağlı hareket ettiklerini Bulgaristan'ın barışçı politikasının devam edeceğini söyledi.⁵⁴¹ Muşanof'un ılımlı

⁵³⁹ **Ayın Tarihi**, Sayı: 3, (Mart 1934), s. 117-118.

⁵⁴⁰ **Cumhuriyet**, Sayı no: 3503, (5 Şubat 1934), s. 6.

⁵⁴¹ **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4513, (13 Şubat 1934), s. 6; **Cumhuriyet**, Sayı no: 3511, (13 Şubat 1934), s. 6.

yaklaşımının aksine Balkan Paktı'nın Bulgar basınında oldukça sert biçimde eleştirildiği dikkatleri çekti.

Mir Gazetesi Balkan Paktı hakkında “bu misak bir Balkan Misakı mahiyetinde addedilemez, o sadece müttefikler arasında aktedilmiş bir itilaftan ibarettir. Bu misak, bu mahiyetini muhafaza ettikçe bir sulhü müsalemetsi eseri değil, bir nifak eseri olacaktır(...) vücuda getirilen eser Bulgaristan'ın zararınadır. Eğer biz bu eseri imzalamış olsaydık bu bizim menfaatimize olmayacaktı. Büyük bir sabır tahammül göstermeye çalışalım. Dahili birliğimizi milli vahdetimizi muhafaza edelim”⁵⁴² diyerek Balkanlar'da statükoyu esas alan düzenlemelerin karşısında olunacağını ve antirevizyonist oluşumların Bulgar çıkarlarına zarardan başka bir işe yaramayacağına vurgu yaptı.

Slovo Gazetesi, Pakt'ın aceleye getirildiğini, bunun nedeninin Bulgaristan ile Yugoslavya arasındaki yakınlaşmanın diğer Balkan Devletleri tarafından şüpheyle karşılanması olduğunu belirtti.⁵⁴³

Demokratitsheskizgover Gazetesi, Balkan Paktı'nın zorlama bir şekilde meydana getirildiğini ve “Misakın güçlkle elde edilmiş bir itilaf olduğu”nu ileri sürdü.⁵⁴⁴ Zora Gazetesi konuya farklı bir pencereden bakarak, iyice unutulmaya yüz tutmuş Bulgar taleplerinin gündemde kalmasına yardım ettiği için, Balkan Paktı'nın Bulgaristan için faydalı olduğu yorumunu yaptı.⁵⁴⁵

Hükümet yanlısı Nezavissimost Gazetesi yayımladığı makalede Bulgaristan'ın hedeflerini ve Bulgar revizyonizmini tüm çıplaklığıyla ortaya koydu. Makalede şöyle deniliyordu: “Bulgar milletinin idealleri, bu milletin tarihi yolunun çizdiği kanunlardır. Tahakkuku hayati bir mecburiyet olan bu idealler Bulgar milletini Struma, Meriç Vadilerine, Neuilly Antlaşması ile de tanındığı gibi, Adalar Denizi'ne sevketmektedir. Bu emeller bütün Bulgarlar'ın kalbine kök salmıştır ve günün müşkülâtına galebe çalmak için gereken kuvveti vermektedir. Bu idealler Bulgar milletini Balkan Misakı oyununa girmekten menetmiştir. Yine bu idealler Bulgar milli fikrinin en iyi bekçisi olacaktır.”⁵⁴⁶

⁵⁴² **Cumhuriyet**, Sayı no: 3510, (12 Şubat 1934), s. 6.

⁵⁴³ **Aynı**, s. 6.

⁵⁴⁴ **Aynı Tarihi**, Sayı: 3, (Mart 1934), s. 128.

⁵⁴⁵ **Akşam**, Sayı no: 5537, (9 Mart 1934), s. 2.

⁵⁴⁶ **Akşam**, Sayı no: 5538, (10 Mart 1934), s. 2

Bu düşünceler paralelinde Mir Gazetesi de Bulgar tadil siyasetinden söz ederek; Neuilly Antlaşması'nın kısıtlayıcı hükümlerinin değiştirilmesi gerektiğini ileri sürdü. Mir'e göre Bulgar halkı elinden gelen tüm gayreti göstermiş ve antlaşmalara aykırı hareket etmemiştir. Bulgar halkı büyük bir ümitle Adalar Denizi'ne mahreç ve azınlıklar meselesinin Bulgaristan'ın hassasiyetine uygun olarak çözümlenmesini beklediğini ifade etmiştir. Mir'e göre; "Balkan Misakı, bu ümidi öldürmek ve bu imanı sarsmayı amaç edinmektedir."⁵⁴⁷

Bulgaristan Başbakanı Muşanof'un Balkan Paktı hakkında 31 Mart 1934 tarihinde yaptığı açıklama Bulgaristan'ın Pakt ile ilgili sıkıntılarını ifade etmesi ve Bulgaristan'ın niçin Balkan Paktı'na katılmadığının birinci ağızdan ortaya konması bakımından önemli oldu. Muşanof şöyle söyledi: "Biz Misakı lüzumsuz addettik ve öyle addediyoruz. Esasen hiçbir kimse tarafından tehdit edilmemekte olan Balkan sulhu ne itimatsızlık ve ne de şüphe tevlit etmeyen daha basit vasıtalarla zaman altına alınabilir ve takviye edilebilirdi. Balkan memleketleri arasındaki muallak meselelerin dostane bir surette tesviyesi Balkan sulhu eserine mühim ve kıymettar bir surette hadim olabilirdi. Teklif ettiğimiz ademi tecavüz misakları usulü bu sulha sağlam bir istinat teşkil edebilirdi. Bahusus ki bütün Balkan Devletleri Milletler Cemiyeti'nde üyedir ve Kellog Misakı'nı imzalamışlardır. Bununla beraber komşularımız başka bir yolu tercih etmişler ve kendi sınırlarının umumi zamanı için bir misak imza etmişlerdir(...) Misak malum olduğu şekilde, sulhu takviyeye matuftur. Fakat diğer taraftan da sulh muahedelerinin müsalemetperverane bir surette tashihi hakkında Milletler Cemiyeti tarafından derpiş edilmiş olan imkana engel istihdaf eylemektedir. Bunun için bu misaka girmek bizim için antlaşmaların ebediyen değişmez şeyler olduğunu kabul etmek ve bizzat sulhun menfaatleri vaziyetinin yeni ahvale ve milletlerin aşıkâr ihtiyaçlarına uydurulmasını istilzam ettiği fikrine dayanan 19. maddenin hükmüne bağladığımız ümitten rızamızla vazgeçmek olurdu. Bu itibarla diyebilirim ki Atina Misakı Milletler Cemiyeti'ni yaratan prensiplerle ve onun misakının ruhuyla uygun değildir."⁵⁴⁸

Balkan Paktı Balkanlar'da statükoyu esas alan bir antlaşma olduğu için revizyonist bir siyaset izleyen Bulgaristan'ın bu antlaşmaya olumlu yaklaşması

⁵⁴⁷ **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4562, (7 Nisan 1934), s. 2; **Vakit**, Sayı no: 5834, (7 Nisan 1934), s. 2.

⁵⁴⁸ **Hakimiyeti Milliye**, Sayı no: 4556, (1 Nisan 1934), s. 2; **Milliyet**, Sayı no: 2922, (1 Nisan 1934), s. 7.

mümkün değildi. Bulgaristan'ın Pakta karşı tepkisi bu yönde resmi ağızlardan verilen demeçlerden ve basında yayımlanan yazılardan açıkça görüldü.

5. BALKAN PAKTI'NI GELİŞTİRME ÇABALARI

Balkan Paktı'nın imzalanmasının ardından üye devletler Balkan Paktı'nın geliştirilmesi doğrultusunda çok yönlü çalışma başlattılar. 5 Haziran 1934 tarihinde Türkiye ile Yugoslavya ve Romanya arasında imzalanan Pakta bağlı askersel sözleşmeler bu adımların başında geliyordu. Pakt Devletleri arasında diplomatik girişimler sürerken Yugoslavya Kralı Aleksandr'ın 9 Ekim 1934 tarihinde Marsilya'da öldürülmesi Balkan Paktı'nı sarstı. İşte bu ortamda Balkan Dışişleri Bakanları 30 Ekim-2 Kasım 1934 tarihleri arasında Ankara'da toplandı. Dört müttefik devletin Balkan Paktı'nın örgütünü kurmaya karar vermeleri üzerine hazırlanan metin 2 Kasım 1934 tarihinde Ankara'da imzalandı. İmzalanan bu bağıtın birinci bölümü "Balkan Antlaşması Statüsü" adı altında siyasal işbirliğini, ikinci bölüm ise ekonomi, ticaret, ulaştırma vb. alanlarında işbirliği için "Ekonomik Danışma Konseyi Statüsü" nü içermekte idi.⁵⁴⁹

Balkan Antlaşması Statüsü'nün 1. maddesine göre; dört devlet dışişleri bakanlarından oluşan bir Balkan Antlaşması Devletleri Daimi Konseyi kuruldu. 4. maddeye göre; Pakt'ın dört devleti arasında kesin eşitlik ilkesine özenle bağlı kalınacağı bildirildi. 5. maddeye göre ise dört devletin ekonomik çıkarlarının eşgüdümünü sağlamak için bir Ekonomik Danışma Konseyi kuruldu.

Balkan Antlaşması Ekonomik Danışma Konseyi Statüsü'ne göre ise Türk, Yugoslav, Yunan ve Romen temsilcilerinin oluşturduğu dört ulusal şubenin kurulması kararlaştırıldı. Her şubenin ise ticaret politikası, tarımsal sorunlar, sanayi sorunları, parasal sorunlar, ulaştırma sorunları konularında beş temsilcisi bulunacaktı. Böylece yapılan çalışmalarla Balkan ülkeleri arasında ekonomik alanda işbirliği yapılması planlandı.⁵⁵⁰

Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun Ankara'dan ayrılırken verdiği "mesaimizin neticesinden memnun olarak Ankara'dan dönüyorum. Balkan İtilafi emniyet noktai nazarından alelade bir ittifak olmaktan çıkmıştır. Bu itilaf, siyasi bir

⁵⁴⁹ Soysal, **a.g.m.**, s. 170.

⁵⁵⁰ **Ayn Tarihi**, Sayı: 12, (Birincikanun 1934), s. 94-98.

taazzuva inkılap etmiş ve bunun faaliyet sahasındaki muntazam hayatı, müşterek ihtiyaçlarımıza uygun olarak tayin edilmiştir. Yaptığımız statünün mevzuu budur”⁵⁵¹ şeklindeki demeci Ankara’da kararlaştırılan metnin ruhunu özetlemiş oldu.

Balkan Paktı kuşkusuz özünde siyasal bir düzendi. Ancak üye devletlerin bu Paktı bir savunma antlaşmasının ötesine geçirmek istemeleri ve Balkanlar’da siyasal alanda başlattıkları işbirliğini ekonomik alana da genişletmeleri, dönemin Avrupa siyasi gelişmeleri düşünüldüğünde oldukça önemliydi. Nitekim gerek yerli, gerekse yabancı basın Balkan Paktı’nın ekonomik yönüne ağırlık verilmesinin Balkan barışının geliştirilmesinde etkili olacağı yorumunda bulunuyordu.⁵⁵² Bu çerçevede 3-9 Ocak 1935 tarihleri arasında Balkan Antlaşması Ekonomik Danışma Konseyi Atina’da toplandı. Bu toplantılarda Daimi Konsey’in 10 Mayıs’ta Bükreş’te yapacağı toplantıya sunulacak rapor hazırlandı.⁵⁵³

Balkan Antlaşması Daimi Konsey toplantısı 10 Mayıs 1935 tarihinde Bükreş’te toplandı. Konsey toplantısında üye devletler Avrupa’nın siyasal durumunu gözden geçirdiler. Bunun yanında Balkan Paktı’na üye devletler yayımladıkları bildiri de vurguladıkları gibi Pakta girmemiş olan devletlerin yakın bir zamanda Pakta dahil olacakları temennisinde bulundular. Ayrıca Küçük Antant ile daha sıkı bir işbirliği yapılacağı belirtilmesi de dikkat çekiciydi. Yayımlanan bildirinin büyük bölümünün ekonomik konulara ayrılması ise Balkan Paktı’nın siyasal işbirliğinden öte, daha geniş bir birlikteliği amaçladığının kanıtıydı. Konsey bu çerçevede Balkan Paktı Devletleri arasında ticaret, turizm, posta ve bankacılığın geliştirilmesi noktalarından kararlar aldı.⁵⁵⁴

Balkan Antlaşması Ekonomik Konseyi 17 Ocak 1936 tarihinde Bükreş’te yeniden toplandı⁵⁵⁵ ve Balkan Devletleri’nin ekonomik ilişkilerini etkileyecek bir dizi karar aldı. Konsey;

- 1- Ticari ilişkilerin geliştirilmesi Komisyonu,
- 2- Ulaştırma Komisyonu,
- 3- Turizm İşleri Komisyonu

⁵⁵¹ Aynı, s. 98.

⁵⁵² Aynı Tarihi, Sayı: 14, (Şubat 1935), s. 154-155.

⁵⁵³ Ekonomik Konsey; Ticaret Siyaseti, Muhabere ve Münakale, Balkan Bankası, Turizm, Ekonomik Kurumların İş Beraberliği, İç Yasası şeklinde 6 karar suretini içeren bir protokolü tespit etti. Bkz. Aynı, s. 151.

⁵⁵⁴ Aynı Tarihi, Sayı: 18, (Haziran 1935), s. 229-232.

⁵⁵⁵ Cumhuriyet, Sayı no: 4195, (18 İkincikanun 1936), s. 3.

olmak üzere 3 komisyon teşkil etti. Bunun yanında dört devlet arasında posta ve telgraf mukavelesinin yürürlüğe girdiği kaydedildi. Demiryolu sahasında, Belgrat'la Bükreş arasında doğrudan bir bağlantı kuruldu. Son olarak da Turizm daimi komitesi teşkil olundu ve faaliyet planları ana hatlarıyla çizildi.⁵⁵⁶

Ekonomik Konsey'in ardından 4 Mayıs 1936 tarihinde Belgrat'ta Balkan Paktı Daimi Konseyi toplantısı yapıldı.⁵⁵⁷ Balkan Devletleri ve Avrupa'daki siyasal gelişmeler, Konsey'in Belgrat toplantısına özel bir değer kazandırdı. Zira Yunanistan'da iktidar değişikliği olmuş ve Metaksas iktidara gelmişti. Metaksas'ın Yunan dış politikasında bir değişiklik yapıp yapmayacağı merak konusuydu. Bunun yanında Türkiye'nin, Boğazlar'ın statüsünün değiştirilmesini amaçlayan 11 Nisan 1936 tarihli notası da Belgrat toplantısında ağırlıklı gündem maddelerini oluşturdu. Toplantılarda ele alınan konulardan bir diğeri de 19 Mart 1936 tarihli İtalya-Arnavutluk Antlaşması'nın Balkanlar'da yaratacağı etkiydi.

Konsey çalışmalarının ardından yayımlanan bildiriden anlaşıldığına göre Pakt Devletleri, görüşülen tüm konularda mutabakata vardı ve Balkan Paktı'na olan bağlılıklarını da teyit ettiler.⁵⁵⁸ Bildiride "Balkan Antantı'nın siyaseti bugünkü hudutların dokunulmaz mahiyetine ve emniyete hürmet edilmesine dayanmaktadır(...)" şeklinde bir ibare bulunması; Balkan Paktı Devletleri'nin 17 sene önce imzalanan antlaşmaların korunmasını değil, yalnız bugünkü sınırların korunmasını taahhüt ettiği, şeklinde yorumlara neden oldu. Bu durum antlaşmaların tadiline açık kapı bıraktığı için Bulgaristan'ın Balkan Antantı'na gireceği biçiminde basında gündeme geldi.⁵⁵⁹ Ancak gelişmeler Bulgaristan'ın Pakt dışı tutumunun değişmediğini gösterdi.

1936 Kasım ayının ilk haftasında Bükreş'te Balkan Genelkurmay Başkanları toplantısı yapıldı. Görüşmelerin içeriği gizli tutulmakla birlikte basına yansıyan haberlere göre Genelkurmay Başkanları Konferansı, dört devletin, işbirliği içinde çalışmalarını içeren kararlar aldı. Verilen haberlere göre bir savaş durumunda dört ordu tek kumanda altına girecekti. Ayrıca dört devletten birine gerektiğinde yardım yapılmasını kolaylaştırmak amacıyla aynı çap ve modelde silah ve mühimmat kullanılması da kabul edildi.⁵⁶⁰ Verilen bu haberler Pakt Devletleri'nce

⁵⁵⁶ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4202, (25 İkincikanun 1936), s. 3.

⁵⁵⁷ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4300, (5 Mayıs 1936), s. 1.

⁵⁵⁸ **Ayn Tarihi**, Sayı: 30, (Haziran 1936), s. 121-122.

⁵⁵⁹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4306, (11 Mayıs 1936), s. 1.

⁵⁶⁰ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4491, (12 İkinciteşrin 1936), s. 1.

doğrulanmamakla birlikte bu derece ileri kararların dedikodularının yapılması bile Balkan Paktı'nın geldiği noktayı aydınlatmaya yeterliydi.

Balkan Paktı'nın siyasi ve askeri cephesinde yaşanan gelişmeler ekonomi alanına da yaygınlaştırılmaya çalışıldı. Bu çerçevede Aralık 1936'da Atina'da Balkan Merkez Bankaları Konferansı yapıldı. Dört Balkan Devleti'nin iktisadi ve mali çalışmalarını genişletmeye karar verdikleri bu konferansta, uluslararası genel ticaret durumu, Balkan ticaretinin durumu ve harice olan borçlar meselesi konuları görüşüldü.⁵⁶¹

1937 yılı Balkan Antantı etrafındaki gelişmelerin ivme kazandığı bir yıl oldu. Daha önce söz ettiğimiz gibi Bulgaristan Balkan Paktı'nın dışında kalmıştı. Pakta üye devletler ise Bulgaristan'ın Pakt dışı durumunu sona erdirmek için gayret gösterdiler. 1937 yılının başlarında Yugoslavya ile Bulgaristan'ın yakınlaşması ve bunun sonucunda "ebedi dostluk" adını verdikleri bir antlaşma yapmaları, Bulgaristan'ın Balkan Paktı'na temayülü şeklinde yorumlandı.⁵⁶² Antlaşmanın yapıldığı sıralarda Balkan Antantı Konseyi 15 Şubat 1937 tarihinde Atina'da toplandı.⁵⁶³ Konsey, yaptığı toplantıların ardından Yugoslavya-Bulgaristan yakınlaşması üzerine kesin bir tutum takındı. Yayımlanan resmi tebliğden⁵⁶⁴ anlaşıldığına göre Balkan Devletleri, Yugoslavya-Bulgaristan Antlaşması'nın Balkan Paktı'nın amaçlarına tamamen uygun olduğunu belirttiler.

Konsey toplantısı, Pakt Devletleri'nin birbirlerine karşı açık destek mesajları vermesi bakımından önemli oldu. Gerek Konsey toplantısında yapılan açıklamalar, gerekse basının Yugoslavya-Bulgaristan Antlaşması'na yaklaşımı olumlu oldu. Bununla birlikte Balkan Paktı'nın bu konuda tek vücut görünmesi çok da gerçekçi değildi. Zira Balkanlar'da bir Slav birlikteliği özellikle Romanya tarafından şüpheyle karşılandı. Bu nedenle Romanya ve hatta Yunanistan'ın ikna edilebilmesi, ancak Türkiye'nin devreye girmesiyle mümkün olabildi.⁵⁶⁵

Aynı tarihlerde Atina'da Balkan Paktı Matbuat Konferansı toplandı. Yapılan toplantıların ardından konferans şu kararları aldı: "Balkan Paktı'na dahil olan

⁵⁶¹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4537, (28 Birincikanun 1936), s. 5.

⁵⁶² Murat Sertoğlu, "Son Yugoslav-Bulgar Anlaşması Etrafında," **Cumhuriyet**, Sayı no: 4559, (21 İkincikanun 1937), s. 6.

⁵⁶³ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4585, (16 Şubat 1937), s. 1.

⁵⁶⁴ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4588, (19 Şubat 1937), s. 1 ve s. 7.

⁵⁶⁵ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0., Yer No: 243.640..7, Tarih: 18-2-1937.

devletlerin gazetelerinin ne doğrudan doğruya ne de yabancı gazetelerden alarak birbirileri aleyhine yayın yapmamaları, dört Balkan müttefik devletleri gazetelerine ait olmak üzere posta, telgraf ve telefon ücretlerinin indirilmesi, radyo servisleri, konferanslar düzenlenmesi ve dört Balkan Devleti dilleriyle iki ayda bir mecmua yayımlanması.”⁵⁶⁶ Burada alınan kararlar, politik alandaki yakınlaşmanın basın kanalıyla halka indirgenmesini amaçladı.

Balkan Paktı Devletleri’nin Atina’da 18 Mart 1937 tarihinde yaptıkları Ekonomik Konsey toplantısı, ekonomi alanında Balkan Paktı’nın birlikteliğinin göstergesi oldu. Toplantılardaki ağırlıklı gündem maddesi Balkan Paktı Devletleri’nin ihraç mallarının satışında ortak hareket edilmesi oldu.⁵⁶⁷ Bunun yanında Romanya’nın teklif ettiği Balkan Ticaret Odaları kurulması fikri de incelenerek Bükreş’te bu konu hakkında bir kongre toplanması kararlaştırıldı.⁵⁶⁸

1937 yılının diplomatik gelişmeleri içerisinde 25 Mart 1937 tarihli İtalya-Yugoslavya Antlaşması⁵⁶⁹ önemliydi. Antlaşmaya göre taraflar birbirlerinin kara sınırlarıyla Adriyatik Denizi’ndeki sahil ve adaları kesin olarak tanıdılar ve bunlara hiçbir şekilde saldırmayacaklarını taahhüt ettiler. Bu antlaşma Türk basınında Orta Avrupa, Balkanlar ve Adriyatik Denizi’nde yeni bir devrin habercisi olarak algılanırken, İtalya’nın bütün Balkan Paktı ile iyi ilişkiler kurmak istediğini gösterdiği şeklinde yorumlandı.⁵⁷⁰

1938 yılı Balkan Paktı açısından hareketli başladı ve öyle de devam etti. Balkan Paktı Daimi Konseyi 25 Şubat 1938 tarihinde Ankara’da toplandı. Avrupa’nın siyasi olarak karışık bulunduğu bir ortamda toplanan Konsey, bu sefer ki toplantısında Avrupa’daki gelişmeleri ele aldı. Yayımlanan resmi tebliğden anlaşıldığına göre Ankara’da üzerinde durulan temel konu Akdeniz’in mevcut durumundaki gelişmelerdi. Balkan Paktı Devletleri, Akdeniz ile ilgili İngiltere, Fransa, ve İtalya ile olan iyi münasebetlerini memnuniyetle ifade ettiler. Bu iyi ilişkilerin özellikle İtalya ile ilgili olan bölümünün bir kanıtı olarak Ankara’daki toplantıda, İtalya’nın Habeşistan’ı ilhakı tanındı. Konsey Avrupa işleriyle ilgili olarak aldığı diğer bir kararla da İspanya’daki

⁵⁶⁶ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4588, (19 Şubat 1937), s. 7.

⁵⁶⁷ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4622, (28 Mart 1937), s. 3.

⁵⁶⁸ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4623, (29 Mart 1937), s. 8.

⁵⁶⁹ Antlaşmanın metni için bkz. **Cumhuriyet**, Sayı no: 4620, (26 Mart 1937), s. 7.

⁵⁷⁰ Yunus Nadi, “Belgrad Mülakatından Sonra Vaziyet,” **Cumhuriyet**, Sayı no: 4624, (30 Mart 1937), s. 1; Muharrem Feyzi Togay, “İtalya-Yugoslavya,” **Cumhuriyet**, Sayı no: 4626, (1 Nisan 1937), s. 2.

gelişmeler karşısında tarafsız kalınacağını; ancak General Franco yönetimindeki İspanya ile ekonomik ilişkileri de geliştireceğini açıkladı.⁵⁷¹

Balkan Paktı'nın gerçekleştirdiği siyasi birlikteliği ekonomik ve kültürel alanlarla derinleştirmek istemesi sonucunda toplanan Pakt'ın Ekonomik Konseyi ve Balkan Matbuat Birliği Kongreleri 7 Nisan 1938 tarihinde İstanbul'da olağan toplantısını yaptı.⁵⁷² Balkan Devletleri arasında samimiyetin yeniden teyit edilmesinin yanında Matbuat Kongresi'nin Türkiye açısından önemi Hatay Meselesi'nde Pakt üyelerinin tam desteğinin sağlanmış olmasıydı. Yugoslavya temsilcisi Yovanoviç'in şu sözleri tespitimizi tüm açıklığıyla ortaya koymuş oldu: “(...)memleketimizde Yugoslavya'da herkese söyleyebilir ve söyleyeceğiz ki Türk dostlarımız, Elen dostlarımız, Rumen dostlarımız hepsi de bizimle beraberdirler. Bizler, öyle zannediyorum ki, yeni bir İsviçre'nin dört kantonuyuz. Bunun için diyebilirim ki, Hatay meselesi yalnız bir Türk davası değil, hepimize ait olan bir davadır(...).”⁵⁷³

Balkan Paktı Ekonomik Konseyi ise yaptığı toplantılar sonucunda Pakt Devletleri arasında ticaretin geliştirilmesine çalışılması, demiryolu nakliyatında ortak tarifeler kullanılması, bir Balkan deniz hattı oluşturulması hakkında görüş birliğine vardılar.⁵⁷⁴

1938 yılında Balkan Paktı çerçevesindeki gelişmelerin en dikkat çekici olanı Balkan Paktı adına Metaksas ile Bulgaristan Başbakanı Köseivanof arasında 31 Temmuz 1938 tarihinde imzalanan antlaşmaydı. Bu antlaşmada şöyle denilmekte idi: “Her birinin saldırmazlık konusunda katılmış oldukları antlaşmalar uyarınca, birbirleriyle karşılıklı ilişkilerinde kuvvete başvurmaktan kaçınmak yükümlülüğünü üstlendiklerini açıklarlar ve Neuilly Antlaşması'nın IV. Bölümündeki kara, deniz ve hava kuvvetlerine ilişkin sözleşmesinin kendilerini ilgilendiren hükümlerinin uygulanmasından vazgeçilmesini kararlaştırırlar.”⁵⁷⁵ Böylece Türk-Yunan-Bulgar sınırındaki 30'ar kilometrelik askersiz bölge uygulaması kaldırılarak Bulgaristan ve Balkan Paktı Devletleri arasında bir güven ortamı oluşturulmaya çalışıldı. Bunun yanında Neuilly Antlaşması'nın kısıtlayıcı askeri hükümlerinin bir kısmının da devreden çıkarılması Bulgaristan açısından önemli bir kazanım oldu.

⁵⁷¹ **Ayn Tarihi**, Sayı: 51, (Mart 1938), s. 74-76.

⁵⁷² **Cumhuriyet**, Sayı no: 4992, (8 Nisan 1938), s. 1.

⁵⁷³ **Cumhuriyet**, Sayı no: 4999, (15 Nisan 1938), s. 6.

⁵⁷⁴ **Cumhuriyet**, Sayı no: 5000, (16 Nisan 1938), s. 1 ve s. 7.

⁵⁷⁵ Soysal, **a.g.m.**, s. 199.

Balkan Paktı'na üye devletler Pakta bağlı olarak ilişkilerini geliştirici kararlar alırken Avrupa'da yaklaşan savaş tehlikesi karşısında sorun yaşadıkları İtalya ve Bulgaristan ile anlaşmaya çalıştılar. Ancak Balkan Paktı'nın kuruluşunda bünyesinde barındırdığı zayıflıklar nedeniyle, yapılan girişimler somut sonuç vermekten uzak kaldı. İtalya ve Bulgaristan ile yapılan antlaşmalar bu devletlerin, Balkan Paktı'na üye devletlerle ilişkilerini yumuşatmasından çok Pakta üye devletlerin Balkan Paktı ile olan bağlarını zayıflattı. Almanya'nın Balkan ülkelerine yönelik yürüttüğü sistemli ekonomik nüfuz siyaseti de bu gelişmelere eklenince Balkan Paktı'ndaki çözülme de iyice ortaya çıktı.

6. BALKAN PAKTI'NIN SONLANMASI

Balkan Paktı 1934 yılında kurulduğu sıralarda Avrupa'daki gelişmeler iyiden iyiye bir çatışma halini alıyordu. İtalya yayılcı emellerini gizlemiyor, Almanya ise Avrupa'daki etkinliğini özellikle Doğu'ya ve Balkanlara doğru arttırıyordu. İşte bu ortamda kurulan Balkan Paktı, büyük devletlerin Balkan işlerine karışmalarının önüne set çekmeyi amaçladı. En azından Türkiye'nin amacı özellikle İtalya'nın Balkanlar'dan uzak tutulmasıydı.

Esasında Balkan Paktı'nın daha kuruluşunda barındırdığı eksiklikler onun yıkılışına da temel oluşturdu. En başta Balkan Paktı kağıt üzerinde Bulgaristan'ın emellerine set çeken ve sınırlı bir gruplaşma idi. Eksik olan Bulgar imzasının tamamlanamaması uluslararası diplomaside Balkan Paktı'nın elinin zayıf olmasına neden oldu. Bu durum ise Balkanlar'da sağlam ve geniş bir birlikteliğin önündeki en büyük engeli oluşturdu. Gerçek anlamda bir Balkan Birliği kurulamadığından, İtalya'nın Habeşistan'a saldırısından sonra Milletler Cemiyeti'nin aldığı ekonomik yaptırımları sonuna kadar uygulayan Balkan Paktı Devletleri ekonomik açıdan zayıf duruma düşünce, herhangi bir önlem de alınamadı. Bu durum ise Balkanlara yönelen Almanya'nın önce ekonomik sonra da siyasi nüfuz elde ederek Balkan Paktı'nın fiilen sona ermesine neden oldu.⁵⁷⁶

1936 yılından itibaren Avrupa'da Berlin-Roma Mihveri'nin ağır basmaya başlaması, Balkan Paktı'nı da zayıflatmaya götürdü. Bu çerçevede 1936'da Avrupa'da

⁵⁷⁶ Sander, **a.g.e.**, s. 11-13; Sina Akşin-Melek Fırat, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar," **Balkanlar** (İstanbul: OBİV Yayınları, 1993), s. 123-124.

Almanya'nın üstünlüğü belirince Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'dan ziyade Almanya'dan endişe duymaya başladı. Yugoslavya da aynı biçimde Berlin-Roma Mihveri karşısında, İtalya ve Bulgaristan ile anlaşma yoluna gidince Romanya ve Yugoslavya'nın Balkan Paktı ile bağları da gevşedi.⁵⁷⁷

Yugoslavya'nın 24 Ocak 1937 tarihinde Bulgaristan ile ebedi dostluk antlaşması imzalamasının hemen ardından 25 Mart 1937 tarihinde de İtalya ile bir antlaşma yapması gerçekte Yugoslavya'nın Balkan Paktı'ndan kopuşuna işaret etti. Zira İtalya ile imzalanan antlaşmanın 2. maddesi ile iki devlet, birbirlerini ilgilendiren ortak meselelerde karşılıklı danışma taahhüdünde bulundular. Bu durum ise İtalya'nın Balkan işlerine müdahalesine açık kapı bıraktığı için Balkan Paktı'nın ruhuna da aykırıydı.⁵⁷⁸ Tüm bu gelişmelere İtalya'nın 1939 sonlarında organize etmeye çalıştığı geniş kapsamlı bir Balkan Bloku kurma çalışmaları da eklenince⁵⁷⁹ Balkan Paktı'na üye devletlerin Pakta olan bağlılıkları da iyice zayıfladı.

Bu ortamda Almanya'nın Avrupa'da, Sovyetler Birliği'nin de Finlandiya'da hızla genişlediği sıralarda Balkan Paktı Konseyi 2-4 Şubat 1940 tarihleri arasında Belgrat'ta toplandı. Toplantılarda Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Balkanlar'daki ortak tehlike karşısında ortak bir tutum içine girilmesi yönünde öneride bulunarak Genelkurmaylarca toplu savunma planları hazırlanmasını dile getirdi. Ancak İtalya ve Almanya'dan çekinen Balkan Devletleri bu önerileri kabul etmedi.⁵⁸⁰ Yayımlanan resmi tebliğde de belirtildiği üzere toplantılarda Pakt'ın 7 yıl daha uzatılması kararı dışında somut bir sonuç alınamadı.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1940 tarihinde TBMM'ni açış konuşmasında Balkan Paktı'ndan söz etmemesi, Türkiye'nin de Balkan Paktı'ndan beklentisinin kalmadığını gösterdi.⁵⁸¹ Pakta kesin darbeyi ise Almanya'nın Mart ve Nisan 1941 tarihlerinde Balkanlara yönelik başlattığı işgal hareketi vurdu ve Balkanlar'ın tamamen Mihver denetimine girmesiyle birlikte Balkan Paktı da son bulmuş oldu.

⁵⁷⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 340; Esmer, **a.g.e.**, s. 240-241.

⁵⁷⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 340.

⁵⁷⁹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 5353, (26 Birinciteşrin 1939), s. 3.

⁵⁸⁰ Soysal, **a.g.e.**, s. 207.

⁵⁸¹ İsmet İnönü'nün konuşması için bkz. **Aydın Tarihi**, Sayı: 84, (İlkanun 1940), s. 16-20.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1939-1960 DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN BALKAN POLİTİKASI

1. 1939-1945 DÖNEMİ

1.1. İkinci Dünya Savaşı’nda Balkanlar’daki Siyasi Gelişmeler ve Türkiye

2. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Almanya, Avrupa kıtasında hızla yayıldı. Almanya’nın hızla genişlemesi ve İtalya’nın da bu devletle ortak hareket etmeye başlaması Türkiye tarafından dikkatle izlendi. 1940 yılı yazında İtalya savaşa girinceye kadar Türkiye’nin durumunda da bir değişiklik meydana gelmedi.⁵⁸²

İngiltere ve Fransa 1940 ilkbaharında İtalya’nın Balkanlara yönelik bir saldırısını önlemek amacıyla Balkan Devletleri arasında ortak bir cephe kurulmasına çalıştılar. Ancak İtalya’nın Almanya yanında savaşa girmesi ve Mihver Devletleri’nin Avrupa’daki başarıları karşısında bu hareket sonuçsuz kaldı.⁵⁸³ Balkan Bloku kurma girişiminin ardından İngiltere ve Fransa, 19 Ekim 1939 tarihli Üçlü Pakt gereği Türkiye’nin kendi yanlarında savaşa girmesini talep ettiler. Ancak Fransa’nın hızlı bir biçimde saf dışı kalması üzerine Türkiye savaş dışı tutumunun değişmeyeceğini İngiltere ve Fransa’ya ilettiler.⁵⁸⁴

Fransa’nın kısa sürede saf dışı bırakılmasının ardından sıra İngiltere’ye gelmişti. Almanya, İngiltere’ye düzenlediği hava akınlarının başarı sağlayamaması üzerine Akdeniz’de hakimiyet kurarak İngiltere’yi barış masasına oturtmayı amaçladı. Akdeniz’de güvenliğin sağlanması ise Balkan Devletleri’nin Almanya yanına çekilmesini gerektiriyordu.⁵⁸⁵ Nitekim ilk olarak Romanya 5 Temmuz 1940 tarihinde

⁵⁸² Mehmet Gönlübol ve diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası** (Ankara: Alkım Yayınevi, 1989), s. 145.

⁵⁸³ Müttefik İngiltere ve Fransa’nın Balkanlar’da ortak cephe kurma arayışları hakkında girişilen diplomatik faaliyetler için bkz. **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: İkinci Dünya Savaşı Yılları(1939-1946)**, (Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973), s. 1-8.

⁵⁸⁴ Aynı, s. 8-9; Gönlübol vd., **a.g.e.**, s. 146-147.

⁵⁸⁵ Sabit Duman, “Almanya’nın İkinci Dünya Savaşı’nda Yunanistan’ı İşgali,” **9. Askeri Tarih Semineri Bildirileri-I**, Ankara: Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 525-526.

“(…)Dış sahada hükümet Berlin-Roma Mihveri tarafından ihdas edilen sistem dahilinde bir bütünleme siyaseti takip etmek niyetindedir. Bu siyaset siyasi bir realizmin ifadesi değil, millet hissiyatının sadık tercümanları olan azasının siyasi ve ideolojik telakkilerinin mantıklı bir neticesidir(…)”⁵⁸⁶ şeklindeki bildiriyle Almanya’nın siyasi nüfuzuna girdi. Romanya’nın Almanya denetimine girmesinin ardından çok geçmeden Yugoslavya da 27 Ağustos 1940 tarihinde “(…)Takip ettiğimiz politika, milletimizin korunması ve başta büyük komşularımız Almanya ve İtalya olmak üzere bütün komşularımızla siyasi ve iktisadi bir işbirliği temin edecek samimi ve dostane bir politikaya istinad etmektedir(…) bu vesile ile hükümet, Almanya ve İtalya ile olan dostluğunun icabı hale uygun bir keyfiyet olmayıp, esas menfaatlerine müstenid bulunduğunu bilhassa kaydetmek ister(…)”⁵⁸⁷ şeklindeki açıklamasıyla Almanya’nın denetimine girdi.

Balkan Devletleri’nin hızlı bir şekilde Almanya denetimine geçtiği sıralarda 7 Eylül 1940 tarihinde Bulgaristan ile Romanya Kraova’da yaptıkları antlaşmayla birlikte Güney Dobruca topraklarının Romanya’dan Bulgaristan’a verilmesi konusunda karar verdiler.⁵⁸⁸ Romanya’nın parçalanması anlamına gelen bu antlaşma Mihver desteğini alan Bulgaristan’ın, Balkanlar’daki statükoyu kendi lehine değiştirdiğinin de kanıtıydı.

1940 yılında Yugoslavya ve Romanya’nın Mihver denetimine geçmesinin ardından İtalya da harekete geçerek 28 Ekim 1940 tarihinde Yunanistan’a saldırdı. Ancak İtalya’nın beklentilerinin aksine Yunanistan teslim olmadı hatta Arnavutluk topraklarına girerek İtalyan ordusunu geri püskürttü.⁵⁸⁹ Bunun üzerine Almanya, Sovyetler Birliği’nin çıkarlarıyla çatışmayı göze alarak Yunanistan’ı işgal etti ve Atina 27 Nisan 1941 tarihinde düştü. Sovyetler Birliği geleneksel olarak Balkanlar ile ilgilenen bir devletti. Bu çerçevede Alman-Sovyet ilişkileri krizli bir döneme giriyordu. Sovyetler Birliği için sorunun temelinde Almanya’nın Romanya’daki varlığı, Almanya için ise Sovyetler Birliği’nin Bulgaristan üzerindeki baskısı yatıyordu.⁵⁹⁰ Almanya’nın

⁵⁸⁶ **Ayn Tarihi**, Sayı: 80, (Ağustos 1940), s. 277.

⁵⁸⁷ **Ayn Tarihi**, Sayı: 81, (Eylül 1940), s. 236.

⁵⁸⁸ **Ayn Tarihi**, Sayı: 82, (İlkteşrin 1940), s. 234-235.

⁵⁸⁹ İtalya’nın Yunanistan’a saldırması karşısında Türkiye’nin Yunanistan’a yardım etme gibi bir yükümlülüğü yoktu. Bununla birlikte Türkiye, Bulgaristan’a verdiği notayla bu devletin Yunanistan’a yönelik bir saldırısı durumunda Türkiye’nin Yunanistan’a yardım edeceğini bildirdi. Bu notanın verdiği güvenceye dayanan Yunanistan, Trakya’daki askerlerini batıya kaydırarak İtalya’ya karşı direnme olanağı bulmuş oldu. Bkz. Selim Deringil, **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşında Türkiye’nin Dış Politikası** (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), s. 127-128; Gönülbol vd., **a.g.e.**, s. 148.

⁵⁹⁰ Duman, **a.g.m.**, s. 529.

Balkanlar'da etkinliğini giderek arttırması sonucu Bulgaristan'a da girmesi ve Türkiye sınırına dayanması, Türkiye tarafından dikkatli bir biçimde izlendi. Almanya'nın Türkiye ile komşu duruma gelmesi iki ihtimali ortaya çıkardı. Birincisi Almanya'nın Boğazları işgal ederek veya geçiş hakkı isteyerek Ortadoğu'ya ilerlemesi, ikincisi ise Balkanları emniyete aldıktan sonra Sovyetler Birliği'ne saldırması.⁵⁹¹ Girişilen temaslar sonucunda Sovyetler Birliği'nden destek bulamayan Türkiye, gittikçe Almanya'ya daha fazla yakınlaştı. Bu yakınlaşmanın sonucunda ise 18 Haziran 1941 tarihinde Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması imzalandı.⁵⁹²

1.2. Türkiye-Yunanistan İlişkileri

2. Dünya Savaşı başladığı sıralarda Türkiye ile Yunanistan ilişkileri özellikle siyasi ve askeri konularda olmak üzere dostluk temelinde yükselmeye devam ediyordu. Esasen Balkan Paketi'nin itici iki unsurunun Türkiye ve Yunanistan olması da iki ülke arasındaki samimi ilişkilerin dışı vurumuydu.

Balkanlar Türkiye'nin batıdaki güvenlik bölgesiydi ve Yunanistan da bu bölgenin stratejik unsurlarından biri durumundaydı. Özellikle İtalya'nın Balkanlar'a yönelik emellerinin engellenmesi için Türk-Yunan işbirliği zorunluydu. Bu zorunluluğun farkında olan Türkiye, Yunanistan ile imzaladığı antlaşmalar çerçevesinde O'na azami desteği vermekten çekinmedi. 2. Dünya Savaşı süresince Balkanlar'daki gelişmeler ve Türkiye'nin Yunanistan'a savaş boyunca yaptığı yardımlar bu desteğin açık kanıtıydı.

İtalya'nın başarısız olan Yunanistan'ı işgal denemesi ve hemen ardından Almanya'nın Yunanistan'ı işgali Yunan halkı için büyük bir felaket anlamına geldi. Açlık ve hastalıklarla boğuşan Yunan halkının bu durumuna Türkiye kayıtsız kalmadı ve 2. Dünya Savaşı süresince Yunanistan'a gıda, giyecek ve tıbbi malzeme yardımında bulundu.⁵⁹³

⁵⁹¹ İkinci Dünya Savaşı Yılları(1939-1946), s. 61-62.

⁵⁹² İkinci Dünya Savaşı Yılları(1939-1946), s. 121; Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi(1938-1945) (Ankara: Yurt Yayınevi, 1986), s. 152-171.

⁵⁹³ Türkiye'nin Yunanistan'a savaş boyunca yaptığı yardımlar bir yönüyle Yunanistan'ın 26-27 Aralık 1939 Erzincan Depremi sonrasında Türkiye'ye yaptığı yardımlara bir vefa niteliği de taşıyordu. Bu yardımlara Yunanistan'da yaklaşık 700.000 kişi katılmış ve sonuçta 2.000.000 Drahmilik bir yardım toplanmıştır. Bkz. Zeynel Abidin Ersoy, "II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'nin Yunanistan'a Yaptığı İnsani Yardımlar(1935-1945)." (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), s. 77.

İtalya ve Almanya ile girişilen mücadele sonrasında Yunanistan'daki ekonomik faaliyetler alt üst oldu. Açlıkla karşı karşıya kalan Yunan halkına Kızılay tarafından yardım götürülmesi amacıyla hazırlanan Kurtuluş Vapuru 6 Ekim 1941 tarihinden 22 Şubat 1942 tarihinde batana kadar Türkiye ile Yunanistan arasında yardım köprüsü oluşturdu.⁵⁹⁴

Yunanistan'a gönderilen yardımlar ilk etapta fasulye, nohut, buğday, pirinç, domuz eti, domuz yağı, balık yağı, yumurta, makarna, zeytin, zeytin yağı gibi temel gıda maddelerini kapsayan 50.000 ton erzaktan oluştu. Bu erzaklar çeşitli İngiliz yardım komiteleri tarafından Türkiye'den tedarik edildi.⁵⁹⁵

Türkiye coğrafi ve siyasi konumu nedeniyle Müttefikler'den Yunanistan'a yapılacak yardımlar açısından oldukça önemliydi. Zira Türkiye hem Yunanistan'ın komşusu hem de savaşta tarafsız durumdaydı. Bu çerçevede İngiltere Yunanistan'a yapacağı yardımlar konusunda Türkiye ile temasa geçti. Böylece İngiltere Kızılaç Kurumu ile Türk Kızılay'ı ve Türk Hükümeti ortak çalışma kararı aldılar. Bu ortak çalışma sonucunda 1941 yılı içerisinde çok sayıda gıda maddesi Adana ve Kurtuluş Vapurları vasıtasıyla Yunanistan'a ulaştırıldı.⁵⁹⁶

Türkiye'den Yunanistan'a yapılan yardım faaliyetlerine Türkiye'de bulunan Yunan uyruklular da katıldı. Bu konuyla ilgili Türkiye'de bir komisyon toplandı ve Türkiye'den Yunanistan'a gönderilmesi düşünülen 50.000 ton gıda maddesinin içine Yunan uyrukluların yardım paketlerinin de konulması uygun görüldü.⁵⁹⁷

Yunanistan'ın İtalya karşısında direnme gücünün artması için Türkiye, dolaylı yollardan yardım etmekten geri kalmadı. Bulgaristan'a verilen notayla bu ülkenin askeri güç kullanmasını engelleyen Türkiye, Yunanistan'a lojistik destek sağlamaya da çalıştı. Mart 1941 tarihinde Yunan ordusunun ihtiyacı olan 10.000 şişe tetanoz serumunun Yunanistan'a gönderilmesiyle Türkiye'nin Yunanistan'ın arkasında olduğu bir kez daha gösterildi.⁵⁹⁸

⁵⁹⁴ Kurtuluş Vapuru'nun Türkiye'den Yunanistan'a götürdüğü yardım malzemeleri ve yardım faaliyetleri içindeki rolü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Ulvi Keser, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye'nin Yunanistan'a Yardım Faaliyetleri," **9. Askeri Tarih Semineri Bildirileri-I**, Ankara: Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 541-546.

⁵⁹⁵ **Cumhuriyet**, Sayı no: 6136, (14 Eylül 1941), s. 1

⁵⁹⁶ Ersoy, **a.g.t.**, s. 82

⁵⁹⁷ **BCA**: Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 179. 235. 7, Tarih: 26-9-1941.

⁵⁹⁸ **BCA**: Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 94. 24. 16, Dosya: 433-22, Karar No: 2/15461, Tarih: 26-3-1941.

Türkiye savaşın Balkanlar'ı sardığı dönemde üzerine düşen sorumluluğu yerine getirdiği gibi Yunanistan'a yaptığı yardımları savaş boyunca sürdürdü.

1944 yılı savaşın seyrinin Almanya'nın aleyhine döndüğünü göz önüne seren bir yıl oldu. Bununla birlikte Ege Denizi'nde savaşın devam etmesi nedeniyle Türkiye'den Yunanistan'a gönderilen yardımlar güçlkle sürdürülebildi. Ekim ayında İngiltere'nin Yunanistan'a asker çıkarmasından sonra yapılan yardımlar daha güvenli ve rahat bir biçimde yerine ulaştırıldı. Bu çerçevede 19 Ekim 1944 tarihinde Kızılay, Yunanistan'daki açlığın giderilmesi amacıyla 30 ton yiyecek maddesi gönderdi.⁵⁹⁹ Yine 1945 yılı başında alınan bir kararla 150.000 Türk Liralık bir ödenek sağlanarak Yunan halkının gıda ihtiyacının hafifletilmesine tahsis edildi.⁶⁰⁰

Görüldüğü üzere 1930 yılından sonra hızla dostluk ekseninde gelişen Türk-Yunan ilişkileri, bu ivmeyi siyasal alanda değilse bile insani konularda sürdürdü.

1.3. Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

Bulgaristan bilindiği üzere 1. Dünya Savaşı'nın ardından tarihi emellerini gerçekleştirmek amacıyla Avrupa'da yükselen revizyonist akımın içinde yer aldı. Bulgaristan'ın bu tutumu O'nu Balkanlar'ın etkin bir unsuru olmaktan çıkardı. Böylece gelişen süreçte Balkan Devletleri arasında yakınlaşma çabaları sürerken, Bulgaristan bu oluşumun dışında kaldı.

Bulgaristan'ın temel toprak sorunları Yunanistan ve Romanya ile ilgili olduğu için Türkiye, Balkanlar'daki politika oyunlarında Bulgaristan ile en az sorun yaşayan ülke durumunda idi. Türkiye bu çerçevede Bulgaristan'ın stratejik öneminin bilincinde olarak Bulgaristan'ın Balkan dışı devletlerin kontrolüne girmesini engellemek ve mümkün olduğunca Balkan Paketi'na üye devletlerle bağlarını sıkılaştırmak amacıyla diplomatik girişimlerini her zaman sıcak tuttu. 31 Temmuz 1938 Selanik Antlaşması bu girişimlerin bir sonucu idi.

Türkiye başından itibaren Bulgaristan'ı da içine alan güçlü bir Balkan Birliği Anlaşması tasarladı. Balkanlar'da Bulgaristan ile en sorunsuz ilişkisi bulunan devlet durumundaki Türkiye bu çerçevede diğer Balkan Devletleri ile Bulgaristan arasında arabuluculuk rolünü de zaman zaman üstlendi. Türkiye, Şubat 1939'da Bükreş'te

⁵⁹⁹ Ersoy, a.g.t., s. 97.

⁶⁰⁰ BCA, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 107.107..15, Dosya: 76161, Karar No: 3/2342, Tarih: 30-3-1945.

toplanan Balkan Paktı Konseyi'nde ve Mart 1939'da Bulgaristan Başbakanı Köseivanof'un Ankara'yı ziyareti esnasında Bulgaristan'ın toprak taleplerinin kısmen karşılanması için çaba gösterdi. Ancak Romanya'nın uzlaşmaz tutumu ve Bulgaristan'ın kısmi bir çözüme karşı olması nedeniyle Türkiye'nin çabaları sonuçsuz kaldı.⁶⁰¹

Almanya'nın 1940 sonlarından itibaren Balkanlar'da etkinliğini arttırması ve 1941 yılında da Balkanlara iyice yerleşmesi üzerine Bulgaristan da Almanya'nın yanına kaydı. Bulgaristan'ın gittikçe Almanya'nın yanına kayması diğer Balkan Devletleri gibi Türkiye'yi de endişelendirdi. İstanbul'da sıkı yönetim ilan edildi ve Bulgaristan sınırına askeri yığınak yapıldı. Bulgaristan girilen askeri tedbirleri kendisine karşı yapıldığı şeklinde yorumladı. Böylece gerilen ilişkilerin yeniden normalleşmesi Türkiye ile Bulgaristan arasında 13 Ocak 1940 tarihinde yayımlanan beyanname ile mümkün oldu. Bu beyanname ile Türkiye ve Bulgaristan, 1925 Dostluk Antlaşması'na olan bağlılıklarını ifade ederek Balkanlar'da barışın korunmasına taraftar olduklarını ilan ettiler.⁶⁰²

İki ülke, 13 Ocak 1940 tarihli beyanname sonucunda sınırlarındaki askerlerin bir kısmını karşılıklı olarak geri çektiler. Bu geri çekme işleminin yarattığı diyalog ortamında iki ülke temsilcileri Türkiye ile Bulgaristan arasındaki güveni tazelemek üzere 17 Şubat 1941 tarihinde Türk-Bulgar Deklerasyonu'nu imzaladılar.⁶⁰³

Türk-Bulgar Deklerasyonu'na⁶⁰⁴ göre Türkiye ve Bulgaristan, her türlü saldırıdan kaçınmayı dış politikalarının temel ilkesi olduğunu vurguladılar. Deklerasyonun giriş kısmında iki ülkenin daha önce başka ülkelerle imzalamış oldukları bağitların zedelenmeyeceği konusunda anlaşmaları dikkat çekiciydi. Zira bu uzlaş, Türkiye'nin daha önce imzalamış olduğu 1933 Türk-Yunan İttifakı, 1934 Balkan Paktı, 1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı'na herhangi bir zaafiyet getirmiyordu. Türk-Bulgar Deklerasyonu'nun imzalandığı tarihte dünyanın içinde bulunduğu çalkantılı durum ve devletler arasındaki güvensizlik ortamı düşünüldüğünde bu bağıtın önemi daha açık ortaya çıkmaktadır. Bulgaristan Dışişleri Bakanı Popof'un yaptığı açıklama imzalanan

⁶⁰¹ Cengiz Hakov, "İkinci Dünya Savaşı Arifesi ve Başlangıç Döneminde Bulgar-Türk İlişkilerinin Bazı Siyasi Yönleri," **9. Türk Tarih Kongresi(21-25Eylül 1983)** , Cilt 3, Ankara: TTK Yayınları, 1989, s. 1951.

⁶⁰² Aynı, s. 1951-1952.

⁶⁰³ Pars Tuğlacı, **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1984, s. 133.); Gönlübol vd., **a.g.e.**, s. 152.; Soysal, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 631.

⁶⁰⁴ Türk-Bulgar Deklerasyonu'nun metni için bkz. **Ayın Tarihi**, Sayı: 87, (Mart 1941), s. 26; Soysal, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 633.

bağıtın bu yönüne vurgu yapıyordu. Popof şöyle diyordu: “Muhtevası itibariyle ne kadar mütevazi olursa olsun bu beyanname birçok uluslararası muahedelerin imtihana tabi tutulduğu bu karışık zamanlarda Türkiye ile Bulgaristan arasındaki dostluk muahedesini takviye ederek iki memleketin sulhperver iradelerine ve karşılıklı menfaatlere istinat eden dostluk münasebetlerine yeni bir delil teşkil edecektir.”⁶⁰⁵

Türk-Bulgar Deklerasyonu Türk basını tarafından olumlu karşılandı. Asım Us, imzalanan bu bağıtla, mevcut antlaşmalarla girilen yükümlülöklere bir zarar getirilmediğine vurgu yaparak bu deklerasyonun Bulgaristan’ı da içine alacak yeni bir Balkan Paktı’na temel oluşturabileceği yorumunu yaptı.⁶⁰⁶

Abidin Daver de Asım Us’un görüşüne destek verdi ve bundan sonra yeni bir Balkan Paktı’nın kurulup kurulmamasının belli olmadığını ancak Türk-Bulgar Deklerasyonu’nun böyle bir girişime bir adım oluşturabileceğini söyledi.⁶⁰⁷

Ahmet Emin Yalman, “herhalde yeni beyanname, bulutlu bir havada ilk açık noktadır. Bazen avuç içi kadar bir açıklık, bütün bulutları dağıtmaya ve güneşi etrafa yaymaya bir başlangıç olabilir”⁶⁰⁸ diyerek deklerasyonun Balkanlara doğru genişleyen savaşı belki durduramayacağını; ancak olumlu bir katkı yapmasının kaçınılmaz olacağını belirtti.

Ahmet Şükrü Esmer de Dışışleri Bakanlığı Umumi Katibi Numan Menemencioğlu’nun “yakıcı bir yangın havası arasındaki esen hafif ve serin bir rüzgar” sözünü yazısına aktararak, imzalanan deklerasyonun mütevazi bir eser olmanın ötesinde anlamlar ifade ettiğini söyledi.⁶⁰⁹

Bulgaristan, 1942 yılı boyunca Almanya’nın etkisi altında Türkiye ile ilişki kurdu. Ancak Sovyetler Birliğı’nin Balkanlar’da yeniden güç kazanmaya başlamasıyla birlikte Bulgaristan’daki siyasi yapı da büyük değışiklikler gösterdi. 1943 yılından itibaren Bulgaristan’da Sovyetler Birliğı yanlısı ideolojik faaliyetler hız kazandı. 1944 yılı ortalarında ise Bulgaristan’daki Sovyet etkisi o denli artmıştı ki Bulgaristan hızla

⁶⁰⁵ **Ayın Tarihi**, Sayı: 87, (Mart 1941) , s. 27.

⁶⁰⁶ Asım Us, “Ankara Beynamesi Bulgaristan’ı da İçerisine Alacak Surette Yeni Balkan Antantı’na İlk Temel Taşı Atıldı,” Vakit, 18 Şubat 1941’den aktaran **Ayın Tarihi**, Sayı: 87, (Mart 1941), s. 31-32.

⁶⁰⁷ Abidin Daver, “Türk-Bulgar Anlaşması Bir Barış Amilidir,” İkdam, 18 Şubat 1941’den aktaran **Ayın Tarihi**, Sayı: 87, (Mart 1941), s. 34-35.

⁶⁰⁸ Ahmet Emin Yalman, “Bulutlu Havada İlk Açık Nokta,” Vatan, 18 Şubat 1941’den aktaran **Ayın Tarihi**, Sayı: 87, (Mart 1941), s. 33-34.

⁶⁰⁹ Ahmet Şükrü Esmer, “Türk-Bulgar Beynamesi,” Ulus, 19 Şubat 1941’den aktaran **Ayın Tarihi**, Sayı: 87, (Mart 1941), s. 38-39.

Almanya'dan uzaklaştı. Nitekim Müttefik Devletler 29 Ağustos 1944 tarihinde İngiliz-Amerikan notasıyla Bulgaristan'ın ya Müttefik Devletler safında Almanya'ya karşı savaşa girmesi ya da topraklarını Müttefik kuvvetlerine açmasını istedi. Bunun üzerine Bulgaristan 6 Eylül 1944 tarihinde Almanya'ya savaş ilan etti ve aynı gün Müttefiklerle barış yapma isteğinde bulundu. 29 Ekim 1944 tarihinde Moskova'da, Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD ile Bulgaristan arasında ateşkes yapıldı.⁶¹⁰

Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi Türkiye'de olumlu karşılandı. Zira artık Balkanlar'dan Bulgaristan yoluyla gelebilecek bir Alman tehlikesi ortadan kalkmış oluyordu. Ancak Almanlar'ın Bulgaristan'dan çekilmesine paralel olarak SSCB'nin Bulgaristan'da etkinliğini arttırması Türkiye'nin karşısına Sovyet tehdidini çıkardı. Türkiye bundan sonra savaş içinde çeşitli taleplerle baskısını hissettiği Sovyetler Birliği'nin yarattığı yeni bir endişe ile karşı karşıya kalıyordu.⁶¹¹

1.4. Türkiye-Romanya İlişkileri

Türkiye-Romanya ilişkileri 2. Dünya Savaşı henüz başlamadan önce samimi bir görüntü çizmekteydi. 1939 yılında Türkiye ile Romanya arasındaki diplomatik ilişkilerin konusunu Romanya üzerine Almanya ve Bulgaristan tarafından gelen baskı karşısında Türkiye'nin takınacağı tavır teşkil etti.⁶¹²

Romanya, toprakları üzerindeki Bulgar ve Alman emellerinin engellenmesi için Türkiye'nin dostluğuna büyük önem vermekteydi. Bu çerçevede Türkiye nezdinde yapılan diplomatik girişimlerle Türkiye'nin desteğinin sürdürülmesi amaçlandı. Nitekim Almanya'nın Romanya üzerinde ekonomik ve siyasi nüfûz sağlama olasılığının belirmesi üzerine Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, "Romanya bu çeşit bir saldırıya maruz kaldığı halde Türkiye Hükümeti Balkan Antantı anlaşmasında kayıtlı vazifesini bir müttefik devlet sıfatı ile tereddütsüz olarak yerine getirecektir"⁶¹³ şeklinde bir açıklama yaptı ve Romanya'nın Türkiye'nin dostluğuna güvenebileceği mesajını verdi.

⁶¹⁰ Hüseyin Avni Bıçaklı, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri(1919-1988)."(Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1988), s. 130-131.

⁶¹¹ Aynı, s.131.

⁶¹² Mehmet Ali Ekrem, "1939-1940 Yıllarında Türk-Romen Diplomatik İlişkileri (Romen Belgelerine Göre)," 8. Türk Tarih Kongresi(11-15 Ekim 1976), Cilt 3, Ankara: TTK Yayınları, 1983, s. 1859.

⁶¹³ Aynı, s. 1860.

Romanya Dışişleri Bakanı Gafenko 8 Nisan 1939 tarihinde İstanbul'a geldi ve burada Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile görüşmede bulundu. Görüşmelerde iki ülke temsilcileri "Balkan Antantı siyasetinin azimle tatbiki" hakkında görüş birliği içinde olduklarını belirttiler.⁶¹⁴

Türkiye ile Romanya'nın gittikçe yakınlaşmaları Balkanlar'da yayılcı amaçları olan İtalya ve Almanya'nın hoşuna gitmedi. Bu nedenle de bu iki ülke özellikle Romanya nezdinde temaslarda bulunarak Türk-Romen ilişkilerinin samimileşmesine engel olmaya çalıştı.⁶¹⁵ Ancak İtalya ve Almanya'nın yer yer tehditlere kadar varan bu temasları Türk-Romen ilişkilerini soğutmak bir yana, daha da yakınlaştırdı. Romanya Dışişleri Bakanı Gafenko 10 Haziran 1939 tarihinde Türkiye'ye geldi.⁶¹⁶ Gafenko'nun "Beynelmilel vaziyet dolayısıyla Ankara'da yapacağımız mülakat çok mühim olacaktır; arzumuz Balkan Antantı'nın ebediyen devamıdır" şeklindeki sözleri Romanya'nın bu temaslardan beklentisini ortaya koydu.⁶¹⁷ Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu da "Sulh için getirilen, sulh içinde inkişaf eden ve sulh getiren Balkan Antantı en mükemmel bir sulh aleti vazifesini görmüştür ve hadiselerinin teakubu her ne olursa olsun en mükemmel bir sulh aleti olacaktır"⁶¹⁸ şeklindeki verdiği demeçle statükoya olan bağlılığını yineledi.

4 Eylül 1940 tarihinde Romanya'da iktidara gelen Mihver yanlısı İon Antonesku Hükümeti Almanya'nın Romanya'daki denetimini iyice yerleştirdi.⁶¹⁹ Bu tarihten sonra Almanya, Türkiye'nin Müttefik Devletler'den uzaklaşmasını amaç edinen propaganda faaliyetlerine hız verdi. Almanya bu propaganda faaliyetlerini sürdürürken Romanya'daki Antonesko Hükümeti aracılığıyla da Türkiye üzerindeki baskılarını arttırdı.⁶²⁰

Romanya, üzerindeki Alman nüfuzunun çizdiği sınırlarla Türkiye ile ilişkilerini

⁶¹⁴ **Cumhuriyet**, Sayı no: 5354, (10 Nisan 1939), s. 1.

⁶¹⁵ Ekrem, **a.g.m.**, s. 1861-1862.

⁶¹⁶ **Cumhuriyet**, Sayı no: 5416, (11 Haziran 1939), s. 1.

⁶¹⁷ **Aynı**, s. 1.

⁶¹⁸ **Cumhuriyet**, Sayı no: 5417, (12 Haziran 1939), s. 9.

⁶¹⁹ Almanya'nın Romanya'daki hakimiyeti buradaki Yahudiler'in kabileler halinde Romanya'yı terk etmesine neden oldu. Gemi ile Romanya'yı terk eden Yahudiler'in bir kısmı Türkiye'ye sığınmaya çalıştı. Bunun üzerine Türk Hükümeti, kaçak yollardan Türkiye'ye gelen bu Yahudiler'in engellenmesi için Romanya ve Alman makamları nezdinde girişimlerde bulundu. Bkz. **BCA**: Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 99.641..13, Dosya: 8860, Tarih: 9-10-1942.

⁶²⁰ 2. Dünya Savaşı süresince Romanya aracılığıyla yapılan Türkiye üzerindeki Alman baskısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Ekrem, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk-Romen İlişkileri," **10. Türk Tarih Kongresi(22-26 Eylül 1986)**, Cilt 6, Ankara: TTK Yayınları, 1994, s. 311-317.

sürdürmekle birlikte, bu ilişki 2. Dünya Savaşı boyunca hiçbir zaman iki ülke arasında büyük gerilimlere neden olmadı. Türkiye-Romanya ilişkilerinin 2. Dünya Savaşı süresince normal bir gelişim gösterdiğinin belki de en önemli göstergesi iki ülke arasındaki düzenli ticari ilişkilerdir. Nitekim savaşın başladığı 1939 yılından 1945 yılına kadar Türkiye ile Romanya arasında her yıl yenilenen ticaret ve ödeme antlaşmaları imzalandı. Bu antlaşmalarla birlikte Türkiye, tarım ürünlerine pazar olanağı sağlarken, Romanya'dan da tıbbi ve kimyevi maddeler, petrol ürünleri, kereste, selüloz gibi işlenmiş mal ithal etmiş oldu.

Balkan Paktı ile birbirlerine karşı yükümlülükleri bulunan Türkiye ve Romanya, Almanya'nın Balkanlar'ı işgaline kadar yakın ilişkide bulundular. Almanya'nın Balkan Yarımadası'nı işgaliyle beraber Balkan Paktı'nın işlevini kaybetmesi, Türkiye-Romanya ilişkilerini gerilettiler. Bununla birlikte 2. Dünya Savaşı boyunca normal diplomatik ilişkiler sürdürülerek iki ülke arasındaki ekonomik faaliyetler geliştirilmeye çalışıldı.

1.5. Türkiye-Yugoslavya İlişkileri

2. Dünya Savaşı, Türkiye'nin diğer Balkan devletleriyle olduğu gibi Yugoslavya ile olan ilişkilerine de büyük bir darbe vurdu.

İki ülke arasında 1925 yılında kurulan siyasi ilişkilerin 1930'lu yıllarda aldığı samimi görüntü Balkan barışının da önemli bir unsuru haline gelmişti. Balkanlarda işbirliğini esas alan ve Türkiye ile Yugoslavya'nın da üyesi bulunduğu Balkan Paktı'nın yanı sıra iki ülke arasında imzalanan ekonomik ve kültürel içerikli çok sayıda antlaşma kurulan samimi ilişkilerin derinleştirilmesi çabalarının bir ürünüydü.

İkili ilişkiler çerçevesinde Türkiye-Yugoslavya ilişkileri dostluk bağlarıyla güçlenirken aynı yıllarda Almanya'nın Balkanlara yönelik izlediği ekonomik nüfuz oluşturma politikası da yavaş yavaş meyvelerini vermekteydi.

2. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Almanya'nın Balkanları hemen hemen tümüyle işgal etmesi ekonomik nüfuzunun siyasi nüfuzla tamamlanması anlamına geliyordu. Bu bağlamda Yugoslavya, Romanya'nın ardından 1940 yılında Alman nüfuzuna girdi. Ancak Yugoslavya'da Almanya'ya karşı başlatılan bağımsızlık mücadelesinin Tito önderliğindeki komünistler tarafından başarıya ulaştırılması, Yugoslavya üzerinde Sovyet etkisini gündeme getirdi. 2. Dünya Savaşı'nın sonlarında

SSCB desteğinde, denetimi ele alan komünist Tito yönetiminin Yugoslavya’da iktidara gelmesi, Türkiye’de dikkatle izlendi. Türkiye, bu gelişmeleri SSCB’nin Balkanları komünistleştirme politikasının bir uzantısı olarak gördü.

SSCB’nin Tito’yu desteklemesi, Türkiye’nin ise 2. Dünya Savaşı’nın başından itibaren hissettiği Sovyet baskısını kendi varlığı açısından tehlikeli görmesi, Türkiye’nin komünist Yugoslavya’ya şüphe ile yaklaşmasına neden oldu. Bu çerçevede Yugoslavya’da önce Alman işgali, daha sonra da komünist iktidarın işbaşına geçmesi Türkiye-Yugoslavya ilişkilerini 1950’li yıllara kadar sürecek bir durgunluğa sürükledi.

2. 1945-1960 DÖNEMİ

2.1. 2. Dünya Savaşı Sonunda Oluşan Siyasi Konjonktür ve Türkiye

Müttefik Devletler’in Almanya’ya karşı 6 Haziran 1944 tarihinde başlattıkları Normandiya çıkarmasının başarılı olması üzerine Sovyetler Birliği de 23 Haziran 1944 tarihinde Doğu Cephesi’nde genel bir saldırıya geçti. Bu saldırı, Sovyetler Birliği’ne Balkanlar ve Orta Avrupa kapılarını da açmış oldu.⁶²¹

SSCB, 1. Dünya Savaşı’nın ardından kendi iç sorunları nedeniyle fazla ilgilenemediği Balkan gelişmelerinde 2. Dünya Savaşı ile birlikte daha aktif olarak rol aldı. Almanya’nın yenilgiye uğratılmasının ardından SSCB’nin Balkanlar’daki etkinliği giderek arttı. Böylece Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan büyük oranda Sovyet işgal ve nüfuzuna girdi. Bu işgaller içinde Bulgaristan’ın yeri Türkiye açısından endişe kaynağıydı.⁶²² Zira Türkiye bundan böyle savaş içinde günden güne artan Sovyet tehdidiyle burun buruna geliyordu.

SSCB’nin Balkanlara yönelik genişlemesi Türkiye gibi İngiltere tarafından da dikkatle izlendi. İngiltere, SSCB’nin Balkanlara doğru ilerlemesini durdurmak için yoğun çaba harcadı; ancak başarılı olamayınca SSCB ile anlaşma yoluna gitti. 9 Ekim 1944 tarihinde Moskova’da biraraya gelen Churchill ve Stalin, “Yüzde Anlaşması” denen gizli bir anlaşma ile Balkanları İngiltere ile SSCB arasında nüfuz bölgelerine ayırdı.⁶²³ Bu anlaşma, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra dünyanın bloklara bölünmesine

⁶²¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980** (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983), s. 397.

⁶²² Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası-III**. Çeviren: M. Ali Kayabal (Cumhuriyet Yayınları, 2000), s. 76.

⁶²³ Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)** (Ankara: AÜSBF Yayınları, 1969), s. 17-18; Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, s. 398-399.

doğru atılan ilk adımı oluşturdu.⁶²⁴ 2. Dünya Savaşı'nın hemen ardından toplanan Yalta ve Postdam Konferansları, İngiltere ve Amerika'nın Balkanlar siyasetiyle SSCB'nin Balkan siyasetinin keskin çizgilerle ayrıştığını ortaya koydu. Zaten Postdam'dan sonra toplanan Müttefiklerarası Birinci Dışişleri Bakanları Konseyi'nde Doğu ve Batı olmak üzere iki temel blok ortaya çıkmış ve Balkanlar, Doğu Bloku'nun güneye doğru sarmak isteği ile Batı Bloku'nun bunu önlemek için mevcut güçleri kullanma politikasına sahne olmuştur.⁶²⁵

Türkiye, sınırlarının hemen bitişiğinde komünist yönetimlerin kuruluşunu, SSCB'nin Ege ve dolayısıyla Akdeniz'e egemen olma politikasının bir sonucu olarak değerlendirdi. Türkiye'nin bu çekincesi ise bundan sonra Balkanlara yönelik izleyeceği siyasetin de belirleyici unsuru oldu.⁶²⁶

2.2. Türkiye-Yunanistan İlişkileri

2.2.1. 1945-1954 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri

2. Dünya Savaşı Yunanistan'da büyük yıkımlara neden oldu. Meydana gelen bu yıkımların telafi edilmesi için Yunanistan'ın barış ve istikrara ihtiyacı vardı. Türkiye'nin stratejik konumu Yunanistan'ın Türkiye ile işbirliği yapmasını da zorunlu kılmaktaydı. Coğrafi zorunluluğun yanında SSCB'nin, savaş sonrası dengelerinde Balkanlara egemen olması ve gerek Türkiye, gerekse Yunanistan açısından tehdit oluşturması Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin dostane bir şekilde sürmesine itici etki yaptı. Bu çerçevede Mayıs 1947 tarihinde Atina'da bir "Türk-Yunan İşbirliği Komitesi" kuruldu.⁶²⁷ Ayrıca Türkiye ile Yunanistan arasında 22 Temmuz 1947 tarihinde Hava Ulaştırılmalarına Dair Antlaşma⁶²⁸ imzalandı. Antlaşma karşılıklı olarak her iki ülkenin hava ulaştırmalarını düzenlemekteydi. Buna göre her iki ülke uçakları diğerinin topraklarını üçüncü ülkelere gitmek için kullanabilecekti. Yine antlaşmaya göre uçakların birbirlerinin ülkelerine ticari olmayan nedenlerle inme hakkı ile uluslararası yolcu, yük ve posta almak ve boşaltmak hakkı tanındı. Bu antlaşma Türkiye

⁶²⁴ Weisband, **a.g.e.**, s. 95.

⁶²⁵ Sander, **a.g.e.**, s. 20.

⁶²⁶ Sander, **a.g.e.**, s. 41.

⁶²⁷ M. Murat Hatipoğlu, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan (1923-1954)** (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997), s. 275; Şükrü Sina Gürel, **Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri(1821-1993)** (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993), s. 50.

⁶²⁸ Antlaşmanın metni için bkz. **Düster**, 3. Tertip, Cilt 29, 1948, s. 756-761.

ile Yunanistan'ın 2. Dünya Savaşı'nın ardından ilişkilerini yeniden hızlandırmak isteklerinin bir göstergesiydi.

Yunanistan 2. Dünya Savaşı'nda ekonomik anlamda büyük kayıplara uğradı. Tarımsal üretimin 1940'ların öncesine göre %70'e varan oranlarda bir gerileme içine girdiği Yunanistan'da temel tüketim mallarının büyük kısmı da ithal edilmek zorunda kaldı. İstatistikleri incelediğimizde bu ihtiyacın önemli bir bölümünün Türkiye'den sağlandığı dikkati çekmektedir. Buna göre; Türkiye'nin Yunanistan'a yaptığı ihracat 1944 yılı içerisinde 840.000 dolar ve toplam ihracat içindeki payı %0.5 iken, savaşın sona erdiği 1945 yılında 6.825.000 dolar ve %4.1, 1946 yılında 18.283.000 dolar ve %8.5, 1947 yılında 9.726.000 dolar ve %4.4, 1948 yılında 10.606.000 dolar ve %5.4, 1949 yılında 18.711.000 dolar ve %7.6 olarak gerçekleşti.⁶²⁹

Aynı yıllarda Türkiye'nin Yunanistan'dan yaptığı ithalat 1944 yılında 218.000 dolar ve toplam ithalat içindeki payı %0.2 iken, 1945 yılında 1.251.000 dolar ve %1.3, 1946 yılında 724.000 dolar ve %0.6, 1947 yılında 303.000 dolar ve %0.1, 1948 yılında 1.593.000 dolar ve %0.6, 1949 yılında 922.000 dolar ve %0.3 olarak gerçekleşti.⁶³⁰

2. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri etkileyen önemli bir nokta da Yunanistan İç Savaşı idi. 2. Dünya Savaşı'nın neden olduğu yoksul halk kesimleri arasında hızla taban bulan komünist düşünce komşu devletler ve SSCB tarafından desteklenen komünist gerillalar aracılığıyla Yunanistan'daki mevcut yönetimi yıkmak amacıyla kullanıldı ve 1949 yılına kadar Yunanistan'ı savaş alanına çevirdi. Türkiye olası sonuçları nedeniyle Yunan İç Savaşı'na ilgi gösterdi.

Türk kamuoyuna göre, Yunanistan'daki iç savaşın perde arkasında SSCB'nin Balkanlar'daki etkinliği ve kışkırtmaları yatıyordu. Buna göre Yunanistan'daki komünist gerillalar SSCB'nin Ege Denizi'ne inmek ve Balkanları tamamen nüfuz altına almak politikasının bir aracı durumundaydılar. Komünistlerin Yunanistan'da iktidarı ele alması ise sonuç olarak SSCB'nin Türkiye üzerinde de ciddi bir baskı ve tehdit oluşturmasının önünü açacaktı. Tüm bunların yanında Batı Trakya'da yaşayan Türkler'in durumu, komünist gerillaların şiddet eylemleri ve Yunan ordusunun baskıları nedeniyle oldukça sıkıntılıydı. Bu çerçevede Türkiye'nin Yunan İç Savaşı'na bakışı,

⁶²⁹ **İstatistik Göstergeler (1923-2002)**. Hazırlayan: T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2003), s. 429.

⁶³⁰ Aynı, s. 437.

SSCB'nin 2. Dünya Savaşı'nın bitimiyle beraber artan tehdidi ve Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanan komünist gerillaların Batı Trakya Türkleri üzerindeki saldırı eylemleri ekseninde gelişti.⁶³¹ Başka bir deyimle Türkiye, Yunanistan'daki iç savaşı, SSCB'nin Balkanlar'daki hakimiyetinin son halkası, bölgede kurulmakta olan komünist blokun nihai amacı ve böylece kendi güvenliğini tehdit eden bir tehlike olarak gördü ve dikkatle izledi. İç Savaş sırasında gerek Yunan ordusu ve gerekse çeteciler tarafından zorlanan Batı Trakya'daki Türk azınlığının durumu da, Türkiye'yi iç savaş gelişmelerini dikkatle izlemeye iten başka bir etken oldu.⁶³²

1949 yılında Soğuk Savaş doruğa ulaşmış ve Batılı Devletler NATO örgütünü kurmuşlardı. 1949 yılı aynı zamanda Yunanistan'daki iç savaşın sona erdiği bir yıldır. Türkiye ve Yunanistan 1949 yılından itibaren NATO'ya üye olabilmek için yoğun bir çaba gösterdiler. Bu çabaların karşılığının alınması ise ancak Kore Savaşı'nın ardından 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte NATO'ya üye olmasıyla gerçekleşti. 1950'lere gelindiğinde Türkiye ile Yunanistan arasında, yani bölünmüş bir dünyada birlikte saf tutan bu iki devlet arasında, bir "balayı" hüküm sürüyordu.⁶³³ Birbirini besleyen iki neden Türkiye ile Yunanistan'ı aynı safta birleştirdi. Birincisi SSCB'nin iki ülke için ortak tehdit oluşturması, ikincisi de ABD'nin, SSCB'nin bahsedilen tehdidine karşı Türkiye ve Yunanistan'a Truman Doktrini paralelinde yardımda bulunmasıydı. Siyasi alanda birbirlerine gitgide yaklaşan Türkiye ve Yunanistan'ın, iyi ilişkilerini toplumsal tabanda da yaygınlaştırmak çabalarının sonucu olarak 5 yıl süreli Türk - Yunan Kültür Antlaşması⁶³⁴ 20 Nisan 1951 tarihinde Ankara'da imzalandı. Antlaşmaya göre her iki ülkede yayınlanan ders kitaplarının iki ülke aleyhinde içerdiği yanlışlıkların kaldırılması konusunda uzlaştı. Ayrıca her iki ülke hükümetleri, kendi ülkeleri arasında üniversite personeli, öğrenciler, araştırmacılar ve diğer meslek sahiplerinin değiş tokuşunu teşvik edecekler ve araştırmacılara her türlü

⁶³¹ İbrahim Çevik, "Yunan İç Savaşı ve Türkiye (1946-1949)." (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1997), s. 61-69; Batı Trakya Türkleri genel olarak Hükümet güçleriyle birlikte hareket etmekteydiler. Bu nedenle komünist gerillalar köyleri ve şehirleri basarak Türkler üzerinde baskı ve şiddet eylemlerinde bulunmaktaydılar. Bu eylemlere bazı hükümet askerlerinin olumsuz tavırları eklenince özellikle Dedeoğaç ve Şapçılı arasında oturan Türkler, Türkiye'ye iltica etmek için fırsat kolluyorlardı. Bkz. **BCA**, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 65.405..2, Dosya: E5, Tarih: 4-2-1947.

⁶³² Sander, **a.g.e.**, s. 44-46.

⁶³³ Gürel, **a.g.e.**, s. 51.

⁶³⁴ Antlaşmanın metni için bkz. **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 33, s. 1390-1394.

kolaylığı sağlayacaklardı. Bu doğrultuda her iki hükümet kendi ülkesindeki üniversitelerde veya diğer öğretim kurumlarında öteki ülkenin dil, edebiyat ve tarihi hakkında kürsüler kurulması, dersler verilmesi ve konferanslar düzenlenmesi konusunda elinden gelen gayreti gösterecekti.

İmzacı taraflar her iki ülkede diğerinin kültürünün daha iyi tanınmasını sağlamak amacıyla kitaplar, süreli yayınlar konferanslar, konserler, sanat sergileri, tiyatrolar, radyo ve filmler aracılığıyla birbirlerine karşılıklı yardımda bulunacaklardı. Kültür Antlaşması tüm bunların yanında antlaşmanın sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için bir Daimî Muhtelit Komisyonu'nun kurulmasına da karar verdi.

Türkiye-Yunanistan ilişkileri özellikle 1952 yılında olumlu bir ivme yakaladı. Bu çerçevede Yunanistan Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Sofokles Venizelos 29 Ocak 1952 tarihinde Türkiye'ye geldi.⁶³⁵ Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, S. Venizelos'un ziyareti ile ilgili olarak verdiği nutukta "hür dünyayı tehdit eden tehlikeye karşı sağlam bir kale kurmak hususunda Türk-Yunan işbirliği şüphesiz, pek verimli olacaktır"⁶³⁶ diyerek Türk-Yunan ilişkilerinin iki ülkenin ve Avrupa'nın güvenliği açısından değerini vurgulamış oldu. Yayımlanan resmi tebliğden de anlaşıldığına göre görüşmelerde Türkiye ve Yunanistan'ın yakın işbirliğinin geliştirilmesi ve aralarındaki sorunların incelenmesi amacıyla bir Karma Komisyon⁶³⁷ kurulması kararlaştırıldı. Bundan başka iki ülkenin silahlı kuvvetlerinin temsilcileri arasındaki temasların sıklaştırılması üzerinde görüş birliğine varıldı.⁶³⁸

Türk ve Yunan temsilcilerinin yaptıkları toplantılardaki dikkat çekici bir gelişme de bu toplantılardan birine Yugoslavya Sefirinin de katılımı oldu. Bu gelişme İngiltere ve İtalya basınında yankı buldu. Buna göre üç devletin Balkanlar ve Kuzeybatı Akdeniz'in savunmasını göz önünde tutan bir askeri ittifakın esaslarını oluşturdukları yönünde haberler yayımlandı.⁶³⁹

⁶³⁵ **Cumhuriyet**, Sayı no: 9877, (30 Ocak 1952), s. 1.

⁶³⁶ **Cumhuriyet**, Sayı no: 9878, (31 Ocak 1952), s. 5.

⁶³⁷ Türkiye ile Yunanistan arasındaki işbirliği yapılacak konuları incelemekle görevli Karma Komisyon'daki Türk heyetine Büyükelçi Cemal Hüsnü Taray başkanlık edecekti. Bkz. **BCA**, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 128.26..14, Dosya: 76-2208, Karar No: 3/14743, Tarih: 8-4-1952; Karma Komisyon, yaptığı çalışmalar sonucunda 22 Nisan 1952 tarihinde iki ülkenin tütün ve kuru üzüm ihracatının arttırılması için tedbirler alması, karşılıklı olarak iki ülke arasında vize formalitelerinin kaldırılması, Türk ve Yunan milletvekillerine seyahat kolaylıkları tanınması ve iki ülke gençleri için karma kamplar kurulmasına karar verdiler.

⁶³⁸ **Cumhuriyet**, Sayı no: 9881, (3 Şubat 1952), s. 1 ve s. 4.

⁶³⁹ **Aynı**, s. 1.

Türkiye Başbakanı Adnan Menderes, 26 Nisan 1952 tarihinde Atina'yı ziyaret ederek Sofokles Venizelos'un ziyaretini iade etti.⁶⁴⁰ Yapılan görüşmelerde özellikle askeri konular üzerinde durularak Doğu Akdeniz'deki Türk ve Yunan kuvvetlerinin komuta meselesi ve Yugoslavya ile işbirliği çerçevesinde temaslarda bulunuldu. Yayımlanan resmi tebliğden de anlaşıldığına göre iki ülke, aralarındaki işbirliğini daha da geliştirmek noktasında mutabık kalmışlar; iki ülkeyi ilgilendiren müşterek uluslararası konularda görüş birliğine varmışlardır.⁶⁴¹ Başbakan Adnan Menderes'in Yunanistan'ı ziyaretinden hemen sonra Yunanistan Kral ve Kraliçesi Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın davetlisi olarak 9 Haziran 1952 tarihinde Türkiye'ye geldi. Bu ziyaret nedeniyle Celal Bayar'ın verdiği nutukta "Türk-Yunan dostluğu her iki memleket için artık milli bir siyaset olmuştur" şeklinde sözler sarfetmesi Türkiye'nin Yunanistan ile ilişkilerine verdiği önemi göstermesi açısından dikkat çekiciydi.⁶⁴²

Karşılıklı ziyaretler sürerken Türk-Yunan Karma Komisyonu da çalışmalarını 21 Haziran 1952 tarihinde bitirerek Ege Denizi'nin belli yerlerinde her iki ülkenin ortak balık avı yapması, iki ülke basın mensuplarının Türkiye ve Yunanistan'da yapacakları seyahatlerde kolaylıklar sağlanması, karşılıklı olarak ilk ve orta öğretim kurumlarındaki kitaplardan iki ülke aleyhindeki yazıların çıkarılması doğrultusunda anlaşmaları parafe etti.⁶⁴³ Karşılıklı temaslarla oldukça hareketli geçen 1952 yılı içinde Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde söz edilmesi gereken önemli bir olay da Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 27 Kasım-3 Aralık 1952 tarihleri arasında Yunanistan'ı ziyaret etmesiydi. Bu ziyaret kapsamında İskeçe ve Gümülcine'yi de gezen Celal Bayar burada Batı Trakyalı Türkler ile de temaslarda bulundu. Böylece Türk-Yunan ilişkilerinin samimiyetinin bir sonucu olarak Gümülcine'de ilk kez bir Türk Lisesi Celal Bayar Lisesi adıyla açıldı.⁶⁴⁴

ABD'nin desteği ve SSCB'nin Balkanlar'da ortaya çıkardığı tehdidin Türkiye ve Yunanistan'da paralel düşüncelerle algılanması iki ülkeyi birbirine yakınlaştırdı. 1953 yılına kadar ikili ziyaretler ve antlaşmalarla geliştirilmeye çalışılan ilişkiler 1953 yılında yeni bir boyuta girerek çok taraflı bir görünüm kazandı. Bu çerçevede Yugoslavya'nın

⁶⁴⁰ **Cumhuriyet**, Sayı no: 9965, (27 Nisan 1952), s. 1.

⁶⁴¹ Ömer Sami Coşar, "Atina Tebliği," **Cumhuriyet**, Sayı no: 9971, (3 Mayıs 1952), s. 3.

⁶⁴² **Cumhuriyet**, Sayı no: 10009, (10 Haziran 1952), s. 1.

⁶⁴³ **Cumhuriyet**, Sayı no: 10021, (22 Haziran 1952), s. 1 ve s. 6.

⁶⁴⁴ Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu** (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1986), s. 147.

da katılmasıyla Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında kurulan Balkan Paktı Balkanlar'da kısa süreli bir birlikteliğin kapısını araladı. Bunun yanında adım adım gündemin ilk sıralarına oturan “Kıbrıs Sorunu” 1954 yılından itibaren Türk-Yunan ilişkilerinin ana belirleyicisi durumuna geldi.

2.2.2. 1954 Sonrasında Kıbrıs Sorunu Etkisinde Gelişen İlişkiler

2. Dünya Savaşı sonunda uluslararası arenada ortaya çıkan gelişmeler özelde Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu ve Yunanistan ile olan ilişkilerinde, genelde ise Türkiye'nin Balkan Politikası'nda belirleyici oldu. Zira 2. Dünya Savaşı'nın sonlarından itibaren SSCB'nin Avrupa ve Ortadoğu'da rakipsiz bir pozisyona gelmesi Türkiye üzerinde doğrudan bir tehdit anlamına gelmişti. SSCB'nin 1945 ve 1946 yıllarında üst üste Türkiye'ye verdiği notalar aracılığıyla kabul edilemez toprak isteklerinde bulunması Türkiye'yi güçlü bir devletin desteğini aramaya yöneltti. Yunanistan'ın da SSCB'yi ortak tehdit olarak algılaması Türkiye-Yunanistan işbirliğine etki yaptı. Bu çerçevede 1945-1951 yılları arasında Türkiye öncelikli olarak varlığını tehdit eden tehlikeye karşı bir güvenlik unsuru arama politikası güttü. 1952-1954 yılları arasında elde edilen bu güvenliğin daha da genişletilmesine çaba harcadı. Bu gelişmeler ise Türk Hükümetleri'nin Kıbrıs Sorunu'nda hareketsiz kalmasında etkili oldu.⁶⁴⁵

1949 yılında NATO'nun kurulması ile birlikte Türkiye ve Yunanistan bu örgüte girebilmek için adeta kader birliği yaptılar. Bu kader birliği Türkiye'nin Kıbrıs'taki gelişmeler karşısında iyice ilgisiz kalmasına yol açtı. Bununla birlikte resmi çevrelerin ilgisizliği Türk basını tarafından paylaşılmıyordu. Nitekim En Son Dakika Gazetesi'nin ileri görüşlü şu uyarıları buna en güzel örnekti: “Herhalde çok uzak olmayan bir günde, Kıbrıs işinin belki de milletlerarası bir mesele olması ihtimali kuvvetlidir. Bu meselede Türkiye'nin vaziyeti uzaktan seyirci olarak bakmak değil, açılan davanın içerisine karışmaktır(...)Bu itibarla, Hükümetimizin bu Kıbrıs Meselesi için şimdiden hazırlanmasına ihtiyaç vardır. Günün birinde mesele açıldığı zaman, diplomatik hazırlıklarımız tamam olmalı ve derhal açılan davanın içerisine karışmalı.”⁶⁴⁶

⁶⁴⁵ Fahir Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi 1954-1959: Türk Hükümeti ve Kamu Oyunun Davranışları** (Ankara: AÜSBF Yayınları, 1963), s. 1-4.

⁶⁴⁶ “Kıbrıs Meselesi”, En Son Dakika, 1 Eylül 1949'dan aktaran Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi...**, s. 17.

Türk basınının Kıbrıs gelişmeleriyle ilgili olarak artan hassasiyeti karşısında CHP Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı'nın 23 Ocak 1950 tarihinde verdiği soru önermesine cevap veren Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, "Kıbrıs Meselesi diye bir mesele yoktur. Çünkü Kıbrıs bugün, İngiltere'nin hakimiyet ve idaresi altındadır ve İngiltere'nin Kıbrıs'ı başka bir devlete devretmek niyetinde veya temayülünde olmadığı hakkında kanaatimiz tamdır. Kıbrıs'ta yapılan hareketler ne olursa olsun ve bunları yapanlar kim olursa olsun, İngiltere Hükümeti Kıbrıs Adası'nı başka bir devlete terk etmeyecektir. Bu böyle olunca, gençlerimiz beyhude yere heyecana kapılıyorlar. Lüzumsuz yere yoruluyorlar"⁶⁴⁷ şeklinde yaptığı açıklamayla Türk Hükümeti'nin konuya ilişkin ilgisiz kalma gayretlerini ortaya koymuş oldu.

1951 yılı Kıbrıs Sorunu'nun gelişiminde önemli dönüm noktalarından birini oluşturdu. Yunanistan Başbakanı S. Venizelos 16 Şubat 1951 tarihli demecinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesi gerektiğini ilk kez resmen dile getirdi.⁶⁴⁸ Bu demeç Türkiye'de resmi çevrelerde kımıldanmalara neden olmakla birlikte somut bir tepki ortaya konmadı. Ancak gerek Türk basını, gerek Türkiye Milli Talebe Federasyonu öncülüğünde Türk gençliği ve gerekse TBMM'den bazı parlamenterler verdikleri demeç ve yaptıkları mitinglerle olayı protesto etmekten çekinmediler.⁶⁴⁹

Türkiye'nin NATO ile bağlantısı ve dolayısıyla ABD ile olan ilişkileri, Yunanistan ile de iyi geçinmeyi ve işbirliği içinde olmayı gerekli kılmaktaydı. Bu nedenle Kıbrıs Sorunu 1954 yılına kadar Türkiye tarafından İngiltere'nin bir iç sorunu olarak görülerek cılız bazı demeçler dışında ulusal bir politika saptanması gereksiz görüldü.⁶⁵⁰ Türkiye'nin izlediği pasif tutum ise Kıbrıs Sorunu'nda inisiyatifin Yunanistan'ın elinde olmasına katkı sağladı. Böylece Yunanistan'ın teşvik ettiği ve desteklediği Kıbrıs Rumları 1950-1954 yılları arasında iki yönlü bir Enosis stratejisi uygulamaya koydu. Bunlardan birincisi Enosis kampanyasını içte sömürge yönetimine karşı bir başkaldırı şeklinde örgütleyerek Ada'daki İngiliz yönetimini felce uğratmak, pasif direniş, gösteriler, mitingler, grevler, plebisit düzenleme ve benzeri hareketlerle sürdürülecek olan bu kampanya, tasarlandığı oranda işe yaramadığı takdirde silahlı

⁶⁴⁷ Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi...**, s. 20.

⁶⁴⁸ Şükrü Torun, **Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu** (İstanbul: 1956), s. 101.

⁶⁴⁹ Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi...**, s. 25-34.

⁶⁵⁰ Şükrü Sina Gürel, **Kıbrıs Tarihi(1878-1960)-2: Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika** (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1985), s. 86.

eylemlere girişmekti. İkincisi ise dış dünyada Enosis mücadelesini self-determination örtüsü altında yürütmek, bu yönde gerek BM’de, gerekse diğer uluslararası forumlarda çeşitli girişimlerde bulunmak, etkin bir propaganda hareketi başlatmak ve Enosis’e ulaşacak yolları dış zorlamalarla da açmak için yoğun çaba göstermek.⁶⁵¹

Bahsedilen yıllar arasında birinci aşamayı başarıyla tamamladığını düşünen Yunanistan, Kıbrıs Sorunu’nun uluslararası platforma taşınması için ihtiyaç duyulan ortamın olgunlaştığına karar vererek 1954 yılında harekete geçti.

2.2.2.1. Yunanistan’ın Kıbrıs Sorunu’nu Uluslararası Boyuta Taşınması

Yunanistan 1954 yılına kadar Türkiye ile olan iyi ilişkilerini de göz önünde bulundurarak Kıbrıs Sorunu’nda İngiltere’yi muhatap aldı ve Türkiye’yi mümkün olduğunca konuya karıştırmamaya gayret etti. Türkiye’nin soruna resmi açıdan ilgisiz kalması Yunanistan’ın gösterdiği bu gayretleri destekleyici bir rol oynadı.⁶⁵² Yunanistan’ın İngiltere nezdindeki girişimleri İngiltere tarafından reddedilince Yunanistan Başbakanı Papagos 23 Mart 1954 tarihinde Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhaki meselesini, Birleşmiş Milletler’in Eylül ayındaki toplantısına götüreceğini ilan etti.⁶⁵³ Aslında Papagos, Kıbrıs konusundaki görüşünü bu şekilde açıklamadan bir yıl kadar önce bunun sinyallerini vermişti. Papagos’un Ocak 1953’te Paris’i ziyaretinde Le Monde Gazetesi’ne verdiği “Kıbrıs Meselesi moralman ortaya atılmış durumdadır. Eğer sonunda iki taraflı bir anlaşmaya varamazsak, hakkımızı aramak için her türlü meşru yola müracaattan çekinmeyeceğiz” şeklindeki demeci bunun kanıtıydı.⁶⁵⁴

Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 9 Ağustos 1954 tarihinde Bled İttifakı imzalandı. Yunanistan bu ittifaka vereceği zararı adeta umursamamışçasına, bir hafta sonra 16 Ağustos 1954 tarihinde Kıbrıs Sorunu’nu “Halkların eşit hakları ve self-determination prensibinin Birleşmiş Milletler’in himayesi altında Kıbrıs halkına uygulanması” isteği biçiminde BM’ye sundu.

9. Genel Kurul Toplantısı’nın 24 Eylül 1954 tarihli oturumunda gündeme alınan Kıbrıs Sorunu hakkında Genel Kurul, 17 Aralık 1954 tarihli oturumunda şu kararı aldı: “Genel Kurul, halen Kıbrıs Sorunu ile ilgili bir karar alınmasının uygun

⁶⁵¹ Ahmet C. Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs-III(1951-1959): Enosis Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik**, (Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, 1998), s. 59.

⁶⁵² Gürel, **Kıbrıs Tarihi...**, s. 85.

⁶⁵³ Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi...**, s. 50.

⁶⁵⁴ Torun, **a.g.e.**, s. 103.

olmadığını göz önünde tutarak, “Halkların eşit hakları ve self-determination’u prensibinin BM’nin himayesi altında Kıbrıs halkına uygulanması” adı altındaki maddenin daha ileri bir incelemeye tabi tutulmamasını kararlaştırmıştır.”⁶⁵⁵

Yunanistan’ın Kıbrıs Sorunu’nu BM’ye götürmesi sorunun ikinci aşamasını yani uluslararası boyuta taşınmasını sağladı. Birinci aşama diyebileceğimiz dönemde Yunan Hükümetleri sahnede görünmemeye dikkat ettiler. Buna göre Kıbrıs işi tamamıyla Yunan kamuoyunun benimsemiş olduğu bir dava olarak gösterilmek istendi. Gerek Yunanistan’da, gerekse Kıbrıs’ta zaman zaman mitingler organize edildi, Atina’da parlamento ve elçilik binaları önünde çeşitli gösteriler yapıldı. Kıbrıs Sorunu’nun ikinci aşaması ise konunun Yunan Hükümeti tarafından BM’ye götürülmesiyle başlamış oldu. Yunanistan’ın Kıbrıs Sorunu’na uluslararası bir boyut kazandırması, Türk-Yunan ilişkilerinde değilse bile, Türkiye’nin Kıbrıs Sorunu’nun gelişiminde takındığı tavırda bir değişikliğe neden olduğu ileri sürülebilir. Bu çerçevede 1955 yılı Türkiye’nin soruna ilişkin izleyeceği aktif politikanın benimsenmeye başladığı bir dönem oldu.

2.2.2.2. Londra Konferansı ve 6-7 Eylül Olayları

İngiltere, 30 Haziran 1955 tarihinde Türk ve Yunan Hükümetleri’ne gönderdiği notalarla, iki devleti “Kıbrıs da dahil olmak üzere, Doğu Akdeniz’i ilgilendiren siyasi meseleleri ve savunma meselelerini” görüşmek üzere Londra’da bir konferansa davet etti.⁶⁵⁶

29 Ağustos 1955 tarihinde ilk oturumunu yapan Londra Konferansı’nda Yunanistan temsilcisi Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos, Kıbrıs halkına self-determination hakkının tanınması gerektiği, böyle bir statünün İngiltere’nin Ada’daki stratejik çıkarlarına zafiyet getirmeyeceği, ortaya çıkacak yeni oluşumda Kıbrıs’taki “Türk azınlığa” her türlü eğitim, dinsel, ekonomik hakların verileceği, ayrıca Kıbrıs Sorunu’nun İngiltere’nin bir iç sorunu olduğu görüşünün kabul edilemeyeceği şeklinde görüşlerini öne sürdü.⁶⁵⁷

Türk Heyeti Başkanı Fatin Rüştü Zorlu ise Kıbrıs’taki mevcut statükonun değişmesi durumunda, yani İngiltere’nin Ada’dan çekilmesi halinde; tarihi, coğrafi, ekonomik, askeri ve stratejik yönlerden Türkiye açısından önemi tartışılmayacak olan

⁶⁵⁵ Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk** (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977), s. 55-56.

⁶⁵⁶ Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi...**, s. 117.

Kıbrıs'ın, eski sahibi olan Türkiye'ye verilmesi gerekeceği noktasında görüşlerini savundu. Zorlu'nun; "Türkiye, Kıbrıs'ta statükonun devamı ve korunması gerektiğine inanmaktadır. Bu bozulacaksa, Ada Türkiye'ye geri verilmelidir. Şunu da iyice bilmek gerekir ki, statüko başka ve dolaylı yollardan değiştirilmeye girişilirse, bu davranış Türkiye'nin dostluğunu zedelemekten korumak arzusuyla bağdaşmamaktadır. Türk-Yunan Dostluğu, işbirliği ve ittifakı, tüm geçmiş düşmanlıkları ortadan kaldıran Lozan Antlaşması ile gerçekleşmiş siyasi bir uzlaşmaya dayanmaktadır. Bu antlaşma, Yunanistan'ın "Megali İdea" emeline dayalı iddialarını tamamıyla terk ettiğini ima etmektedir. Bunun karşılığında, Türkiye Lozan Antlaşması ile saptanan sınırları kabul etmiştir"⁶⁵⁸ şeklindeki açıklamalarından da anlaşılacağı üzere Türkiye Kıbrıs Sorunu'nda bundan böyle taraf olduğunu ortaya koymuş oldu. Zorlu'nun Kıbrıs Sorunu nedeniyle Türkiye-Yunanistan dostluğuna zarar gelebileceği uyarısını yapması da Türkiye'nin soruna ilişkin politikasının ne denli ciddiyetle ele alındığını göstermesi bakımından dikkat çekiciydi.

6 Eylül 1955 tarihli oturumda İngiltere Dışişleri Bakanı Macmillan, Kıbrıs'a özerklik getiren bir tasarıyı öne sürdü. Ancak Türkiye, olası bir özerk yönetimin Enosisçi hareketleri cesaretlendireceği ve iki toplum arasındaki büyük farklılıklar nedeniyle tasarıyı kabul etmedi. Yunanistan da Türkiye'ye Ada yönetiminde tanıdığı haklar nedeniyle tasarıyı geri çevirdi. Böylece Londra Konferansı 7 Eylül 1955 tarihinde bir sonuca ulaşmadan dağıldı. Londra Konferansı henüz toplantı halindeyken İstanbul, İzmir ve Ankara'da meydana gelen gösterilerin kontrolden çıkarak özellikle Rumlar'ın mağaza ve işletmelerine yönelik bir şiddet eylemine dönüşmesi bir anda gündeme bomba gibi düştü. Tarihe 6-7 Eylül Olayları olarak geçen bu olaylar Türk-Yunan ilişkilerinde sarsıntıya neden oldu.

7 Eylül 1955 tarihinde hükümetin yayımladığı tebliğde olayların Kıbrıs Sorunu'nun yarattığı heyecanın, Atatürk'ün Selanik'te doğduğu eve bomba atılması olayının etkisiyle birleşmesi sonucunda meydana geldiği belirtildi. Tebliğde ayrıca gösterilerin kontrolden çıkmasının nedeni olarak "komünist tertip ve tahriklerinin" etkili olduğu vurgulandı.⁶⁵⁹ Bu tebliğin ardından 9 Eylül 1955 tarihinde yayımlanan diğer bir

⁶⁵⁷ Gazioğlu, a.g.e., s. 93-94.

⁶⁵⁸ Gazioğlu, a.g.e., s. 94-98; Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi...**, s. 141-148.

⁶⁵⁹ **Ayın Tarihi**, Sayı: 262, (Eylül 1955), s. 68; Dilek Güven , 6-7 Eylül Olayları'nın dönemin DP Hükümeti tarafından planlanıp, gizli servis ve partinin yerel teşkilatlarıyla işbirliği içerisinde, öğrenci ve gençlik dernekleri, sendikalar ve "Kıbrıs Türktür Cemiyeti" gibi devletçe yönlendirilen örgütlerin

tebliğde de hükümetin olaylardan duyduğu üzüntü dile getirilerek maddi zararların telafisi için elden gelen her fedakarlığın gösterileceği açıklandı.⁶⁶⁰

Türk Hükümeti, 6-7 Eylül Olayları'nın ardından Yunanistan'la gerilen ilişkileri yumuşatmak için büyük çaba gösterdi.⁶⁶¹ Ancak bu çabalara Yunanistan olumlu yanıt vermedi. Yunanistan Başbakanı Karamanlis Balkan Paktı Bakanlar Konseyi'nin toplanıp toplanamayacağı konusunda 17 Aralık 1955 tarihinde verdiği demeçte Balkan Paktı Daimî Konseyi'nin toplantısına katılmak için 6-7 Eylül Olayları sonucunda Yunanlıların gördükleri zararların tazmini meselesinin halledilmesinin Yunan Hükümetince kesin şart olarak düşünüldüğünü bildirdi ve bu bağlamda Türk-Yunan ilişkilerinin düzelebilmesi için şu şartları ileri sürdü:⁶⁶²

“1- Zararların tamamen ve süratle tazmini (bu hususta vergi ve kambiyo bakımından da kolaylıklar istenmektedir.)

2- Türkiye'deki Rum azınlığın âtisi hakkında teminat verilmesi.

3- 6-7 Eylül Olayları suçlarının cezalandırılması.

4- Balık avlama işi hakkında vaktiyle tespit edilmiş bulunan esaslar dairesinde bir anlaşma yapılması.”

Açıkça görüleceği üzere Türkiye'nin ortamı yatıştırıcı tavrının sulandırılarak Yunan çıkarlarının gerçekleştirilmesi için bir propaganda malzemesi yapılmasını amaçlayan bu istekler, doğal olarak Türkiye tarafından kendi içişlerine müdahale şeklinde yorumlandı ve kabul edilmedi. 6-7 Eylül Olayları ile ilgisi bulunmayan balık avı meselesinin bile burada gündeme getirilmesi Yunanistan'ın öne sürdüğü isteklerin samimiyetten uzak olduğunu göstermekteydi. Nitekim TBMM'nin 13 Şubat 1956 tarihli oturumunda Rize Milletvekili Kemal Balta'nın sözlü soru önergesini yanıtlayan Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Türk Hükümeti'nin, ölçsüz Yunan istekleri karşısındaki tepkisini ilk ağızdan ortaya koydu. Köprülü, Türkiye'nin içişlerine müdahale anlamına gelen Yunan tekliflerinin, aynı zamanda Türkiye'yi uluslararası

katkısıyla uygulandığını ileri sürmektedir. Yine Güven'e göre; 6-7 Eylül Olayları, salt Kıbrıs Sorunu'na bağlanarak yorumlanamaz. Ona göre 6-7 Eylül Olayları, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri'nin ulus-devlet kurmak için gerçekleştirdikleri etnik-dini homojenleştirme politikasının bir adımı olarak değerlendirilmelidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**. Çeviren: Bahar Şahin (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005).

⁶⁶⁰ **Ayın Tarihi**, Sayı: 262, (Eylül 1955), s. 269; olaylar nedeniyle meydana gelen zararın tazmin edilmesi ve devletin yaptığı tazminat ve ödemeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Güven, **a.g.e.**, s. 40-50.

⁶⁶¹ Bkz. Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi...**, s. 168-174.

⁶⁶² **Ayın Tarihi**, Sayı: 265, (Aralık 1955), s. 55-57.

platformda sıkıştırılmayı amaçladığını söyleyerek bu isteklerin dile getirilmesinin bile kabul edilemeyeceğini vurguladı.⁶⁶³

Türkiye, Yunanistan'ın isteklerine tepki göstermekle birlikte Kıbrıs Sorunu'nda takındığı tavırda da yumuşama sinyalleri veriyordu. Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'nün 24 Ocak 1956'da Anadolu Ajansı'na verdiği demeç, Türkiye'nin katı bir şekilde savunduğu statükonun korunması politikasında bir yumuşamaya yöneldiği şeklinde yorumlandı. İngiltere'nin önerdiği muhtariyet fikrinin ilke olarak kabul edilebileceğinin altının çizildiği demeçte Köprülü, bu muhtariyetin Ada'daki Türklerin haklarının korunmasını, tedhiş eylemlerinin sona erdirilmesini gerektirdiğini söyleyerek, muhtariyetin, self-determinationun alt yapısını hazırlayacak bir organizasyon olarak da kesinlikle görülemeyeceğini vurguladı.⁶⁶⁴

Türkiye'de bir yandan muhtariyete ilke bazında “göz kırılırken”, Ada'nın taksimi fikri de içten içe filizleniyordu. Manisa Milletvekili Hikmet Bayur'un 25 Şubat 1956 tarihindeki sözleri, Taksim düşüncesinin TBMM'de gündeme getirilmesi bakımından dikkat çekiciydi. Bayur şöyle diyordu: “Hepimiz Kıbrıs'ın akıbeti ne olacak diye düşünüyoruz. Bu akıbet görülmeye başlamıştır(...) Bugün İngiltere, Rumlara size şu ve şu hakları veriyorum diyor. Kabul etmiyorlar. Günün birinde kabul edecekler ve ondan sonra daha çoğunu isteyecekler, nihayet bağımsızlığa gidecekler ve bağımsızlıktan sonra isterlerse Yunanistan'la birleşeceklerdir. Seyir böyledir(...) Biz artık büsbütün başka bir yol tutmalıyız. Hindistan ile Pakistan aynı yarımadaı aralarında nasıl taksim etmişlerse biz de Kıbrıs'ı o şekilde ikiye ayırmalıyız. Bize bakan kısımlar bize ait olmalı, diğer taraf da Rumlarda kalmalıdır. Bunun propagandasını şimdiden yapmalı ve uluslararası toplantılarda bu tezimizi ileri sürmeliyiz.”⁶⁶⁵

2.2.2.3. Türkiye'nin Taksim Tezi ve İnisiyatifi Ele Alma Çabaları

Türk Hükümeti her ne kadar muhtariyet yönünde ılımlı mesajlar verse de gerçekte Türk resmi çevrelerince bu fikir kabul edilebilir bulunmadı. Türkiye'nin muhtariyet fikrinden kaynaklanan temel çekincesi Ada'nın self-determination aracılığıyla Yunanistan'a kalmasının yolunun açılacağıydı. Türkiye'nin olumsuz tavrı İngiltere'nin yoğun bir diplomatik baskı yapmasına neden oldu. Ancak bu baskılar

⁶⁶³ TBMMZC, Devre 10, Cilt 10, 13-2-1956, s. 167-169.

⁶⁶⁴ *Ayn Tarihi*, Sayı: 266, (Ocak 1956), s. 63-64.

⁶⁶⁵ TBMMZC, Devre 10, Cilt 10, 25-2-1956, s. 720.

Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu'na ilişkin 1956 yılı başlarında sergilediği yumuşak tavırdan sert bir dönüşe neden oldu. Başbakan Adnan Menderes 2 Temmuz 1956 tarihinde İngiliz Daily Telegraph Gazetesi Muhabiri A. Mann'a verdiği demeçte, "Kıbrıs'ın istikbali ile ilgili bir İngiliz planını kabul etmek veya reddetmek hususunda bir teklifle karşılaşmadık, fakat İngiliz dostlarımızla bazı müzakerelerde bulunduğumuz doğrudur. Bu müzakereler sırasında görüşümüzü tabii olarak açıkladık. Ada için bugünkü meşruti statükodan daha iyi hal çaresi bulunamayacağına inandığımızdan, Kıbrıs'ın istiklaline dair hiçbir Türk planı teklif etmedik.

Türk ve Yunanlı bütün Kıbrıslılar Ada'da iyi ve müsavi muamele görmektedir. Bundan dolayı şikayete mahal yoktur. 1923 Lozan Antlaşması ile tesbit edilmiş olan sistemin, Kıbrısa dair hükümlerini tadile hiçbir sebep görmüyoruz. Kıbrıs'ın hakimiyetiyle ilgili herhangi bir değişikliği Türkiye'nin münferid bir hadise olarak kabul edemeyeceği aşikardır. Böyle bir tadilat, azınlık meselelerinin pek yaygın olduğu bir bölgeyi içine alan Lozan Antlaşmaları'nın yeniden ele alınmasını gerektirir. Yunan Hükümeti kışkırtıcı faaliyetlerde bulunurken Kuzey Atlantik Paktı teşkilatının istikbalini, Balkan ittifakını, İngiltere ve Türkiye ile münasebetlerini zedelemekte beis görmemiştir. Bugünkü davranışı ise bir düşmanlık gösterisi olarak vasıflandırılabilir"⁶⁶⁶ diyerek "self-determination veya Ada'nın Yunanistan'a ilhakı ihtimali asla düşünülemez" olduğunu vurguladı. Adnan Menderes Türkiye'nin, statükonun esas alındığı bir düşünceyi muhafaza ettiğini açıkladı. Verilen demeçte ortaya konan önemli bir tesbitte Yunanistan'ın asıl sorumlu olduğuydu. Konuşmada ayrıca Lozan statükosunun kısmen dahi değiştirilmesinin diğer karışık sorunları da tartışmaya açmayı gerektireceği vurgulanarak Yunanistan'a adeta "aba altından sopa gösterilmiş" oluyordu.

İngiltere Başbakanı Eden, 12 Temmuz 1956 tarihinde İngiliz Parlamentosu'nda konuşarak Lord Radcliff'in Kıbrıs'ta özerk yönetim uygulanmasına geçilebilmesi için bir anayasa taslağı hazırlamak üzere görevlendirildiğini belirtti.⁶⁶⁷ 5 aylık bir çalışmanın ardından 19 Aralık 1956 tarihinde Radcliff Anayasa taslağı İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd tarafından açıklandı. Lennox Boyd, yaptığı açıklamada ilk kez resmen Ada'daki Türk toplumunun da Rum toplumundan ayrı olarak self-determination

⁶⁶⁶ Torun, **a.g.e.**, s. 169-170.

⁶⁶⁷ Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 192.

hakkına sahip olduğunu ve bu yüzden self-determinationun sonuçlarından biri olabilecek olan Ada'nın taksimi olasılığının da kabul edilmesi gerektiğini söyledi.⁶⁶⁸

Lennox Boyd'un bu konuşmasının ardından TBMM'nin 28 Aralık 1956 tarihli oturumunda Başbakan Adnan Menderes Türkiye'nin taksim tezini resmi olarak ilan etti. "Taksim meselesi hiçbir zaman nazardan uzak tutulacak bir keyfiyet değildir. Türk Hükümeti taksim meselesini şayanı iltifat bir teklif olarak telakki etmektedir. Ada'nın taksiminde büyük bir fedakarlık olmak üzere ve nihai olarak kabul edeceğimiz cihet şudur: Ada'nın taksimi meselesinde 120 bin nüfusumuzu yâdellere tevdi edemeyiz ve orada 25 milyonun emniyetine nighban olan bir kara parçasında ileri karakolumuzun mevcut bulunmasını zaruri görmekteyiz(...) Biz Ada'nın taksimine taraftarız. Taksime yalnız taraftar değiliz. Bundan daha aleyhimize bir solüsyon kabili tatbik değildir. Kimse, Ada'yı taksim etmekten başka bir solüsyona Türkiye'yi icbar etmeyi aklından bile geçiremez."⁶⁶⁹

1957 yılı Türkiye'nin "Taksim Tezi" ni yerleştirmeye çalıştığı bir yıl oldu. Bununla birlikte Yunanistan da boş durmadı ve Kıbrıs Sorunu'nu 1957 yılı içerisinde iki kez BM gündemine taşıdı. İlk olarak BM'nin 11. Genel Kurul Toplantısı'nda gündeme getirilen Kıbrıs Sorunu, 18 Şubat 1957 tarihli oturumda tartışmaya açıldı. Yunanistan'ın, "Kıbrıs halkına" self-determination hakkının tanınması yönündeki temel isteği kabul edilmedi. Birbirinden farklı beş karar tasarısının gündeme geldiği toplantılarda devletler arasında belirgin görüş ayrılıkları açığa vurulmuş olmakla birlikte bu toplantıların, olayların Türk tezi -taksim tezi- lehine gelişmesine önyak olduğu söylenebilir.⁶⁷⁰ Toplantılar sonunda Hindistan'ın sunduğu karar tasarısı kabul edildi. Buna göre: "Genel Kurul, Kıbrıs Sorunu'nu inceledikten sonra, bu sorunun çözümünün bir barış ve ifade serbestisi ortamının bulunmasını gerektirdiği kanısına vararak, Birleşmiş Milletler Şartı'nın prensip ve amaçlarına uygun olarak, barışçı, demokratik ve adil bir çözümün bulunması samimi arzusunu ifade eder ve bu amaca yönelmiş görüşmelerin başlamasını ve devam etmesini ümit eder."⁶⁷¹

Görüldüğü üzere alınan karar Yunanistan'ın öne sürdüğü self-determination fikrine hiçbir atıfta bulunmamıştır. Bunun aksine Türkiye'nin ve Türk toplumunun taraf

⁶⁶⁸ Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi...**, s. 277; Gürel, **Kıbrıs Tarihi...**, s. 123.

⁶⁶⁹ **TBMMZC**, Devre 10, Cilt 15, 28-12-1956, s. 352-353.

⁶⁷⁰ Toluner, **a.g.e.**, s. 58.

⁶⁷¹ Toluner, **a.g.e.**, s. 60-61.

olma sıfatının toplantıda çoğunluk olarak kabul görmesi Türkiye açısından önemli bir kazanım oldu.

Bu sonuca rağmen Yunanistan BM'nin 12. Genel Kurul Toplantısı'nda Kıbrıs Sorunu'nu yeniden gündeme getirerek Kıbrıs'ta self-determinationun kabul edilmesi yönündeki isteğini tekrarladı. 14 Aralık 1957 tarihinde oylanan karar tasarısıyla "Kıbrıs halkına" self-determination hakkının tanınması kabul edildi; ancak bu karar 2/3 çoğunlukla alınmadığı için BM Genel Kurul Kararı niteliği kazanmadı. Her ne kadar karar niteliği kazanmasa da meydana çıkan durum Türkiye'nin taksim tezine bir darbe anlamına gelmekteydi.⁶⁷²

2.2.2.4. Kıbrıs Sorunu'nun Çözümü ve Türk-Yunan İlişkilerinin Yumuşaması

Yunanistan'ın self-determination talebinde diretmesi, Türkiye'nin ise buna karşı çıkmanın ötesinde Ada'nın taksimi tezini öne sürmesi İngiltere'yi harekete geçirdi. İngiltere'nin, Kıbrıs Sorunu'nda Türkiye ve Yunanistan'ı tatmin etmek ve her iki ülkeyi de Ada'nın yönetiminde söz sahibi kılmak yönündeki düşüncesi paralelinde yaptığı çalışmalar sonucunda Macmillan Planı denen İngiliz Planı 19 Haziran 1958 tarihinde açıklandı. Bu planın genel esasları şöyleydi:⁶⁷³

"1- Kıbrıs, İngiltere'nin egemenliği altında kalmakla beraber, Ada'nın idaresine İngiltere ile birlikte, Türkiye ve Yunanistan da katılacaklar ve bunun için de Ada Valisi nezdine birer temsilci yollayacaklardı.

2- Kıbrıs'ta 7 yıl süre ile bir muhtariyet rejimi uygulanacak ve bu muhtariyet idaresinde Dışişleri, Savunma ve İç Güvenlik yetkileri Vali'ye ait olmakla beraber, Vali, bu yetkilerini Türk ve Yunan temsilcilerine danışarak kullanacaktı.

3- Türk ve Yunan temsilcileri, fark gözetici saydıkları her yasama faaliyetini tarafsız bir mahkeme önüne götürmeye yetkili olacaklardı.

4- Her cemaatin birer temsilciler meclisi olacak ve bu meclisler münhasıran o cemaati ilgilendiren işlerde en yüksek yasama otoritesini teşkil edecekti.

5- Özellikle cemaatleri ilgilendiren meselelerin dışında kalan ve Ada'nın genel iç idaresiyle ilgili işler, Vali'nin başkanlığında ve Türk ve Yunan Hükümetleri'nin

⁶⁷² BM'nin 12. Genel Kurul Toplantısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Toluner, **a.g.e.**, s. 61-63.

⁶⁷³ Bkz. Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi...**, s. 460-461.

temsilcileriyle, dördü Rum, ikisi Kıbrıslı Türk olmak üzere Temsilciler Meclislerince seçilmiş altı bakandan meydana gelen bir konsey tarafından yürütülecekti.

6- Kıbrıslı Türkler ve Rumlar, İngiliz uyruğu ile beraber, Türk ve Yunan uyrukluğuna da sahip olabileceklerdi.”

İngiltere'nin “Ortaklık Planı” dediği bu plan Yunanistan ve Türkiye tarafından kabul edilmedi. Yunanistan temelde Ada'nın geleceği açısından tek taraflı bir self-determination prensibinin kabul edilmemiş olması ve Ada'nın yönetimine Türkiye'nin de katılması gerekçeleriyle plana karşı çıktı. Türkiye'nin Macmillan Planı'na karşı çıkmasının temel nedeni ise, bu planın taksimi göz önünde bulundurmaması idi.⁶⁷⁴ Tepkiler üzerine bu plan 15 Ağustos 1958 tarihinde revize edildi; ancak Yunanistan'ın tepkisi üzerine bundan da bir sonuç alınmadı. Böylece Macmillan Planı gereği gibi uygulanamadı. Ancak Şubat 1959'da imzalanacak olan Kıbrıs antlaşmalarının dayanağını ve esaslarını teşkil etti.⁶⁷⁵

Bu sıralarda Yunanistan, Kıbrıs Sorunu'nu yeniden BM'ye götürdü. Toplantılar sonucunda yeni bir durum ortaya çıkmadı. Bununla birlikte toplantıların ardından Türkiye ve Yunanistan arasında başlayan yakınlaşma işaretleri Kıbrıs Sorunu'nun çözümü yönünde iki ülke arasında sağlıklı bir diyalog ortamının kurulmasına da etki yaptı. 5 Aralık 1958 tarihinde İngiliz Büyükelçisi Dixon, Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları Fatin Rüştü Zorlu ve Averof'u bir araya getirdi. İki bakan bu üçlü görüşmelerin ardından sorunun çözümü için birlikte çaba göstereceklerini bildirdiler.⁶⁷⁶ Bu iyi niyet mesajının ardından NATO Bakanlar Konseyi toplantısından sonra 18 Aralık 1958 tarihinde İngiltere, Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanları, Kıbrıs Sorunu konusunda diplomatik kanaldan yeni temaslar yapılacağını kararlaştırdılar. Açıklanan karar Kıbrıs Sorunu'nda taraflar arasında uzlaşmaya dayalı bir antlaşmanın ilk somut adımlarını oluşturdu. Nitekim Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu 20 Aralık 1958 tarihinde verdiği “müsait bir iklim teessüs etmek üzeredir(...) muhakkak ki bugünkü atmosfer şimdiye kadar elde edilen iklimlerin en iyisidir” şeklindeki demeci ve bunun ardından Yunanistan Dışişleri Bakanı Averof'un 25 Aralık 1958 tarihinde verdiği “Türkiye ile aramızdaki buzları kırdık. Türk-Yunan ilişkilerinde hasıl olan mülayim ve

⁶⁷⁴ Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi...**, s. 461-463.

⁶⁷⁵ Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 400.

⁶⁷⁶ Gürel, **Kıbrıs Tarihi...**, s. 149-150.

müsait hava istikbal için iyi bir işaret teşkil etmektedir” şeklindeki demeci Türkiye ile Yunanistan arasında oluşan diyalog ortamının en açık göstergesiydi.⁶⁷⁷

Ocak 1959’da yapılan ön görüşmelerin ardından 5 Şubat 1959 tarihinde Zürih’te başlayan Türkiye-Yunanistan görüşmeleri 11 Şubat 1959 tarihinde Zürih Antlaşması ile sonuçlandı. Zürih Antlaşması, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Temel Yapısı ile İlgili Antlaşma; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasındaki İttifak Antlaşması; Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan, Birleşik Krallık ve Türkiye arasındaki Garanti Antlaşması’ndan oluşuyordu.⁶⁷⁸

Garanti Antlaşması ile, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü, güvenliğini ve anayasanın temel hükümlerinin gereklerini garanti ediyorlardı. Bu unsurlar çiğnenecek olursa Yunanistan, Türkiye ve İngiltere birbirlerine danışacaklar; fakat uyumlu hareket etme olanağı bulamazlarsa tek başlarına müdahale hakkına da sahip olacaklardı.

İttifak Antlaşması ile Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan’ın ortak savunmaları için birbirleriyle işbirliği yapmalarını öngörmektedir.

Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Temel Yapısı ile İlgili Antlaşma ise, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin yasama, yürütme ve yargı faaliyetleri ile diğer kurumsal yapısını düzenlemekteydi.

Zürih Antlaşması Türkiye ve Yunanistan arasında yapılmıştı. Dolayısıyla İngiltere’nin, Kıbrıs Rum ve Türk Toplumlarının da onaylarının alınması gerekiyordu. Bu amaçla taraflar arasında Londra’da gerçekleştirilen görüşmelerin ardından tüm tarafların onaylaması sonucu 19 Şubat 1959 tarihinde Londra Antlaşması imzalandı. Kıbrıs üzerinde İngiltere’nin egemenliğinin devri ve imzalanan antlaşmaların yürürlüğe girmesi için yapılan çalışmalar 16 Ağustos 1960 tarihinde bitirilerek bu tarihte Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş oldu.

Kıbrıs Sorunu’nun Türkiye ile Yunanistan arasında uluslararası bir uzlaşma sonucunda çözüme kavuşturulması, özellikle 1954 sonrasında gittikçe gerilen Türk-Yunan ilişkilerindeki normalleşmeye kaynaklık etmesi bakımından da önemli oldu.

⁶⁷⁷ Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi...**, s. 508-509.

⁶⁷⁸ Zürih Antlaşmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Toluner, **a.g.e.**, s. 73-96; Gürel, **Kıbrıs Tarihi...**, s. 158-160.

2.3. Türkiye-Romanya İlişkileri

2. Dünya Savaşı'nın ardından Romanya'nın Sovyetler Birliği'nin nüfûzuna girmesi ve Türkiye'nin de Sovyetler Birliği'ni öncelikli tehdit olarak algılaması Türk-Romen ilişkilerinde siyasal anlamda soğuk rüzgarların esmesine neden oldu. Bu tarihten sonra iki ülke diplomatik ilişkileri dış gelişmelerin etkisinde kaldı ve iki ülke arasında sınırlı bir ticaret hacmi ekseninde, ilişkiler yürütülmeye çalışıldı. Bu çerçevede Türkiye ile Romanya arasındaki ekonomik ilişkiler siyasal alandaki gelişmelerle paralel bir seyir izledi. Şöyle ki 2. Dünya Savaşı'nın hemen başlarında Almanya'nın denetimine giren Romanya ile Türkiye arasında her yıl yenilenen ticaret antlaşmalarının verdiği canlılıkla belli bir ekonomik ilişki vardı. Ancak savaşın bitmesi ve "Yüzde Anlaşması" na uygun olarak Romanya'da Sovyet nüfûzunun egemen olmasıyla birlikte Türkiye ile Romanya arasında gerek diplomatik, gerekse ekonomik anlamda hissedilir bir soğukluk oluştu. Bu durumu istatistiklerde de görmek mümkündür.

1948 yılında Türkiye'nin Romanya'dan yaptığı ithalat 3.616.000 dolar ve toplam ithalat içindeki payı %1.3 idi. Bu yıldan itibaren sürekli azalan ticaret sonucunda 1950-1954 yılları arasında %0 ile %0.2 arasında değişen ve yok denecek kadar az olan bir ithalat gerçekleştirildi.⁶⁷⁹

Aynı yıllardaki ihracat rakamları da ithalata benzer bir tablo çiziyordu. 1948 yılında Türkiye'nin Romanya'ya yaptığı ihracat 1.244.000 dolar ve toplam ihracat içindeki payı %0.6 iken 1950-1954 yılları arasında %0.1-%0.2 oranlarında bir ihracat gerçekleştirildi.⁶⁸⁰

Türkiye ile Romanya arasında 5 Nisan 1954 tarihinde Ankara'da Ticaret ve Ödeme Antlaşması imzalandı.⁶⁸¹ Bu antlaşmaya göre her iki ülke birbirlerine ürün bazında tanıdıkları kontenjanlar dahilinde ticaret yapabilecekti. Antlaşmayla birlikte Türkiye'nin Romanya'ya ağırlıklı olarak canlı hayvan, fındık, pamuk, yağlı tohumlar, palamut, zeytin, yumurta, taze ve tuzlu balık satması; Romanya'nın ise Türkiye'ye ağırlıklı olarak odun kömürü, çimento, pamuklu ürünler, cam ürünleri, petrol ürünleri ve makine parçaları satması öngörülmüştü. Ticaret antlaşmasının iki ülke ticari ilişkilerine olumlu bir etkisi oldu. Zira 1954 yılında Türkiye'nin Romanya'ya yaptığı ihracat 6.229.000 dolar ve toplam ihracat içindeki payı %1.9, 1955 yılında 4.238.000 dolar ve

⁶⁷⁹ İstatistik Göstergeler(1923-2002), s. 435.

⁶⁸⁰ İstatistik Göstergeler(1923-2002), s. 429.

⁶⁸¹ Düstur, 3. Tertip, Cilt 36, s. 227-240.

%1.4 olarak gerçekleşti.⁶⁸² 1954 yılında Türkiye'nin Romanya'dan ithalatı ise 3.844.000 dolar ve toplam ithalat içindeki payı %0.8 iken 1955 yılında 8.124.000 dolar ve %1.6 olarak gerçekleşti.⁶⁸³

2. Dünya Savaşı'nın ardından Romanya'nın Doğu Bloku'nda yer alması, Türkiye'nin ise Batı Bloku'nda yer alması iki ülke arasındaki ilişkilerin sınırlı bir ticaret hacminin ötesine geçememesinde büyük bir etken oldu. Bu çerçevede Türkiye, Romanya'ya ideolojik anlamda şüpheyile bakmaya başladı.⁶⁸⁴ Çeşitli tarihlerde çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararları ile komünist propaganda yaptığı düşünülen Romanya menşeli yayınların Türkiye'ye sokulmasının yasaklanması bunun en açık göstergesi oldu.

Genel olarak değerlendirmek gerekirse 2. Dünya Savaşı'na kadar samimi bir görüntü çizen Türkiye-Romanya ilişkileri, savaşın neden olduğu sarsıntı nedeniyle hızla bozuldu. Savaş sonrasında iki ülkenin birbirinden farklı uluslararası organizasyonlar içinde yer alması ise Türkiye ile Romanya'yı birbirinden iyice uzaklaştırdı. Böylece ortaya çıkan durum iki ülkenin 1945 sonrasındaki ilişkilerinde ana belirleyici etken oldu.

2.4. Türkiye-Yugoslavya İlişkileri

Türkiye-Yugoslavya ilişkileri 2. Dünya Savaşı'ndan önce oldukça iyi bir durumdaydı. Ancak 2. Dünya Savaşı bu iyi ilişkileri kesintiye uğrattı. Yugoslavya'nın Almanya'nın işgaline uğraması, kesintinin temel nedenini oluşturdu. Alman işgaline karşı direnişe geçen Yugoslavya, Tito önderliğinde mücadelesini başarıya ulaştırdı. Tito, 2. Dünya Savaşı'nın ardından milliyetçi çizgileri belirgin bir komünist yönetim kurdu. Dönem dönem çatışma noktaları ortaya çıkmışsa da Tito'nun kurduğu yönetim Sovyetler Birliği'nden destek gördü. Bununla birlikte Yugoslavya'nın 1948 yılında Kominform'dan çıkarılması O'nu Batı Bloku'na yakınlaştırdı. Böylece 1949 yılında kurulan NATO'ya girmek için büyük çaba harcayan ve SSCB'nin baskısından

⁶⁸² İstatistik Göstergeler(1923-2002), s. 429.

⁶⁸³ İstatistik Göstergeler(1923-2002), s. 435.

⁶⁸⁴ BCA, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 127.91..13, Dosya: 52-242, Kara No: 3/14103, Tarih: 20-12-1951.

kurtulmak isteyen Türkiye ile SSCB'den hızla uzaklaşarak Batı'ya yaklaşan Yugoslavya'nın yolları uzun yıllar sonra yeniden keşişti.⁶⁸⁵

Özellikle 1952 yılında iki ülke arasında ticaretin geliştirilmesi amacıyla başlatılan görüşmeler Türkiye ile Yugoslavya'nın yakınlaşma adımları olarak dikkati çekti. Yapılan uzun temasların ardından 26 Şubat 1953 tarihinde "Ticaret ve Ödeme Antlaşması",⁶⁸⁶ "Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi"⁶⁸⁷ ve buğday satışı düzenleyen bir protokol⁶⁸⁸ imzalandı. Bu antlaşmalarla birlikte Türkiye, Yugoslavya'dan kereste, kağıt, pamuk ipliği, çimento, cam, alüminyum, çinko, kurşun ithal ederken; Yugoslavya'ya büyük miktarda buğday, pamuk, yağlı tohumlar, manganez ve hurda demir ihraç edecekti. İki ülke arasındaki ticareti düzenleyen ve uygulanacak ithalat ve ihracat rejimlerini belirleyen bu antlaşmaların, ekonomik katkısıyla birlikte siyasi ilişkilere de olumlu bir etkisi oldu. Nitekim Yugoslavya Ticaret Heyeti Başkanı Stane Pavliç'in "şüphe yok ki, bu anlaşmalar son defa imzalanmış olan üçlü dostluk ve işbirliği antlaşmasıyla kendini göstermiş bulunan karşılıklı yakınlaşmanın bir neticesidir"⁶⁸⁹ şeklindeki sözleri bu noktaya vurgu yapıyordu. Ticaret antlaşmalarının imzalanmasından iki gün sonra Ankara'da Türkiye-Yunanistan ve Yugoslavya arasında 28 Şubat 1953 tarihli dostluk antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla birlikte Türkiye-Yugoslavya ilişkileri uluslararası gelişmelerin ekseninde bir görüntü kazandı. Bu tarihten itibaren iki ülke arasında Yugoslavya'daki Türk mallarının tasfiyesi meselesi bir kenara bırakılırsa ilişkileri yönlendiren temel etken Balkan İttifakı oldu.

Üçlü Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Türkiye-Yugoslavya ilişkileri daha samimi bir yapıya büründü. İki ülke arasında 16 Nisan 1953 tarihinde hava ulaştırmalarını düzenleyen bir antlaşmanın imzalanmasının⁶⁹⁰ ardından 13 Nisan 1954 tarihinde Yugoslavya Dışişleri Bakanı Mareşal Tito Ankara'yı ziyaret etti.⁶⁹¹ Bu ziyaret çerçevesinde yapılan görüşmelerde Türkiye-Yugoslavya ilişkilerinin samimiliği

⁶⁸⁵ Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'nun 20 Ağustos 1952 tarihinde verdiği "Her iki memleket arasındaki münasebetlerin iyi bir surette gelişmesi bilhassa dünya vaziyetinin aldığı duruma tabi olmuştur. Filhakika bu gelişmede, her iki memleketin istikballerinin emniyetini tazammun eden müşterek menfaatlerin büyük yeri olmuştur" şeklindeki demeci, Türkiye ile Yugoslavya'nın yakınlaşmasında uluslararası arenadaki değişmelerin etkisini ortaya koyması bakımından dikkat çekiciydi. Bkz. **Cumhuriyet**, Sayı no: 10079, (21 Ağustos 1952), s. 6.

⁶⁸⁶ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 34, s. 1626-1646.

⁶⁸⁷ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 35, s. 1754-1758.

⁶⁸⁸ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 34, s. 1647-1650.

⁶⁸⁹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 10274, (7 Mart 1953), s. 7.

⁶⁹⁰ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 35, s. 1518-1525.

⁶⁹¹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 10671, (13 Nisan 1954), s. 1.

teyit edilmekle birlikte temasların ana konusunu 28 Şubat 1953 tarihinde imzalanan Üçlü Ankara Paktı'nın geliştirilmesi oluşturdu. Yayımlanan resmi tebliğde de belirtildiği üzere Türkiye ve Yugoslavya, Üçlü Paktı bir ittifak antlaşmasına dönüştürmek noktasında karara vardılar.⁶⁹²

Türkiye-Yunanistan ve Yugoslavya arasında yapılan temasların ardından 9 Ağustos 1954 tarihinde Bled'de Balkan İttifakı imzalandı. Balkan İttifakı'nın yarattığı olumlu atmosfer içinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1 Eylül 1954 tarihinde Yugoslavya'yı ziyaret etti. Bu ziyaret de Tito'nun Nisan ayında Türkiye'ye yaptığı ziyaret paralelinde gelişti. Türk-Yugoslav dostluğunu vurgulayan konuşmalar yapıldı ve iki ülke arasındaki samimi ilişkiler teyit edildi. Bunun yanında görüşmelerin ana konusunu Balkan İttifakı ve bu ittifakın geliştirilmesi düşüncesi oluşturdu.

Tito'nun "Balkan İttifakı karşılıklı münasebetlerimizde yeni bir devir açmaktadır(...) Yugoslav Federatif Halk Cumhuriyeti milletleri ve hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan Krallığı ile her gün daha sağlam ittifak münasebetlerinin tahakkuku yolunda sarfedilen fasılasız gayretleri harici siyasetlerinin esas unsuru ve devamlı menfaati, aynı zamanda karşılıklı saygı ve iç meselelere ademi müdahale prensiplerine dayanan sağlam ve kuvvetli bir camianın kurulması yolunda da bir vasıta telakki etmektedirler"⁶⁹³ sözlerine karşılık Celal Bayar'ın Türk-Yugoslav dostluğu ve Balkan İttifakı'nın önemine "Ben Yugoslav-Türk işbirliğini, gayet münbit bir toprağa atılmış tohuma benzetiyorum. Bu toprak, asırların yoğurduğu, menfaat ve kader birliği ile hiçbir ihtilafli meselenin bulandırmadığı karşılıklı sevgi ve hürmetin feyizlendirdiği dostluk toprağıdır. Bu toprakta biten tohumun her sahada zengin dal budak salacağı, bol meyve vereceği muhakkaktır. Nitekim bu böyle olmaya da başlamıştır. Bu güzel dostluğa müşterek komşu ve dostumuz Yunanistan'ın da işbirliğinin ilavesiyle doğan Bled İttifakı(...) hayati ve devamlı ihtiyaçların neticesi olarak üç devlet arasında süratle olgunlaşan fiili bir ittifak vaziyetinin hukuki ifadesi şeklinde ortaya çıkmıştır"⁶⁹⁴ şeklinde açıklık getiren nutku, Türk-Yugoslav ilişkilerinin seyrinde Balkan gelişmelerinin ve bu çerçevede ortaya çıkarılan Balkan İttifakı'nın ne denli etkili olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekiciydi.

⁶⁹² **Cumhuriyet**, Sayı no: 10675, (17 Nisan 1954), s. 1.

⁶⁹³ **Ayn Tarihi**, Sayı: 250, (Eylül 1954), s. 93-94.

⁶⁹⁴ **Ayn Tarihi**, Sayı: 250, (Eylül 1954), s. 94.

Türkiye, Yugoslavya ile arasında oluşan yakınlaşmadan, bu ülkede mal ve mülkü kalan Türkler'in hakkının tazmin edilmesinde yararlanma yoluna gitti. Esasında Yugoslavya'daki Türkler'in 1933 yılı öncesinde el konulan mallarının tasfiyesi hakkında Türkiye ile Yugoslavya arasında 1933 yılında bir antlaşma yapılmıştı. Bu antlaşmaya göre bu tarihten sonra, Yugoslavya Hükümeti Türkler'in mallarına el koymayacağını yükümlenmişti. Ancak 2. Dünya Savaşı'nın sonunda Tito rejimi millileştirme uygulamaları başlatarak diğer yabancı tasarruflarla birlikte Türk tebaasının mallarını da devletleştirdi. Bunun üzerine Türkiye konuyu Yugoslavya nezdinde gündeme getirdi ve yapılan görüşmelerin ardından 5 Ocak 1950 tarihinde Türkiye ile Yugoslavya arasında bir protokol imzalandı. Bu protokole göre iki hükümet temsilcilerinden kurulacak bir karma komisyonun Belgrad'da toplanarak tazminat meselesinde görüş alışverişinde bulunacakları karara bağlandı. Ancak Türk tabiyetinde olanların belirlenmesinde yaşanan güçlük ve tazmin edilecek malların kıymetlerinin takdir edilmesi konuları gibi temel noktalarda uyuşmazlık ortaya çıkınca ⁶⁹⁵ görüşmeler 1950 sonlarında kesildi.

Balkan Paketi'nin yarattığı olumlu atmosferde temaslar 1953 sonlarında yeniden başladı. Yugoslavya'daki Türk mallarının tasfiyesindeki ana sorun diğer ülkelerin Yugoslavya'daki mallarının çoğunlukla büyük sanayi kuruluşlarından oluşurken, Türkler'in mallarının tarla, bahçe ve ormandan meydana gelmesi ve dolayısıyla bunların kıymet ve yer tesbitlerinin zor olmasıydı.⁶⁹⁶ Uzun görüşmelerin ardından 31 Temmuz 1954 tarihinde bir protokol yapıldı ve 13 Temmuz 1956 tarihinde de Yugoslavya'da devletleştirilen Türk mal, hak ve menfaatlerinin tazmini hakkında antlaşma imzalandı.⁶⁹⁷ Bu antlaşmaya göre Yugoslavya 3.750.000 dolarlık bir ödeme gerçekleştirecekti.

Yugoslavya'daki komünist rejimin bahsettiğimiz devletleştirme uygulamaları Türkler üzerinde ciddi bir ekonomik baskı anlamına geliyordu. Kırsal alanda tarla ve bahçelere; şehirlerde ticaret ve sanayi erbabının emlak ve işletmelerine el konulması; vergilerin azami şekilde ağırlaştırılmasının yanında aile mahremiyetine saygı gösterilmemesi ve Türk gençlerinin eğitim olanaklarından yeterince

⁶⁹⁵ **Cumhuriyet**, Sayı no: 10410, (23 Temmuz 1953), s. 7.

⁶⁹⁶ **Cumhuriyet**, Sayı no: 10686, (28 Nisan 1954), s. 7.

⁶⁹⁷ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 38, s. 1805-1811.

yararlandırılmaması Yugoslavya'daki Türkler üzerinde ağır baskı oluşturmaktaydı.⁶⁹⁸ Bu baskılar ise adeta tarihsel bir gelenek halini alan göç olgusunu gündeme getirmekte ve Türkleri, Anavatan Türkiye'ye göçe zorlamaktaydı.

Yugoslavya Hükümeti 1939-1950 yılları arasında Türkler'in Yugoslavya'dan göçüne izin vermedi. Ancak Balkan Paketi'nin imzalanmasıyla gelişen Türk-Yugoslav ilişkileri paralelinde Yugoslavya, 1953 yılından itibaren sınırlarını açtı. Sonuçta 1953 yılında 1113 kişi, 1954 yılında 9728 kişi, 1955 yılında 17.000 kişi, 1956 yılında 31.969 kişi, 1957 yılında 30.162, 1958 yılında 30.137 kişi, 1959 yılında 18.403 kişi, 1960 yılında 13.304 kişi olmak üzere toplam 151.816 kişi Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç etti.⁶⁹⁹

İstatistikleri incelediğimizde ilişkilerin iyi olduğu yıllarda nispeten sınırlı sayıda seyreden göçmen akınının Türk-Yugoslav ilişkilerinin eski sıcaklığını kaybettiği 1956, 1957 ve 1958 yıllarında hızla artış kaydetmesi Yugoslavya Hükümeti'nin Türkiye ile ilişkilerinin gidişatı doğrultusunda ülkesindeki Türkler üzerindeki baskıyı adeta bir koz olarak kullandığı izlenimini vermiştir.

2. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye ile Yugoslavya'yı birbirine yakınlaştıran etkenler aynı zamanda 1950'lerin ortalarından itibaren iki ülkeyi birbirinden uzaklaştıran unsurlar olarak dikkati çekti. Şöyle ki Yugoslavya, 1948 yılında Kominform'dan atılması sonrasında Batı'ya yaklaşırken Türkiye de Batı ülkeleri ile ittifak bağları kurmaya çalıştı. Ortak çıkar yani Batı'ya yaklaşma ve ortak tehdit yani Sovyetler Birliği ile onun uydularının saldırganlıkları, Türkiye ile Yugoslavya'yı paralel politikalar izlemeye yöneltti. Ancak 1954 yılından itibaren Yugoslavya'nın yeniden SSCB'ye "göz kırpması" Balkanlar'da Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında kurulan işbirliğinde çatlak oluşturdu. Yugoslavya'nın değişen tutumu Türkiye-Yugoslavya ilişkilerinde zayıflamaya neden oldu. Gitgide Balkan Paketi'nin da işlemez duruma sokan bu tavır değişikliğinden daha ağır olacak şekilde Türkiye-Yugoslavya ilişkilerini sarsan darbe ise Yugoslavya'nın özellikle 1957 yılında Kıbrıs Sorunu'nda izlediği davranış oldu. Yunanistan'ın Birleşmiş Milletler'in 11. Genel Kurulu'nda Kıbrıs halkına self-determination ilkesinin uygulanmasını isteyen teklifi

⁶⁹⁸ 1950-1958 yılları arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye yapılan göç hareketi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sabahaddin Zaim, "Son Yugoslav Muhacirleri Hakkında Rapor," *İÜİFM*, Cilt 19, No: 1-4, (Ekim1957-Temmuz 1958), s. 435-448.

⁶⁹⁹ Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı(1923-1961)* (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, 1962), s. 80.

Yugoslavya'nın tam desteği ile karşılandı. Balkan Paktı'na üye iki devletin diğer üye aleyhine olarak birleşmeleri Türkiye tarafından tepkiyle karşılandı. Türkiye'nin asgari beklentisi Yugoslavya'nın tarafsız kalması idi. Ancak bu mümkün olmayınca, Kıbrıs gelişmeleri ve Balkan Paktı ile ilgili gelişmeleri aynı çerçevede değerlendiren Türkiye, Yugoslavya'yı Yunanistan'ın bu pakta işlemez hale getirmek politikasına alet olmakla suçladı.⁷⁰⁰ Böylece zaten gün geçtikçe kan kaybeden Türkiye-Yugoslavya ilişkileri 2. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasındaki soğuk günlerine geri döndü.

2.5. Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

Türkiye ile Bulgaristan'ın 2. Dünya Savaşı sonrasındaki ilişkileri, 2. Dünya Savaşı'nın sonucunda ortaya çıkan uluslararası gelişmelere paralellik gösterdi. Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği'nin nüfuzuna girmesi, Türkiye'nin ise Batı ile ilişkilerini geliştirmesi iki ülke arasında uzun yıllar sıcak ilişkiler kurulmasını engelledi. H. C. Yalçın'ın Bulgaristan'daki Sovyet etkisini vurguladığı şu sözler dikkat çekiciydi; “Bulgaristan ile dost olmak için, her şeyden evvel bir Bulgaristan bulunmalıdır. Bugün biz karşımızda bir Bulgaristan görmüyoruz. Bugünkü Bulgaristan sadece bir “fiction” dan ibarettir, bir hayal ve bir gölgedir. Sovyetler Birliği'ni terkip eden sosyalist cumhuriyetlerden biri haline resmen girmemişse de, hakikatte, şahsan bizim nazarımızda, bir Sovyet aletinden başka bir şey değildir.”⁷⁰¹

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki soğukluk gün geçtikçe artıyordu. Bulgaristan'ın tarihi ihtiraslarını Sovyetler Birliği'nden aldığı destekle ön plana çıkarmasının, bu durumun oluşumunda rolü büyüktü. Nitekim Bulgaristan Başbakanı Georgief'in 20 Mayıs 1946 tarihinde söylediği “Türkler'in vaktiyle külliyeti Bulgar halkını tardettikleri Doğu Trakya'nın Türkiye tarafından muhafazası, Türk-Bulgar dostluğuna bir engeldi. Samimi bir Yunan-Bulgar dostluğu ve bir Balkan federasyonu kurulması, Yunanistan'ın Batı Trakya'yı muhafaza ettiği müddetçe imkansız olacaktır”⁷⁰² şeklindeki sözleri Bulgar isteklerinin birinci ağızdan dışa vurumuydu.

⁷⁰⁰ Türkiye-Yugoslavya ilişkilerinin zayıflamasında Kıbrıs Sorunu'nun yarattığı etki hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Güler, “Arşiv Belgeleri Işığında Türkiye-Yugoslavya İlişkilerine Düşen Gölge: Kıbrıs Meselesi'nde Yugoslavya'nın Tavrı(1957),” **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi(8-12 Aralık 2003)**, Cilt 1, Ankara: 2005, s. 761-807.

⁷⁰¹ Hüseyin Cahit Yalçın, “Türkiye Nazarında Bulgaristan,” Tanin, 5 Kasım 1945'den aktaran **Aynı Tarihi**, Sayı: 144, (Kasım 1945), s. 274-275.

⁷⁰² **Aynı Tarihi**, Sayı: 150, (Mayıs 1946), s. 165.

Bulgaristan Vatan Cephesi Hükümeti'nin Bulgar Türkleri üzerindeki sistemli baskısı⁷⁰³ Türkiye tarafından dikkatle izlendi. Nitekim 1950 yılında başlayan büyük göç hareketi Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini tamiri zor bir gerginliğe sürükledi. Aynı tarihlerde meydana gelen sınır ihlalleri de bu olumsuz atmosfere eklenince iki ülke ilişkileri gitgide soğudu.

2. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye ile Bulgaristan arasında ortaya çıkan gergin atmosferin iki ülke ekonomik ilişkilerine de yansıdığı söylenebilir. İstatistikleri incelediğimizde iki ülkenin ticaretinde elle tutulur bir hareketlilik bir yana, % 1'in altında seyreden dış ticaret rakamları bunun göstergesiydi. Buna göre Türkiye'nin Bulgaristan'a yaptığı ihracat 1947 yılında 1.173.000 dolar ve toplam ihracat içindeki payı da % 0.5 idi. 1948 yılında 883.000 dolar ve % 0.4, 1949 yılında 390.000 dolar ve % 0.2, 1950 yılında 958.000 dolar ve % 0.4 olarak gerçekleşti.⁷⁰⁴

Aynı yıllarda Türkiye'nin Bulgaristan'dan yaptığı ithalat ise, 1947 yılında 793.000 dolar ve toplam ithalat içindeki payı da % 0.3 oldu. 1948 yılında 1.326.000 dolar ve % 0.5 , 1949 yılında 380.000 dolar ve % 0.1, 1950 yılında 743.000 dolar ve % 0.3 olarak gerçekleşti.⁷⁰⁵

Türkiye'nin Bulgaristan'a 1953 yılında yaptığı ihracatın, toplam ihracat içindeki payının % 1.3'ü bulması dışında, 1960 yılına kadar iki ülkenin birbirlerinin dış ticaretlerinden aldıkları pay % 1'i geçmedi. Bu çerçevede iki ülke hükümetleri bu ticareti geliştirmek amacıyla yaptıkları görüşmeler sonucunda 23 Şubat 1955 tarihinde Ticaret ve Ödeme Antlaşması'nı imzaladılar.⁷⁰⁶ Ancak iki ülkenin karşılıklı olarak yapacakları ticareti düzenleyen bu antlaşma da, zayıf ticari ilişkileri hareketlendirmeye yetmedi.

Görüldüğü üzere Bulgaristan ile Türkiye arasında siyasi ve ekonomik anlamda soğuk ve gergin seyreden ilişkilerin özellikle 1950 yılından sonraki gelişimine damgasını vuran olay, 1950 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye başlayan ancak etkisi uzun süren göç akını oldu.

⁷⁰³ Ali Tanoğlu, "Bulgaristan Türkleri'nin Son Göç Hareketi(1950-1951)," **İÜİFM**, Cilt 14, No: 1-4, (Ekim 1952-Temmuz 1953), s. 135-136.

⁷⁰⁴ **İstatistik Göstergeler(1923-2002)**, s. 423.

⁷⁰⁵ **İstatistik Göstergeler(1923-2002)**, s. 437.

⁷⁰⁶ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 37, s.269-280.

2.5.1. Büyük Bulgaristan Göçü

2.5.1.1. Göçün Nedenleri

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki göç olgusu Berlin Antlaşması'ndan(1878) beri canlılığını koruyan bir konuydu. 18 Ekim 1925 tarihinde Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan antlaşma karşılıklı olarak iki ülke arasındaki göçlere bir düzenleme getirdi. Buna göre iki ülke, Türk ve Bulgar azınlıklarının taşınır mallarını yanlarına alarak serbest şekilde göç etmelerine engel olmayacaklardı. Bu çerçevede 2. Dünya Savaşı'nın yarattığı kesintiye kadar değişen oranlarda her yıl düzenli olarak Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç gerçekleşecekti. Ancak 2. Dünya Savaşı ve 9 Eylül 1944 tarihinde Bulgaristan'daki rejim değişikliği göçleri durdurdu. Böylece 1941-1949 yılları arasında küçük gruplar şeklinde seyreden göç hareketi, bu yıllar içinde büyük bir potansiyel göçmen birikiminin oluşmasına neden oldu.

Bulgaristan'da "Vatan Cephesi" adıyla komünist bir rejimin kurulmuş olması da Bulgaristan Türkleri'nin göç etmesini tetikledi. Şöyle ki komünist yönetimin koyduğu ağır vergiler ve çoğunluğu köylü olan Türkler'in ürünlerinin büyük bölümünün devletçe el konulmasının yanında Türk çocuklarının "Trudovak" adı verilen işçi asker taburlarında çalıştırılması Bulgaristan Türkleri üzerindeki baskıların göstergesiydi. Tüm bunlara ek olarak Bulgar hükümetinin 1946 yılında Türk azınlık okullarını devletleştirmesi ve 1949 yılından itibaren de Türkler'in tarlalarını ellerinden alıp kooperatifleştirmesi Bulgaristan'daki Türkler'in ekonomik ve kültürel anlamda uğradıkları baskının doruğunu ifade ediyordu.

Böylece Bulgaristan Türkleri korku içinde 1947 ve 1948 yılları içinde göç etmek için Sofya'daki Türkiye Büyükelçiliği ile Varna ve Filibe'deki Türk konsolosluklarına başvurular.⁷⁰⁷

SSCB'nin Balkan Yarımadası'nda 2. Dünya Savaşı sonrasında hakim kılmaya çalıştığı komünist hareket, 1948 yılında Balkanlar'da başlayan kaynaşmalar nedeniyle biraz zayıfladı. 1949 yılında Yugoslavya'nın Kominform'dan ayrılması ve Yunan İç Savaşı'nın komünistlerin yenilgisiyle sonuçlanması gelişmeleri, Balkanlar'daki olayların SSCB'nin istemediği bir yönde seyrettiğini göstermekteydi. Yunanistan ve Türkiye'nin SSCB'ye karşı kurulan NATO İttifakına girmeye çalışmaları ve

⁷⁰⁷ Bilal N. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri(1878-1985)** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986), s. 213-214.

Yugoslavya'nın da bu iki devletle dirsek temasına geçmesi SSCB tarafından kaygıyla izlendi.

Türkiye iç siyasetinde meydana gelen gelişmelerin de Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'ye göç ettirilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Demokrat Parti 1950 yılında iktidara geldiğinden itibaren Batı ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmaya çalıştı. Yeni kurulan hükümeti, kuruluş anında sıkıntıya sokmak ve ekonomik olarak yıpratmak düşüncesi de bu göç hareketinin etkenlerinden birisiydi.⁷⁰⁸

Basında çıkan bir makalede yazılan “Bulgaristan, 2. Dünya Savaşı'nın suçlularından olduğunu unutarak, efendisinin kalpağını başına, çizmesini de ayağına geçirmiş, onun verdiği nota üzerinden çalıp söylüyor(...) 250.000 kardeşimizin bir hamlede Türkiye'ye sevk edilmek istenmesinin, Türkiye Hükümeti'ni ve Türk Milleti'ni bilhassa şu sırada sıkıntılı bir vaziyete düşürmek için tertip edildiği muhakkaktır. Keza bu tertibi yapanın da bizzat Kremlin olduğunu ilaveye lüzum yoktur”⁷⁰⁹ şeklindeki satırlar göç hareketinde SSCB'nin ve Türkiye'deki siyasal gelişmelerin etkisini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Sinop Milletvekili Server Somuncuoğlu'nun 5 Ocak 1951 tarihinde TBMM'de söylediği şu sözler de Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'ye göçünün arkasında Sovyetler Birliği'nin olduğunu açıkça ortaya koymaktadır: “Türkiye-Bulgaristan meselesi gibi basit görünen hadise aslında hiç de bu kadar basit bir mesele değildir. Bu hadise Türkiye ile Bulgaristan arasında değil, içinde Türkiye'nin de bulunduğu hür milletlerle, demir perde arkasında bulunan kara anlayış arasındadır.”⁷¹⁰ Tüm bu etkenlerin yanında Oral Sander, göç kararının verilmesinde Bulgaristan'ın iç politika düşünceleri ve Bulgaristan'da yaşayan Türkler'in durumunun temel etken olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre Bulgaristan Hükümeti'nin uyguladığı kollektivizasyon hareketi ile toprakları ellerinden alınan Türkler, tarımda makineleşmenin de etkisiyle büyük oranda işsiz kalmışlardı. Bulgaristan'ın bünyesinde eritemediği bu Türk azınlığından kurtulmak istemesi 250.000 Türk'ü göç ettirmek istemesinin ana nedenini oluşturdu.⁷¹¹

⁷⁰⁸ Sander, **a.g.e.**, s. 69-71.

⁷⁰⁹ “Bulgaristan ve Hükümete Tavsiyemiz,” 15 Ağustos 1950 tarihli Anadolu'dan aktaran, **Ayın Tarihi**, Sayı: 201, (Ağustos 1950), s.64-66.

⁷¹⁰ **TBMMZC**, Devre 9, Cilt 4, 5-1-1951, s. 56.

⁷¹¹ Sander, **a.g.e.**, s. 71-72.

2.5.1.2. Göçün Başlaması ve Karşılıklı Notalar

Eylül 1949'da Bulgar Hükümeti tutum değiştirerek göç etmek isteyen Türkler'e pasaport vermeyi kolaylaştırdı.⁷¹² Bulgaristan'ın göçü kolaylaştırması karşısında Türkiye'nin temel düşüncesi ise bütçe gerçeklerini göz önünde bulundurarak Bulgaristan Türkleri'ni belli bir plan ve program içerisinde Türkiye'ye yavaş yavaş göç ettirmektir.⁷¹³

İşte tam bu sıralarda 10 Ağustos 1950 tarihli Bulgar notası Türkiye'ye verildi. Türk makamları Bulgaristan ile anlaşarak, yıllık belli kontenjanlara ve programlara göre, Bulgaristan Türkleri'ni yavaş yavaş Türkiye'ye alıp soruna köklü bir çözüm bulmayı düşünürlerken, Bulgar Hükümeti olumsuz bir tutumla soruna yaklaştı.⁷¹⁴

10 Ağustos 1950 tarihinde Bulgaristan'ın verdiği notaya göre Türkiye, 18 Ekim 1925 tarihli Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi'ne aykırı davranarak serbest göçmen olarak Türkiye'ye gelmek isteyen 250.000 Türk'e engel çıkartmakla suçlandı. Buna göre Türk makamları bu kitlelerin işlemlerini kasıtlı olarak yavaşlatmakta, Bulgaristan Türkleri'ni arasında propaganda yapmakta ve Türk azınlığını Bulgaristan'a karşı kışkırtmaktadır. Bulgar Hükümeti'nin Türkiye'ye göç etmek isteyen 250.000 Türk asıllı Bulgar vatandaşına pasaport verme işinin yakında bitirileceğinin belirtildiği notada, Türkiye'nin 250.000 kişiyi üç ay içinde göçmen olarak kabul etmesi isteniyordu.⁷¹⁵ Göçmenlerle ilgili verilen bu ilk Bulgar notasına Türk Hükümeti, Sofya Maslahatgüzarlığı aracılığıyla 28 Ağustos 1950 tarihinde cevabi notasını verdi.⁷¹⁶

Türkiye bu notada 18 Ekim 1925 tarihli İkamet Sözleşmesi'ne Türkiye'nin uymadığını ileri süren Bulgaristan'a “İkamet Mukavelesi'nin “Les parties agréent qu'il ne sera porté aucun obstacle à l'émigration volontaire des Turcs de Bulgarie et des Bulgares de Turquie” şeklinde yazılı ikinci maddesi herhangi bir iltibasa mahal bırakmayacak kadar sarih olup, bundan çıkan mana Bulgar Hükümeti'nin ona atfetmek istediğinden büsbütün başkadır: Filhakika, Bulgaristan'daki Türkler'den Türkiye'deki Bulgarlar'dan kendi istekleriyle göç edecek olanların bu arzularını tahakkuk ettirmelerine mümanaat edilmeyeceği prensibini koyan bu madde sırf toprağı terk

⁷¹² Şimşir, a.g.e., s. 217.

⁷¹³ Şimşir, a.g.e., s. 219-220.

⁷¹⁴ Şimşir, a.g.e., s. 221.

⁷¹⁵ Bilal H. Şimşir, “Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar (I)-1950 Yılı Türk-Bulgar Nota Düellosu,” **Türk Kültürü**, Sayı: 272, (Aralık 1985), s. 46.

⁷¹⁶ Notanın metni için bkz. **Ayın Tarihi**, Sayı: 201, (Ağustos 1950), s.41-46.

edilecek devlete bir vecibe tahmil eylemekte olup bu da, göçmenlere çıkış vizesi vermek, onların mülk ve mallarını diledikleri gibi tasfiye etmelerini ve tasfiye bedellerini memleket dışına çıkarmalarına engel olmamak şeklinde tezahür etmektedir. Bundan diğer tarafa göç etmek isteyenler ferdi kayıtsız, şartsız kabul etmek taahhüdünün toprağına muhaceret vuku bulacak devlet (pays d'immigration) uhdesinde tahakkuk edeceği hükmünü çıkarmaya kalkışmak iyi niyet sahibi her insanın tereddütsüz reddedeceği bir metin zorlaması yapmak olur” şeklindeki cevabıyla karşılık vererek Bulgar iddialarını çürüttü. Notada ayrıca 1944 yılından bu yana yok denecek kadar az olan göçün, bir anda büyük kitleler içinde kabul görmesinin, Bulgar Hükümeti'nin ülkesindeki Türk azınlıklarına uyguladığı baskılardan kaynaklandığı sert bir dille ifade edildi.

Türkiye, notada son Bulgar Hükümeti ile bir anlaşma yapılması için hemen görüşmelere başlanması, “meselenin iki memleket arasında dostane bir hal şekline bağlanması mümkün olmadığı takdirde Bulgaristan Türkleri'ne reva görülen gayri insani muameleleri milletlerarası kurumların tetkikine arz eylemek ıstırasında kalacağını” vurguladı.

Türkiye'nin bu yanıtına Bulgaristan Hükümeti 22 Eylül 1950 tarihinde yeni bir nota ile karşılık verdi.⁷¹⁷ Bu notada Bulgaristan, Türkiye'nin tespitlerinin gerçeği yansıtmadığını, Türkler'in Bulgaristan'da oldukça iyi bir yaşam sürdüğünü; ancak bununla birlikte bir kısım Türkler'in, dini sebepler dolayısıyla göç etmek talebinde bulunduğunu öne sürdü. Notada ayrıca Türkiye'den “1.5 milyon Yunanlı'nın kovulduğunun” ve “yüzbinlerce Ermeni'nin katledildiğinin” öne sürülerek konunun tamamen dışında iddialarda bulunulması, Bulgaristan'ın Türkiye'yi suçlayıcı ve saldırgan tavrının göstergesiydi.⁷¹⁸

Türkiye, İkinci Bulgar notasına 16 Ekim 1950 tarihinde bir nota ve ona ekli muhtıra ile cevap verdi.⁷¹⁹ Notada Bulgaristan'ın sorunun temeli konusundaki sessizliği ve kullandığı diplomatik olmayan usul protesto edildi. Notada öne çıkan bir diğer nokta da Türkiye'nin 1925 antlaşmasına uygun şekilde hareket ettiğinin belirtilmesidir. Buna göre antlaşmanın hükümleri kitle halinde ortaya çıkan bir muhacerete değil, tabii

⁷¹⁷ **Ayn Tarihi**, Sayı: 202, (Eylül 1950), s. 15-17.

⁷¹⁸ Mümtaz Faik Fenik, “ Bulgarlar'ın Yeni Bir Küstahlığı,” 24 Eylül 1950, Zafer'den aktaran, **Ayn Tarihi**, Sayı: 202, (Eylül 1950), s. 105-106.

⁷¹⁹ **Ayn Tarihi**, Sayı: 203, (Ekim 1950), s. 41-48.

muhaceret hallerine tatbik edilebilecek şekildedir. Bu nedenle de Türkiye, koşulları uyduğu sürece planlı bir şekilde göçmen kabulüne devam edecektir.

Notaya bağlı muhtırada “Bulgar Hükümeti, göçmen miktarında şu son zamanlarda görülen ani ve şaşırtıcı artışı, din tesiri yerine, müphem diğer bir amile yüklenmiş olsaydı, şüphe yok ki daha makul bir şey yapmış olurdu(...) Hakikat odur ki, eğer pek çok miktarda Bulgaristanlı Türk, nihayet muhacerete karar vermiş bulunuyorlarsa bu, hadiselerin zorundan ve kendi mevcudiyetlerine artık müsamaha edilmeyen bir memlekette, yıllardan beri uğradıkları hayat güçlüğü yüzünden, onların böyle bir mecburiyeti duymaları neticesidir” denilerek göç akınının temel nedeni ortaya konmaya çalışılmıştır.

Muhtırada Türk-Rum mübadelesinin Bulgaristan Türkleri’nin göçü ile farklılık gösterdiği ve mübadelenin tek taraflı bir uygulama olmadığı ortaya konarak Ermeniler konusundaki iddialar da reddedildi.

Türk-Bulgar ilişkileri karşılıklı notalarla gerginleşirken 24 Ekim 1950 tarihinde Türk-Bulgar sınırında Kapıkule’de iki Türk askerinin yaralanmasıyla sonuçlanan sınır çatışması⁷²⁰ gergin havayı daha da arttırdı.

Bulgaristan, Türkiye’ye gönderdiği göçmenlerin arasına vizesiz çingeneleri de karıştırıyordu. Türk Hükümeti’nin uyarılarına rağmen buna devam etmesi üzerine Türk-Bulgar sınırı 18 Eylül 1950 tarihinde kapandı.⁷²¹ Bunun üzerine Türk ve Bulgar yetkililer arasında görüşmeler yapıldı. Türk ve Bulgar yetkililer arasında yapılan temasların ardından imzalanan protokole göre çingeneler ve vize almayanlar müstesna olmak üzere göçmenlerin Türkiye’ye girmesine izin verildi.⁷²² Ancak Bulgaristan’ın 1925 antlaşmasına uymayarak vizesiz çingeneleri Türkiye’ye sokmakta ısrar etmesi üzerine Türk Hükümeti sınırın yeniden kapatılmasına 7 Ekim 1950 tarihinde karar verdi.⁷²³ Nitekim Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, “Türk aslından olmayanları Türkiye’ye sokmak isteyenler bu hareketlerinde muvaffak olamayacaklardır. Hudut ve münasebetleri ancak o zaman tabii şekline girecektir”⁷²⁴ şeklinde bir demeç vererek göç işinde yaşanan olumsuzluklardan Bulgaristan’ı sorumlu tuttu.

⁷²⁰ **Cumhuriyet**, Sayı no: 9458, (25 Ekim 1950), s. 1 ve s. 3.

⁷²¹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 9383, (20 Eylül 1950), s. 1.

⁷²² **Cumhuriyet**, Sayı no: 9384, (21 Eylül 1950), s. 1.

⁷²³ **Cumhuriyet**, Sayı no: 9401, (8 Ekim 1950), s. 1.

⁷²⁴ **Cumhuriyet**, Sayı no: 9402, (9 Ekim 1950), s. 1.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Kasım 1950 tarihinde TBMM’de yaptığı konuşmada “göçmenler meselesi hakkında Bulgaristan Hükümeti nezdinde yaptığımız teşebbüsler müspet bir netice vermediği takdirde, hükümet bu mühim ihtilafı, milletlerarası mercilere intikal ettirmek kararını şimdiden vermiş bulunmaktadır”⁷²⁵ diyerek sorunun uluslararası kuruluşlara taşıma niyetini açık bir şekilde vurguladı.

Sınırın açılması yönünde Bulgar Hükümeti’nin talebi üzerine yapılan görüşmelerin ardından 2 Aralık 1950 tarihinde iki hükümet şu noktalarda anlaştılar:

“1-Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmek isteyenler, Türk makamlarından Türk giriş vizesi almadan önce evlerini terk etmeyecekleri gibi mallarını da tasfiyeye başlamayacaklardır. Bunlara, ancak Türk giriş vizesi istihsal olunduktan sonra, Bulgar çıkış vizesi verilecektir.

2- Bulgar hudut makamlarına, Türk giriş vizesini hamil olmayanların hududu geçmelerine imkan vermemeleri hususunda gerekli emirler verilecektir.

3- Türk giriş vizesini hamil olmadıkları halde göçmenler arasına karışarak Türk topraklarına girenler bulunurlarsa, Türk hudut makamları tarafından geri çevrilecek, bu kimseler Bulgar hudut makamlarınca derhal geri alınacaklardır.

4- Evvelce Bulgaristan’dan vizesiz gelmiş olup halen Edirne’de bulunan ve çingene oldukları anlaşılan 67 ailede 360 nüfusu Bulgar hudut makamları geri alacaklardır.”⁷²⁶

Türk ve Bulgar yetkililerinin göç işinde bir uzlaşmaya vardığının sanıldığı sıralarda 9 Mart 1951 tarihinde Türkiye’nin Sofya Elçiliği Başkatibi Sadun Terem ve ailesinin Svilingrad’da Bulgar memurları tarafından aranması ve yanlarında bulunan mühürlü belgelerin açılması olayı Türkiye ile Bulgaristan arasında gerginliğe neden oldu.⁷²⁷ Olay üzerine Türkiye, Bulgaristan’a verdiği notalarla sorumluların cezalandırılmasını talep etti. Ayrıca 21 Mart 1951 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararı ile Bulgaristan Elçisi müstesna olmak üzere, Bulgaristan diplomatik temsilcilerine aynı karşılığın verilmesi kararlaştırıldı.⁷²⁸ Böylece ilişkiler iyice gerginleşirken Bulgaristan’ın sahte vizelerle Çingeneleri Türkiye’ye sokması üzerine Türk-Bulgar

⁷²⁵ Sander, **a.g.e.**, s. 78.

⁷²⁶ **Cumhuriyet**, Sayı no: 9457, (3 Aralık 1950), s. 3; Sander, **a.g.e.**, s. 78-79.

⁷²⁷ **Cumhuriyet**, Sayı no: 9556, (12 Mart 1951), s. 1 ve s. 3.

⁷²⁸ **BCA**, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 125.21..3, Dosya: 76-1861, Karar No: 3/12691, Tarih: 21-3-1951.

sınırı Türk Hükümeti tarafından 8 Kasım 1951 tarihinde yeniden kapatıldı.⁷²⁹ Bunun üzerine 14 Kasım 1951 tarihinde Bulgaristan Türkiye'ye, 17 Kasım 1951 tarihinde de Türkiye Bulgaristan'a birer nota verdiler.⁷³⁰

Bulgaristan Hükümeti Bulgar Telgraf Ajansı aracılığıyla 30 Kasım 1951 tarihinde yayımladığı bir bildiri ile Bulgaristan Türkleri'nin göçünü durdurduğunu açıkladı.⁷³¹ Kapanan sınırın açılması ise ancak 20 Şubat 1953 tarihinde mümkün oldu.⁷³²

Göçün Türk dış politikası açısından önemli bir sonucu Türkiye'nin Bulgar baskısı karşısında ABD'ye daha çok yaklaşması; bölge bakımından sonucu ise, Balkanlar'da 1947 yılından sonra başlayan soğuk savaşı hızlandırmasıdır. Bu bağlamda göçmen sorunu, Türk-Bulgar ilişkilerini de karşılıklı şüphe temeli üzerine oturttu.⁷³³

2.5.1.3. Göçmenlere Yapılan Yardımlar

10 Ağustos 1950 tarihinde Bulgaristan'ın Türkiye'ye verdiği nota çerçevesinde başlayan göç sonucunda, 154.393 kişi Türkiye'ye göç etti. Türkiye, ani başlayan göç akınına hazırlıksız yakalandı; ancak elinden gelen tüm çabayı göstermekten de geri kalmadı. Gelen göçmenler ilk aşamada kısa süreli geçici misafirhane ve köylerde barındırılmaya çalışıldı. Ayrıca Türkiye'ye geldikleri andan itibaren yerleştirildikleri yere kadar 12-15 gün süreyle devlet tarafından iâşe yardımı yapıldı.⁷³⁴

Türkiye, göçmenlere yardım konusunda⁷³⁵ ilk günlerde dağınık ve sistemsiz bir görüntü verdi. Dağınık yardım çalışmalarının organize edilmesi amacıyla Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın teşvikiyle TBMM Başkanı Refik Koraltan'ın başkanlığında "Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği" kuruldu. Bu kuruluş aracılığıyla halkın Bulgaristan Türkleri göçmenlerine yaptığı yardım önemli oldu. Yurt içinden 9.188.054 TL ve yurt dışından 252.537 TL olmak üzere 9.438.851 TL nakdî, ayrıca 5.000.000 TL civarında yiyecek, giyecek, battaniye, yatak, yakacak vs. malzeme

⁷²⁹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 9795, (9 Kasım 1951), s. 1.

⁷³⁰ **Ayin Tarihi**, Sayı: 216, (Kasım 1951), s. 53-57; **Cumhuriyet**, Sayı no : 9804, (18 Kasım 1951), s. 1 ve s. 5.

⁷³¹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 9818, (2 Aralık 1951), s. 1 ve s. 5.

⁷³² **Cumhuriyet**, Sayı no: 10260, (21 Şubat 1953), s. 1 ve s. 6.

⁷³³ Sander, **a.g.e.**, s. 81.

⁷³⁴ **TBMMZC**, Devre 9, Cilt 4, 17-1-1951, s. 231.

⁷³⁵ Göçmenlere yapılan yardımlar ve göçmenlerin iskânı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sevtap Kahya, "Basında Türk-Bulgar İlişkileri(1950-1960)" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), s. 137-173.

toplandı. Toplanan nakdî yardımlar Aydın, Eskişehir, Konya, İstanbul ve Seyhan'da 3.218 adet göçmen evi inşasında kullanıldı.⁷³⁶

Hükümetin göçmenlere yaptığı yardımlar konusunda Çanakkale Milletvekili Süreyya Endik'in sorusuna cevap veren Devlet Bakanı Muammer Alakant şunları söyledi: "Bulgaristan'dan 1950 takvim yılı başından son defa hudut kapandığı 8-11-1951 tarihine kadar 37.351 aileden 154.393 nüfus göçmen gelmiştir. Bu 37.351 aileden 32.000'i iskan edilmek için başvuruda bulunmuşlar veya iskan hakkına haiz göçmen olarak tespit edilmişlerdir. Bunlara karşılık 29.084 evin inşasına başlanmış olup bunlardan 19.293 ev tamamlanmıştır. Geriye kalan 9.791 evin de inşaatı ilerlemiş olup yılbaşına kadar tamamlanması tahmin edilmektedir.

Göçmenlerin hemen hepsi üretici duruma gelmiş bulunmaktadır. Şimdiye kadar göçmenlere 703.962 dönüm ziraat arazisi, 5.770.000 kilo tohumluk, 18.288.935 lira donatım ve işletme kredisi verilmiştir."⁷³⁷

Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'ye göç ettirilmesi konusu temelde Türk-Bulgar ilişkilerinden daha geniş bir anlamı ifade etmekteydi. Bir başka deyişle Doğu Bloku ve Batı Bloku arasındaki soğuk savaşın bir uzantısı olduğundan Türkiye, göçmenlerin yerleştirilmesi için dış yardımlardan ümitliydi. Ancak Türkiye'nin daha önceki yıllarda karşılaştığı göç hareketlerine de duyarsız kalan yabancı ülkeler aynı tavrı Bulgaristan Türkleri'nin göçünde de sürdürdü. Bu açıdan Türkiye'nin, Marshall Yardımı dışında dışarıdan bir ekonomik destek gördüğü söylenemez. Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin yerleştirilmesi için Türkiye'ye Marshall Yardımı'ndan 30.000.000 TL sağlandı. Bu çerçevede Bulgaristanlı göçmenlerin yerleştirilmesi devresine rastlayan 1951-1960 yılları arasındaki giderlerin %28'i bu kaynaktan karşılandı.⁷³⁸

3. ULUSLARARASI DENGELER KARŞISINDA BALKANLARDA İŞBİRLİĞİ: BALKAN PAKTI

3.1. Balkan Pakti'nin Kurulmasındaki Etkenler

2. Dünya Savaşı'nın ardından Balkanlar'da ortaya çıkan statüko, bölgede ideolojik temele dayalı kamplaşmaları da beraberinde getirdi. ABD'nin savaş sonu stratejilerinde Balkanlar ile daha yakından ilgilenmesi, SSCB'nin de bölgede mevcut

⁷³⁶ Tanoğlu, a.g.m., s. 147.

⁷³⁷ TBMMZC, Devre 9, Cilt 17, 17-11-1952, s. 137.

⁷³⁸ Geray, a.g.e., s. 73.

etkisini arttırma gayretleri Balkanlar'daki kamplaşmaların ana nedenini oluşturdu. Türkiye ve Yunanistan'ın 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya birlikte girmeleri ve Yugoslavya'nın da 1948 yılında Kominform'dan çıkarılması sonucu Batı'ya daha çok yaklaşması bu üç devletin ortak bir paydada buluşmasını kolaylaştırdı.

Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın uluslararası dengeler karşısında Balkanlar'da işbirliğine gitmelerindeki ana etken bu devletlerin SSCB ve onun desteklediği Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'dan algıladıkları tehditti.⁷³⁹

Türkiye açısından bakılırsa; 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana kabul edilemez Sovyet istekleri Türkiye'yi fazlasıyla rahatsız ediyordu. Ayrıca SSCB'nin Bulgaristan aracılığıyla Türkiye üzerinde oynamaya çalıştığı baskı politikası ortadaydı. Yunanistan ile zaten sıkı bir işbirliği içerisinde olan Türkiye için, Balkanlar'da SSCB'den tehdit algılayan diğer bir devlet olan Yugoslavya ile yakınlaşmaktan daha doğal bir durum düşünülemezdi.

Yugoslavya açısından bakılırsa; üç Sovyet uydusu devlet tarafından adeta kuşatılmış olan Yugoslavya 1948 yılında Kominform'dan çıkarıldıktan sonra Batı yanlısı bir siyaset izleyerek Sovyetler Birliği'nin nefretini kazandı. Bu kuşatılma korkusu ve bir saldırıya uğrama olasılığı, Yugoslavya'yı Türkiye ve Yunanistan ile işbirliğine yönlendirdi. Yugoslavya'nın Türkiye ve Yunanistan ile işbirliğine gitmesindeki itici unsurlardan birisi de İtalya ve Yugoslavya arasındaki Trieste Sorunu idi. İtalya'nın iki savaş arası dönemde olduğu gibi yeniden Balkan işlerine karışmasını istemeyen Yugoslavya Balkanlar'da kendisine destek olacak bir arayışa gitmişti. Bu desteğin de Batı'nın müttefiki durumundaki Türkiye ve Yunanistan dışında bir ülke olması da mümkün değildi.

Yunanistan açısından bakılırsa; komünist gerillaların iç savaşta özellikle Bulgaristan tarafından desteklenmesi, ayrıca Bulgaristan ve Arnavutluk'un bilinen tarihi emelleri Yunanistan'ı Balkanlar'da bir denge unsuru aramaya yöneltti. Bu dengenin de Sovyet etkisinde bulunmayan Türkiye ve Yugoslavya olması düşünüldü.

Üç devletin kendi dış politikalarının birbirleriyle yakınlaşmalarına zemin hazırlamasının yanında ABD'nin bölgeye yönelik düşünceleri de Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın işbirliğine gitmelerinde itici etki yaptı.⁷⁴⁰

⁷³⁹ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar** (2. Basım. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2001), s. 53; Sander, **a.g.e.**, s. 83-87.

⁷⁴⁰ Sander, **a.g.e.**, s.88-90

Şöyle ki üç devlet de ABD'nin yoğun askeri ve ekonomik yardımından yararlanmaktaydılar. Dolayısıyla ister istemez ABD'nin Balkanlar'a yönelik politikasının birer parçası durumundaydılar. Bu bağlamda Türkiye ve Yunanistan NATO içinde müttefikler. Yugoslavya'nın da NATO ile işbirliği sağlanırsa SSCB'ye karşı Adriyatik'ten İran'a kadar bir savunma hattı kurulmuş olacaktı. SSCB'ye karşı elde edilecek bu cephe nedeniyle ABD, Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya yaklaşmasını destekledi.

3.2. Balkan Paktı'nın Kurulması

Balkan Paktı'nın kurulması yönünde gerçekleştirilen çalışmalar ilgili devletlerce 1952 yılı içerisinde sistemli bir şekilde yürütüldü. Bununla birlikte 1952 yılından önce de Balkanlar'da bir işbirliği ortamının yaratılması doğrultusunda çeşitli girişimlerde bulunulmuştu. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında bir ittifak kurulması için ilk düşünceyi Yunanistan Başbakan Yardımcısı S. Venizelos 19 Şubat 1951 tarihinde ortaya attı.⁷⁴¹

Kominform'dan atıldıktan sonra yüzünü Batı'ya dönen Yugoslavya, Doğu Bloku'ndan algıladığı tehdit karşısında Balkanlar'da işbirliği yapmak amacıyla Yunanistan ve Türkiye'ye sıcak mesajlar veriyordu. Böylece Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında ortak savunma tedbirlerinin alınması gerekliliği Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'nun 2 Eylül 1951 tarihinde Observer Gazetesi'ne verdiği şu demeçle dile getirilmiş oldu: "Atlantik Paktı'na girmek teşebbüsünde bulunmamakla beraber Yugoslavya, Avrupa'da herhangi bir tecavüz hareketinin kendisi için bir tehlike teşkil edeceğine kanidir. Bu yüzden Yugoslavya, tecavüz vuku bulmadan Türkiye ve Yunanistan ile müşterek müdafaa tertibini nazarı itibara almaktadır."⁷⁴²

Bir temenniden öteye gitmeyen bu girişimlerin hayata geçmesi yolundaki ilk temaslar ise Yunanistan Başbakan Yardımcısı S. Venizelos'un 29 Ocak-5 Şubat 1952 tarihleri arasında Türkiye'ye yaptığı resmi ziyarette gerçekleşti. Yayımlanana ortak bildiride Türkiye ile Yunanistan arasında askeri işbirliğinin geliştirilmesine karar verilirken Yugoslavya'nın da bu işbirliğine katılması ima edildi.⁷⁴³ Bununla birlikte Balkanlar'da Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında bir askeri işbirliği yapılması

⁷⁴¹ Sander, a.g.e., s. 91.

⁷⁴² Cumhuriyet, Sayı no: 9731, (3 Eylül 1951), s. 4.

⁷⁴³ Sander, a.g.e., s. 92.

yönündeki asıl önemli adım Başbakan Adnan Menderes'in Nisan 1952'de Yunanistan'a yaptığı ziyaretle atıldı. Bu bağlamda yapılan görüşmelerde Balkanların güvenliğinin sağlanması için üç taraflı görüşmelerin yapılması amacıyla Türkiye'nin Yugoslavya nezdinde girişimde bulunması kararlaştırıldı.⁷⁴⁴

1952 yılının ortalarından itibaren artık bir Balkan Paketi imzalanması için şartların yavaş yavaş olgunlaştığı görülmekteydi. Nitekim Tito, "her iki memleket arasındaki münasebet bugün artık öyle bir dereceye vasil olmuştur ki, tahmin ediyorum Türkiye ile Yugoslavya arasında, bundan sonra sadece iktisadi ve siyasi değil, askeri mevzularda müteallik bazı tedbirlerin de alınması lazım gelecektir"⁷⁴⁵ şeklinde açıklamada bulunarak iki ülke arasındaki işbirliğinin gelecekte daha geniş açılımlara yürüyeceğini vurguluyordu.

Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında oluşturulacak işbirliği NATO tarafından dikkatle izlenmekteydi. Sonuçta bu işbirliği ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikasının bir uzantısı olacak ve NATO'nun Balkanlar'daki boşluğunun doldurulmasını sağlayacaktı. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında askeri ittifak veya buna benzer bir işbirliği yapılması özellikle ABD tarafından son derece olumlu karşılanacaktı.⁷⁴⁶ Yine bu çerçevede ABD'de Washington Star Gazetesi'nde yayımlanan makalede Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya işbirliğinin, NATO savunması içinde Batı dünyasını tam anlamıyla kuvvetlendireceğine vurgu yapılması, Balkanlar'da tasarlanan işbirliğinin NATO ittifakı içinde değerlendirileceğinin göstergesiydi.⁷⁴⁷

Aynı bağlamda NATO Orduları Başkomutan Yardımcısı Mareşal Montgomery'nin şu sözleri de dikkat çekiciydi: "Trakya'nın savunması ancak Türk-Yunan-Yugoslav ordularının aralarındaki müşterek menfaati idrak ederek yapacakları müşterek bir savunma ile kabildir. Bir Türk-Yunan-Yugoslav bloku kurulmadıkça, Trakya'nın müdafaası çok güçleşecektir."⁷⁴⁸ Açıktır ki Montgomery'nin söz ettiği Trakya sadece belirtilen coğrafi alanı kapsamıyordu. Burada söz edilen daha geniş anlamda Balkanlar ve Akdeniz'in güvenliğiydi.

⁷⁴⁴ Sander, **a.g.e.**, s. 93.

⁷⁴⁵ **Cumhuriyet**, Sayı no: 10079, (21 Ağustos 1952), s. 6.

⁷⁴⁶ "Yugoslavya'nın Siyasi Durumu," **Cumhuriyet**, Sayı no: 10083, (25 Ağustos 1952), s. 1.

⁷⁴⁷ **Cumhuriyet**, Sayı no: 10100, (14 Eylül 1952), s. 4.

⁷⁴⁸ **Cumhuriyet**, Sayı no: 10114, (28 Eylül 1952), s. 5.

Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasındaki temaslar, üç ülke askeri heyetlerinin Eylül 1952’de başlayan karşılıklı ziyaretleriyle iyice hız kazandı. Bu askeri ziyaretlerin ilki Yugoslavya askeri heyetinin 16 Eylül’de Atina’ya, hemen ardından da 23 Eylül’de Ankara’ya gelmesiydi. Türkiye’yi ziyaretinde Yugoslav Askeri Heyeti Başkanı Yakçıç’ın Anadolu Ajansı’na verdiği “Türkiye’ye yaptığımız seyahat bir dostluk ziyaretidir. Herhangi bir paktla alakalı bir ziyaret değildir”⁷⁴⁹ şeklindeki demeci her ne kadar ziyaretin amacını gizlemeye çalışsa da, bir hafta önce Yakçıç’ın Atina ziyareti sırasında Yunanistan Savunma Bakanı’nın söylediği şu sözler üç devletin askeri bir işbirliğine gitme çabalarına işaret etmekteydi: “Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasındaki sıkı askeri işbirliği Balkan cephesini öylesine kuvvetlendirmektedir ki düşman yalnız peyklerin değil, kendi esas kuvvetlerini de kullanmak zorunda kalacağı bir tecavüz hareketine cürret edemeyecektir(...) Bu vaziyette üç memleket arasında işbirliği mühim bir zaruret halini almaktadır.”⁷⁵⁰

Yugoslav askeri heyetinin ardından Yunan askeri heyeti de Kasım ayının sonlarında Belgrad’da temaslarda bulundu. Bu ziyaretin ardından 19 Aralık 1952 tarihinde de Korgeneral İsmail Hakkı Tunaboşlu başkanlığındaki Türk askeri heyeti Belgrad’a gitti. Yapılan görüşmelerde, üç ülke arasındaki askeri işbirliğinin önemi üzerinde duruldu. Karşılıklı askeri heyetlerin ziyaretleri sürerken Türkiye Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü’nün “Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında müşterek savunma paktı yapılması yönünde prensip anlaşmasına varıldığını”⁷⁵¹ açıklaması üç ülke askeri heyetleri arasındaki görüşmelerin, yerini siyasi görüşmelere bırakacağı mesajını verdi.

Bu çerçevede Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü 20 Ocak 1953 tarihinde Yugoslavya’ya gitti.⁷⁵² Balkan Paketi’nin kurulması sürecinde atılan adımların en önemlilerinden biri olan bu ziyaret sonucunda Yugoslavya’nın üçlü bir pakt imzalamayı kabul ettiğinin işaretleri ortaya çıkmıştır.⁷⁵³ Nitekim yayımlanan resmi tebliğde “sulh ve emniyetin korunması sadedinde iki memleketin müstakbel işbirliğinin şekil ve istikametine sarih bir mahiyet verilmesi lüzumu hususunda tam bir görüş birliği teessüs

⁷⁴⁹ **Ayın Tarihi**, Sayı: 226, (Eylül 1952), s. 73.

⁷⁵⁰ **Ayın Tarihi**, Sayı: 226, (Eylül 1952), s. 179.

⁷⁵¹ **Cumhuriyet**, Sayı no: 10200, (23 Aralık 1952), s. 1.

⁷⁵² **Cumhuriyet**, Sayı no: 10229, (21 Ocak 1953), s. 1.

⁷⁵³ Sander, **a.g.e.**, s. 97.

etmiştir”⁷⁵⁴ şeklinde vurgu yapılması Türkiye ve Yugoslavya’nın yazılı bir antlaşma yapılması konusunda uzlaştıklarının kanıtıydı. Yine Tito’nun “biz şimdiye kadar resmi antlaşmaların milletlerimizin hayati menfaatlerinden doğan hakiki bir işbirliği kadar mühim olmadıklarını her zaman beyan etmiş bulunuyoruz. Hayati menfaatlerimizi ve bunları maruz bulunduğu tehlikeleri müdrük olduğumuz içindir ki, işbirliğimiz hakiki ihtiyaçlara uygun olarak bugünkü milletlerarası durumla hemahenk ve memleketlerimizin kendilerine has telakkilerine muvafık bir şekilde gelişmektedir.” şeklindeki demeci ve Köprülü’nün buna karşılık olarak verdiği “Üç memleket arasındaki işbirliği mühim bir bağ teşkil edecektir. Şekillerin kıymeti haiz olduğu aşikardır. Fakat her şeyden daha mühim olanı hakikatlerden mülhem bir hal çaresine varmak iradesiyle anlayış havası içinde, realist bir şekilde ve tamamiyle müşahhas olarak aynı gayeyi ilgilendiren büyük bir eser için anlaşma ve bunun maddi hüviyetidir. Burada karşılaştığım geniş görüşlülük, müşterek zaviyeden mütalea ettiğimiz esas meselelerin bizi durumun icaplarına olduğu kadar mevcut imkanlara uyacak bir şekle ulaştıracağına beni ikna etti”⁷⁵⁵ şeklindeki demeci bu uzlaşının açıkça dile getirilmesi idi. Sonuçta Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü’nün Yugoslavya ziyareti, yeni bir Balkan Pakti’nin temelini teşkil edecek resmi teşebbüslerin ilki olarak dikkati çekti.⁷⁵⁶

25 Ocak 1953 tarihinde Belgrad’da temaslarını bitiren Köprülü, Yugoslavya’daki izlenimlerini aktarmak üzere 26 Ocak 1953 tarihinde Atina’ya gitti. Üç gün süren görüşmeler sonucunda Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında şimdiye kadar iki taraflı gerçekleştirilen toplantıların üçlü yapılması düşüncesi somut olarak ortaya çıktı.⁷⁵⁷ Ancak bunun ortaya çıkması için Yunanistan Dışişleri Bakanı’nın 3 Şubat 1953 tarihinde Yugoslavya ziyaretini beklemek gerekti. Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanopulos’un Belgrad’ı ziyareti sırasında yayınlanan resmi tebliğden de anlaşılacağı üzere bundan böyle üç devlet arasında görüşmeler yapılacaktı. Resmi tebliğde şöyle söyleniyordu: “Yunanistan, Yugoslavya ve dost Türk Hükümeti arasında cereyan eden son görüşmeler sırasında beliren müşterek görüşler neticesinde, müstakbel üç taraflı işbirliğine verilecek şekil ve veçhe daha vazih olarak belirmiştir. Bu maksatla yakında, üç memleket arasında müzakereler başlayacaktır. Bu müzakerelere askeri

⁷⁵⁴ **Ayn Tarihi**, Sayı : 230, (Ocak 1953), s. 113.

⁷⁵⁵ **Cumhuriyet**, Sayı no: 10231, (23 Ocak 1953), s. 7; **Ayn Tarihi**, Sayı: 230, (Ocak 1953), s. 110.

⁷⁵⁶ **Ayn Tarihi**, Sayı: 230, (Ocak 1953), s. 117.

⁷⁵⁷ **TBMMZC**, Devre 9, Cilt 20, 23-2-1953, s. 825; **Ayn Tarihi**, Sayı: 230, (Ocak 1953), s. 120.

mahiyette görüşmeler de dahil olacaktır.”⁷⁵⁸ Böylece şubat ayının ortalarında Ankara’da üç ülke askeri heyetleri çalışmalar yaparken, Atina’da da siyasi görüşmeler gerçekleştirildi. Çalışmalar sonucunda 25 Şubat 1953 tarihinde parafe edilen Balkan Paktı, 28 Şubat 1953 tarihinde Ankara’da imzalandı.

3.3. Balkan Paktı’nın İçeriği

Resmi adı “Türkiye Cumhuriyet ile Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması”⁷⁵⁹ olan Balkan Paktı 10 maddeden oluşmaktaydı.

Antlaşmanın 1. maddesine göre; “Bağıtlı taraflar, aralarında sürekli biçimde işbirliği yapılmasını sağlamak amacıyla, ortak çıkarlarını ilgilendiren bütün sorunlar üzerinde danışmalarda bulunacaklardır.” Bu madde ile antlaşmaya taraf devletlerin özellikle uluslararası alanda koordineli çalışmalar yürütmelerinin yolu açılıyordu.

Balkan Paktı, özünde savunma konusunda işbirliği antlaşmasıydı. Antlaşmanın giriş kısmında “Bağıtlı taraflar, savunma örgütlerini dışarıdan gelecek her saldırıya karşı daha etkili kılmak için çabalarını birleştirmeye ve ortak çıkarlarını ilgilendiren sorunlarda, özellikle savunmalarını ilgilendiren sorunlarda danışma ve işbirliği yapmaya kararlı olarak(...) bu antlaşmayı bağıtlamayı karar vermişlerdir” şeklinde açıklık kazanan bu nokta antlaşmanın 2. ve 3. maddelerinde de net bir şekilde ortaya konmuştur.

Balkan Paktı ile ilgili olarak bir soruyu yanıtlayan Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanopulos, antlaşmanın 2. ve 3. maddeleriyle ilgili olarak şöyle yorumda bulundu: “Bu pakt eski Balkan Paktı’ndan bambaşkadır. Mevzii değildir. Şimdi çok daha geniştir. Diğer taraftan savunma bakımından eskisine nazaran çok daha sarıhtır. Genelkurmaylarımız birbirleriyle daimi temas halinde bulunacaktır. Bu suretle müşterek savunmamız için gerekli tedbirleri daha kolay alabileceğiz.”⁷⁶⁰

Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanopulos başka bir konuşmasında da antlaşmanın 3. maddesine şöyle açıklık getirdi: “Üçlü antlaşmanın özel farik vasfı üçüncü maddesidir. Bu madde, bugün itibari olarak ve yarın hukuken yeni bir teşekkül

⁷⁵⁸ Bkz. **Cumhuriyet**, Sayı no: 10247, (8 Şubat 1953), s. 5.

⁷⁵⁹ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 34, s. 1347-1350; İsmail Soysal, **Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları(1945-1990)** (Cilt 2. Ankara: TTK, 1991), s. 475-477.

⁷⁶⁰ **Cumhuriyet**, Sayı no: 10268, (1 Mart 1953), s. 6.

ihdas etmektedir. Bu teşekkül, müşterek güvenlik meselelerini ve tarihsiz vuku bulacak bir tecavüze karşı müşterek tedbirleri inceleyecek ve üç hükümete telkin ve tavsiyelerde bulunacaklardır. Üç hükümet de böylelikle, Yugoslavya'dan başlayıp Yunanistan'dan geçerek Türkiye'nin doğusuna kadar uzanacak olan bir müdafaa cephesi üzerinde müşterek müdafaa bahislerine müteallik koordine edilmiş kararlar alabileceklerdir.”⁷⁶¹

Aynı çerçevede Yunanistan Başbakanı Alexandre Papagos da Yunan Meclisi'nde “Yunanistan'ın, Türkiye ve Yugoslavya ile imzalamış bulunduğu dostluk ve işbirliği antlaşması ile bilhassa askeri sahada tedafüi gayretler koordine edilecektir. Antlaşmada derpiş edildiği veçhile üç memleket Genelkurmaylarının, müşterek savunma bahislerinde hükümetlerine tavsiyelerde bulunmak üzere işbirliği yapmaları, Balkan bölgesinde savunma sistemini daha müessir surette düzenleyecektir”⁷⁶² şeklinde sözler söylemesi Balkan Pakti'nin, Balkanlar'da oluşturulmaya çalışılan ortak savunma anlayışına katkısını göstermesi bakımından dikkat çekiciydi.

Antlaşmanın 4. maddesi ile taraflar arasında ekonomik, teknik ve kültürel alanlarda işbirliğinin geliştirileceği öngörülmekteydi.

5. madde ise taraflar arasında çıkacak uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözüleceği hükmünü getirerek, birbirlerinin işlerine müdahaleden de kaçınılacağına vurgu yapmaktaydı.

6. maddeye göre “Bağıtlı taraflar, içlerinden birine karşı yöneltilen ya da onun çıkarlarına zarar verebilecek nitelikte olan bir ittifak yapmaktan ya da bir harekete katılmaktan kaçınacaklardır” denilerek 1. maddede öngörülen koordineli çalışma esası güçlendirilmiş oldu.

8. maddede Türkiye ve Yunanistan'ın Balkan Pakti içindeki özel durumuna vurgu yapıldı. Zira Türkiye ve Yunanistan, Yugoslavya'nın aksine NATO'ya üye idiler. Bu madde Türkiye ve Yunanistan'ın NATO ittifakındaki yükümlülüklerinin etkilenmeyeceği hükmünü getirmekteydi.

9. madde antlaşmanın diğer devletlere de açık olduğunu belirtti. Katılımı beklenen devletler her ne kadar açıkça ifade edilmese de SSCB'nin etkisinde bulunan Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk idi.

⁷⁶¹ **Aym Tarihi**, Sayı: 232, (Mart 1953), s. 159; **Zafer**, Sayı: 1402, (8 Mart 1953), s. 6.

⁷⁶² **Aym Tarihi**, Sayı: 232, (Mart 1953), s. 160; **Zafer**, Sayı: 1402, (8 Mart 1953), s. 6.

Bununla birlikte bu devletlerin SSCB etkisinden kurtulup pakta girmesi pek mümkün görülmediği için, bu maddenin Balkan Paketi'na karşı yönelebilecek tepkileri hafifletmek amacıyla konulduğu açıktı.

Balkan Paketi'nin en önemli niteliklerinden birisi Doğu Bloku karşısında Batı'nın, Balkanlar Bölgesi'nde bir denge sağlmasına aracılık etmesiydi.⁷⁶³ Zaten paktın iki üyesi olan Türkiye ve Yunanistan'ın NATO ittifakının da üyesi bulunmaları, NATO'nun Balkan Paketi ile ister istemez ilişki içinde olmasını sağlamaktaydı. Antlaşmanın bu özelliğini Başbakan Adnan Menderes şu sözlerle ifade etti: "(...) Antlaşmanın diğer bir cihetten ehemmiyeti de sulhu korumak, emniyeti tesis etmek ve aynı büyük tehlikeye karşı teşkilatlanmak gayesini güden hür milletler camiasının en hassas mıntıkasında bulunan memleketlerimizin işbirliğine hız vermek ve bu camianın emniyetini kuvvetlendirecek olmasıdır. Hür milletler için sulh ve emniyet bölünmez bir bütündür. Bu itibarla sulh cephesinin herhangi bir tarafında bir boşluk veya zaaf bulunması bütün cephenin emniyetini sarsar. Bu hakikatler de gösteriyor ki, Ankara'da hukuki ifadesini bulan işbirliğimiz, memleketlerimizin hudutlarını aşan ve bütün hür memleketler arasında mevcut tesanüd sahasını kaplayan bir mana ve kıymet ifade eylemektedir."⁷⁶⁴

Hüseyin Cahit Yalçın yazdığı bir makalede "Balkanlar tamamıyla Balkan Devletleri'nin bir faaliyet sahası olarak ortaya çıkıyor. Balkanlar üzerinde hiçbir Avrupalı devletin "menfaatleri" artık bahis mevzuu olamaz"⁷⁶⁵ diyerek paktın kurulmasındaki dış dinamikleri görmezden gelen bir yaklaşım sergiledi. Oysaki Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkanlar'da bir pakt yapılması, Batı Bloku'nun bu bölgede güçlenmesine yardımcı olmuştu. Zira Balkan Paketi üç devletin karşılıklı iyi niyet ve çabalarının sonucu kurulmakla birlikte onları bir araya getiren temel unsur Balkanlar'daki Sovyet tehdidiydi. Bu nedenle de gerek NATO gerekse ABD Balkanlar'daki işbirliği çabalarına olumlu yaklaştı. Bunun yanında kimi yorumlar da Balkan Paketi'nı, Yugoslavya'nın Batı saflarına girmesi şeklinde ele aldı. Balkan Paketi, Yugoslavya'nın Batı ülkeleriyle olan ilişkilerine olumlu etki yaptı. Ancak buradan hareketle Yugoslavya'nın Batı saflarına katıldığını işaret etmek zorlama bir iyimserlikten daha fazlası değildi.

⁷⁶³ Ahmet Emin Yalman, "Ankara Paketi," **Vatan**, Sayı no: 4237, (1 Mart 1953), s. 1.

⁷⁶⁴ **Aynı Tarihi**, Sayı: 232, (Mart 1953), s.46.

⁷⁶⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, "İmzalanan Misak," **Ulus**, Sayı no: 11378, (2 Mart 1953), s. 1 ve s. 3.

Özetlemek gerekirse Balkan Paktı, antlaşmaya taraf devletlerin gerçekçi bir bakış açısıyla ve bölgesel jeopolitiği doğru değerlendirmeleri sonucunda imzalandı. Balkan Paktı bir ittifak niteliğinde olmayıp, genel ifadelerle kaleme alındı. Antlaşmanın en can alıcı noktası Balkanlar’da ortak savunma anlayışını esas almasıydı. NATO’nun, Balkanlar’da Sovyet yayılmacılığına set çekme politikasına aracılık rolü üstlendiği için de sınırları itibariyle bölgesel olmakla birlikte, sonuçları itibariyle tüm Batı Bloku’nu ilgilendiren bir çerçeveye oturmuştur.

3.4. Balkan Paktı’nın İttifaka Dönüşmesi

Balkan Paktı’nın imzalanmasının ardından üç ülke askeri heyetleri 3-12 Haziran 1953 tarihleri arasında Atina’da temaslarda bulundular. Toplantılarda muhtemel bir düşman saldırısına karşı ortak savunma tedbirleri hakkında görüşmeler gerçekleştirildi.⁷⁶⁶ Askeri heyet toplantılarının ardından Balkan Paktı Dışişleri Bakanları Konferansı 7-11 Temmuz 1953 tarihleri arasında Atina’da ilk kez toplandı. Uluslararası ve özellikle Balkan gelişmelerinin incelendiği görüşmeler sonucunda yayımlanan resmi tebliğden anlaşıldığına göre üç ülke “Vazifesi Dışişleri Bakanları Konferansları hazırlamak ve aynı zamanda üç memleket arasındaki siyasi ve kültürel işbirliği çerçevesi dahiline giren her meseleyi tetkik ve hükümetlerinin nazarı dikkatine arz etmek olan bir sürekli sekreterlik kurmak” noktasında anlaştılar. Ayrıca üç ülke Genelkurmay Başkanlarının üçlü askeri işbirliğinin ilerletilmesini sağlayacak esasların incelenmesinde görüş birliğine vardılar.⁷⁶⁷

Dışişleri Bakanları Konferansında alınan sürekli sekreterlik kurma kararı Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya temsilcilerinin 7 Kasım 1953 tarihinde Belgrad’da imzaladıkları antlaşma ile uygulamaya konuldu.⁷⁶⁸

Balkan Paktı’nın amaçlarını en etkin biçimde gerçekleştirmek, her alanda işbirliğini sürdürmek ve geliştirmek için kurulan Sürekli Sekreterlik’in görevleri genel hatlarıyla şöyle idi: Balkan Paktı’nın 1. maddesinde öngörülen Dışişleri Bakanları Konferansları’nı hazırlamak; pakta üye ülkeler arasında siyasi, askeri, kültürel, ekonomik ve teknik işbirliği çerçevesine giren tüm sorunları incelemek ve bunlar üzerinde hükümetlerin ilgisini çekmek.

⁷⁶⁶ **Aym Tarihi**, Sayı: 235, (Haziran 1953), s. 114.

⁷⁶⁷ **Aym Tarihi**, Sayı: 236, (Temmuz 1953), s. 123-124.

⁷⁶⁸ **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 35, s. 1526-1529; Soysal, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 478-480.

Balkan Paktı'nı askeri işbirliğinin dışına da geliştirmek çabalarının yansıması olan Sürekli Sekreterlik⁷⁶⁹ Balkan Paktı'nın bir ittifaka dönüştürülmesinde de önemli katkı sağladı.

1953 yılında gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretlerle, Balkan Paktı'nın geliştirilmesine çalışıldı. 1954 yılı ise Balkan Paktı'nın bir ittifak kimliğine kavuşturulduğu yıl oldu. Üç ülke temsilcilerine göre Balkan Paktı artık yeterince olgunlaşmıştı. Bu bağlamda Balkan Paktı'nı bir Balkan ittifakına dönüştürmek amacıyla yapılan ilk somut adım Yugoslavya Cumhurbaşkanı Tito'nun 12-16 Nisan 1954 tarihleri arasında Ankara'ya yaptığı ziyaretle gerçekleştirildi. Yayımlanan resmi tebliğde⁷⁷⁰de vurgulandığı üzere Tito'nun bu ziyareti Balkan Paktı'nın artık bir ittifaka dönüştürülme zamanının geldiğini gösteriyordu. Temaslar hakkında Yugoslavya Meclisi'nde açıklamalarda bulunan Yugoslavya Dışişleri Bakanı Koca Popoviç Ankara'daki görüşmelerde Yugoslavya'nın NATO karşısındaki durumunun da söz konusu edildiğini belirtti. Popoviç, "bu durum bir tecavüze karşı savunma hususunda işbirliği arzumuza hiçbir şekilde tesir edemeyecektir"⁷⁷¹ şeklindeki sözleriyle de Türkiye ile Yugoslavya'nın tam bir görüş birliği içinde hareket edeceklerini vurgulamış oldu.

Tito, Ankara'yı ziyaretinin ardından 2-6 Haziran tarihleri arasında Atina'yı ziyaret etti. Yapılan görüşmeler sonucunda Yunanistan ve Yugoslavya'nın üçlü paktı, bir ittifakın imzalanmasıyla tamamlamak amacıyla görüş birliğine vardıkları ifade edildi.⁷⁷² Nisan ayında Türkiye ile Yugoslavya'nın ittifak konusunda anlaşmalarından sonra Yunanistan'ın da onay vermesi sonucunda Balkan İttifakı'nın metninin hazırlanması çalışmalarına girişildi.

Tito'nun Atina'yı ziyaret ettiği sıralarda Başbakan Adnan Menderes de ABD'ye resmi bir ziyarette bulundu. Menderes'in ABD ziyareti her ne kadar doğrudan doğruya Balkan meselelerini görüşmek amacıyla yapılmamış olsa da, temaslar sırasında Balkan

⁷⁶⁹ Sander, **a.g.e.**, s. 105; Balkan Paktı'nın birinci yıldönümü nedeniyle Belgrad Radyosu'na demeç veren Adnan Menderes'in "bir antlaşma daimi sekreterliği kurulmuştur ki, onun çalışmaları sayesinde her sahada üçlü işbirliği metotlu bir şekilde gelişecektir," şeklindeki sözleri, Balkan Paktı'nın gelişmesinde Sürekli Sekreterlik'in rolüne vurgu yapması bakımından dikkat çekiciydi. Bkz. **Ayın Tarihi**, Sayı: 243, (Şubat 1954), s. 91.

⁷⁷⁰ **Ayın Tarihi**, Sayı: 245, (Nisan 1954), s. 48.

⁷⁷¹ **Ayın Tarihi**, Sayı: 246, (Mayıs 1954), s.71.

⁷⁷² **Ayın Tarihi**, Sayı: 247, (Haziran 1954), s. 189-190.

Paktı'nın bir askeri ittifaka vardırılması, Trieste meselesi, Balkan İttifakı ile NATO arasındaki entegrasyon meseleleri gündeme gelmiştir.⁷⁷³

Türkiye, Balkan İttifakı'nın bir an önce imzalanması gerektiğine inanmaktaydı. Bu bağlamda Balkan İttifakı'nın, Trieste meselesinin çözüme kavuşturulmasında kolaylaştırıcı etkisinin olacağını savunmaktaydı. Nitekim ABD ziyareti sırasında "İttifakın imzalanmasından önce Yugoslavya ile İtalya arasındaki sorunların halledilmesi zarureti var mıdır?" şeklinde sorulan bir soruya Menderes şu cevabı verdi: "Siyasette hiçbir zaman fazla katiyet ifade eden tabirler kullanılmamalı. Hadiselere de yer ayırmak lazımdır. Ankara Paktı'nın ittifaka kalbedilmesi yalnız üç akit memleket için değil, aynı zamanda nısıf kürremizde yaşayan diğer bütün memleketler için de birinci derecede ehemmiyetli bir iştir. Bu itibarla, bu işin tahakkuku, ehemmiyeti nispeten az olan diğer meselelerin halledilmesine süresiz olarak talik edilemez."⁷⁷⁴ Bu yanıtta da açıkça görüldüğü gibi Menderes, Trieste sorununun çözümlenmesini iki tarafın iyi niyetli tutumları sayesinde mümkün olacağını; ancak önemi ortada olan bir ittifakın da, tüm sorunların çözümlenmesi için geri bıraktırılamayacağını ifade etti.

Menderes'in bu görüşleri karşısında ABD ve İngiltere'nin tereddütleri vardı. İngiltere Balkan İttifakı tasarısının, İtalya'nın hiç olmazsa zımni olarak muvafakati olmadan olumlu sonuçlar doğuramayacağını ve Belgrad ile Roma arasında açık bir işbirliği söz konusu olmadan Balkan İttifakı'nın Batılılar tarafından kıymetinin ister istemez azalacağını düşünüyordu.⁷⁷⁵

ABD ise aceleyle imzalanacak bir ittifakın NATO içerisindeki bağları zayıflatma olasılığından çekinmekteydi. İşte Menderes'in ABD'ye yaptığı ziyarette bu tereddütler giderilmeye çalışıldı. Nitekim Menderes'in ABD'yi, ittifakın bir an önce imzalanması noktasında ikna etmeyi başardığı anlaşılmaktaydı.⁷⁷⁶

Girişilen çalışmalar sonucunda Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya İttifakı'nın 17 Temmuz'da Bled'de imzalanması tasarlandı. Ancak Türkiye 14 Temmuz'da erteleme talebinde bulundu. Bu erteleme talebinin iki temel nedeni vardı. Birincisi Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olmasına karşın Yugoslavya'nın üye olmamasından

⁷⁷³ **Ayın Tarihi**, Sayı: 247, (Haziran 1954), s. 89-90.

⁷⁷⁴ **Ayın Tarihi**, Sayı: 247, (Haziran 1954), s. 85.

⁷⁷⁵ **Ayın Tarihi**, Sayı: 246, (Mayıs 1954), s. 73.

⁷⁷⁶ Sander, **a.g.e.**, s. 108.

kaynaklanan Balkan İttifakı-NATO entegrasyonu sorunuydu.⁷⁷⁷ İkincisi ise Türkiye'nin İtalya'nın da ittifaka girmesini sağlamak için Batılılar'ın Yugoslavya ve İtalya ile yaptıkları görüşmelerin sonuçlanmasını beklemesiydi.⁷⁷⁸

Kısa süreli gecikmenin ardından Yunanistan'ın ittifakın imzalanması doğrultusundaki kararlı tavrı⁷⁷⁹ ve 29 Temmuz'da da NATO Konseyi'nin ittifak metnini onaylamasının ardından Türkiye'nin de erteleme kararında ısrar etmemesi üzerine ittifak antlaşmasının imzalanmasına geçilebildi.⁷⁸⁰

3.5. Balkan İttifakı'nın İçeriği

Asıl adı “Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında İttifak, Siyasi İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması”⁷⁸¹ olan Balkan İttifakı Yugoslavya'nın Bled şehrinde 9 Ağustos 1954 tarihinde imzalandı.

20 yıllık bir süre için imzalanan ittifak antlaşmasının 1. maddesine göre taraflar tüm uluslararası uyuşmazlıkları barışçı yollardan çözmeyi ve kuvvete başvurmaktan kaçınmayı yükümlenmekteydiler.

2. maddede “Bağıtlı taraflar, içlerinden birine ya da birkaçına karşı, ülkelerinin herhangi bir yerine yönelik olarak girişilecek her silahlı saldırıyı tüm taraflara yöneltmiş bir saldırı saymak ve dolayısıyla silahlı kuvvet kullanımı da kapsam içine girmek üzere, etkin bir savunma için gerekli görecekları tüm önlemleri birlikte kararlaştırarak almak ve saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara gecikmeksizin tek başına ve ortaklaşa yardım etmek konusunda anlaşmışlardır” denilerek ittifakın ortak savunma konusunda temel vurgusu ortaya konulmuş oluyordu. Bu madde ayrıca ittifak antlaşmasının coğrafi sınırlarını belirlemesi açısından da önemlidir. 2. maddede kullanılan “ülkelerinin herhangi bir yerine yönelik olarak girişilecek her saldırı” ifadesi, tarafların tüm sınırlarını antlaşma kapsamına sokmaktaydı. Bu nokta aynı zamanda ittifak antlaşmasını 1934 yılındaki Birinci Balkan Paketi'nden da ayıran bir özellikti. Zira Birinci Balkan Paketi imzacı ülkelerin yalnız Balkan sınırlarını garanti ediyordu. Esasta Balkan ülkesi olan Bulgaristan'ın revizyonist eğilimlerine set çekmeyi amaçlıyordu.

⁷⁷⁷ Altemur Kılıç, “Balkan İttifakı ve NATO,” *Vatan*, Sayı no: 4734, (18 Temmuz 1954), s. 3; *Milliyet*, Sayı no: 1505, (16 Temmuz 1954), s. 1.

⁷⁷⁸ Sander, *a.g.e.*, s. 109.

⁷⁷⁹ *Milliyet*, Sayı no: 1506, (17 Temmuz 1954), s. 1.

⁷⁸⁰ Sander, *a.g.e.*, s. 109.

⁷⁸¹ *Düştur*, 3. Tertip, Cilt 36, s. 286-290; *Aynı Tarihi*, Sayı: 249, (Ağustos 1954), s. 86-89; Soysal, *a.g.e.*, s. 481-485.

Dolayısıyla Balkanlara dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı yetersiz kalmaktaydı. İttifak antlaşması ise doğrudan doğruya SSCB'nin yarattığı tehdidi önlemeyi amaçlıyordu. Bu nedenle de ittifak antlaşmasının, günün realitelerine birinci Balkan Paketi'nden daha uygun olduğu söylenebilir.⁷⁸²

4. maddeye göre; antlaşmanın etkin bir biçimde uygulanmasını sağlamak üzere yılda iki kez Dışişleri Bakanlarının katılımı ile toplanacak Sürekli Konsey kurulmuş olup, Konsey toplantı içinde bulunmadığı zamanlarda görevlerini, Balkan Paketi'nda belirtilen Sürekli Sekreterlik yürütecekti.

İttifak antlaşmasının 2. maddesi saldırı durumunda tarafların yükümlülüklerine açıklık getiriyordu. 6. maddenin ilk paragrafı çatışma ihtimali belirlediği anda tarafların tutumlarının incelenmesi için birbirlerine danışmaları gerektiğini belirtiyordu.

6. maddenin üçüncü paragrafı ise, ittifak antlaşmasının hazırlanması sürecinde önemli sıkıntı yaratan Balkan İttifakı-NATO ilişkisine ışık tutması bakımından önemli idi. Buna göre “Bağıtlı taraflardan birinin ya da birkaçının, bu antlaşmanın imzalandığı günde karşılıklı yardım yükümlülüğü ile bağlı bulunduğu bir ülkeye karşı silahlı bir saldırı olursa, bağıtlı taraflar kendi bölgelerinde doğan duruma karşı koymak için, alınması gereken önlemler konusunda danışmalarda bulunacaklardı.” Bu paragraf salt danışma yükümlülüğünü içerdiği için otomatik bir yardım söz konusu olmuyordu. Kısacası NATO'ya üye olmayan Yugoslavya, NATO ülkelerinden birine girişilecek saldırı karşısında doğrudan doğruya yardım yükümlülüğünden de kurtulmuş oluyordu.

Antlaşmanın 10. maddesine göre Türkiye ve Yunanistan'ın NATO antlaşmasından doğan hak ve yükümlülüklerinin ittifak antlaşması nedeniyle hiçbir biçimde etkilenmeyeceği açık olarak ifade edildi.

İttifak antlaşmasının 11. maddesi, “Bağıtlı taraflar arasında 28 Şubat 1953 günü Ankara'da imzalanmış bulunan Dostluk ve İşbirliği antlaşması, bu antlaşmanın hükümleriyle değiştirilmediği ölçüde yürürlükte kalacaktır” şeklindeki vurgusuyla üçlü Ankara paktının tamamlayıcısı olduğunu belirtmiştir. İttifak antlaşmasının bu tamamlayıcı niteliğini Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, TBMM'de yaptığı şu açıklamayla ortaya koydu: “Ankara Antlaşması akitler arasındaki işbirliğinin ve tesanüdün askeri sahaya değil, iktisadi, kültürel vesair sahalara taalluk eden cephesini

⁷⁸² Ahmet Şükrü Esmer, “İkinci Balkan Paketi”, **Halkçı**, Sayı no: 228, (13 Ağustos 1954), s. 3.

tanzim ve derpiş etmekte, Bled İttifaknamesi de askeri işbirliğini ittifak mertebesine yükselterek, müşterek emniyeti temin eylemektedir.⁷⁸³

İttifakın 12. maddesi ise antlaşmanın diğer devletlerin katılımına da açık olduğunu belirtti.

Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye bulunmaları, olası bir saldırı karşısında bu iki devlete geniş savunma imkanları vermekle birlikte Yugoslavya'nın siyasi durumu, bölgenin savunulması konusunda duyulan endişelerin tümüyle bertaraf edilmesine engel olarak görülüyordu. İşte ittifak antlaşmasının önemli özelliklerinden biri de Batı savunma sistemindeki bu gediğin kapatılmasını sağlamasıydı. Yugoslavya'nın Balkan İttifakı'na katılmasıyla doldurulan bu boşluk Yugoslavya'yı da Batı dünyasına bir adım daha yaklaştırdı.⁷⁸⁴

3.6. Türkiye Kamuoyunda Balkan İttifakı

Balkan İttifakı, Türk kamuoyunda gündemi uzun süre meşgul etmedi. Bununla birlikte yayımlanan çeşitli yazılarda ittifakın yapısı, temel nitelikleri ve amaçları ortaya konulmaya çalışıldı.

Türk basınında Balkan İttifakı üzerinde en fazla duran yazarın Altemur Kılıç olduğu söylenebilir. İttifakın artı ve eksilerini ortaya koymaya çalışan Kılıç'a göre; Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyesi olmasına karşın, Yugoslavya'nın NATO'ya üye olmaması ittifakın imzalanması sürecinde ciddi sıkıntılar ortaya çıkarmıştı. Ona göre ittifak metninde mevcut formüllerin arzu edildiği kadar açık ve kesin oldukları söylenemezdi. Kılıç, "Balkan İttifakı ile NATO arasında realitenin gerektirdiği irtibat ne hukuki, ne de şekli bakımdan kurulmamıştır. Bu bir eksikliklerdir" şeklindeki sözleriyle Balkan İttifakı-NATO entegrasyonunun gerçekleştirilmesinin, ittifakın geleceği açısından önemine vurgu yaptı.⁷⁸⁵ Altemur Kılıç başka bir makalesinde tüm eksikliklerine rağmen Balkan İttifakı'nın NATO sistemini tamamladığını ifade etti.⁷⁸⁶

Balkan İttifakı'nı eleştirel bir açıdan yorumlayanlardan birisi de Ömer Sami Coşar idi. İttifak antlaşmasında Balkan İttifakı-NATO entegrasyonunun sağlanamamış olmasını eksiklik olarak yorumlayan Coşar, her şeye rağmen bu ittifakın önemli sonuçlar doğuracağını da söylemekten geri kalmadı. Coşar "20 senelik akit edilen bu

⁷⁸³ TBMMZC, Devre 10, Cilt 5, 16-2-1955, s. 148.

⁷⁸⁴ Esmer, a.g.m., s. 3.

⁷⁸⁵ Altemur Kılıç, "Balkan İttifakı ve Nato," *Vatan*, Sayı no: 4734, (18 Temmuz 1954), s. 3.

üçlü ittifak 28 Şubat 1953 tarihli Ankara Paktı'nın yerine geçmiş olmamakta, fakat onu tamamlamaktadır. Bundan böyle askeri temsilciler, müşterek müdafaayı nazarı itibara alarak toplanacaklar buna göre hazırlıklar yapacaklardır. Bu şekilde ilerisi için, NATO genel karargahı ile Balkan askeri ittifakı karargahı arasında esaslı rabıta sağlanacağı da söylenebilir. Bu sebeptendir ki, Balkan askeri ittifakı ileriye ümitle bakılmasına yol açan mesut bir hadisedir"⁷⁸⁷ şeklindeki sözleriyle de çalışmalar sonucunda Balkan İttifakı'nın şu anki eksikliklerinin ortadan kaldırılabilceğini söyledi.

S.R. Emeç, yazdığı makalede İttifak antlaşmasının bir saldırı bloku değil, muhtemel saldırıyı tek tek önleyememenin haklı endişesiyle kurulmuş bir savunma antlaşması olarak tanımlanabileceğini söyleyerek, Atlantik Paktı'nın açık bıraktığı Balkanlar bölgesinin de bu antlaşmayla birlikte doldurulduğunu vurguladı.⁷⁸⁸

Faruk Demirtaş da Balkan İttifakı'na ortak güvenlik penceresinden bakmış ve Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan antlaşmanın, NATO zincirinin açık olan Batı kanadındaki önemli bir boşluğu doldurduğunu ifade etmiştir.⁷⁸⁹

M. Faik Fenik, makalesinde Balkan İttifakı'nın tamamıyla savunma amaçlı olduğunu belirterek, ittifakın kime karşı ve hangi amaçla hazırlandığını şu cümlelerle ortaya koymaya çalıştı: "Türkiye ve Yunanistan NATO'nun birer üyesidir. Yugoslavya ile yapılan antlaşma ise, NATO devletlerinin muvafakatı ile yapılmakta ve demir perde ötesinden gelecek istila hareketine karşı hazırlanan çelik kalkan, bir zırh daha kazanmaktadır."⁷⁹⁰

M. Faik Fenik'in görüşlerine katılan Ahmet Şükrü Esmer makalesinde 1934 yılındaki Balkan Paktı ile şimdi imzalanan Balkan İttifakı'nı karşılaştırdı ve Balkan İttifakı'nın, asıl tehdit olan Sovyetler Birliği'ne karşı yapılmasından dolayı günün realitelerine daha uygun olduğu sonucuna vardı.

Balkan İttifakı'nın olası bir saldırıya karşı Avrupa'nın büyük bir gediğini kapattığını ifade eden Esmer, "eğer Yugoslavya doğrudan doğruya NATO'ya katılsaydı,

⁷⁸⁶ Altemur Kılıç, "Balkan İttifakı," **Vatan**, Sayı no: 4758, (14 Ağustos 1954), s. 3.

⁷⁸⁷ Ömer Sami Coşar, "Balkan Askeri İttifakı Metnini Tetkik Ederken," **Cumhuriyet**, Sayı no: 10788, (13 Ağustos 1954), s. 2.

⁷⁸⁸ S. R. Emeç, "Yeni Balkan İttifakı," **Son Posta**, 8-8-1954'ten aktaran **Ayın Tarihi**, Sayı: 249, (Ağustos 1954), s. 89-90.

⁷⁸⁹ Faruk Demirtaş, "Yeni Bir İttifak, Yeni Bir Ufuk," **Bayram**, 10-8-1954'ten aktaran **Ayın Tarihi**, Sayı: 249, (Ağustos 1954), s. 90.

⁷⁹⁰ M. Faik Fenik, "Balkan Askeri İttifakı," **Zafer**, Sayı no: 2046, (8 Ağustos 1954), s. 1 ve s. 5.

ayrı bir Balkan Paktı'nın da yapılmasına lüzum kalmayabilirdi"⁷⁹¹ diyerek Balkan İttifakı'nın kurulmasında NATO savunma planlarının etkisini ortaya koymaya çalıştı.

M. Feridun Bellisar Hürriyet Gazetesi'nde yazdığı makalesinde Balkan İttifakı'nın eksik olduğunu; bu eksikliğin ancak İtalya ve Yugoslavya arasında Trieste meselesi yüzünden ortaya çıkan anlaşmazlığın çözümlenmesi ve Balkan İttifakı-NATO entegrasyonunun sağlanmasıyla tamamlanabileceğini şu sözlerle ifade etti: "Fihakika batı savunma sisteminde eksik bir halka vardır. Bu halka İtalya Balkan Paktı'na girdiği gün tamamlanacaktır. Bu olmayacak bir şey değildir. Trieste anlaşmazlığı halledildikten sonra dünyanın bu kısmında İtalya ile işbirliği temin edilmesi pek kuvvetli bir ihtimal dahilindedir. Avrupa'nın güneydoğusunda tam bir emniyet husule gelebilmesi için Balkan Paktı'nın Atlantik Paktı ile birleşmesi bir zarurettir. Bu gayeye varabilmek için de Roma ile Belgrad'ın Trieste meselesinden başlayarak aralarındaki anlaşmazlığı bir ittifak haline getirmeleri şarttır."⁷⁹²

Rıfkı Salim Burçak, yazısında 28 Şubat 1953 tarihinde Avrupa'da bir dostluk ve işbirliği antlaşması yapılmış olduğu halde yeni bir antlaşma yapılmasının nasıl bir gerekçeye dayandığını sorgulamış ve buna şöyle açıklık getirmiştir: "Ankara Antlaşması'nda tarafların birbirlerine yardım edecekleri yolunda sarih bir taahhüt mevcut değildi. Bled'de imzalanan vesika ise bir yardım antlaşmasıdır ve burada tarafların birbirlerine yardım yapacakları tasrih edilmiştir." Burçak, Yugoslavya'nın NATO'ya üye olmadığını ancak Atlantik Paktı'na dahil olmamasının bundan böyle bir öneminin bulunmayacağını vurgulayarak sözlerine devam etti ve "Sovyet Rusya'nın nüfuz ve tahakkümüne karşı isyan ederek Moskova'nın tam zıddı bir politika takip etmekte olan Yugoslavya'nın, milletlerarası sahadaki mevkiinin Batı devletlerinin yanında olduğuna şüphe edilemez" diyerek de Yugoslavya'nın Balkan İttifakı ve Batı savunması açısından değerini dile getirdi.⁷⁹³

Balkan İttifakı'nın basında vurgulanan temel nitelikleri dışında antlaşmaya farklı bir açıdan yaklaşan Ahmet Emin Yalman, Balkan İttifakı'nın kendine özgü bir özelliği barındırdığını ifade etti. Yalman'a göre bu özellik, birbirinden farklı yönetim sistemlerine sahip Türkiye ve Yunanistan ile Yugoslavya'nın, bloklar arası savaşın hız kazandığı bir devrede askeri işbirliğine gitmesiydi. Bu ittifak ideolojik farklılıkların

⁷⁹¹ Ahmet Şükrü Esmer, "İkinci Balkan Paktı," **Halkçı**, Sayı no: 228, (13-8-1954), s. 3.

⁷⁹² M. Feridun Bellisar, "Bled Paktı ve İtalya," **Hürriyet**, Sayı no: 2271, (16 Ağustos 1954), s. 2.

⁷⁹³ Rıfkı Salim Burçak, "Balkan İttifakı," **Zafer**, Sayı no:2050, (25 Ağustos 1954), s. 1.

politik gerçekler karşısında arka plana atılmasını gösteren bir numune olması bakımından da dikkat çekiciydi.⁷⁹⁴

3.7. Balkan İttifakı'nın Sonlanması

Balkan İttifakı ortak savunma esasına dayalı askeri bir ittifaktı. Her ne kadar bu ittifakın diğer alanlarda da geliştirilmesi amaçlansa da askeri niteliğinin ön plana çıkması, ittifakın ekonomik ve kültürel alanlardaki amaçlarını gölgede bıraktı. Bu çerçevede ittifakı geliştirmek için bazı zayıf adımlar atılmasından öteye gidilemedi. 2 Mart 1955 tarihinde Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkan Danışma Meclisi'nin kurulması⁷⁹⁵ bu adımlardan birisiydi. Danışma Meclisi üye devletlerin ortak çıkarlarını korumak ve barışı sağlamak amacıyla karşılıklı ilişkilerinin her alanında işbirliğinin geliştirilmesi için tüm olanakların incelenmesini amaçlamaktaydı. Meclis bu amaca ulaşmak için de Bled Antlaşması Sürekli Konseyi kanalıyla taraf devletlerin hükümetlerine tavsiyelerde bulunacaktı. Meclisin üyeleri ise her ülkenin kendi ulusal meclisleri içinden seçilecekti. Askeri gelişmeler dışında atılan diğer bir adım da Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 19 Mart 1955 tarihinde posta iletişimini düzenleyen bir antlaşma imzalanmasıydı. 16-17 Mayıs 1955 tarihinde de üç ülke arasında bir de turizm sahasında işbirliğini amaçlayan toplantılar yapılmıştır. Toplantılarda üç ülkenin uluslararası turizm konusunda görüş alışverişinde bulunulması, ortak turlar düzenlenmesi ve yabancı ülkelerde ortak tanıtım faaliyetlerinde bulunulması konusunda anlaşma sağlandı.⁷⁹⁶

Balkan İttifakı'nın askeri olmayan konularda somut gelişmelere sahne olmadığı görülmekteydi. Bunun nedenlerinden birisi ittifakın askeri niteliğinin ağır basması ise diğeri de ittifakın çok kısa sürede işlemez hale gelmesi ve tasarlanan toplantıların yapılmaması idi.

Belirttiğimiz gibi Balkan İttifakı'nın askeri kanadı da fazla uzun ömürlü olmadı. Bunun önemli nedenlerinden birisi uluslararası alandaki değişmelerin ittifak antlaşmasının imzalandığı sıralarda hız kazanmış olmasıydı. Stalin'in Mart 1953'te ölmesinden sonra Sovyetler Birliği, dış politikasında büyük bir değişikliğe giderek özellikle Balkanlar üzerinde yıllardır uyguladığı baskı politikasında yumuşamaya gitti.

⁷⁹⁴ Ahmet Emin Yalman, "Tarihte Yeni Bir Çığır," **Vatan**, Sayı no: 4753, (6 Ağustos 1954), s. 1.

⁷⁹⁵ **Düster**, 3. Tertip, Cilt 36, s. 1730-1733.

⁷⁹⁶ **Ayn Tarihi**, Sayı: 258, (Mayıs 1955), s. 26.

SSCB'nin barış taarruzu Türkiye üzerinde fazla bir etki yapmamakla birlikte Yugoslavya'nın izlediği “Batı yanlısı tarafsızlık politikasında” dönüşüme neden oldu.

Başbakan Adnan Menderes'in 4-9 Mayıs 1955 tarihleri arasında Yugoslavya'ya yaptığı ziyaret, SSCB'nin başlattığı barış taarruzunun Türkiye ve Yugoslavya üzerinde ortaya çıkardığı farklı etkileri göz önüne sermesi bakımından dikkat çekiciydi. Görüşmeler hakkında verdiği nutukta Federal İcra Konseyi İkinci Başkanı Edward Kardelj, uluslararası gerginliğin daha da azalması yolundaki çabalara destek vereceklerini belirterek, Balkan İttifakı'nın bundan böyle maddi ve kültürel gelişmeler çerçevesinde hizmet edeceğini vurguladı.

Adnan Menderes ise verdiği nutukta dünyanın genel durumundaki gevşeme hissini bir yanılgıdan ibaret olduğunu, bu hissi ortaya çıkaracak sağlam delillerin mevcut olmadığını, ayrıca Balkan Paketi'nin temelini askeri işbirliğine dayandığını tüm açıklığı ile ifade etti.⁷⁹⁷

Konuşmalardan da açıkça görüldüğü üzere Türkiye, mevcut tehlikelerin devam ettiğini öne sürerken, Yugoslavya SSCB tehdidinin artık ortadan kalktığına inanmaktaydı. Bu bakış açısı ise iki ülkenin temel dış politik yaklaşımlarındaki keskin ayrışmayı ifade ediyordu.

Haziran 1955'te SSCB Başbakanı Bulganin ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Birinci Sekreteri Khrushchev, Yugoslavya'yı ziyaret etti. Bu ziyaretler sonucunda SSCB, Stalin döneminde Yugoslavya'ya karşı izlenen politikaların yanlışlığını kabul etti. Yugoslavya'nın SSCB ile arasında yaşadığı gerginlik bu ülkeyi Batı Bloku'na yakınlaştırmıştı ve Balkan İttifakı'na girmesinin de temel nedenini oluşturmuştu. SSCB'nin uzattığı “zeytin dalı” olumlu karşılandığına göre artık Balkan İttifakı'na da ihtiyaç kalmamıştı.⁷⁹⁸ Bununla birlikte Yugoslavya, SSCB ile yakınlaşmanın, onu yeniden Sovyet nüfuzuna sokabileceğini düşünerek Batı Bloku'na da sırtını çevirmedi. Böylece üçüncü bir yol olan bağımsız ve bağlantısız bir dış politika izlemeye başladı.

Yugoslavya'nın politikasındaki değişiklik Türkiye'de endişe ile takip edilmekteydi. Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'nün TBMM'de yaptığı şu konuşma bunun göstergesiydi: “Bazı insanların kıymeti öldükten sonra anlaşılır. Balkan Paketi'nin

⁷⁹⁷ Menderes ve Kardelj'in konuşmaları için bkz. **Ayın Tarihi**, Sayı: 258, (Mayıs 1955), s. 131-135.

⁷⁹⁸ Sander, **a.g.e.**, s. 113-114.

kıymeti de böyle acı bir tecrübe ile takdir edilmesi gibi hazin bir vaziyetin hiçbir zaman tahaddüs etmemesini bütün kuvvetimizle temenni eylemekte ve buna çalışmaktayız.”⁷⁹⁹

Yugoslavya dış politikasındaki değişiklikten başka Balkan İttifakı'nın sona ermesindeki temel neden Kıbrıs Sorunu idi. 1954 yılının sonundan başlayarak Türk-Yunan ilişkilerinin Kıbrıs Sorunu yüzünden bozulması, Balkan İttifakı'na en büyük darbeyi indiren gelişme idi.⁸⁰⁰

Yunanistan'ın Kıbrıs Sorunu'na uluslararası bir boyut kazandırması ve 1954 yılından başlayarak her yıl Birleşmiş Milletler gündemine taşınması Türk-Yunan ilişkilerini gerginleştirdi. İlişkilerdeki bu gerginlik iki ülkenin üyesi bulunduğu Balkan İttifakı'nın işlevsiz kalmasını sağlayan etkenlerden biri oldu.⁸⁰¹

Yunanistan 1954 yılındaki ilk Birleşmiş Milletler denemesinde başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine Yunanistan, Türkiye'yi devre dışı bırakarak Yugoslavya ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. 1955 yılından itibaren Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu'na taraf olması ve bu çerçevede gelişen olaylar Yunanistan'ın Balkan İttifakı'na karşı soğuk bir tavır takınmasına neden oldu.⁸⁰²

Türkiye'nin soruna taraf olması Yunanistan'da tepkiyle karşılandı ve Yunanistan, Balkan İttifakı'nda yaşanan gerginliğin sorumluluğunu Türkiye'ye yüklemeye çalıştı. Nitekim Yunanistan Başbakanı Karamanlis'in Yunan Ulusal Meclisi'nde yaptığı konuşmada “Balkan Paktı, Türkiye'nin Kıbrıs Meselesinde takındığı tavırdan dolayı hali hazırda ölü noktada bulunmaktadır(...) Türkiye, Kıbrıs Meselesindeki hattı hareketini aynı noktada tuttuğu müddetçe bu pakıtı, ölü noktada tutmaktan başka bir şey yapmamıza imkan yoktur(...) Kıbrıs Meselesi muallakta kaldığı sürece Balkan Paktı'nın idamesi faydasız olacaktır(...)” şeklinde sözler söylemesi Yunanistan'ın, Kıbrıs Sorunu'nu istediği biçimde çözümlmek için Balkan İttifakı'nı bir koz olarak kullandığının kanıtıydı.⁸⁰³

Yunanistan'ın bu tavrı karşısında Türkiye'nin asgari beklentisi Balkan İttifakı'nın diğer üyesi olan Yugoslavya'nın bir denge görevini görmesi idi. Ancak

⁷⁹⁹ TBMMZC, Devre 10, Cilt 10, 25-2-1956, s. 750.

⁸⁰⁰ Sander, a.g.e., s. 115.

⁸⁰¹ Kıbrıs Sorunu daha 16 Ağustos 1954 tarihinde Birleşmiş Milletler gündemine taşındığı günlerde Altemur Kılıç yazdığı bir makalede, Kıbrıs Sorunu'nun Balkan İttifakı üzerinde sarsıcı sonuçlar doğurabileceği uyarısında bulunuyordu. Bkz. Altemur Kılıç, “Kıbrıs Meselesi,” *Vatan*, Sayı no: 4761, (17 Ağustos 1954), s. 3.

⁸⁰² Sander, a.g.e., s. 116.

⁸⁰³ TBMMZC, Devre 10, Cilt 15, 28-12-1956, s. 332.

Yugoslavya da Yunanistan'ın Kıbrıs politikasına destek verince⁸⁰⁴ Türkiye açısından yapılabilecek fazla bir şey kalmadı.

Yunanistan Türkiye'yi Kıbrıs Sorunu'nda devre dışı bırakmaya çalışırken, Kıbrıs uyuşmazlığını bahane ederek de paktın her türlü çalışmasını sekteye uğrattı. Balkan Paktı Dışişleri Bakanları Konseyi'nin ikinci toplantısı Atina'da 1955 yılında gerçekleştirilecekti; ancak Yunanistan, 6-7 Eylül Olayları'ndaki zararların tazmini ön şartını öne sürerek bu toplantının yapılmasını engelledi. Ertelenen toplantı bundan sonra da hiçbir zaman yapılmadı. Sürekli Sekreterlik de 1957 Ocak ayına kadar Atina'da çalıştıktan sonra Belgrad'a nakledilemedi ve böylece işlemez hale geldi.⁸⁰⁵

Sonuçta 1955 ve 1956 yıllarında yaşanan olumsuz gelişmelerle birlikte Balkanlar'da kendinden önce geliştirilmeye çalışılan diğer ittifak girişimleri gibi Balkan İttifakı da iyi niyetli ancak başarısız bir örnek olarak fiilen sona erdi.

⁸⁰⁴ Yunanistan Başbakanı Karamanlis Aralık 1956'da Yugoslavya'yı ziyaret etti. Bu ziyaret her ne kadar ılımlı mesajlar verilmesine vesile olmuşsa da Yugoslavya ve Yunanistan'ın Türkiye'den ayrı olarak ikili işbirliğini geliştirmek düşüncelerinin işaretlerini verdi. Görüşmeler sonucunda yayınlanan ortak demeçte Yugoslavya Hükümeti Kıbrıs halkına kendi kaderlerini belirlemeleri için girişilen çabaları destekleyeceklerini açıkça ifade ettiler. Bkz. **Ayın Tarihi**, Sayı: 277, (Aralık 1956), s. 488.

⁸⁰⁵ Sander, **a.g.e.**, s. 119-121.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kendi Ulusal Mücadelesi sonucu bağımsızlığını kazanan Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğu andan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun bıraktığı sorunlarla karşı karşıya kaldı. Türkiye bir yandan yeni kurulan devletin kurumlarını yerleştirmeye çalışırken, dışarıda da yayılmacı amaçlar gütmeyen bir dış politika izledi. Türkiye'nin 1923 sonrasında izlediği temel dış politika ilkesi kendi iç işlerine saygı gösterilmesini isteyen, barışçıl ve komşularının topraklarında gözü olmayan bir anlayıştı. Bu amaçla da Türkiye'nin 1923 sonrasındaki temel dış politika problemlerini Lozan Antlaşması'ndan arda kalan sorunlar oluşturdu. Türkiye 1923-1930 yılları arasında bu sorunlarını büyük oranda tasfiye etti.

Balkanlar, Türkiye'nin güvenlik bölgesini oluşturuyordu. Bu nedenle de Türkiye Balkan ülkelerindeki gelişmeleri her zaman yakından izledi. Türkiye'nin bölgeyle ilişkisi güvenlik ihtiyacının ötesinde anlamlar da taşıdı. Zira bölge uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde kaldı ve bölgedeki tüm devletlerin nüfusunun bir bölümü Türkler'den oluşmaktaydı.

Türkiye 1923 yılından itibaren Balkan ülkesiyle diplomatik ilişkiler kurmaya çalıştı ve imzaladığı dostluk antlaşmalarıyla da bunu sağladı. Diplomatik ilişkilerin kurulması Türkiye ile Balkan Devletleri arasındaki yakınlaşma ve işbirliğine de temel oluşturdu. Türkiye, Balkan Yarımadası'ndaki devletler içinde komşularından toprak talebi olmayan tek devletti. Bu olgu Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik diplomatik faaliyetlerine kolaylaştırıcı etki yaptı.

Lozan Barış Antlaşması'nın uygulanmasından kaynaklanan Mübadele Sorunu'nun 1930 yılında tasfiye edilmesi Türkiye-Yunanistan ilişkilerini normal seyrine soktu. Bulgaristan ile "askıda kalmış sorunların" çözümü ve Arnavutluk, Romanya ve Yugoslavya ile de dostluk antlaşmaları imzalanması Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik izleyeceği aktif siyasetin de temellerini attı. Türkiye oluşturulan diyalog ortamını bölge ülkelerindeki Türk ve Müslüman halkın refahı için kullandı. Türk ve Müslüman halkın buldukları yerlerde mutlu yaşamaları Türkiye'nin Balkan Politikası'nın önemli bir ayağını teşkil etti. Bu nedenle de Türkiye buralardaki soydaşlarının örgütlenmesi, eğitim-öğretim faaliyetlerine katılması kısacası toplum hayatında etkin roller almaları konusunda azami desteği verdi. Ancak verilen bu destek Balkan ülkelerinin siyasal rejimleri ve iktidara gelenlerin tutumlarına göre de ülkeden

ülkeye farklılık gösterdi. Söz gelimi en büyük Türk nüfusunun yaşadığı Bulgaristan'da yönetime 1934 yılında faşist yanlılarının geçmesi Türkler üzerindeki baskıların da artmasına neden oldu. Artan baskılar Türkiye'nin verdiği desteğe de olumsuz etki yaptı.

Türkiye her ne kadar soydaşlarının buldukları yerlerde mutlu yaşamalarını sağlamaya gayret etse de Balkan ülkelerinden Türkiye'ye gerçekleşen yoğun göç faaliyetleri karşısında sorumluluğunun bilincinde olarak hareket etti. Bu göç hareketleri genel olarak düzensiz olarak gerçekleşti. Bununla birlikte Dobruca Türkleri'nin göçü hakkında Romanya ve Türkiye arasında bir antlaşma yapılmış olması Türkiye'nin konuya olan hassasiyetini ortaya koydu.

1930 yılının Türkiye'nin Balkan Politikası'nın kırılma noktasını oluşturduğu söylenebilir. Zira yıl içerisinde Türk-Yunan ilişkileri büyük oranda sorunlardan arındırılmış ve Balkan Devletleri arasında gayriresmi de olsa Balkanlar'da yapılacak işbirliğinin temelleri atılmış oldu. Girişilen yoğun mekik diplomasisi sonucunda 1934 Şubatı'nda Balkan Paktı imzalandı. Bulgaristan'ın revizyonist emelleri nedeniyle katılmadığı bu oluşum 2. Dünya Savaşı'na kadar Balkanlar'da barış ortamının yerleşmesine katkı sağladı. Balkan Paktı imzalandığı sırada oldukça zayıf bir görüntü vermekteydi ve Balkan Devletleri'nin yalnızca ortak sınırlarını güvenceye alıyordu. Dışarıdan gelecek bir saldırıya karşı caydırıcılığı yoktu. Oysaki Pakt kurulurken Türkiye'nin temel beklentisi Büyük Devletlerin Balkan işlerine müdahalesine engel olmaktı. Bu çok haklı bir beklentiydi; çünkü bölgede 19. Yüzyıldan bu yana meydana gelen çatışmalarda hep Büyük Devletlerin parmağı vardı. Bu gerçek ortada olmasına rağmen Bulgaristan'ın Balkan Paktı'na girmemesi, Yunanistan'ın İtalya'ya karşı çekince koyması, Türkiye'nin de Sovyetler Birliği'ne yönelik çekince koyması Balkan Paktı'nın henüz kuruluşunda zayıf bir kimliğe bürünmesine neden oldu. Nitekim 2. Dünya Savaşı'nda, önce İtalya'nın, ardından da Almanya'nın Balkanlara yönelik işgalleri bu zayıflığın sonuçlarıydı. Pakt'ın uluslararası ilişkilerdeki tek somut getirisi ise Bulgaristan'ın yayılmacı emellerinin 2. Dünya Savaşı'na kadar engellenmesi oldu.

2. Dünya Savaşı Türkiye'nin Balkan Devletleri ile ilişkilerini daha da ileri götürmesine engel oldu. Savaş, Balkan Devletlerinin iki savaş arası dönemde giriştikleri çok taraflı işbirliği çabalarına büyük bir darbe vururken, Türkiye'nin Balkan Devletleri ile olan ikili ilişkilerini de sarstı. Bu dönemde Türkiye savaş dışı tutumunu savaş boyunca sürdürdü ve Balkanlar'a doğru genişleyen savaşın, sınırlarından mümkün

olduğunca uzakta kalması için yoğun bir diplomasi izledi. Bu çerçevede Türkiye'nin Balkan Devletleri ile olan ilişkileri sınırlı bir ticaret ilişkisinin dışına çıkamadı.

Savaş süresince gelişen olaylar içerisinde söz edilmesi gereken bir konu da Türkiye'nin Yunanistan'a yaptığı insani yardımlardır. Sembolik olmanın ötesinde bir değer taşıyan bu yardımlar, Türkiye'nin ikili ilişkiler bağlamında Yunanistan ile olan samimiyetini gösterdiği gibi, Balkanlar ile bağlarını korumak niyetinin de simgesiydi.

2. Dünya Savaşı sırasında meydana gelen olaylar, savaş sonunda Balkanlar'ı iki kutba ayırdı. Alman işgalinden kurtulup, Sovyetler Birliği'nin nüfuzuna giren Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk bir yanda; ABD etkisindeki Türkiye ve Yunanistan öbür yandaydı. Bu durum Balkanlar tarihinde birçok kez görülen bölünmüş yapının yeni bir versiyonuydu.

Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı'nın ardından izlemeye çalıştığı Balkan politikası SSCB'nin Türkiye üzerinde yarattığı tehdit ve bu tehdidin sonuçlarından büyük oranda etkilendi. Sovyet tehdidi Türkiye'yi gün geçtikçe Batı Bloku'na yaklaştırdı. Bu tehdidin Türkiye'nin Balkan Politikası'na olumlu bir katkısının olduğu da söylenebilir. Zira Yunanistan'ın da aynı tehdidi üzerinde hissetmesi bu iki ülkeyi işbirliğine yönlendirdi. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya birlikte kabul edilmeleri ise işbirliğinin bir kader birliğine dönüştüğü izlenimini verdi. ABD'nin, Türkiye ve Yunanistan üzerindeki etkisinin, bu ülkenin Balkanlar'da egemen güç durumuna gelmesine yardımcı olacağını düşünen SSCB, özellikle Bulgaristan aracılığı ile Türkiye ve Yunanistan üzerinde baskı politikası uyguladı. Her ne kadar bazı iç dinamiklerin etkisi yadsınamazsa da 1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göç akınının önemli bir nedeni de Balkanlar'daki bu güç mücadelesiydi. Balkanlar'da bloklar arasındaki mücadele Türkiye ile Yunanistan'ı birbirine daha fazla yakınlaştırırken Yugoslavya'nın da bu birlikteliğe katılması yeni bir Balkan Pakti'nı ortaya çıkardı.

1953 yılında kurulan Balkan Pakti, 1954 yılında imzalanan ittifak ve karşılıklı yardım antlaşmasıyla birlikte büyük oranda askeri bir kimlik kazandı. Balkan İttifakı, dönemin uluslararası gelişmelerinden fazlasıyla etkilendi.

NATO savunma sistemindeki boşluğun doldurulmasında önemli katkı sağladı. Ancak ittifakın bu askeri niteliği aynı zamanda onun ekonomik, teknik ve kültürel alanlarda gelişmesine de engel oldu. Böylece dönemin uluslararası dengeleri karşısında realist bir yaklaşım sergileyen Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın Balkanlar'da

işbirliği düşüncesiyle bir araya gelmesi sonucunda kurulan Balkan İttifakı, üye devletler tarafından derinleştirilmediği için kendisini oluşturan gerekçeler ortadan kalktığına da hızlı bir biçimde dağıldı.

Türkiye, Balkan İttifakı'nı kendi güvenlik bölgesinde savunma örgütleri kurmak politikasının bir ayağı olarak gördü ve gerek kurulması sürecinde, gerekse paktın sürdürülmesinde önemli rol oynadı. Zaten ittifakın ortadan kalkmasında da Türkiye'nin büyük bir rolü olmadı. Balkan İttifakı'nın yıkılışında Yugoslavya'nın değişen dış politikasının etkisi olmakla birlikte ittifaka asıl darbeyi Yunanistan'ın Kıbrıs Sorunu'nu uluslararası platforma taşıması vurdu. Yunanistan bu hareketiyle yalnız Balkan İttifakı'nı zedeledi. Aynı zamanda büyük zorluklarla kurulan Türk-Yunan dostluğunu da temelinden sarstı.

Başarısız Balkan İttifakı deneyimi Balkan Devletleri'ne şu gerçeği öğretti: bölgede salt askeri temellere dayalı örgütlenmelerin uzun ömürlü olması mümkün değildi. Hele hele bu örgütlenmeler Balkan Devletleri'nin tümünü kapsamıyor, aksine bunlardan bazılarını hedef alıyorsa böyle oluşumların başarısız olacağı ortadaydı.

Özetlemek gerekirse 1923-1960 döneminde Türkiye, Balkan coğrafyasına yönelik aktif bir siyaset izleme çabası içinde oldu. 2. Dünya Savaşı'na kadar bu siyasetin başarısız olduğunu söylemek pek mümkün görünmüyor. 2. Dünya Savaşı bu aktif siyasetin uzun yıllar arka planda kalmasına neden oldu. Savaş sonrası değişen uluslararası konjonktür ise Balkan Devletleri'nin kendi çabalarıyla, dış dinamiklerin etkisini pasifize ederek bir işbirliğine gitmelerinin olanaksızlığını ortaya koydu.

Savaş öncesi ve savaş sonrasında Türkiye'nin Balkan Politikası'nda değişmeyen bir öge ise Balkan Türkleri'nin yaşadığı ülkelerdeki mevcut durumu idi. Türkiye, Balkanlar'da yaşayan Türklere yönelik ilgisini mümkün olduğunca canlı tuttu. Yugoslavya ile imzalanan ve Yugoslavya'daki Türk hak, mal ve mülklerinin tazminini belirleyen antlaşma; Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri'nin büyük göçü sırasında takındığı tavır; 2. Dünya Savaşı sırasında Batı Trakya Türkleri'nin durumuyla yakından ilgilenilmesi gibi örnekler bu politikanın sürekliliğini göstermesi bakımından önemli oldu.

Sonuçta Türkiye'nin Balkan Politikası 2. Dünya savaşı öncesinde ve sonrasında farklı dinamiklerin etkisinde kalmış; bu çerçevede Türkiye savaş öncesinde daha aktif

bir siyaset izleyebilirken, savaş sonrasında uluslararası dengelerdeki değişimlere ayak uydurmaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

I- KİTAPLAR

- Adanır, Fikret. **Makedonya Sorunu: Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi**. Çeviren: İhsan Catay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.
- Akşin, Aptülaha. **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**. Ankara: TTK Yayınları, 1991.
- Andonyan, Aram. **Balkan Savaşı**. Çeviren: Ziver Biberyan. 2. Basım. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2002.
- Aras, Tefik Rüştü. **Lozan İzlerinde 10 Yıl**. İstanbul: Akşam Matbaası, 1935.
- _____. **Atatürk'ün Dış Politikası**. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003.
- Arı, Kemal. **Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç(1923-1925)**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- Armaoğlu, Fahir. **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1789-1914)**. 2. Basım. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- _____. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1980)**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1983.
- _____. **Kıbrıs Meselesi 1954-1959: Türk Hükümeti ve Kamu Oyunun Davranışları**. Ankara: AÜSBF Yayınları, 1963.
- Atatürk'ün Milli Dış Politikası(Cumhuriyet Dönemine Ait 100 Belge) 1923-1938**. Cilt 2. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**. Ankara: Araştırma Merkezi Yayını, 1989.
- Aydın, Mahir. **Şarkî Rumeli Vilâyeti**. Ankara: TTK Yayınları, 1992.
- Bağcı, Hüseyin. **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**. 2. Basım. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2001.
- Balkan Harbi(1912-1913)**. Cilt 1. Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Resmi Yayınları, 1970.
- Baydar, Mustafa. **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**. İstanbul: Menteş Kitabevi, 1968.
- Bayur, Yusuf Hikmet. **Türk İnkılâbı Tarihi**. Cilt 2. Kısım 2. Ankara: TTK Yayınları, 1943.

- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri(1913-1938).** Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, 2002.
- Bıyıklıoğlu, Tefrik. **Trakya'da Milli Mücadele.** Cilt 1. 3. Basım. Ankara: TTK Yayınları, 1992.
- Bilge, A.Suat. **Büyük Düş: Türk-Yunan Siyasi İlişkileri(1919-2000).** Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000.
- Bilsel, M.Cemil. **Lozan.** Cilt 1. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998.
- Budak, Mustafa. **İdealden Gerçeğe: Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika.** 2. Basım. İstanbul: Küre Yayınları, 2003.
- Castellan, George. **Balkanların Tarihi: 14-20. Y.Y.** Çeviren: Ayşegül Yaraman Başbuğu. 2. Basım. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995.
- Clogg, Richard. **Modern Yunanistan Tarihi.** Çeviren: Dilek Şendil. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- Deringil, Selim. **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası.** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- Erim, Nihat. **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri.** Cilt 1. Ankara: TTK Yayınları, 1953.
- Esmer, Ahmet Şükrü. **Siyasi Tarih(1919-1939).** Ankara: SBF Yayınları, 1953.
- Gazioğlu, Ahmet C. **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs-III(1951-1959): Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik.** Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, 1998.
- Geray, Cevat. **Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı(1923-1961).** Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, 1962.
- Gönlübol, Mehmet vd. **Olaylarla Türk Dış Politikası.** Ankara: Alkım Yayınevi, 1989.
- Gürel, Şükrü Sina. **Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri(1821-1993).** Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993.
- _____. **Kıbrıs Tarihi(1878-1960)-2: Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika.** İstanbul: Kaynak Yayınları, 1985.
- Güven, Dilek. **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları.** Çeviren: Bahar Şahin İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- Hall, Richard C. **Balkan Savaşları(1912-1913): I. Dünya Savaşı'nın Provası.** Çeviren: M. Tanju Akad. İstanbul: Homer Kitabevi, 2003.

- Hatipoğlu, M.Murat. **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan(1923-1954)**. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997.
- İstatistik Göstergeler(1923-2002)**. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2003.
- Kamil, İbrahim. **Bulgaristan'daki Türklerin Hakları**. Ankara: YÖK Matbaası, 1989.
- Karagöz, Adem Ruhi. **Bulgaristan Türk Basını(1879-1945)**. İstanbul: Üniversite Matbaası, 1945.
- Karal, Enver Ziya. **Osmanlı Tarihi**. Cilt 9. 2. Basım. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Koçak, Cemil. **Türkiye'de Milli Şef Dönemi(1938-1945)**. Ankara: Yurt Yayınevi, 1986.
- Kuyucuklu, Nazif. **Balkan Ülkeleri İktisadı 2: Bulgaristan**. İstanbul: İÜSBF Yayınları, 1987.
- Macar, Elçin. **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Memişoğlu, Hüseyin. **Bulgaristan'da Türk Kültürü**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1995.
- Meray, Seha L. **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**. Takım 1. Cilt 1. Kitap 1. Ankara: AÜSBF Yayınları, 1969.
- _____. **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**. Takım 2. Cilt 2. Ankara: AÜSBF Yayınları, 1969.
- Nabi Yaşar. **Balkanlar ve Türklük**. Ankara: Ulus Basımevi, 1936.
- Nur, Rıza ve J.C.Grew. **Lozan Barış Konferansı'nın Perde Arkası(1922-1923)**. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2003.
- Oğuz, Süleyman. **Osmanlı Vilâyet İdâresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti(1878-1885)**. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını, 1986.
- Oran, Baskın. **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 1986.
- Özgüç, Adil. **Batı Trakya Türkleri**. İstanbul: Kutluğ Yayınları, 1974.
- Popoviç, Aleksandre. **Balkanlar'da İslam**. Çeviren: Komisyon. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Sander, Oral. **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye(1945-1965)**. Ankara: AÜSBF Yayınları, 1969.

- Sarıca, Murat. **Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları(1919-1929)**. İstanbul: İÜSBF Yayınları, 1982.
- Sloane, William M. **Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar**. Çeviren: Sibel Özbudun. İstanbul: Süreç Yayınları, 1987.
- Sonyel, Salahi R. **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika-II**. 3. Basım. TTK Yayınları, 2003.
- Soysal, İsmail. **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920-1945)**. Cilt 1. Ankara: TTK Yayınları, 1983.
- _____. **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları(1945-1990)**. Cilt: 2. Ankara: TTK, 1991.
- Şahin, M.Süreyya. **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980.
- Şimşir, Bilal N. **Bulgaristan Türkleri(1878-1985)**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986.
- _____. **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**. Cilt 1. Ankara: TTK Yayınları, 1993.
- Tokay, Gül. **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilali'nin Kökenleri(1903-1908)**. İstanbul: Afa Yayınları, 1995.
- Toluner, Sevin. **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977.
- Torun, Şükrü. **Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu**. İstanbul: 1956.
- Tuğlacı, Pars. **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**. İstanbul: Cem Yayınevi, 1984.
- Tulça, Enis. **Atatürk, Venizelos ve Bir Diplomat Enis Bey**. İstanbul: Simurg Kitapçılık, 2003.
- Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl: Lozan(1922-1923)**. Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973.
- Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl: Cumhuriyetin İlk 10 Yılı ve Balkan Paktı(1923-1934)**. Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973.
- Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl: Montreux ve Savaş Öncesi Yılları(1935-1939)**. Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973.

- Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl: İkinci Dünya Savaşı Yılları(1939-1946).** Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973.
- Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea.** Hazırlayan: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.
- Uçarol, Rıfat. **Siyasi Tarih(1789-1994).** 4. Basım. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.
- Üçok, Coşkun. **Siyasi Tarih(1789-1950).** 5. Basım. Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- Ülküsal, Müstecib. **Dobruca ve Türkler.** Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1966.
- Velikov, Stefan. **Kemalist İhtilal ve Bulgaristan(1918-1922).** Çeviren: Naime Yılmaer. İstanbul: Kitap Yayınları, 1969.
- Weisband, Edward. **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası-III.** Çeviren: M. Ali Kayabal. Cumhuriyet Yayınları, 2000.
- Yerasimos, Stefanos. **Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu.** Çeviren: Şirin Tekeli. 2. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

II- MAKALELER

- Akgül, Suat. "Bulgaristan Türkleri ve Türk İnkılabı," **Türkler.** Cilt 20. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 432-443.
- Akgün, Seçil. "Birkaç Amerikan Kaynağında Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu," **3.Askerî Tarih Semineri Bildirileri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri(20Temmuz 1974'e Kadar).** Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986, s. 241-277.
- Akın, Veysel. "Mudanya Mütarekesi ve Trakya'nın Kurtuluşu," **Türkler.** Cilt 16. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 219-229.
- Akşin, Sina ve Melek Fırat. "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar," **Balkanlar.** İstanbul: OBİV Yayınları, 1993, s. 97-125.
- Alpan, Necip P. "Türkiye İle Arnavutluk'un İstiklal Savaşları'ndaki Paralelizm Doğrultusunda Yaptıkları İşbirliği," **10. Türk Tarih Kongresi(22-26 Eylül 1986).** Cilt 6. Ankara: TTK Yayınları, 1994, s. 2897-2904.
- Altuğ, Yılmaz. "Balkanlar'dan Anayurda Yapılan Göçler," **Bellekten.** Cilt LV, Sayı 212: 109-120, Nisan 1991.
- Bellaris, M. Feridun. "Bled Paktı ve İtalya," **Hürriyet.** Sayı no: 2271. 16 Ağustos 1954.

- “Bir Sulh Abidesi.” **Hakimiyeti Milliye**. Sayı no: 4512. 12 Şubat 1934.
- Burçak, Rıfık Salim. “150 Yıllık Türk-Yunan İlişkilerinin Düşündürdükleri,” **Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer’e Armağan**. Ankara: AÜSBF Yayınları, 1981, s. 47-63.
- _____. “Balkan İttifakı,” **Zafer**. Sayı no : 2050. 25 Ağustos 1954.
- Cemil, Tahsin. “Romen-Türk Dostluğunun Tarihi Temelleri,” **Yeni Türkiye, Türk Dış Politikası Özel Sayısı**. Sayı 3: 302-306, Mart-Nisan 1995.
- Cıaçır, Nicolae. “Atatürk Döneminde Türkiye-Romanya İlişkileri,” Çeviren: Çağlar Enneli. **Türkler**. Cilt 16. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 654-660.
- Coşar, Ömer Sami. “Atina Tebliği,” **Cumhuriyet**. Sayı no: 9971. 3 Mayıs 1952.
- _____. “Balkan Askeri İttifakı Metnini Tetkik Ederken,” **Cumhuriyet**. Sayı no: 10788. 13 Ağustos 1954.
- Çapa, Mesut. “Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskanı,” **Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**. Cilt 2, Sayı 5: 49-84, Mayıs 1990.
- Dağıstan, Adil. “Hamdullah Suphi’nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri,” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. Cilt 18, Sayı 54: 815-828, Kasım 2002.
- Duman, Sabit. “Almanya’nın İkinci Dünya Savaşı’nda Yunanistan’ı İşgali,” **9. Askeri Tarih Semineri Bildirileri-I**. Ankara: Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 525-536.
- Ekrem, Mehmet Ali. “1939-1940 Yıllarında Türk-Romen Diplomatik İlişkileri (Romen Belgelerine Göre),” **8. Türk Tarih Kongresi(11-15 Ekim 1976)**. Cilt 3. Ankara: TTK Yayınları, 1983, s. 1858-1864.
- _____. “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk-Romen İlişkileri,” **10. Türk Tarih Kongresi(22-26 Eylül 1986)**. Cilt 6. Ankara: TTK Yayınları, 1994, s. 311-317.
- Eren, İsmail. “Atatürk’e Ait Yugoslavya Eski Başbakanı M.Stoyadinoviç’in İzlenimleri,” **9. Türk Tarih Kongresi(21-25 Eylül 1983)**. Cilt 3. Ankara: TTK Yayınları, 1989, s. 1939-1946.
- Erim, Nihat. “Milletlerarası Daimî Adaley Divanı ve Türkiye,” **AÜHFD**. Cilt 2, Sayı 1: 62-72, 1944.
- Eroğlu, Hamza. “Türk-Bulgar İlişkileri ve 18 Ekim 1925 Tarihli Dostluk Antlaşması,” **Bellekten**. Cilt 51, Sayı 201: 1339-1347, Aralık 1987.
- Fenik, Mümtaz Faik. “Balkan Askeri İttifakı,” **Zafer**. Sayı no :2046. 8 Ağustos 1954.

- Feyzi, Muharrem. "Balkan Konferansı," **Cumhuriyet**. Sayı no: 2677. 19 Teşrinievvel 1931.
- _____. "Balkan Konferansı Neden Akim Kaldı?," **Cumhuriyet**. Sayı no: 3048. 31 Teşrinievvel 1932.
- _____. "Türkiye-Yunanistan İtilafının Kıymeti," **Cumhuriyet**. Sayı no: 3365. 18 Eylül 1933.
- _____. "İtalya-Yugoslavya," **Cumhuriyet**. Sayı no: 4626. 1 Nisan 1937.
- Fırat, Melek. "Yunanistan'la İlişkiler," **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**. Editör: Baskın Oran. Cilt 1. 6. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 325-356.
- Guboğlu, Mihail. "Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı Döneminden II. Dünya Savaşı'na Kadar Türk-Romen İlişkileri(1923-1944)," **Bellekten**. Cilt 47, Sayı 188: 1045-1072, Ekim 1983.
- Güler, Ali. "Arşiv Belgeleri Işığında Türkiye-Yugoslavya İlişkilerine Düşen Gölge: Kıbrıs Meselesinde Yugoslavya'nın Tavrı(1957)," **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi(8-12 Aralık 2003)**. Cilt 1. Ankara: 2005, s. 761-807.
- Gürel, Şükrü Sina. "Türk Dış Politikası(1919-1945)," **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**. Cilt 42. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 520-536.
- Gürkan, İhsan. "Jeopolitik ve Stratejik Yönleriyle Balkanlar ve Türkiye," **Balkanlar**. İstanbul: OBİV Yayınları, 1993, s. 259-273.
- Hakkı, Naşit. "Dördüncü Balkan Konferansından Notlar: Selanik Konferansına Kadar," **Hakimiyeti Milliye**. Sayı no: 4437. 24 İkinciteşrin 1933.
- _____. "Dördüncü Balkan Konferansında Notlar," **Hakimiyeti Milliye**. Sayı no: 4438. 25 İkinciteşrin 1933.
- Hakov, Cengiz. "Mustafa Kemal Atatürk ve Bulgaristan-Türkiye İlişkileri(1923-1938)," **Atatürk 4. Uluslararası Kongresi(25-29 Ekim 1999)**. Cilt 2. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, s. 1009-1017.
- _____. "1925 Bulgar-Türk Dostluk Antlaşması ve İki Ülke Arasında "Askıda Kalmış" Sorunların Çözümü," **12. Türk Tarih Kongresi(12-16 Eylül 1994)**. Cilt 6. Ankara: TTK Yayınları, 1999, s. 1371-1376.

- _____. “1913’de İstanbul’da İmzalanan Bulgar-Türk Antlaşması ve Bulgaristan’da Türk-Müslüman Nüfusun Hakları,” **Osmanlı**. Cilt 2. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2000, s. 474-477.
- _____. “İkinci Dünya Savaşı Arifesi ve Başlangıç Döneminde Bulgar-Türk İlişkilerinin Bazı Siyasi Yönleri,” **9. Türk Tarih Kongresi(21-25 Eylül 1983)**. Cilt 3. Ankara: TTK Yayınları, 1989, s. 1947-1954.
- Hırscho, Renée. “Lozan Sözleşmesi’nin Sonuçları: Genel Bir Bakış,” **Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**. Hazırlayan: Renée Hirschon. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 17-28.
- İnan, Afet. “Balkan Antantı(1934),” **Bellekten**. Cilt 32, Sayı 126: 283-291, Nisan 1968.
- Keser, M.Ulvi. “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye’nin Yunanistan’a Yardım Faaliyetleri,” **9. Askeri Tarih Semineri Bildirileri-I**, Ankara: Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 537-560.
- Keyder, Çağlar. “Nüfus Mübadelesinin Türkiye Açısından Sonuçları,” **Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**. Hazırlayan: Renée Hirschon. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 53-72.
- Kılıç, Altemur. “Balkan İttifakı ve NATO,” **Vatan**. Sayı no: 4734.18 Temmuz 1954.
- _____. “Balkan İttifakı,” **Vatan**. Sayı no: 4758. 14 Ağustos 1954.
- _____. “Kıbrıs Meselesi,” **Vatan**. Sayı no: 4761. 17 Ağustos 1954.
- Koloğlu, Orhan. “Osmanlı Döneminde Balkanlar,” **Balkanlar**. İstanbul: OBİV Yayınları, 1993, s. 41-96.
- Kurat, Akdes Nimet. “Panislavizm,” **AÜDTCFD**. Cilt 11, Sayı 2-4: 241-277, Haziran-Aralık 1953.
- Kurat, Yuluğ Tekin. “Yunanistan’ın küçük Asya Macerası,” **3. Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri(20 Temmuz 1974’e Kadar)**. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986, s. 407-427.
- Maxim, Mihai. “Yeni Romen Belgelerine Göre Büyük Önder Atatürk, Dr. İbrahim Temo ve Romanya,” **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi(8-12 Aralık 2003)**. Cilt 1. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2005, s. 371-378.
- Mehmet, Mustafa Ali. “Atatürk ve İnkılâplarının Romanya Türk Basımındaki Yankıları,” **Türk Kültürü**. Cilt 21, Sayı 247: 12-21, Kasım 1983.

- Merçil, Erdoğan. “Batı Trakya Türkleri’nin Eğitim Meselesi ve Yunan Baskısı,” **Türk Kültürü**. Sayı 43: 33-38, Mayıs 1966.
- Memişoğlu, Hüseyin. “Bulgaristan Türkleri’nin Birinci Milli Kongresi,” **Bellekten**. Cilt LIV, Sayı 209: 309-331, Nisan 1990.
- Mesut, Zeki. “Balkan Konferansında Yugoslavya,” **Milliyet**. Sayı no: 1683. 17 Teşrinievvel 1930.
- _____. “Balkan Konferansında Arnavutluk,” **Milliyet**. Sayı no: 1684. 18 Teşrinievvel 1930.
- _____. “Balkan Konferansında Yunanistan,” **Milliyet**. Sayı no: 1687. 21 Teşrinievvel 1930.
- _____. “Balkan Konferansında Romanya,” **Milliyet**. Sayı no: 1688. 22 Teşrinievvel 1930.
- _____. “Balkan Konferansının Bilançosu,” **Milliyet**. Sayı no: 1690. 24 Teşrinievvel 1930.
- _____. “Bir Adım Daha!,” **Hakimiyeti Milliye**. Sayı no: 4432. 19 İkinciteşrin 1933.
- Naci, Ali. “Atina Misakı,” **Vakit**. Sayı no: 5787. 16 Şubat 1934.
- Nadi, Yunus. “Yugoslavya’daki Türkler,” **Cumhuriyet**. Sayı no: 1089. 20 Mayıs 1927.
- _____. “Türk-Bulgar Münasebatı,” **Cumhuriyet**. Sayı no: 1739. 10 Mart 1929.
- _____. “Balkan Misakının İmzasından Sonra,” **Cumhuriyet**. Sayı no: 3509, 11 Şubat 1934.
- _____. “Balkanlılar Arasında İktisadi Münasebetler,” **Cumhuriyet**. Sayı no: 3528, 2 Mart 1934.
- _____. “Paktın Hakiki Manasiyle Taarruz,” **Cumhuriyet**. Sayı no: 3529. 3 Mart 1934.
- _____. “Belgrad Mülakatından Sonra Vaziyet,” **Cumhuriyet**. Sayı no: 4624. 30 Mart 1937.
- _____. “Balkan Antantı Her Zamandan Daha Kuvvetlidir,” **Cumhuriyet**. Sayı no: 4639. 14 Nisan 1937.
- Okday, İ.H. “Bulgaristan’da Çıkmış Olan Türk Gazeteleri ve Dergileri,” **Türk Kültürü**. Sayı 274: 1-5, Şubat 1986.
- Oran, Baskın. “Kalanların Öyküsü, 1923 Mübadele Sözleşmesi’nin Birinci ve Özellikle İkinci Maddelerinin Uygulanmasından Alınacak Dersler,” **Ege’yi**

- Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi.** Hazırlayan: Renée Hirschon. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 161-184.
- Orhonlu, Cengiz. “Yunanistan Türkleri,” **Türk Dünyası El Kitabı.** Ankara: 1976, s. 1099-1103.
- _____. “Batı Trakya’da Türk Nüfusu,” **Türk Kültürü.** Sayı 1: 59-77, 1964.
- Özergin, M.Kemal. “Yugoslavya’da Yaşayan Türkler,” **Türk Kültürü.** Sayı 11: 14-19, Eylül 1963.
- Özgiray, Ahmet. “Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri(1920-1938),” **Tarih İncelemeleri Dergisi.** Sayı 10: 55-70, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1995.
- _____. “Türkiye-Yugoslavya İlişkileri(1920-1938),” **Tarih İncelemeleri Dergisi.** Sayı 14: 11-24, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1999.
- Rıfki, Falih. “Balkan Anlaşma Paktı,” **Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4511. 11 Şubat 1934.
- Sadak, Necmettin. “Yugoslavya Başvekilinin Ankara’yı Ziyareti ve Neticeleri,” **Akşam.** Sayı no: 6481. 1 Teşrinisani 1936.
- Sakarbalkan, B. “Krallık Devrinde Bulgaristan’da Türk Eğitimi(1908-1944),” **Türk Kültürü.** Sayı 30: 21-34, Nisan 1965.
- Sarıkoyuncu, Ali. “Atatürk Döneminde Dış Türklere Yönelik Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Gagauz Türkleri Örneği,” **Atatürk 4. Uluslararası Kongresi(25-29 Ekim 1999).** Cilt 2, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s. 1317-1334.
- Sarınay, Yusuf. “Osmanlı Devleti’nin Bulgaristan’ın Bağımsızlığı’nı Tanıması ve Türk-Bulgar İlişkilerinin Gelişmesi(1908-1914),” **Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu(11-13 Mayıs 2005), Bildiriler Kitabı.** Eskişehir: Odunpazarı Belediyesi Yayınları, 2005, s. 133-137.
- Sertoğlu, Murat. “Son Yugoslav-Bulgar Anlaşması Etrafında,” **Cumhuriyet.** Sayı no: 4559. 21 İncikanun 1937.
- Shpuza, Gazmend. “Atatürk ve Arnavutluk-Türkiye İlişkileri,” **Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi.** Cilt 2, Sayı 6: 335-347, Kasım 1990.

- _____. "1928-1930 Yılları arasında Arnavut-Türk İlişkileri," **Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**. Cilt 5, Sayı 19: 303-313, Mayıs 1997.
- _____. "Arnavutluk ile Türkiye Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması(1923-1926)," **Uluslararası Konferans, Atatürkçülük ve Modern Türkiye(22-23 Ekim 1998)**. Ankara: AÜSBF Yayını, 1999, s. 1-5.
- Soysal, İsmail. "Balkan Paktı(1934-1941)," **Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan**. Ankara: TTK Basımevi, 1985, s. 125-226.
- Şimşir, Bilal N. "Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler(VII), Bulgaristan'da İlk Türk Milli Kongresi," **Türk Kültürü**, Sayı 280: 39-49, Ağustos 1986.
- _____. "Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar (I)-1950 Yılı Türk-Bulgar Nota Düellosu", **Türk Kültürü**, Sayı 272: 46-61, Aralık 1985.
- _____. "Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler(VIII), Bulgaristan'da İlk Türk Milli Kongresi," **Türk Kültürü**, Sayı 282: 49-58, Ekim 1986.
- _____. "Atatürk'ten Elçi Ruşen Eşref Ünaydın'a Yönerge(Türk-Arnavut İlişkileri Üzerine)," **Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan**. Ankara: AÜSBF Yayınları, 1981, s. 299-316.
- Şükrü, Ahmet. "Balkan Devletleri Arasında," **Milliyet**. Sayı no: 2850. 14 Kanunusani 1934.
- _____. "Balkan Misakı," **Milliyet**. Sayı no: 2877. 12 Şubat 1934.
- _____. "İmzadan Sonra," **Milliyet**. Sayı no: 2879. 14 Şubat 1934.
- _____. "İkinci Balkan Paktı," **Halkçı**. Sayı no: 228. 13 Ağustos 1954.
- Şükrü, Hayrettin. "Türk-Bulgar Ticareti -2," **Cumhuriyet**. Sayı no: 3279. 24 Haziran 1933.
- _____. "Türk-Romen Ticareti," **Cumhuriyet**. Sayı no: 3345. 29 Ağustos 1933.
- Tanoğlu, Ali. "Bulgaristan Türkleri'nin Son Göç Hareketi(1950-1951)," **İÜİFM**. Cilt: 14, No: 1-4: 129-161, Ekim 1952-Temmuz 1953.
- Temelkuran, Tevfik. "Yunanistan'ın Balkan Birliği ve Makedonya'nın Taksimi Projesi," **BTTD**. Sayı 1: 37-44, Mart 1985.

- Ünal, Sevim. “Atatürk’ün Balkanlar’daki Barışçıl Politikası,” **9. Türk Tarih Kongresi(21-25 Eylül 1983)**. Cilt 3. Ankara: TTK Yayınları, 1989, s. 1985-1999.
- Ünal, Tahsin. “Batı Trakya Türkleri,” **Türk Kültürü**. Sayı 76: 23-31, Şubat 1969.
- Yakut, Kemal ve Meral Bayrak Ferlibaş. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bulgaristan Müftüleri’nin Statüsü(1878-1929),” **Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu(11-13 Mayıs 2005), Bildiriler Kitabı**. Eskişehir: Odunpazarı Belediyesi Yayınları, 2005, s. 335-346.
- Yalçın, Hüseyin Cahit. “İmzalanan Misak,” **Ulus**. Sayı no: 11378. 2 Mart 1953.
- Yalman, Ahmet Emin. “Ankara Paktı,” **Vatan**. Sayı no: 4237. 1 Mart 1953.
- _____. “Tarihte Yeni Bir Çığır,” **Vatan**. Sayı no: 4753. 6 Ağustos 1954.
- “Yugoslavya’nın Siyasi Durumu,” **Cumhuriyet**. Sayı no: 10083. 25 Ağustos 1952.
- Yücelden, Şerafettin. “Yugoslavya Türkleri,” **Türk Dünyası El Kitabı**. Ankara: 1976.
- Zaim, Sabahaddin. “Son Yugoslav Muhacirleri Hakkında Rapor,” **İÜİFM**. Cilt 19, No: 1-4: 435-448, Ekim1957-Temmuz 1958.

III- TEZLER

- Anahtarçioğlu, Metin. “Türk Basınında Balkan Antantı(14 Eylül 1933-9 Şubat 1934).”
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1993.
- Bıçaklı, Hüseyin Avni. “Türkiye-Bulgaristan İlişkileri(1919-1988).” Yayınlanmamış
Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988.
- Çevik, İbrahim. “Yunan İç Savaşı ve Türkiye (1946-1949).” Yayınlanmamış Yüksek
Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1997.
- Ersoy, Zeynel Abidin. “II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’nin Yunanistan’a Yaptığı
İnsani Yardımlar(1935-1945).” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız
Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Öksüz, Hikmet. “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Atatürk Dönemi’ndeki Balkan
Politikası.” Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri
ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1996.
- Kahya, Sevtap. “Basında Türk-Bulgar İlişkileri(1950-1960).” Yayınlanmamış Yüksek
Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

IV- BELGESEL KAYNAKLAR

Ayın Tarihi. Cilt 23-24. Sayı: 79-81. Birinciteşrin-Birincikanun 1930.

Ayın Tarihi. Sayı: 1. İkincikanun 1934.

Ayın Tarihi. Sayı: 2. Şubat 1934.

Ayın Tarihi. Sayı: 3. Mart 1934.

Ayın Tarihi. Sayı: 4. Nisan 1934.

Ayın Tarihi. Sayı: 5. Mayıs 1934.

Ayın Tarihi. Sayı: 6. Haziran 1934.

Ayın Tarihi. Sayı: 12. Birincikanun 1934.

Ayın Tarihi. Sayı: 14. Şubat 1935.

Ayın Tarihi. Sayı: 18. Haziran 1935.

Ayın Tarihi. Sayı: 30. Haziran 1936.

Ayın Tarihi. Sayı: 31. Temmuz 1936.

Ayın Tarihi. Sayı: 41. Mayıs 1937.

Ayın Tarihi. Sayı: 47. İkinciteşrin 1937.

Ayın Tarihi. Sayı: 51. Mart 1938.

Ayın Tarihi. Sayı: 84. İlkkanun 1940.

Ayın Tarihi. Sayı: 80. Ağustos 1940.

Ayın Tarihi. Sayı: 81. Eylül 1940.

Ayın Tarihi. Sayı: 82. İlkteşrin 1940.

Ayın Tarihi. Sayı: 87. Mart 1941.

Ayın Tarihi. Sayı: 144. Kasım 1945.

Ayın Tarihi. Sayı: 150. Mayıs 1946.

Ayın Tarihi. Sayı: 201. Ağustos 1950.

Ayın Tarihi. Sayı: 202. Eylül 1950.

Ayın Tarihi. Sayı: 203. Ekim 1950.

Ayın Tarihi. Sayı: 216. Kasım 1951.

Ayın Tarihi. Sayı: 226. Eylül 1952.

Ayın Tarihi. Sayı: 230. Ocak 1953.

Ayın Tarihi. Sayı: 232. Mart 1953.

Ayın Tarihi. Sayı: 235. Haziran 1953.

Ayın Tarihi. Sayı: 236. Temmuz 1953.

Ayın Tarihi. Sayı: 243. Şubat 1954.

Ayın Tarihi. Sayı: 245. Nisan 1954.

Ayın Tarihi. Sayı: 246. Mayıs 1954.

Ayın Tarihi. Sayı: 247. Haziran 1954.

Ayın Tarihi. Sayı: 249. Ağustos 1954.

Ayın Tarihi. Sayı: 250. Eylül 1954.

Ayın Tarihi. Sayı: 258. Mayıs 1955.

Ayın Tarihi. Sayı: 262. Eylül 1955.

Ayın Tarihi. Sayı: 265. Aralık 1955.

Ayın Tarihi. Sayı: 266. Ocak 1956.

Ayın Tarihi. Sayı: 277. Aralık 1956.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 6.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 7.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 8. 2. Basım.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 9.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 10.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 11.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 12.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 14.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 15.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 16.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 17.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 18.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 19. 2. Basım.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 29.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 33.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 34.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 35.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 36.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 37.

Düstur. 3. Tertip. Cilt 38.

TBMM Gizli Celse Zabıtları. Cilt 4. Devre: 2. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.

TBMMZC. Devre 9. Cilt 4.
TBMMZC. Devre 9. Cilt 17.
TBMMZC. Devre 9. Cilt 20.
TBMMZC. Devre 10. Cilt 5.
TBMMZC. Devre 10. Cilt 10.
TBMMZC. Devre 10. Cilt 15.

V- GAZETELER

Akşam. Sayı no: 5484. 13 Kanunusani 1934.
Akşam. Sayı no: 5488. 19 Kanunusani 1934.
Akşam. Sayı no: 5495. 26 Kanunusani 1934.
Akşam. Sayı no: 5497. 28 Kanunusani 1934.
Akşam. Sayı no: 5512. 12 Şubat 1934.
Akşam. Sayı no: 5537. 9 Mart 1934.
Akşam. Sayı no: 5538. 10 Mart 1934.
Akşam. Sayı no: 5540. 12 Mart 1934.
Akşam. Sayı no: 5542. 14 Mart 1934.
Akşam. Sayı no: 6141. 21 Teşrinisani 1935.
Akşam. Sayı no: 6143. 23 Teşrinisani 1935.
Akşam. Sayı no: 5937. 1 Mayıs 1935.
Akşam. Sayı no: 6149. 29 Teşrinisani 1935.
Akşam. Sayı no: 6477. 28 Teşrinievvel 1936.
Akşam. Sayı no: 4691. 11 Teşrinisani 1936.
Akşam. Sayı no: 6571. 1 Şubat 1937.
Akşam. Sayı no: 6907. 8 Kanunusani 1938.
Cumhuriyet. Sayı no: 263. 29 Kanunusani 1925.
Cumhuriyet. Sayı no: 440. 31 Temmuz 1925.
Cumhuriyet. Sayı no: 532. 1 Teşrinisani 1925.
Cumhuriyet. Sayı no: 265. 31 Kanunusani 1925.
Cumhuriyet. Sayı no: 268. 3 Şubat 1925.
Cumhuriyet. Sayı no: 834. 4 Eylül 1926.
Cumhuriyet. Sayı no: 1131. 4 Temmuz 1927.

- Cumhuriyet.** Sayı no: 1238. 19 Teşrinievvel 1927.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 1406. 7 Nisan 1928.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 1594. 15 Teşrinievvel 1928.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 1830. 14 Haziran 1929.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 2205. 28 Haziran 1930.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 2663. 5 Teşrinievvel 1930.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 2301. 2 Teşrinievvel 1930.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 2304. 5 Teşrinievvel 1930.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 2305. 6 Teşrinievvel 1930.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 2312. 13 Teşrinievvel 1930.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 2365. 6 Kanunuevvel 1930.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 2381. 22 Kanunuevvel 1930.
- Cumhuriyet** Sayı no: 2675. 17 Teşrinievvel 1931.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 2676. 18 Teşrinievvel 1931.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 2677. 19 Teşrinievvel 1931.
- Cumhuriyet.** Sayı no:2681. 23 Teşrinievvel 1931.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 2682. 24 Teşrinievvel 1931.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 2685. 27 Teşrinievvel 1931.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 2727. 9 Kanunuevvel 1931.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 2730. 12 Kanunuevvel 1931.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 2730. 12 Kanunuevvel 1931.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 2870. 5 Mayıs 1932.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3043. 25 Teşrinievvel 1932.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3044. 26 Teşrinievvel 1932.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3047. 29 Teşrinievvel 1932.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3215. 21 Nisan 1933.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3219. 25 Nisan 1933.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3220. 26 Nisan 1933.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3304. 19 Temmuz 1933.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3362. 15 Eylül 1933.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3363. 16 Eylül 1933.
- Cumhuriyet** Sayı no: 3376. 29 Eylül 1933.

- Cumhuriyet.** Sayı no: 3421. 13 Teşrinievvel 1933.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3422. 14 Teşrinisani 1933.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3436. 28 Teşrinisani 1933.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3437. 29 Teşrinisani 1933.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3503. 5 Şubat 1934.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3510. 12 Şubat 1934.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3511. 13 Şubat 1934.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3537. 11 Mart 1934.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 3573. 19 Nisan 1934.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4476. 28 Birinciteşrin 1936.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4195. 18 İkincikanun 1936.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4202. 25 İkincikanun 1936.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4300. 5 Mayıs 1936.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4306. 11 Mayıs 1936.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4479. 31 Birinciteşrin 1936.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4478. 30 Birinciteşrin 1936.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4491. 12 İkinciteşrin 1936.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4537. 28 Birincikanun 1936.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4585. 16 Şubat 1937.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4588. 19 Şubat 1937.
- Cumhuriyet** Sayı no: 4614. 20 Mart 1937.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4616. 22 Mart 1937.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4620. 26 Mart 1937.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4622. 28 Mart 1937.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4623. 29 Mart 1937.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4638. 13 Nisan 1937.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4640. 15 Nisan 1937.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4673. 18 Mayıs 1937.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4813. 6 Birinci Teşrin 1937.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4851. 13 İkinciteşrin 1937.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4929. 1 Şubat 1938.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 4992. 8 Nisan 1938.

- Cumhuriyet.** Sayı no: 4997. 13 Nisan 1938.
Cumhuriyet. Sayı no: 4998. 14 Nisan 1938.
Cumhuriyet. Sayı no: 4999. 15 Nisan 1938.
Cumhuriyet. Sayı no: 5000. 16 Nisan 1938.
Cumhuriyet. Sayı no: 5001. 17 Nisan 1938.
Cumhuriyet. Sayı no: 5354. 10 Nisan 1939.
Cumhuriyet. Sayı no: 5416. 11 Haziran 1939.
Cumhuriyet. Sayı no: 5417. 12 Haziran 1939.
Cumhuriyet. Sayı no: 5353. 26 Birinciteşrin 1939.
Cumhuriyet. Sayı no: 6136. 14 Eylül 1941.
Cumhuriyet. Sayı no: 9383. 20 Eylül 1950.
Cumhuriyet. Sayı no: 9384. 21 Eylül 1950.
Cumhuriyet. Sayı no: 9401. 8 Ekim 1950.
Cumhuriyet. Sayı no: 9402. 9 Ekim 1950.
Cumhuriyet. Sayı no: 9458. 25 Ekim 1950.
Cumhuriyet. Sayı no: 9457. 3 Aralık 1950.
Cumhuriyet. Sayı no: 9556. 12 Mart 1951.
Cumhuriyet. Sayı no: 9731. 3 Eylül 1951.
Cumhuriyet. Sayı no: 9795. 9 Kasım 1951.
Cumhuriyet. Sayı no: 9804. 18 Kasım 1951
Cumhuriyet. Sayı no: 9818. 2 Aralık 1951.
Cumhuriyet. Sayı no: 9877. 30 Ocak 1952.
Cumhuriyet. Sayı no: 9878. 31 Ocak 1952.
Cumhuriyet. Sayı no: 9881. 3 Şubat 1952.
Cumhuriyet. Sayı no: 9965. 27 Nisan 1952.
Cumhuriyet. Sayı no: 10009. 10 Haziran 1952.
Cumhuriyet. Sayı no: 10021. 22 Haziran 1952.
Cumhuriyet. Sayı no: 10079. 21 Ağustos 1952.
Cumhuriyet. Sayı no: 10100. 14Eylül 1952.
Cumhuriyet. Sayı no: 10114. 28 Eylül 1952.
Cumhuriyet. Sayı no: 10200. 23 Aralık 1952.
Cumhuriyet. Sayı no: 10229. 21 Ocak 1953.

- Cumhuriyet.** Sayı no: 10231. 23 Ocak 1953.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 10247. 8 Şubat 1953.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 10260. 21 Şubat 1953.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 10268. 1 Mart 1953.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 10274. 7 Mart 1953.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 10410. 23 Temmuz 1953.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 10671. 13 Nisan 1954.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 10675. 17 Nisan 1954.
- Cumhuriyet.** Sayı no: 10686. 28 Nisan 1954.
- Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4220. 21 Nisan 1933.
- Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4224. 25 Nisan 1933.
- Hakimiyet-i Milliye.** Sayı no: 4368. 16 Eylül 1933.
- Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4426. 13 İkinciteşrin 1933.
- Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4436. 23 İkinciteşrin 1933.
- Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4437. 24 İkinciteşrin 1933.
- Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4442. 29 İkinciteşrin 1933.
- Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4472. 31 Birinci Kanun 1933.
- Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4487. 15 İkincikanun 1934.
- Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4496. 27 Kanunusani 1934.
- Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4513. 13 Şubat 1934.
- Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4533. 5 Mart 1934.
- Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4541. 13 Mart 1934.
- Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4556. 1 Nisan 1934.
- Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4558. 3 Nisan 1934
- Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4562. 7 Nisan 1934.
- Hakimiyeti Milliye.** Sayı no: 4679. 2 Ağustos 1934.
- Milliyet.** Sayı no: 2957. 6 Mayıs 1934.
- Milliyet.** Sayı no: 2878. 13 Şubat 1934.
- Milliyet.** Sayı no: 2922. 1 Nisan 1934.
- Milliyet.** Sayı no: 1506. 17 Temmuz 1954.
- Milliyet.** Sayı no: 1505. 16 Temmuz 1954.
- Ulus.** Sayı No: 5105. 12 İlkteşrin 1935.

Ulus. Sayı no: 5907. 8 Sonkanun 1938.

Vakit. Sayı no: 5775. 4 Şubat 1934.

Vakit. Sayı no: 5777. 6 Şubat 1934.

Vakit. Sayı no: 5782. 11 Şubat 1934.

Vakit. Sayı no: 5784. 13 Şubat 1934.

Vakit. Sayı no: 5834. 7 Nisan 1934.

Vakit. Sayı no: 5864. 7 Mayıs 1934.

Zafer. Sayı no: 1402. 8 Mart 1953.

VI- ARŞİV KAYNAKLARI

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 250.691..3. Dosya: 4322. Tarih: 19-2-1925.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 239.616..41. Dosya: 42665. Tarih: 14-11-1927.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 233.570..11. Dosya: 421A10. Tarih: 30-12-1928.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 239.617..1. Dosya: 42666. Tarih: 9-2-1929.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 233.570..13. Dosya: 421A12. Tarih: 14-11-1929.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 240.618..10. Dosya: 42696. Tarih: 10-6-1930.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 250.691..22. Dosya: 43220. Tarih: 18-6-1930.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 240.624..8. Dosya: 426226. Tarih: 24-8-1932.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0.Yer No: 240.624..8. Dosya: 426226. Tarih: 24-8-1932.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 241.627..26. Dosya: 426322. Tarih: 7-5-1933.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 200.366..22. Dosya: 23940. Tarih: 4-10-1933.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 241.631..22. Dosya: 426436. Tarih: 14-11-1933.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 242.632..24. Dosya: 426476. Tarih: 16-3-1934.

BCA. Fon Kodu: 30..18.1.2. Yer No: 48.69..1. Dosya: 2-1445. Karar No: 2/1383. Tarih:
13-10-1934.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 247.668..11. Dosya: 43062. Tarih: 19-12-1934.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 247.668..13. Dosya: 43064. Tarih: 22-1-1935.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 247.668..14. Dosya: 43065. Tarih: 22-1-1935.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 247.668..16. Dosya: 43067. Tarih: 28-2-1935.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 247.668..22. Dosya: 43073. Tarih: 22-10-1935.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 116.810..11. Dosya: 9791. Tarih: 21-11-1935.

BCA. Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 116.810..13. Dosya: 9793. Tarih: 31-1-1936.

- BCA.** Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 116.810..14. Dosya: 9794. Tarih: 26-3-1936.
- BCA.** Fon Kodu: 30..10.0. Yer No: 243.640..7. Tarih: 18-2-1937.
- BCA.** Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 253.703..8. Dosya: 432270. Tarih: 5-7-1937
- BCA.** Fon Kodu: 30..18.1.2. Yer No: 80.92..9. Dosya: 430-19. Karar No: 2/7641. Tarih: 11-11-1937.
- BCA.** Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 162.134..9. Dosya: 17277. Tarih: 20-7-1938.
- BCA.** Fon Kodu: 30..18.1.2. Yer No: 94.24.16. Dosya: 433-22. Karar No: 2/15461. Tarih: 26-3-1941.
- BCA.** Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 179.235.7. Tarih: 26-9-1941.
- BCA.** Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 99.641..13. Dosya: 8860. Tarih: 9-10-1942.
- BCA.** Fon Kodu: 30..18.1.2. Yer No: 107.107..15. Dosya: 76161. Karar No: 3/2342. 30-3-1945.
- BCA.** Fon Kodu: 30..10.0.0. Yer No: 65.405..2. Dosya: E5. Tarih: 4-2-1947.
- BCA.** Fon Kodu: 30..18.1.2. Yer No: 125.21..3. Dosya: 76-1861. Karar No: 3/12691. Tarih: 21-3-1951.
- BCA.** Fon Kodu: 30..18.1.2. Yer No: 127.91..13. Dosya: 52-242. Kara No: 3/14103. Tarih: 20-12-1951.
- BCA.** Fon Kodu: 30..18.1.2. Yer No: 128.26..14. Dosya: 76-2208. Karar No: 3/14743. Tarih: 8-4-1952.